

kulturna ● ● ●

republika slovenija
ministrstvo za kulturo

ISSN 0019-1523

IDRIJSKI RAZGLEDI

LII · 1/2007

MESTNI MUZEJ IDRIJA
MUZEJ ZA IDRIJSKO IN CERKLJANSKO

<i>Izdajatelj in založnik</i>	MESTNI MUZEJ IDRIJA Muzej za Idrijsko in Cerkljansko Idrijski razgledi, Prelovčeva 9, 5280 Idrija www.muzej-idrija-cerkno.si tajnistvo@muzej-idrija-cerkno.si
<i>Uredniški odbor</i>	JOŽE BAVCON SAMO BEVK JOŽE ČAR JOŽE JANEŽ ROBERT JEREB JANEZ KAVČIČ IVANA LESKOVEC KARMEN SIMONIČ MERVIC KLEMEN PUST KSENIJA ŠABEC ANTON ZELENC
<i>Odgovorna urednica</i>	IVANA LESKOVEC
<i>Glavni urednik</i>	JOŽE JANEŽ
<i>Literarni urednik</i>	JOŽE JANEŽ
<i>Urednik likovne priloge</i>	KLEMEN PUST
<i>Lektoriranje</i>	MILANKA TRUŠNOVEC
<i>Oblikovalec in tehnični urednik</i>	NANI ANDREJ JENKO, STUDIO NAJ
<i>Finančna podpora</i>	OBČINA IDRIJA
<i>Tisk</i>	TISKARNA DTP d.o.o.
<i>Naklada</i>	600 IZVODOV Idrija, junij 2007

O P29.264/2007

V TEJ ŠTEVILKI SODELUJEJO

Dr. JOŽE BAVCON, univ. dipl. biol., vodja
Botaničnega vrta Ljubljana

ALEŠ ČAR, pisatelj, urednik kulture na časopisu
Dnevnik

Dr. JOŽE ČAR, univ. dipl. inž. geologije, upokojeni
profesor Oddelka za geologijo Naravoslovno
tehnične fakultete Univerze v Ljubljani

Dr. IGOR DAKSKOBLER, univ. dipl. biolog, Biološki
inštitut Jovana Hadžija ZRC SAZU, Regijska
raziskovalna enota Tolmin, Brunov drevored 13, Tolmin

IRMA GNEZDA, modna oblikovalka, profesorica
likovne umetnosti, študentka podiplomskega
študija grafike na Akademiji za likovno umetnost
v Ljubljani

Dr. ANDREJ GOGALA, kustos, Prirodoslovni muzej
Slovenije, Ljubljana, Kustodiat za nevretenčarje

Mag. ANDREJ JAZBEC, restavrator, Zavod za
varstvo kulturne dediščine Slovenije, OE Nova Gorica

ROBERT JEREB, prof. slovenskega jezika in
književnosti, univ. dipl. sociolog kulture, Osnovna
šola Idrija

IVICA KAVČIČ, univ. dipl. inž. kemije, upokojenka,
nekdanja predsednica skupščine občine Idrija

JANEZ KAVČIČ, prof. zgodovine in umetnostne
zgodovine, Osnovna šola Spodnja Idrija

RADICA PAHOR, upokojena učiteljica iz Idrije

Dr. RAJKO PAVLOVEC, univ. dipl. inž. geol.,
upokojeni profesor, Univerza v Ljubljani,
Naravoslovnotehniška fakulteta, Oddelek za
geologijo

Dr. MARKO RAZPET, dipl. univ. matematik, Izredni
profesor za matematiko, Univerza v Ljubljani,
Pedagoška fakulteta

Dr. SANDI SITAR, umetnostni zgodovinar in
publicist, Ljubljana

TOMAŽ ŠTURM, Zavod za gozdove Slovenija,
Ljubljana

RAFKO TERPIN, akademski slikar, rovtarski krajinar,
upokojenec iz Idrije

MILANKA TRUŠNOVEC, univ. dipl. literarna
komparativistka in slovenistka, v. d. direktorice
Mestne knjižnice in čitalnice Idrija

FERDI VIDMAR, upokojeni novinar RTV Koper
– Capodistria, Koper

ANKA VONČINA, ekonomski tehnik, ljubiteljska
botaničarka iz Idrije

Dr. TONE WRABER, upokojeni profesor Oddelka za
biologijo Biotehnične fakultete Univerze v Ljubljani,
predsednik IO Botaničnega društva Slovenije,
predsednik odbora za znanstveno raziskovalno
dejavnost pri reviji Hladnikia, Polhov Gradec

PETRA ZAGODA, dipl. etnolog in kulturni
antropolog, Zadlog pri Črnem Vrhu nad Idrijo

Za vsebino člankov odgovarjajo avtorji.

Uredništvo naproša avtorje, naj oddajajo članke v
dveh izvodih, na papirju in v digitalnem zapisu na
disketi. Članki naj ne bodo daljši od
10 tipkanih strani. Obvezno naj bo priložen
avtorjev stalni in e-poštni naslov ter telefonska
številka

VSEBINA

	NARAVOSLOVNA DEDIŠČINA	
	O EVROPSKEM POMENU IDRIJSKE NARAVOSLOVNE DEDIŠČINE	
Ivica Kavčič:	Posvet »O evropskem pomenu idrijske naravoslovne dediščine«	8
Sandi Sitar:	Idrija s postindustrijskega gledišča	11
Jože Čar:	Idrijska geološka dediščina evropskega pomena	15
Andrej Gogala:	Stenice, pojoči škržati in čebele, opisani v delu Entomologia Carniolica I. A. Scopolija	27
Tone Wraber:	Zakaj se Idrija ponaša z naslovom slovenskih botaničnih Aten?	32
Ivica Kavčič:	Zaključki posveta o evropskem pomenu idrijske naravoslovne dediščine	34
	TEHNIŠKA DEDIŠČINA	
Tomaž Šturm:	Izračun volumna vode za klavžami na Idrijskem	36
	LIKOVNA PRILOGA	
	Irma Gnezda	39
	LITERATURA	
Milanka Trušnovec:	Mesto živega srebra v temeljih idrijske književnosti	51
Aleš Čar:	Plastenka Zale	57
	POLICE	
Andrej Jazbec:	Marija z detetom iz cerkve Marijinega rojstva na Policah na Šentviški planoti – restavratorski poseg in rekonstrukcija manjkajočih delov	59
Igor Dakskobler:	Kratek oris rastja v okolici Polic na Cerkljanskem	66
Jože Bavcon:	Poliški šopek	71

Jože Čar:	Geološka zgradba Polic	74
	ZGODOVINA	
Marko Razpet:	Jezik starih sejnih zapisnikov	78
	SPOMINI	
Ferdi Vidmar:	Bitka na Vojščici - La mémoire et l'espoire	87
Radica Pahor:	Moji spomini na gimnazijo v Idriji v letih 1945 do 1947	90
Rafko Terpin:	Terpinova kronika 1935 - 1945	92
	ZAPISI	
Rajko Pavlovec:	Skozi okno s Cerkljanskega vrha	99
	PREDSTAVITVE	
Janez Kavčič:	Eno temeljnih monografskih del idrijskega zgodovinopisja	102
Milanka Trušnovec:	Piksna z etiketo. Rok trajanja: bolj je uležano, bolj useka	106
Robert Jereb:	Ne nastane cinober kar tako	108
Janez Kavčič:	Osebna izpoved in kritičen odnos do družbene stvarnosti	111
Petra Zagoda:	Let v lunino senco – pomemben prispevek k poznavanju ljudskega izročila	113
Ivica Kavčič:	Praznični šopek idrijskega samozavedanja	115
Anka Vončina:	Živo cvetje iz Terpinovih skicirk	117
Igor Dakskobler:	Nagovor ob otvoritvi razstave Rafaela Terpina Listi iz skicirk	118
	PRILOGA	
Igor Dakskobler & Jože Bavcon:	Seznam popisanih praprotnic in semenk v okolici Polic na Cerkljanskem	121

Ivica Kavčič

POSVET

»O EVROPSKEM POMENU IDRIJSKE NARAVOSLOVNE DEDIŠČINE«

Da bi ozavestili domačo in širšo slovensko javnost o evropskem pomenu naravoslovne dediščine Idrije, smo se organizatorji Muzejsko društvo, Mestni muzej Idrija in Rudnik živega srebra v zapiranju odločili, da pripravimo posvet, na katerem bi predstavili pregled naravoslovnih znanosti, ki v nacionalnem merilu izvirajo iz Idrije, ter ocenili pomen idrijskih naravoslovcev in Idrije v Evropi. Poleg direktorice Mestnega muzeja je nastopilo še šest znanstvenikov, ki so pokrivali razna področja naravoslovja in zgodovine. V nadaljevanju povzemam kratko vsebino vseh predstavljenih referatov, nekateri med njimi pa so v pričujoči številki Idrijskih razgledih objavljeni v celoti.

Uvodno predavanje je imel dr. Sandi Sitar, umetnostni zgodovinar, ki preučuje zgodovino znanosti, umetnosti in tehnike. V svojem referatu z naslovom Idrija s postindustrijskega gledišča prikazuje vpetost Idrije kot proizvodnega središča ter znanstvenega in tehničnega žarišča v mednarodni, evropski in svetovni prostor. Poudarja, da je Idrija z rudnikom živega srebra pol tisočletja sprejemala, uporabljala,

Posvetovanje »O evropskem pomenu idrijske naravoslovne dediščine«, Razstavišče Nikolaja Pirnata na gradu Gewerkenegg v Idriji, 21. 4. 2006. Na fotografiji obiskovalci posvetovanja.

(Foto Jernej Rejc, fototeka Mestnega muzeja Idrija)

bogatila in posredovala drugim svoje znanje, iz izvirnimi izkušnjami in usmerjenimi raziskavami je bila tudi sama ustvarjalna ali pa je ustvarjalnost spodbujala drugod. Preživela je celo preobrat iz stoletja trajajočega obdobja, ko je bilo živo srebro zaradi svojih posebnih lastnosti nepogrešljiva kovina, v novejši čas z zaostrenimi ekološkimi zahtevami in možnostmi nadomeščanja

živega srebra s snovmi, ki so za okolje in zdravje manj obremenjujoče. Dandanes je živ muzej in obenem zgled, kako povezovati tradicijo s prihodnostjo. Lahko postane svetovno središče za nadzor živega srebra v živi in neživi naravi ter za raziskovalno delo na tem področju. Za popestritev je pokazal sliko vrča, ki so ga uporabljali že Grki in Rimljani ter ga imenovali Hydria. Izvira od tod

ime Idrija? Pomeni vodo, njeno pretakanje in s tem pretakanje živega srebra, znanja in drugih dobrin?

Vodilni slovenski botanik, univerzitetni profesor dr. Tone Wraber je sodeloval pri pripravi posvetovanja, a se ga zaradi drugih obveznosti ni mogel udeležiti. Poslal pa nam je svoj prispevek z naslovom *Zakaj se Idrija ponaša z naslovom slovenskih botaničnih Aten?* Takole odgovarja: Najbrž je bil Pavel Grošelj tisti, ki je v svojem uvodnem predavanju na sestanku slovenskih naravoslovcev 25. 2. 1939 z besedami »v Idriji, naših botaničnih Atenah«, kot prvi poudaril pomen Idrije v zgodovini botaničnega, s tem pa tudi naravoslovnega raziskovanja v Sloveniji nasploh. To je leta 1953 z naslovom svojega članka »Idrija – klasična tla prirodoznanstva na Slovenskem« povedala tudi Amalija Seliškar. Že mnogo desetletij poprej (1884) je Wilhelm Voss zapisal, da je »botanično raziskovanje Kranjske izšlo iz Idrije«. V nadaljevanju je podal pregled razvoja botanične znanosti v Idriji in njenih nosilcev od Scopolija, katerega pomen je tako velik, da ga je nemogoče v kratkem opisati, do Hacqueta, Hladnika, Freyerjev, Dežmana, Dollinerja, Glowackega in do Rafka Terpina, ki je skupaj z Jožetom Bavconom in Igorjem Dakskoblerjem objavil kar nekaj zanimivih člankov o rastlinstvu na Idrijskem. Ustavi se še pri gozdarjih, svojem očetu dr. Maksu Wraberju in njegovih elaboratih o gozdni vegetaciji na idrijskem ter dr. Franju Kordišu, ki je o idrijskih gozdnih napisal več monografij.

Univerzitetna profesorica dr. Darinka Soban, zdravnica anesteziologinja, je govorila o Scopoliju, njegovem času in delu, ki se

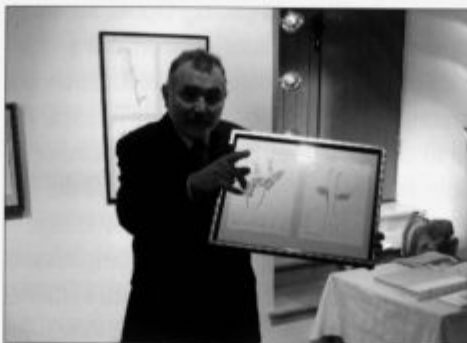
Posvetovanje »O evropskem pomenu idrijske naravoslovne dediščine«, Razstavišče Nikolaja Pirnata na gradu Gewerkenegg v Idriji, 21. 4. 2006. Na fotografiji dr. Jože Bavcon (zgoraj) in dr. Darinka Soban (spodaj).

(Foto Jernej Rejc, fototeka Mestnega muzeja Idrija)

prof. dr. Tone Wraber

(Foto Anton Zelenc, fototeka Mestnega muzeja Idrija)

najbolj pristno izriše v korespondenci s »kraljem botanikov« Švedom Linnéjem. Iz latinščine je v slovenščino in angleščino prevedla trinajst ohranjenih Linnéjevih in sedemnajst Scopolijevih pisem, ki so v osemnajstem stoletju potovala med Idrijo in Uppsalom preko Dunaja in predstavljajo prve kulturne stike med Slovenijo in Švedsko. Kljub velikim oviram in počasnim potovanjem s kočijami s konjsko vprego, je bil pretok znanja v tistem času izjemen zaradi latinščine, skupnega jezika takratnih učenjakov. Le nekaj let za tem, ko je slavni Linné uveljavil svoj »sistem naturae«, ga je Scopoli že uporabil pri razvrščanju rastlin in živali.

V Idriji je šlo Scopoliju vse narobe. Vrstile so se nesreče ena za drugo. Da bi pozabil na tegobe, se je zatekal v naravo in napisal prvo znanstveno delo o flori Kranjske pa tudi o žuželkah in mineralih ter seveda o živem srebru in zastrupitvah rudarjev z njim. Prvi je pravilno opisal in razvrstil v sistem človeško ribico, za katero je slavni Linné rekel, da je le ličinka dvoživke. »Morda je prav njegovo težko življenje v Idriji »krivo«, da se je nesmrtno zapisal v zgodovino evropskega naravoslovja,« razmišlja avtorica.

O Scopoliju in njegovem delu na področju proučevanja žuželk je predaval dr. Andrej Gogala, biolog – entomolog iz Prirodoslovnega muzeja Slovenije. I. A. Scopoli je leta 1763 objavil delo *Entomologia carniolica*, v katerem opisuje žuželke iz tedanje Kranjske in jih poimenuje z dvodelnimi imeni po zgledu Carla Linnéja, ki je s svojim delom le pet let prej postavil temelje zoološke sistematike, ki velja še

danes. Scopoli je med drugim opisal 48 vrst stenic, 3 vrste pojočih škržadov in 30 vrst čebel. Žal se njegova bogata zbirka žuželk ni ohranila. Danes uporabljamo za 14 vrst stenic, 2 pojoča škržada in 5 vrst čebel imena, ki jih je Scopoli objavil v svoji knjigi. Med podatki o krajih, kjer je našel posamezne vrste, je pogosto omenjena Idrija z okolico.

Naš rojak iz Cerknega, botanik dr. Jože Bavcon, direktor Botaničnega vrta Ljubljana, je dal svojemu predavanju naslov »Rastline kot del celovite predstavitve Idrije v svetu«. Med drugim pravi takole: »Prav rastline so tiste, ki so poleg rude ponesle ime Idrije v svet. Danes so mnoge med njimi zelo uspešne hortikulture vrste. Mi se tega ne zavedamo, ker tistega, kar imamo v izobilju, ne cenimo. Mnoge naše običajne rastline so vrtnarske uspešnice v severnejših deželah. Tevje, ki pri nas spomladi prekriva vse gozdove, je na seznamu redkih rastlin v preko tridesetih vrtnarijah v Angliji. Bila je celo nagrajena kot ena najlepših pokrovnih rastlin. Hladnikov volčič, naš endemit, poimenovan po idrijskem rojaku Francu Hladniku, je pogosto predstavljen v svetovno znanih vrtnarskih revijah z veliko naklado. Ob naravnem okolju, ob rastlinah in bogati rudarski dediščini je Idrija lahko turistično zelo pomembna točka na evropskem in svetovnem zemljevidu. Sodoben turist je zahteven, zato hoče celovito predstavitev okolja, v katerem se giblje. Bodo rastline pri nas kdaj deležne te pozornosti? Tujci zanje vedo, le mi ne. Zakaj?«

Naš znani geolog in univerzitetni profesor dr. Jože Čar je svoje predavanje naslovil »Geološka in mineraloška dediščina Idrije«.

Posvetovanje »O evropskem pomenu idrijske naravoslovne dediščine«, Razstavišče Nikolaja Pirnata na gradu Gewerkenegg v Idriji, 21. 4. 2006. Prof. dr. Jože Čar in Ivana Leskovec.
(Foto Jernej Rejc, fototeka Mestnega muzeja Idrija)

Govori o tem, da je J. A. Scopoli v 18. stoletju napisal prvo resno geološko razpravo na Slovenskem, strukturo idrijskega rudišča pa je opisal B. Hacquet. Nato so v 19. in 20. stoletju sledili sloviti geologi Lipold, Kossmat, Kropač, Berce in na koncu Ivan Mlakar s svojim enkratnim dosežkom – rekonstrukcijo srednjetrjasne zgradbe idrijskega rudišča, ki so jo dopolnjevali člani idrijske geološke šole. Pokaže simulacijo, ki jo je naredil dr. Ladislav Placer, kako se je iz enostavne lege plasti ob dvigovanju Alp razvilo komplicirano idrijsko rudišče. Predavanje popestri s citati znamenitih osebnosti: M. Drovenik: »Vse,

kar se je dogajalo z idrijskim rudiščem, ocenjujemo znanstveniki kot nenavadno, izjemno zanimivo stvaritev narave«, ali H. L. Barenis: »Tako lepe in nenavadne geološke zgodbe v svojem življenju še nisem slišal«. Ustavi se še pri Divjem jezeru, naši enkratni geološki in hidrološki znamenitosti, in se vpraša: »Bo naš smrtonosni dragulj kdaj raziskan?«

Direktorica idrijskega Mestnega muzeja, etnologinja Ivana Leskovec si je za svoje predavanje izbrala slogan Idrija – mesto naravoslovne in tehnične dediščine. Pravi, da je bilo veliko narejenega na področju ohranjanja in predstavljanja tehniške, manj pa na področju naravoslovne dediščine. Kot da ne prepoznamo njene izjemnosti, pomembnosti in zaradi raziskovalcev, ki so se ji posvečali in tudi njene vpetosti v širši evropski prostor. Številna spoznanja in vedenja so ostala zaprta v krogu strokovnjakov oz. pravilneje povedano, se niso usidrala v našo zavest in niso postala del zgodovinskega spomina tega kraja. Če pa že, je ta spomin prepovršen, presplošen. Sprašuje se, zakaj je temu tako in kaj storiti, da bo bolje; kako bi lahko pokazali našo največjo znamenitost – idrijsko rudišče in označili pogled na idrijski prelom in še kaj. Nekaj je seveda narejenega, od sobe znamenitih osebnosti v gradu do Scopolijeve »Švice«, galerije spominskih plošč na Magazinu, zasnove Scopolijevega botaničnega vrta in muzeja v naravi – Divjega jezera. Vse to in druge že zastavljene projekte bi kazalo dopolniti, obnoviti in zaključiti tako, da bodo turisti odhajali od nas zadovoljni in obogateni z znanjem o izjemnosti idrijskega sveta, o njegovih raziskovalcih in njihovem delu.

Sandi Sitar

IDRIJA S POSTINDUSTRIJSKEGA GLEDIŠČA

Mestni muzej Idrija si je v sodelovanju z Rudnikom živega srebra v zapiranju zadal nalogo, da z izpopolnitvami drugih zbirk ali novo zbirko predstavi naravoslovno in tehnično dediščino kot pomemben dejavnik razvoja v svetovnih razsežnostih, ki jih je Idrija pridobila že kmalu po nastanku in obdržala vse do našega časa. S posvetovanja o tej tematiki v Idriji, 21. 4. 2006, povzemamo nekaj tez za razmišljanje, na kratek način, v katerem se vse pogosteje piše zgodovina, ki se izogiba nekdanji pretirani fabulativnosti.

Idrija je imeniten primer kontinuiranega delovanja skozi vse faze industrijskega razvoja, od njenih začetkov v predindustrijskem in predznanstvenem času, skozi petsto let, do prenehanja delovanja in zaprtja na prehodu iz proizvodnega v informacijsko obdobje. Ker je naloga muzeja, da posreduje izročilo o preteklosti v prihodnost in za nove generacije, je smotno izhajati prav iz tega, razvojno najnovejšega obdobja postindustrijske družbe, ki postavlja informiranje pred proizvodnjo in tako uporablja drugačna vrednostna merila od tistih, v katerih je deloval rudnik živega srebra

skozi svoje pol tisočletno obdobje.

Informacijski vidik

Gledano z vidika informacijske družbe, je bila Idrija skozi vse obdobje tako sprejemnik kot oddajnik informacij, vključno z obojestransko komunikacijo.

Idrija ter poti znanja

1. Idrija kot sprejemnik, uporabnik in nadgrajevalec tujega znanja
2. empirično pridobljeno lastno znanje
3. raziskovalno pridobljeno znanje

Da bi lahko deloval, je idrijski rudnik sprejemal znanje od drugod, nato pa ga je selekcioniral, prilagajal, uporabljal, nadgrajeval in na različne načine (od prodaje izdelkov do prenosa znanja) oddajal drugim. Pridobival pa je tudi izvirno znanje, bodisi izkustveno ali z raziskavami, lastnimi in s tistimi, ki so jih zanj izvajali drugi. Znanstveniki, ki so delovali v Idriji, pa so razširjali območje svojega delovanja tudi na področja, ki so presegala neposredne potrebe rudnika in prebivalcev ob njem.

Znanje in rudnik živega srebra

1. znanje za delovanje rudnika
2. znanje iz delovanja rudnika
3. razširjeno znanstveno in tehnično-inovativno delovanje, ki presega ožje neposredne potrebe in ožje interesno področje rudnika.

Idrija v informacijski mreži

Število središč, ki so se povezovala na podoben način in s katerimi je bila Idrija enostransko ali obojestransko povezana, je bilo veliko vsaj kakor območje, na katerega je – po starodavnih prometnih tokovih (jantarna pot, argonavtska pot, itn.) in po pozneje odprtih – prihajalo njeno živo srebro. Tako je, kljub zaradi lastne varnosti hotenemu omejevanju lokalnega prometa na slabe, dolgo le za tovorjenje primerne poti, na svetovnem zemljevidu presegala evropsko celino in je preko velikih prometnih centrov (Benetke, Trst, Dunaj, Praga, evropska pristanišča ob Atlantiku itn.) prehajala tudi na druge kontinente, predvsem v obe Ameriki, medtem ko je bila z Azijo vsaj posredno povezana ob občasnih dampinških posegih

iz Kitajske, Japonske in Indije. Informacijska terminologija govori v takšnih primerih o informacijskih mrežah: Idrija je bila kot drugi največji proizvajalec živega srebra na svetu pomembna in zelo dejavna točka na svetovnem omrežju Hg.

Živo srebro skozi zgodovino

Iz dogodkov in njihove prostorske razporeditve nastala informacijska mreža pridobi še eno razsežnost, če poleg tematske in prostorske upoštevamo še časovno komponento. Pridobivanje in uporaba živega srebra s tega gledišča znatno presegata Idrijo, saj ju je mogoče zasledovati že v stari vek in je tako Idrija vsaj 3000 let poznejša od najstarejših v naslednjem pregledu.

pred n. št.

1490	<i>Egipt pozna živo srebro – Idrija 3000 let pozneje</i>
415	<i>Kalias izumi postopek za pridobivanje Hg iz cinobra</i>
ok. l. 400	<i>v Almadenu v Španiji začnejo pridobivati Hg</i>
ok. 330	<i>Aristotel imenuje Hg »srebro, ki se razliva«</i>
3. stoletje	<i>kitajski miti o podzemskih rekah in jezerih iz živega srebra</i>
24	<i>Vitruvij poroča o pridobivanju Hg</i>

po n. št.

1. stoletje	<i>Kitajci pridobivajo Hg s sublimacijo</i>
ok. 500	<i>razcvet alkimistične dejavnosti v Aleksandriji, poskus pretvorbe Hg v Ag</i>
po 600	<i>vdor Arabcev v Španijo, njihov vpliv na postopke in terminologijo v Almadenu</i>
1153	<i>Idrisi opiše postopek za pridobivanje plemenitih kovin z amalgamiranjem v Vzhodni Afriki</i>
1260	<i>alkimisti so prepričani, da so vse kovine iz mešanice Hg, S in NaCl, in da jih je mogoče spreminjati drugo v drugo s kamnom modrih</i>
1403	<i>v rimsko-nemškem cesarstvu prvi rudarski red za Hg rudnike</i>
1492	<i>Kolumb odkrije Amerika, v Idriji začnejo pridobivati živo srebro – oba dogodka označujeta konec srednjega in začetek novega veka</i>
ok. 1530	<i>Paracelsus skuša zdraviti sifilis s Hg</i>
1557	<i>V Južni Ameriki vpeljejo pridobivanje Ag in Au z amalgamiranjem</i>
1759	<i>zamrznejo Hg in tudi tako potrdijo, da je kovina</i>
1750-1950	<i>široka uporaba Hg v industriji, medicini itn.</i>
1953	<i>v japonski Minamata zaradi Hg v morju in hrani več kot 100 mrtvih in 1000 težje prizadetih</i>
2002	<i>zaprejo rudnik Almaden, v katerem so pridobili 700.000 jeklenk Hg</i>

Slovenska preglednica

12. stoletje	<i>prvi zapisi o zdravlilstvu na Slovenskem</i>
1437-51	<i>cesarica Barbara Celjska dela umetno zlato in srebro</i>
ok. 1490	<i>škarar naj bi našel na območju poznejše Idrije živo srebro, zlatar v Škofji Loki naj bi ga prepoznal, poznejši rudar Kacijan pa posredoval pri začetku del</i>
1533	<i>blizu temu letu je največ verjetnosti, da je Paracelsus obiskal Idrijo</i>
1557	<i>pri Sv. Ani v Podljubelju kopljejo živosrebrno rudo</i>
1577/85	<i>v Ljubljani se je rodil zdravnik iatrokemik David Verbec</i>
iz 16. stoletja	<i>izvirajo najstarejše alkimistične knjige v bogati knjižnici idrijskih lekarnarjev Karla in Henrika Freyerja</i>
1660-89	<i>Valvasor v Franciji, Nemčiji, na Dunaju in na Kranjskem v stikih z alkimisti</i>
1680	<i>ljubljski meščan in alkimist Johannes Rain da natisniti v Ljubljani knjigo Praeservativum universale naturale</i>

1685	baron Heinrich Konrad Russensteinski, ki kupi od družine Rain grad Strmol, za pospešitev svoje alkimistične dejavnosti zaposli goljufrivega laboranta Cattina
17. stoletje	Alkimistične bukvice, verjetno iz Idrije (Sadnikarjev muzej)
17. in 18. stoletje	živahna alkimistična dejavnost po samostanih na Slovenskem
1750	Idrija povzame po Almadenu aludel-peči
1777	Marija Terezija prepove alkimistično dejavnost v samostanih; Hacquet nastopi proti domnevemu izdelovalcu alkimističnega zlata Gabrijelu Gruberju
1913	idrijski absolutni rekord: 820 ton Hg.

Viri - obiskovalci in zgodovinarji

- Agricola, 1530 in 1556
- Paracelsus, 1567 (v Idriji ok. 1533?)
- W. Pope, 1669
- Valvasor, 1689
- Scopoli, De Hydrargyro Idriensi, 1761
- J. J. Ferber, 1774
- W. Mucha, 1780 (pregled mineralov in rud v Idriji)
- Hacquet, Oryctographia Carniolica II. zv., 1781
- C. Karsten, 1821
- P. Hitzinger, 1860 (prva celovita zgodovina)
- H. Perger, 1873 ena (prvih ekoloških razprav)
- Lipold, 1874 (temelji idrijske geologije spaleontologijo)
- J. Bazz, 1866 (razprava o zastrupitvah rudarjev s Hg), itn.

Posebej pomembni znanstveniki

- Franc Steinberg, 1724-47, topografska osnova rudnika
- Jožef Mrak, 1736-52, jamomerec, pedagog, graditelj klavž
- Giovanni A. Scopoli, 1754-69, zdravnik in naravoslovec (botanika, entomologija, opis rudnika)
- Baltasar Hacquet, 1766-73, kirurg in naravoslovec
- Marko V. Lipold, 1867-83, rudarski inženir in geolog.

Steinberg utemelji prostorski pregled, Lipold postavi geološke temelje. Oba pospešujeta znanje, pomembna vloga zdravnikov Scopolija in Hacqueta (oba delujeta na širšem področju in območju), dvig nadarjenega domačina Mraka.

Geologija

- Lipold 1867-83: dokončna znanstvena utemeljitev

- rudnika, geologija vodilna znanost za potrebe rudnika
- Ivan Mlakar, vodilni geolog v letih 1957-77 (krovna zgradba idrijsko-žirovskega ozemlja, nadaljevanje idrijskega rudišča)
- Člana »idrijske geološke šole« tudi:
 - Ladislav Placer (geološka zgradba in tektonski razvoj rudišča)
 - Jože Čar (struktura in razvoj idrijskega tektonskega jarka)
 - * vprašanje povezav z mineralogoma Ignazom von Bornom (za zbirko Marije Terezije in s posredovanjem rud. svetnika Leithnerja pridobi minerale iz Idrije, v rudniku Sv. Ana-Podljubelj kopljejo živo srebro v letih 1557 do ok. 1870) in Žigo Zoisom (geološki prvenstveni vzpon na Triglav, največji mineralog svojega časa na Slovenskem).

Zdravniki

- Mattioli poroča o zastrupitvah s Hg . l. 1544
- Scopoli, 1754-69
- Hacquet, 1766-73
- Makovic, 1798-1802
- Kern, očesne operacije ok. 1800
- Gerbec, 1833-74
- Miklavčič, 1757-75 ustanovitelj psihiatrične klinike
- Jože Felc, od 1973 dolgoletni strokovni direktor
- * zgodovina medicine: J. Pfeifer: Zgodovina idrijskega zdravstva, 1989.

Gozdarstvo

- Emanuel Balasitz, 1839-47
- ? povezave z Josefom Resslerom v Sloveniji 1816, umre v Ljubljani 1859

- * zgodovina gozdarstva na Idrijskem: F. Kordiš: Idrijski gozdovi skozi stoletja

Fizik Julij Nardin in letalski pionirji

Primer za Idrijo kot žarišču znanja v širšo okolico. Takšnih primerov je še vrsta.

- Julij Nardin, v Idriji 1905-12, aktualna področja fizike: seizmografija, radioaktivnost, perpetuum mobile, letalstvo – povezave:
- Anton Šantel (Gorica) – vetrne naprave
- Edvard Rusjan (Gorica, povezave Italija, Hrvaška, Srbija) – Eda II
- Stanko Bloudek (Idrija, Ljubljana, povezave Avstro-Ogrska) – Libella
- Franjo Bratina (Ajdovščina, povezave Hrvaška, Srbija, Nemčija) – pogon brez propelerja – in drugi.

Pomembne teme iz novejšje zgodovine

Predlog za nekatere raziskovalne smeri:

- zasnova gospodarskega razvoja Idrije po zaprtju rudnika – na osnovi tradicionalnih dejavnosti RŽS
- zapiralna in zaščitna dela pri RŽS
- zasnova mednarodnega znanstvenega središča za raziskavo ekološkega stanja in obvladovanja kontaminiranosti okolja (tehnika med koristjo in škodo – na primeru RŽSI)

Naravoslovno-tehnični in humanistični vidik

Pol tisočletno obdobje delovanja idrijskega rudnika živega srebra ne sovпада naključno z industrijskim obdobjem proizvodno naravnane znanosti in tehnike, ampak je na začetku pogojeno z velikim povečanjem potreb po tekoči kovini, na koncu pa z njenim nadomestilom na skoraj vseh področjih uporabe. Dolga obdobja pred tem so bila v zgodovini človeštva v znamenju

velike enotnosti sveta in življenja tako v materialnih kot duhovnih sestavinah in so doživljala svojo veliko sintezo kot »filozofija narave«. Z sedanjega gledišča je bila znanost okoli leta 1500 na stopnji predznanstvenega ali psevdoznanstvenega obdobja. Tedaj cvetoča alkimija, v kateri ima živo srebro tako pomembno mesto, je bila predvsem duhovna disciplina. Ni ji šlo toliko za snovne pretvorbe manj plemenitih kovin v plemenitejše, ampak predvsem za osebnostno zorenje, snovne spremembe pa so bile merilo uspešnosti v tej smeri. Za izdelavo umetnega zlata bi se moral človek izenačiti s Stvarnikom, zato so alkimisti, ki so prišli v svojem iskanju najdlje, vedeli, da segajo po nedosegljivem.

Zgodovina Idrije se začenja v prelomnem času, za katerega je bila značilna ločitev znanosti in religije kot določenega sistema duhovnosti. Zaprtje rudnika živega srebra pa pada v čas, ko se ostra delitev na materialno in duhovno mehča. Do tega so privedla znanstvena odkritja na robu znanstvenega (kvanta fizika, relativnostna teorija, teorija velikega poka itn.), predvsem pa nujnost spoštovanja etičnih meril na vseh področjih, zaradi očitnega odpovedovanje samoregulacijskih procesov v naravi in družbi, kar vodi v atomsko oziroma ekološko uničenje. Zato je povezovanje znanstvenega in duhovnega v našem času prav tako logično, kot je bilo njuno razdruževanje na prehodu iz srednjega v novi vek. Vprašanje o primarnosti ideje oziroma materije, še nedavno temeljno v filozofiji, tako ni več smotno, potreben je celovit pristop.

S tega gledišča so pri preučevanju zgodovine Idrije – poleg naravoslovnih in

tehničnih – pomembni tudi drugi vidiki: komunikacija Idrije s svetom, medsebojna materialna in duhovna izmenjava, medčloveški odnosi s psiholoških, socioloških in filozofskih gledišč, odnos Idrije do preteklosti in prihodnosti, do znanosti in tehnike, do vseh ravni kulture ter do ustvarjalnosti v sleherni pojavnih oblikah in vsebini, od zapletenega sistema idrijske jame do oblikovanja krajine, mesta in njegove specifične arhitekture na površju; ter do čipk kot do vrhunsko dematerializiranega izdelka, nujnega pri vzpostavljanju ravnotežja s fizičnimi napori v idrijskem podzemlju. Obdobje »Idrije po delujočem rudniku« bo nedvomno trajno temeljilo na častitljivi tradiciji, ki so jo ustvarili idrijski rudarji, ki so dvignili na površje za poldrugo Keopsovo piramido rude in izločili iz nje desetino na vsem svetu pridobljenega živega srebra. Osmišljenje navideznega absurda, s katerega se nam kaže ta silni fizični in duhovni napor s sodobnega ekološkega gledišča, pa je bila in ostaja srž vsakega resnega ukvarjanja s fenomenom mesta na rudniku živega srebra in na desetini še nenačetih zalog te kemijske prvine, ki so ji zaradi njenih posebnih lastnosti od nekdaj pripisovali prav poseben pomen.

HIPOTEZA O POIMENOVANJU IDRJE

Hydria (tudi kalipsa ali urna) je v grški antiki (pred dobrimi 2500 leti) služila kot posoda za vodo (manj pogosto kot žara – element življenja in smrti). V obliki trebušne posode s kratkim vratom in dvema ali tremi držaji, ki se je nosila na glavi ali ramenu, je služila predvsem za vodo. Idrijska globel, v kateri je veliko vode, je takšna posoda v velikem!

Jože Čar

IDRIJSKO ŽIVOSREBROVO RUDIŠČE

Idrijska geološka dediščina evropskega pomena

O evropskem pomenu idrijske geološke dediščine

Če za nek geološki objekt ali pojav brez pridržkov zapišemo, da je 'edinstven na svetu', potem seveda ni dvoma, da je tudi evropskega pomena. Pri vrednotenju domačih geoloških objektov in pojavih, ki imajo svoje morfološke in genetske 'večkratnike' raztresene tudi drugod po Evropi, pa je precej težje, saj je potrebno odkriti tiste njihove posebnosti, ki po pomenu presegajo nacionalne okvire. Pri tem so strokovnjaki le redko enotni. Zato bi bila lahko razprava o tem, kaj je geološka dediščina evropskega pomena in kaj ni, zelo dolgotrajna. Dejstvo je, da ni splošnih, povsem objektivnih kriterijev za uvrstitev tega ali onega objekta in pojava med pomembne za evropsko geološko znanost, ampak je lahko ocena o tem le osebna, subjektivna, odvisna predvsem od znanja ocenjevalca. Tudi sicer je uvrščanje naravoslovnih znamenitosti na take ali drugačne lestvice relativno. Pogosto ni odvisno le od nesporne pomembnosti za znanost, ampak tudi od neobičajnosti, atraktivnosti ter številnih drugih pogojev, predvsem promocije in načina trženja. In prav zaradi 'denarja' je vedno več naravnih objektov in pojavov 'enkratnih in evropskega pomena'. Spreminjajo pa se tudi strokovni in znanstveni kriteriji. Kar je bilo morda še pred petdesetimi leti izjemno pomembno, danes ni več, velja pa tudi obratno.

Naslednji zelo selektiven izbor sloni izključno na strokovnih osnovah. Med edinstvene naravoslovne objekte v svetovnem merilu, z izjemno raziskovalno preteklostjo in vrhunsko strokovno in znanstveno ostalino, štejemo idrijsko živosrebreno rudišče. Tudi

Divje jezero lahko uvrščamo med naravne pojave evropskega pomena. V tem primeru seveda ne mislim samo na tiste lastnosti, ki jih občudujejo priložnostni obiskovalci, torej na njegovo zanimivo lego, geologijo, morfologijo, atraktivnost v času bruhanja in rastlinsko združbo, temveč na njegove geološke in hidrološke značilnosti ter obsežen, še neraziskan podzemni labirint, ki bo gotovo izziv potapljačem v enaindvajsetem stoletju.

Na razširjeni seznam pomembnih geoloških pojavov na Idrijskem bi prav gotovo lahko postavili tudi lepe popolne preseke ladinjskih, karnijskih in norijsko-retijskih plasti ter nekaterih drugih geoloških pojavov v Zgornji Idriji. Vendar pa bi naštetih geoloških objektov presegli slovenske okvire le ob vrednotenju naravoslovne dediščine celotnega Krajinskega parka Zgornja Idrija. Žal Krajinski park Zgornja Idrija še vedno obstaja le formalno, 'na papirju'. Običajno se pojavlja v leporečju predvolilnih obljub in drugih bolj ali manj politično obarvanih govorancah vsakokratnih občinskih veljakov. V resnici pa lokalna 'ablast' še vedno ne ve, kaj bi s Krajinskim parkom v resnici počela.

Med zelo zanimive in strokovno izpostavljene geološke fenomene spadajo tudi velika tektonska okna Strug, Bevk, Bratuš in Kanomeljsko tektonsko okno ter različno velike tektonske krpe v širši idrijski okolici.

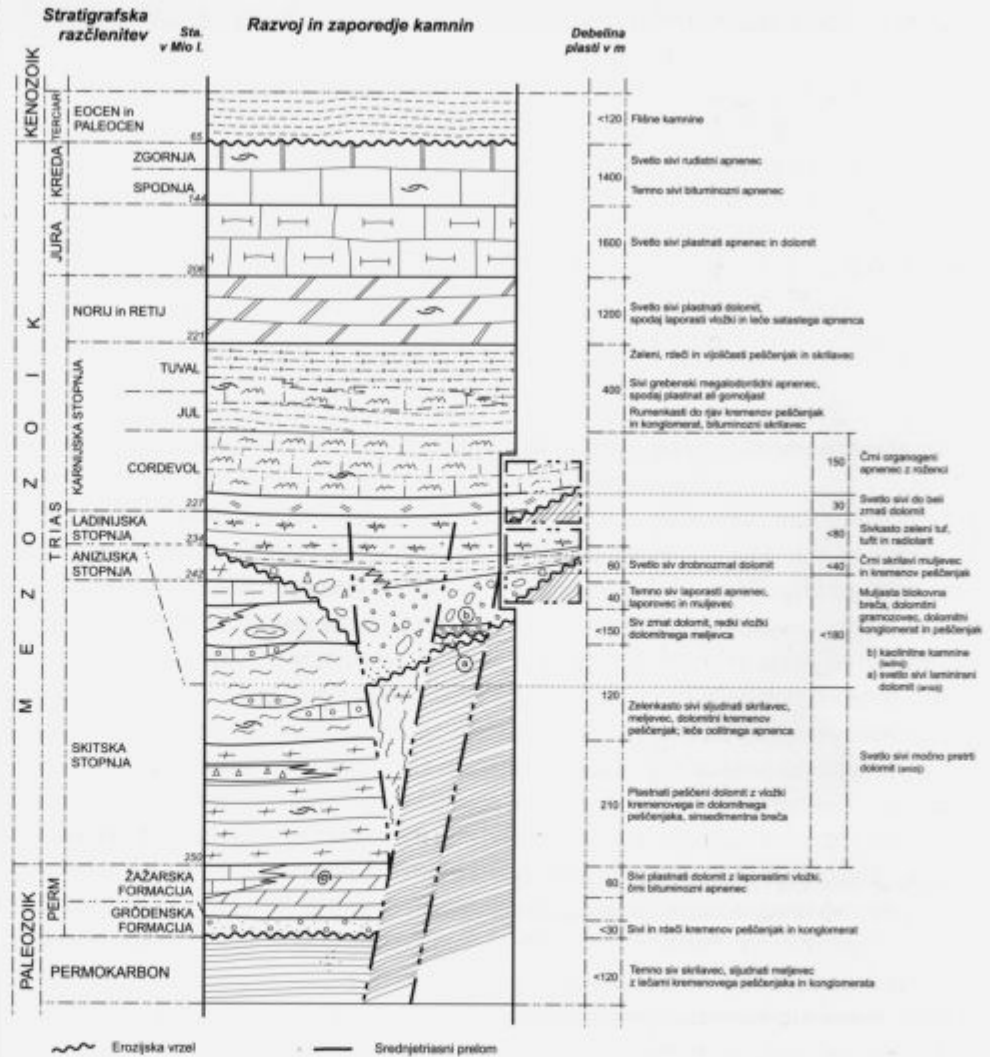
Čeprav bi podrobno predstavitev zaslužili prav vsi naštetih geološki fenomeni, bomo naslednje odstavke posvetili naši največji naravoslovni znamenitosti – idrijskemu rudišču.

Morda nepotrebna kratka opomba (!?)

Kljub temu da se s problemi, ki jih obravnavamo v okviru geologije – vede o zgradbi in sestavi Zemlje – srečujemo vsak dan (novogradnje, zajemi vodnih virov, sanacija plazov itd.), je težko preprosto predstaviti geološko sestavo nekega terena ali geološki pojav. Težava je v tem, da je znanje s področja geologije v splošnem precej skromno že od časov usmerjenega izobraževanja dalje, ko je bila geologija kot samostojni predmet na gimnazijah ukinjena. Zatika se že pri številnih strokovnih pojmi, ki jih pač ni mogoče nadomestiti z različnimi poljudnimi izrazi. Prav zato, da bi se tudi geologije manj vešč bralci lahko znašli, smo dodali stratigrafski stolpec zaporedja usedanja kamnin v idrijskem rudišču in idrijski okolici z njihovo absolutno starostjo (sl. 1).

Zakaj je idrijsko živosrebrovo rudišče svetovnega pomena

Znano je, da je idrijsko rudišče za španskim Almadenom po količini živega srebra drugo največje rudišče na svetu. Vendar idrijsko rudišče ni le 'velikan' med živosrebrovimi rudišči, ampak je svetovno znano in strokovno pomembno predvsem zaradi razmer, v katerih je nastalo, zaradi izjemno bogatih in neobičajnih rud, geokemične in mineraloške sestave ter nenavadnega preoblikovanja v izjemno zapleteno današnje stanje. Današnja zgradba se zdi na prvi pogled nerazumljiv in nerešljiv geološki 'kaos' (sl. 10). Zato zbuja veliko pozornost tudi raziskovalni 'podvigi' geologov, ki so rekonstruirali nastanek in

Slika 1: Stolpec razvoja in zaporedja usedanja kamnin v idrijskem rudišču in idrijski okolici s kratkimi petrografske opise kamnin. V stolpcu so prikazani tudi odnosi med kamninami (strukturni podatki). Za lažjo orientacijo smo na levi strani stolpca dodali stratigrafsko razčlenitev kamnin in njihovo absolutno starost.

razvoj rudišča skozi geološko zgodovino. Geološke raziskave idrijskega rudišča – s prekinitvijo v času italijanske zasedbe – so potekale kar okrog sto trideset let, in sicer od približno leta 1874 do 2004, ko so bile odkrite in zapisane zadnje (doslej?!) znanstvene ugotovitve o geokemični sestavi in pogojih nastanka idrijskih živosrebrovih rud (doktorat J. V. Lavriča, 2004).

Kot dokaz, da z zgornjo kratko oceno nisem pretiraval in da je idrijsko rudišče po svoji današnji zgradbi izjemno, naj navedem izjavo znanega ruskega akademika svetovnega slovesa V. I. Smirnova, profesorja na Moskovski univerzi in velikega poznavalca svetovnih rudišč, ki je idrijski rudnik obiskal leta 1964: *Videl sem mnogo rudišč v raznih delih sveta in med njimi nekatera zelo zapletena. Toda odkrito priznam, da rudišča s tako zapleteno zgradbo, kot je v Idriji, še nisem videl, nedvomno spada v strukturnem pogledu med najbolj zapletena endogena rudišča na svetu.*

Dogodki ob nastanku triasne zgradbe rudišča in različnih živosrebrovih rud ter preoblikovanju nekdanje zgradbe rudišča v današnje stanje so res nenavadni in upravičeno zbuja svetovno pozornost. Poudariti želim, da nenavadna 'zgodba', ki je zapisana v nadaljevanju, ni izmišljiva geologov z bogato fantazijo, temveč je resnična in podprta s številnimi geološkimi dokazi, ki so ohranjeni predvsem v rudišču in idrijski okolici. Številne podatke o dogajanjih v času, ko je idrijsko rudišče nastajalo, pa najdemo po celi Sloveniji in še širšem prostoru. K sreči je v naravi vse urejeno tako, da se na poseben način zabeležijo vsi

bistveni geološki dogodki pa tudi značilnosti območij, kjer so se odvijali (v rekah, močvirjih, puščavi itd.). Geološki dogodki so 'zapisani' v kamninah v obliki njihove mineralne in kemične sestave, njihove notranje zgradbe (strukture in teksture), medsebojnega zaporedja in menjavanja različnih kamnin v vertikalni in bočni smeri, odnosov različnih kamnin med seboj ter značaja stikov med njimi, ki so lahko normalni, erozijski ali tektonski. Vse je torej zapisano, le 'zapise v kamnih' se je potrebno naučiti brati. To pa seveda znajo geologi.

Zapleteno geološko zgodovino idrijskega rudišča delimo danes, ko je idrijska jama že skoraj v celoti zasuta in raziskave niso več mogoče, na tri zaokrožena, vendar tesno vsebinsko povezana poglavja. Zgodbo sem primerno poenostavil. Prepričan sem, da bi celotno zgodbo o idrijskem živosrebrovem rudišču, bolj ali manj podrobno, moral poznati vsak razgledan in 'zaveden' Idrijčan.

Prvi del zgodbe: Nastanek srednjetriasne zgradbe rudišča

Prve geološke zasnove kasnejših dogajanj, ki so postopno pripeljale do velikih dogodkov v anizijski in ladinjski stopnji srednjega triasa (sl. 1) in tudi do nastanka idrijskega rudišča, zasledimo že koncem paleozojske ere, in sicer v obdobju zgornjega perma, pred približno 255 milijoni let. Če bi takratno dogajanje lahko opazovali visoko iznad Zemlje, na primer iz satelita, bi videli, da je območje, ki gradi današnjo Slovenijo, ob koncu permske (sl. 1) dobe postopno preplavilo morje. Plitvo in toplo morje je prekrivalo obsežno, od sosednjih območij

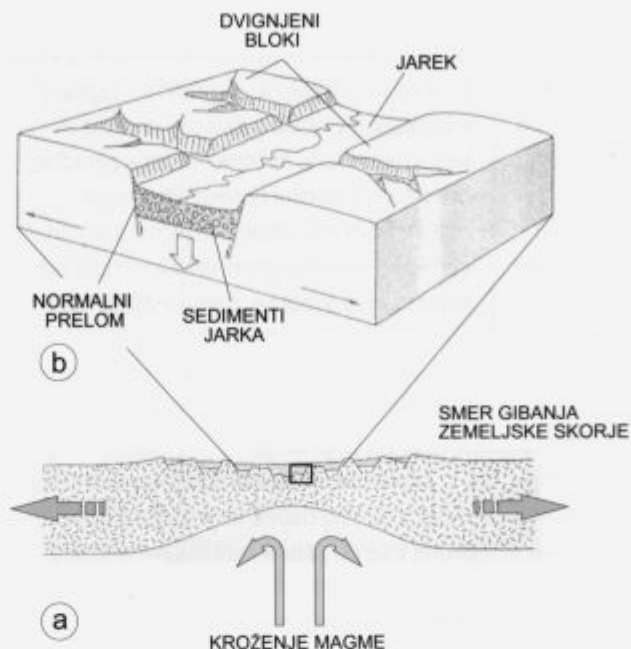
nekoliko vzdignjeno, bolj ali manj ravno podmorsko planoto ali ploščad, ki jo je prof. Stanko Buser poimenoval Slovenska karbonatna platforma (SKP). Plitvo in toplo morje je slovensko ozemlje, ki je bilo del Slovenske karbonatne platforme, pokrivalo dolga geološka obdobja. Seveda pa pogoji nastajanja kamnin na podvodni planoti niso bili ves čas v vseh njenih delih enaki. Kakšne kamnine so se usedale na posameznih območjih, je bilo odvisno od spreminjanja globine in energije vode ter od oddaljenosti in donosa materiala iz kopnin. Ne glede na določene razlike pa so na celotnem današnjem slovenskem ozemlju nastajali podobni različni plitvodnih karbonatnih kamnin (zato ime karbonatna platforma), in sicer apnencev, dolomitov, laporovcev in vmesne prehodne kamnine. Kakšne kamnine so se v času skitske dobe usedale na Idrijskem, lahko preberete iz stolpca na sliki 1.

Na začetku obdobja anizija – pred približno 242 milijoni let – je bil donos materiala s kopnega prekinjen. Očitno so bile oddaljene kopnine že povsem izravnane in potopljene pod morsko gladino. Po kamninah iz tega obdobja sodeč je naše ozemlje prekrivalo plitvo, le nekaj metrov globoko, toplo in čisto morje. Le tu in tam so se občasno oblikovala manjša kopna območja, verjetno v obliki zelo nizkih otočkov. Obsežne obotočne ravnice so bile v obdobju plime preplavljene, ob oseki pa na kopnem (plimske ravnice). Vladale so torej prav idilične razmere. Vendar pa je bilo to le zatišje pred viharjem!

V času srednjega anizija – pred približno 238 milijoni let – se je začelo obdobje velikih

sprememb. Zaradi pospešenega kroženja magme v zemeljski notranjosti v obliki tako imenovanih konvekcijskih tokov se je Slovenska karbonatna platforma začela postopno dvigati, širiti (sl. 2a). Sočasno z dviganjem in širjenjem ozemlja so nastajali številni tako imenovani normalni prelomi (natezni prelomi), ki so rezali Slovensko karbonatno platformo. Platforma je postopno razpadla na več samostojnih obsežnih blokov – manjših plošč, ki so se počasi oddaljevale druga od druge. Med njimi so nastali pogrezajoči tektonski jarki (sl. 2b), v katerih se pri nadaljnjem širjenju običajno začne tvoriti nova oceanska skorja. Opisano dogajanje strokovno imenujemo rifting, slovensko pa bi morda lahko rekli razcep plošč. V slovenskih srednjetrojskih jarkih, to seveda velja tudi za Idrijski tektonski jarek, oceanska skorja ni nastala, saj je bilo širjenje prej prekinjeno (prekinjeni razcep) in bloki se niso povsem ločili. V tektonskih jarkih (sl. 2b) so nastajale sedimentne kamnine, značilne za globljevodna okolja. Razpadanje posameznih zemeljskih plošč, se, kot vemo, dogaja tudi danes. Kdor gleda Discovery ali bere National Geographic, se bo gotovo spomnil razlage nastajanja velikega Vzhodnoafriškega tektonskega jarka ali prikaza dogajanja na Islandiji in še kje.

Južnejša, samostojna plošča nekdanje enotne Slovenske karbonatne platforme, imenovana Dinarska karbonatna platforma, je bila s severne in južne strani omejena z večjima tektonskima jarkoma, ki sta bila zapolnjena s kamninami, značilnimi za odlaganje v globljem morju. Po spletu naključij se danes globljevodne kamnine

Slika 2: Rifting ali razcep Zemljinih plošč, ki je prikazan na sliki, se je pri nas odvijal v času zgornjega anizija in v ladiniju. Zaradi konvekcijskega gibanja magme v zemeljski notranjosti (2a) se je zemeljska skorja nad območjem obrata magme zaradi pritiskov dvigala, sočasno sta se oba bloka Zemljine skorje začela oddaljevati. Na stiku obeh blokov so vladale natezne napetostne razmere, zaradi tega so se posamezni deli ob prelomih pogrezali. Nastali so tektonski jarki, med njimi tudi idrijski, v katerih so se usedali različni sedimenti (2b).

nahajajo na Cerkljanskem. Na Dinarski karbonatni platformi je nastal relativno majhen, vendar svojevrstno oblikovan idrijski srednjetrojski tektonski sistem (ISTS) (sl. 2 in 3). Območje je bilo najprej dvignjeno nad morsko gladino in oblikovalo se je kopno (sl. 2a, 2b). Sočasno z dviganjem terena so nastali tudi dolgi in globoki odprti prelomi, ki imajo danes smer približno vzhod–zahod, vmes pa krajši s smerjo sever–jug. V osrednjem delu idrijskega srednjetrojskega tektonskega sistema, ki se je ob prelomih vzhod–zahod hitreje pogrezal, je nastal tako imenovani

idrijski tektonski jarek (sl. 3). Na kopnem severno in južno od tod so starejše kamnine razpadale in erozija jih je v obliki proda in peska začela hitro odnašati. Iz odplavljenega materiala je nastal mogočen kompleks konglomeratnih kamnin, ki danes gradijo ozemlje od Kovačevega Rovta do Rovt.

Še posebno neobičajno in zapleteno pa je bilo dogajanje v idrijskem tektonskem jarku (sl. 4). V njem je v zgornjem ladiniju (langobardska podstopnja) – pred približno 230 milijoni let – nastalo tudi idrijsko živosrebrovo rudišče. Osrednji del je bil

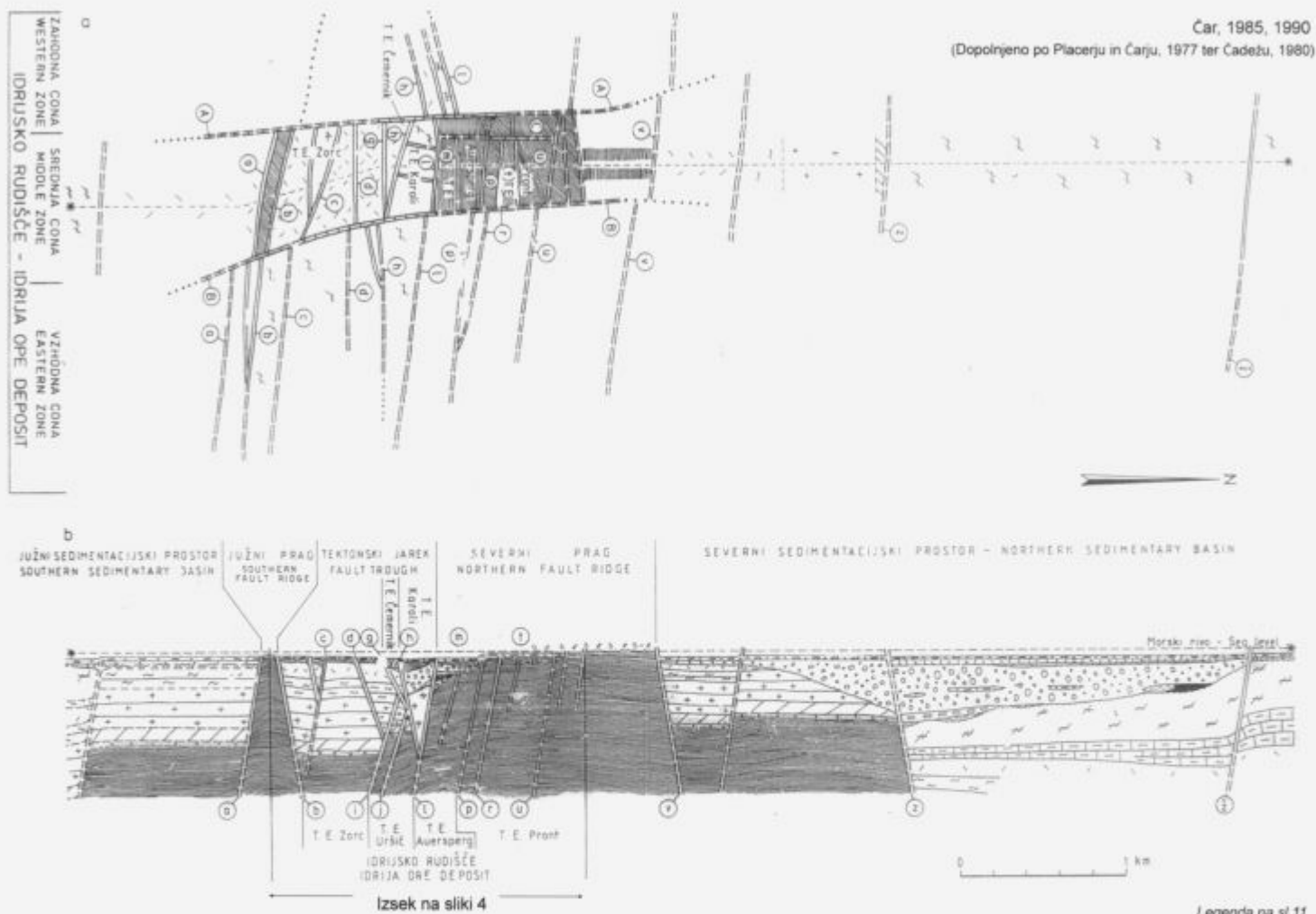
MESTNI MUZEJ IDRİJA
MUZEJ ZA IDRİJSKO IN CERKLJANSKO

POPRAVEK

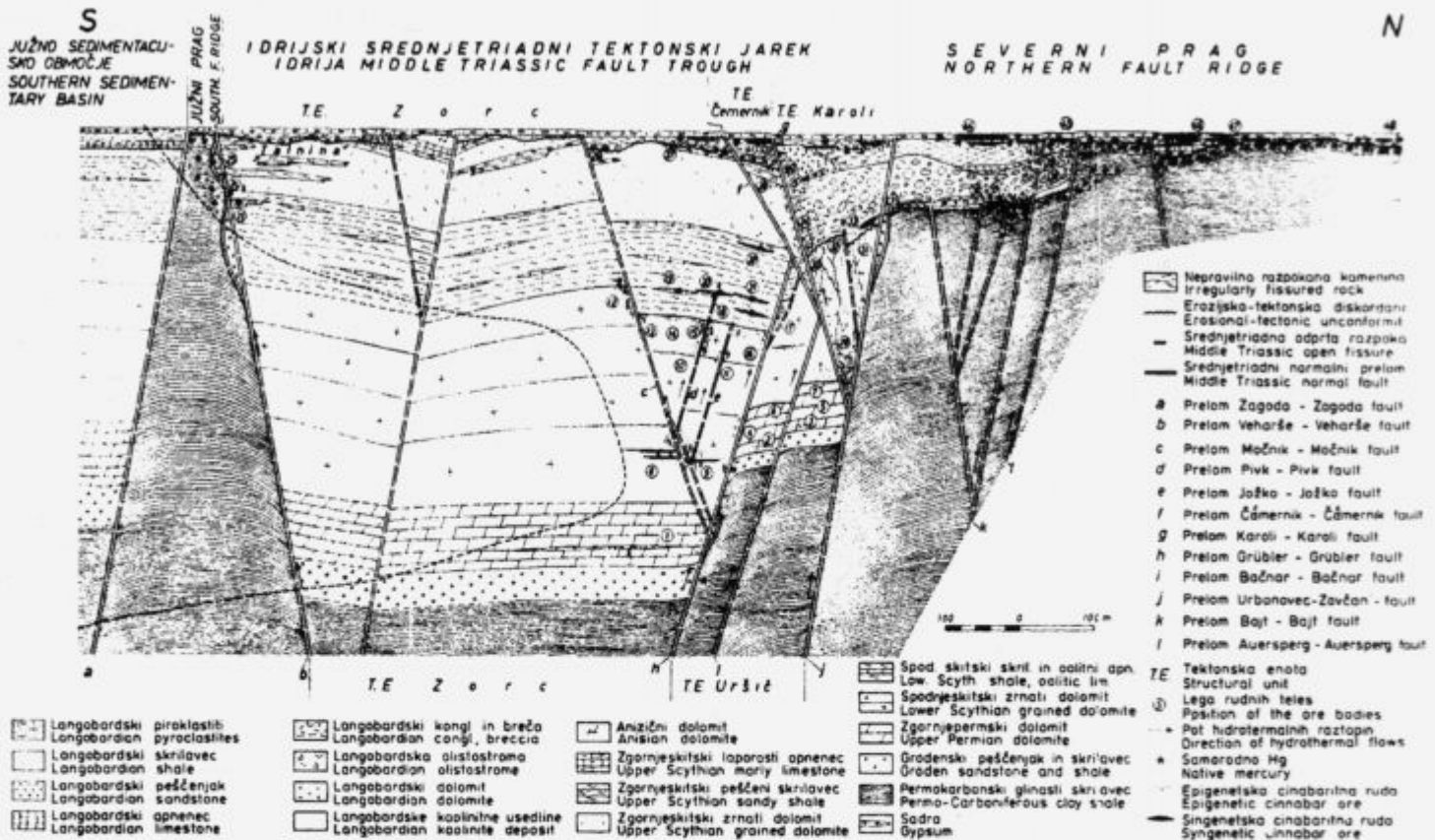
Ker je prišlo do tehnične napake pri tisku, dodajamo popravljeno stran in Vas prosimo za razumevanje.

Hvala.

Uredništvo Idrijskih razgledov

Slika 3: Zgoraj je prikazan tloris (a) spodaj pa profil čez idrijski srednjetroasni tektonski sistem (ISTS) s posameznimi prelomi in tektonskimi enotami. Vsi prikazani prelomi in tektonski bloki so ohranjeni v rudišču in idrijski okolici.

PROFIL IDRIJSKEGA RUDIŠČA V ČASU USEDNAJA LANGOBARDSKEGA TUFFA
SECTION OF THE IDRIJA ORE DEPOSIT DURING THE LANGOBARDIAN TUFF
SEDIMENTATION

Placer, Čar, 1977

Slika 4: Presek čez idrijski srednjetriasni tektonski jarek in severni prag idrijskega srednjetriasnega tektonskega sistema s prelomi, po katerih so pritekale hidrotermalne raztopine (puščice). Številke v krogih označujejo s cinabaritom prepojena območja - rudna telesa (RT).

pogreznjen, s severne in južne strani pa sta ga omejevala dvignjena bloka – severni in južni prag. Tu je erozija odstranila okrog 750 metrov anizijskih, skitskih in permskih plasti in na površju so ležali karbonski skrilavci, najstarejše kamnine na Idrijskem (sl. 3 in 4). Po kratkem obdobju odlaganja anirijskega dolomita neposredno na karbonske skrilavce, so se pričela močna tektonska premikanja, spremljana z vulkanskim delovanjem in nanosom vulkanskega pepela (piroklastični material), hitro zapolnjevanje ozkih, najgloblje pogreznjenih delov idrijskega jarka s povsem nesortiranim materialom (muljaste blokovne breče), oblikovanje ozkih zamočvirjenih predelov (kaolinitne kamnine), ki so jih zasipavali pobočni vršaji (gramozovci), občasni plazovi in zdrsi starejših kamnin (drsnе breče) ter potočni nanosi (konglomerati). Tektonska dogajanja so torej vzrok za nastanek včasih zelo nenavadnih sedimentnih kamnin v idrijskem tektonskem jarku, tudi takih, ki jih drugod v Sloveniji ne poznamo in so tudi v svetu redko posejane (sl. 3 in 4). Po zapolnitvi pogreznjenih delov in delni tektonski umiritvi je na celotnem območju, sedaj že 'zasutega' idrijskega tektonskega jarka, nastalo z rastlinjem bogato močvirje, kjer so se odlagale tako imenovane skonca plasti – bituminozni skrilavci, meljevci in peščenjaki (sl. 4). Razvoj jarka se je zaključil s preplavitvijo morske vode in povečanim nanosom vulkanskega pepela in nastankom tufov in tuftov.

Ob povedanem si priključimo v spomin mnenje odličnega slovenskega geologa, velikega poznavalca in raziskovalca idrijskega

rudišča dr. Ivana Mlakarja. Leta 1990 je zapisal: *Rekonstrukcija srednjetrojne zgradbe idrijskega rudišča imam za enkraten geološki dosežek in vrh dolgoletnih prizadevanj skupine idrijskih raziskovalcev, ki omogoča nove pristope k proučevanju tega fenomenalnega rudišča.*

Drugi del zgodbe: Nastanek živosrebrovih rud

Idrijsko rudišče upravičeno uživa svetovno slavo zaradi izjemno bogatih in zanimivih cinabaritnih rud (HgS). Idrijske cinabaritne rude so nastale na dva načina, kar je za živosrebrova rudišča neobičajno. V prvem primeru so se rudonosne raztopine pretakale po prelomih in razpokah skozi starejše kamnine idrijskega rudišča, in sicer karbonske, permske, skitske in anizijske kamnine (sl. 4 – dotoki mineralnih raztopin ob prelomih so prikazani s puščicami). Pri tem so vroče vode raztapljale dobro topne minerale, predvsem kalcit (CaCO_3), in v kamninah so nastale različno velike votlinice. Živo srebro (Hg) in žveplo (S) iz rudonosnih raztopin sta se ob postopnem zmanjševanju pritiska in ohlajanju termalnih voda na 218° do 160° C (Lavrič, 2004) združevala v mineral cinabarit (HgS) ali pa v neizkristaliziran cinabaritni gel. Tako je votlinice v kamninah, odprte prelome in razpoke postopno zapolnil mineral cinabarit (HgS) (sl. 4). V primeru, da ni bilo prisotnega dovolj žvepla, se je izločalo samorodno živo srebro (samorodni skrilavci). Rude, ki nastajajo na opisani način, imenujemo epigenetske cinabaritne rude, so običajne in znane tudi iz drugih živosrebrovih rudiščih po svetu. Edinstvene in iz drugih Hg

nahajališč nepoznane pa so tako imenovane singenetske oziroma sedimentne cinabaritne rude (sl. 5, 6, 7 in 8). Njihov nastanek je povezan z izlivanjem hidrotermalnih voda, ki so bile obogatene z živim srebrom in žveplom ali pa že neposredno s cinabaritnim gelom, v takratno močvirje, kjer so nastajale sočasno tudi različne močvirske sedimentne kamnine, ki jih poznamo pod imenom skonca plasti (sl. 4).

Če povzamem: epigenetske cinabaritne rude so nastale z nadomeščanjem starejših kamnin, zapolnjevanjem prelomov in razpok, singenetske pa so sedimentnega značaja, saj so nastale z usedanjem sočasno s kamninami, v katerih se nahajajo. V okviru idrijskega srednjetrojnega tektonskega jarka so nastala številna rudna telesa (območja orudnih kamnin), ki so na sliki 4 označena z obkroženimi številkami.

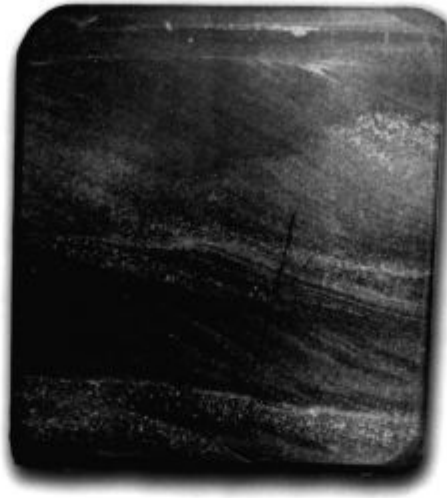
Prelomi, ki so omejevali posamezne dele idrijskega tektonskega jarka, so bili zelo globoki (sl. 4). Kot kaže, so sekali Zemljino skorjo in segali do najvišjih delov Zemljinega plašča. Ob njih so iz globlin prvič privrele rudonosne raztopine v zgodnji fazi nastajanja tektonskega jarka, in sicer v času, ko so v idrijskem tektonskem jarku v slabo poraslem močvirju nastajale neobičajne kamnine, ki so sestavljene skoraj izključno iz minerala kaolinita $\text{Al}_2\text{Si}_2\text{O}_5(\text{OH})_4$. Ob prelomih so bile s cinabaritom in delno samorodnim Hg prepajane starejše kamnine in nastale so prve epigenetske rude. Delno pa so se rudonosne raztopine izlivala v zamočvirjene mlake in nastajale so tudi prve sedimentne cinabaritne (singenetske) rude. Vendar pa je bil takrat – v tako imenovani prvi fazi

orudnja – dotok rudonosnih raztopin sorazmerno skromen, saj so nastale le manjše količine živosrebrih rud.

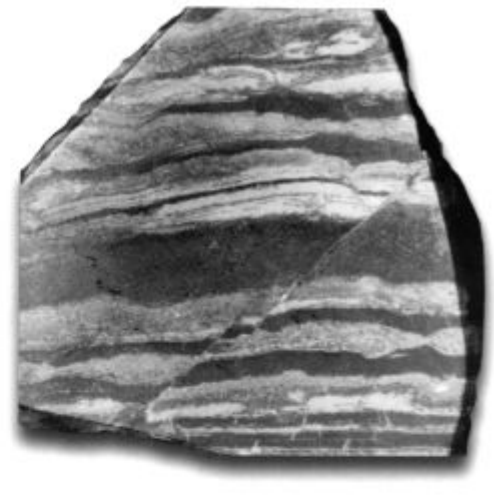
Podobne razmere so se ponovile ob koncu življenja idrijskega srednjetriasnega tektonskega jarka. Takrat so bili globlji deli tektonskega jarka že zapolnjeni z različnimi debelozrnatimi sedimentnimi kamninami in posamezne dele jarka je prekrivalo plitvo, z rastlinjem bogato močvirje, v katerem so nastajale znamenite skonca plasti – čudežne plasti idrijskega rudišča. V tej drugi fazi hidrotermalnega delovanja so ob prelomih pritekale izjemno velike količine živega srebra in žvepla. Tako kot prvič so v starejših kamninah nastajale bogate epigenetske cinabaritne rude. Dobršen del cinabaritnih gelov pa se je stekal neposredno v močvirje, kjer so se usedale edinstvene sedimentne rude (sl. 5, 6, 7 in 8). Zaradi premajhnega dotoka žvepla je del Hg ostal v elementarni obliki in nastalo je orudjenje s samorodnim Hg predvsem v permokarbonskih skrilavcih (samorodni skrilavci), skonca plasteh in delno še v nekaterih drugih kamninah.

Medtem ko so epigenetske rude na presekih skoraj enake, v glavnem drobno kristalne, opazujemo v presekih singenetskih rud številne lepe sedimentne oblike, ki jih imenujemo tekture (sl. 5, 6, 7 in 8). Značilne oblike notranje zgradbe sedimentnih rud nam pripovedujejo o načinu, pogojih in okolju njihovega nastanka.

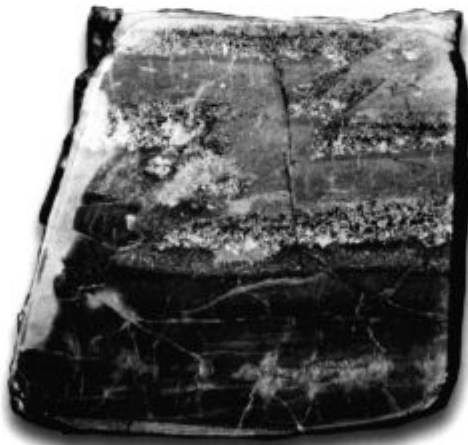
Za rudarsko poimenovanje zelo bogatih idrijskih cinabaritnih rud je bila pomembna predvsem njihova barva, notranja zgradba in odstotek živega srebra, manj pa njihova sestava. Najbogatejše rude so bile jeklenka,

Slika 5: V preseku sedimentne rude vidimo, kako je voda z nanašanjem različnega materiala oblikovala poševne lamine (lamine so 'plasti', tanjše od 1 mm). Ker je bila ruda slikana z rdečim filtrom, so s cinabaritom prepojeni delci najsvetlejši. Foto: Rafael Podobnik

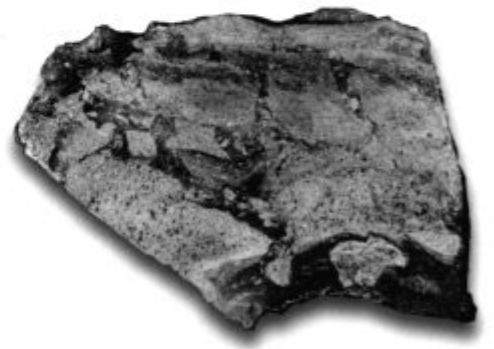

Slika 6: Sedimentna ruda. Menjavanje lamin meljevca (temne lamine), piritnega drobirja (sive lamine) in zrn s cinabaritom (svetle lamine). Slikano z rdečim filtrom. Foto: Rafael Podobnik

Slika 7: Sedimentna ruda s postopno zrnatostjo. Iz vodnih tokov so se najprej usedli s cinabaritom prepojeni večji in težji delci (svetla zrna), nato vedno bolj drobni, slabo ali neorudeni delci. Premiki, ki so vidni na levi strani vzorca, so nastali že kmalu po odložitvi kamnine.

Foto: Rafael Podobnik

Slika 8: Bogata ruda (svetli deli kamnine – slikano z rdečim filtrom) je bila po odložitvi in delni strditvi tektonsko pretrta. Foto: Rafael Podobnik.

opekovka, jetrenka in koralna ruda, med posebne, za idrijsko rudišče značilne rude, pa štejemo karoli rudo ali karolijevko, različke sedimentnih rud in tako imenovano skrilavo rudo s prevladujočim odstotkom samorodnega živega srebra. Glede na odstotek živega srebra v rudah so rudarji in metalurgi iz praktičnih razlogov ločili: jeklenko, zelo bogato rudo, bogato rudo in siromašno rudo ali bašperh.

Na izjemno bogastvo idrijskega rudišča je opozoril že Valvasor (1781): *Veliko in zasluženo slavo uživa idrijski rudnik ter je prava zakladnica ali rodovitna mati živega srebra.*

Tretji del zgodbe: Nastanek današnje zgradbe rudišča

Po umiritvi srednjetriasne tektonike, ki je botrovala tudi nastanku idrijskega rudišča, se je nad orudenimi kamninami odložilo še okrog 5500 m mlajših kamnin zgornjega triasa, jure, krede ter paleocena in eocena (sl. 1). V obdobju oligocena (Placer 1981, 1999) oziroma na začetku miocena (Vrabec & Fodor, 2005) so zaradi podiranja manjše Jadranske plošče pod južno obrobje Evropske plošče začele oblikovati Alpe. V našem prostoru so nastale velike spremembe in postopno so se oblikovale današnje geološke razmere. V omenjena zapletena, obsežna in dolgotrajna dogajanja je bil vključen tudi idrijski srednjetriasni tektonski jarek z rudiščem v osrednjem delu.

Preoblikovanja triasne zgradbe rudišča v današnje stanje ni mogoče razložiti preprosto, saj so se vrstili obsežni in zapleteni dogodki, povezani s preoblikovanjem celotnega južnoalpskega prostora, seveda

tudi slovenskega ozemlja. Zaradi že omenjenega podiranja manjše Jadranske plošče pod Evropsko so se posamezni paketi kamnin najprej upogibali, nato pa je nastala obsežna obnarivna guba. Del zemljine skorje, kjer se je nahajal idrijski srednjetriasni tektonski jarek z živosrebrnim orudjenjem, je bil najprej konkavno upognjen, nato pa preoblikovan v pokončno gubo (sl. 9a, b, c). Pri gubanju so nastali prelomi, ob katerih so se deli rudišča premikali proti jugozahodu. Zaradi nadaljnjih pritiskov se je rudiščna struktura postopno nagibala proti jugu (rotacija rudišča) (sl. 9d). Stari prelomi so zamrli in nastali so novi, ob katerih so se posamezni deli rudišča premikali proti severu (sl. 9e). V končnem preoblikovanju velike polegale gube z idrijskim rudiščem v zgornjem krilu so nastale naravnice, to so veliki in obsežni, skoraj vodoravni tektonski kontakti, ob katerih je bilo idrijsko rudišče porinjeno za okrog 35 km proti jugozahodu na današnje mesto (sl. 9f). Pred nekaj milijoni let je nastal še obsežen sistem prelomov, med njimi tudi Idrijski in Zalin prelom, ki so že močno preoblikovano živosrebrovo rudišče še razrezali na posamezne bloke in jih premaknili proti jugovzhodu in delno tudi v vertikalni smeri (povzeto po Placerju 1982). Rezultat omenjenih dogodkov je edinstveno 'kaotično' oblikovana današnja zgradba rudišča, ki je prikazana na sliki 10.

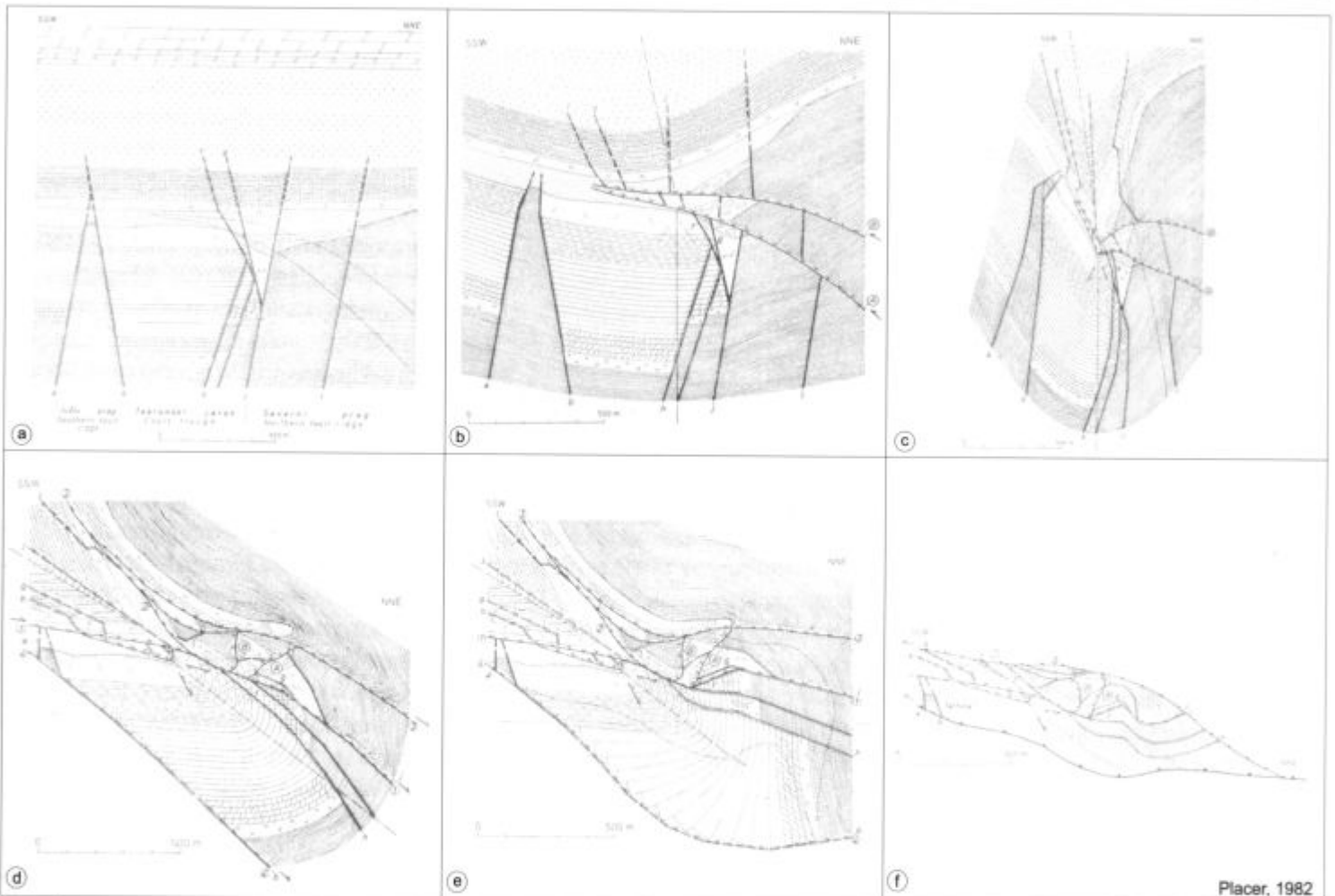
Naj za zaključek zapišem še dve mnenji, ki potrjujeta in osvetljujeja pomen in neobičajnost idrijskega rudišča. Leta 1989 je prof. dr. M. Drovenik zapisal: *Vse, kar se je dogajalo z idrijskim rudiščem, ocenjujemo znanstveniki kot nenavadno, izjemno zanimivo*

stvaritev narave.

In še mnenje H. L. Barnesa, profesorja na Pensylvanski univerzi v ZDA, ki je sredi sedemdesetih let obiskal rudniško geološko službo. Potem ko smo mu ob prikazu obsežne grafične dokumentacije povedali zgodbo o nastanku rudišča in njegovem preoblikovanju v današnje stanje, je vzkliknil: *Tako lepe in nenavadne 'geološke zgodbe' v svojem življenju še nisem slišal.*

Za zaključek

Pri rekonstrukciji idrijskega srednjetriasnega tektonskega sistema in idrijskega srednjetriasnega tektonskega jarka, zapolnjenega z neobičajnimi sedimentnimi kamninami, pri razlagi geneze idrijskega živosrebrovega rudišča in nastanka cinabaritnih rud ter preoblikovanja idrijskega rudišča iz triasnega stanja v današnjo strukturo so sodelovali rudniški geologi Ivan Mlakar, Jože Čar, Ladislav Placer in Franci Čadež. Pri tem sta svoje premisleke dodala še prof. dr. Matija Drovenik in dr. Jošt Valentin Lavrič. Neposredno odkrivanje številnih geoloških podrobnosti v jami je bilo zahtevno detektivsko delo, njihovo povezovanje v logično celoto pa enkratna miselna pustolovščina. Sodelovati pri tem je bila zame sreča ter veliko strokovno zadoščenje in zadovoljstvo.

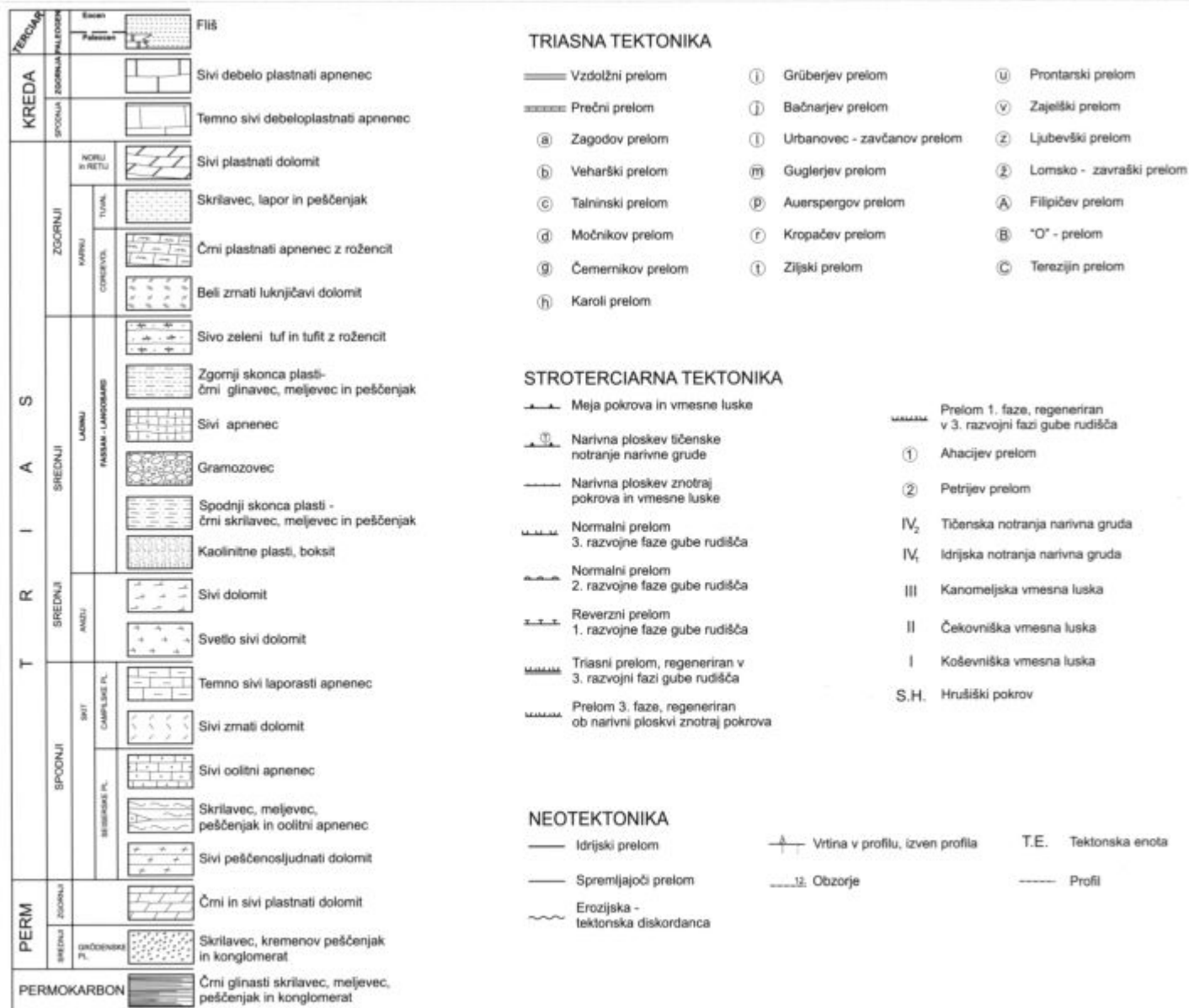
- Noriški plastoviti dolomit
- Julski in tuvaški klasti
- Cordvevski plastoviti apnenc
- Cordvevski dolomit
- Langobardski klasti
- Langobardski konglomerat
- Anizični dolomit
- Zgornjeskiški dolomit
- Spodnjieskiški plastoviti meljevec

- Spodnjieskiški plastoviti dolomit
- Zgornjepemski plastoviti dolomit
- Grödenski klasti
- Karbonski klasti
- Zdrobljena kamnina
- Meja pokrova
- Narivna ploskev tišenskega nariva
- Narivna ploskev znotraj pokrova
- Normalni prelom 3. razvojne faze

- Normalni prelom 2. razvojne faze
- Reverzni prelom 1. razvojne faze
- Ahacijev prelom
- Petrijev prelom
- Trasni vzdolžni prelom
- Zagodov prelom
- Veharški prelom
- Čemernikov prelom
- Karoli prelom

- Grüberjev prelom
- Urbanovec - zavčanov prelom
- Auerspergov prelom
- Trinadni prelom, regeneriran v 3. razvojni fazi
- Prelom 1. faze, regeneriran v 3. razvojni fazi gube nudišča
- Prelom 3. faze, regeneriran ob narivni ploskvi znotraj pokrova
- Prelom 3. faze regeneriran ob meji pokrova
- Os gube
- Trasa preloma v naslednji fazi razvoja

Placer, 1982

Slika 11: Legenda k slikam 3 in 10

Opomba:

Strokovno natančnejši opis nastanka in razvoja idrijskega rudišča v današnje stanje lahko preberete v prispevku 'Peš po južnem obrobju Idrije', v vodniku ekskurzij 2. slovenskega geološkega kongresa, ki je potekal v Idriji od 26. do 28. septembra lanskega leta. Tam je dodan tudi podrobnejši pregled literature o idrijskem rudišču. Celotna 'zgodba' idrijskega rudišča bo, z vsemi 'materialnimi' dokazi, predstavljena v okviru rudniške študijske zbirke, ki je postavljena v novih prostorih na Frančiškovem jašku.

Osnovna splošna literatura in pomembnejša literatura o idrijskem rudišču

- Buser, S., 1989: Development of the Dinaric and the Julian carbonate platforms and of the intermediate Slovenian basin (NW Yugoslavia). Mem. Soc. Geol. It. 40 (1987), 313-320, Roma.
- Čadež, F., 1980: Najmlajše diskordantne sedimentne kamnine na karbonskih plasteh v Idriji - The youngest sedimentary rocks unconformable with Carboniferous beds at Idrija. Geologija 23/2, 163-172, Ljubljana.
- Čar, J., 1985: Razvoj srednjetriasnih sedimentov v idrijskem tektonskem jarku. Doktorska disertacija, FNT VTOZD Montanistika, Odsek za geologijo, 1-236, Ljubljana.
- Čar, J., 1990: Kotna tektonsko-erozijska diskordanca v rudiščnem delu idrijske srednjetriasne tektonske zgradbe - Angular tectonic-erosional unconformity in the deposit's part of the Idrija Middle Triassic tectonic structure. Geologija 31-32, (2988/89), 267-284, Ljubljana.
- Čar, J., 1998: Sedimentološke raziskave prehoda med Južno karbonatno platformo in Slovenskim bazenom. Poročilo o triletnih raziskavah, 1-13, Idrija. Arhiv RŽS Idrija, GZS in MZT Slovenije.
- Čar, J., 2006: Peš po južnem obrobju Idrije. Ekskurzija E-1. Vodnik k ekskurzij, 2. slovenski geološki kongres, Idrija, 26.- 28. september 2006, Idrija (dodan je obsežen pregled literature o idrijskem rudišču).
- Lavrič, J. V., 2004: Isotopic, organic and inorganic geochemistry of the Idrija mercury deposit, Slovenia: constraints on the formation of the Hg-PAH association. These de doctorat, 1-152, Lausanne.
- Mlakar, I., 1967: Primerjava spodnje in zgornje zgradbe idrijskega rudišča - Relations Between the Lower and the Upper Structure of the Idrija Ore Deposit. Geologija 10, 87-126, Ljubljana.
- Mlakar, I., 1969: Krovna zgradba idrijsko-žirovskega ozemlja. Nappe Structure of the Idrija-Žiri Region. Geologija 12, 5-72, Ljubljana.
- Mlakar, I., & Dravenik, M., 1971: Strukturne in genetske posebnosti idrijskega rudišča - Structural and Genetic Particularities of the Idrija Mercury Ore Deposit. Geologija 14, 67-126, Ljubljana.
- Placer, L., 1981: Geološka zgradba jugozahodne Slovenije - Geologic structure of southwestern Slovenia. Geologija 24/1, 27-60, Ljubljana.
- Placer, L., 1982: Tektonski razvoj idrijskega rudišča - Structural history of the Idrija mercury deposit. Geologija 25/1, 7-94, Ljubljana.
- Placer, L., 1999: Contribution to the macrotectonic subdivision of the border region between Southern Alps and External Dinarides. Geologija 41 (1998), 223-255, Ljubljana.
- Placer, L., & Čar, J., 1977: Srednjetriasna zgradba idrijskega ozemlja - The Middle Triassic Structure of the Idrija Region. Geologija 20, 141-166, Ljubljana.
- Šmuc, A., & Čar, J., 2002: Upper Ladinian to Lower Carnian Sedimentary Evolution in the Idrija-Cerkno Region, Western Slovenia. Facies 46, 205-216, Erlangen.
- Vrabec, M., & Fodor, L., 2006: Late Cenozoic Tectonics of Slovenia: Structural Styles at the North-Eastern Corner of the Adriatic Microplate.

Andrej Gogala

STENICE, POJOČI ŠKRŽADI IN ČEBELE, OPISANI V DELU ENTOMOLOGIA CARNIOLICA I. A. SCOPOLIJA

Zdravnik v Idriji, I. A. Scopoli, je leta 1763 objavil delo *Entomologia carniolica*, v katerem opisuje žuželke iz tedanje Kranjske in jih poimenuje z dvodelnimi imeni po zgledu Karla Linnéja, ki je s svojim delom *Systema naturae per regna tria naturae, ... Editio decima, reformata*, leta 1758, le pet let prej, postavil temelje zoološke sistematike. Scopoli opisuje med drugim 48 vrst stenice, tri vrste pojočih škržadov in 30 vrst čebel. Večina vrst je povzetih po Linnéju, mnogo pa je originalnih Scopolijevih imen. Opisi so skopi in slike, ki so bile priložene le redkim izvodom knjige, večinoma slabe, saj z njimi že Scopoli ni bil zadovoljen. Da bi bili gotovi, katere vrste je imel pred očmi Scopoli, bi morali imeti ohranjene primerke iz njegove zbirke. Ta pa je bila žal uničena in izgubljena. Danes uporabljamo za 14 vrst stenice, dva pojoča škržada in 5 vrst čebel vrstna imena, ki jih je objavil Scopoli v Kranjski entomologiji. Podatke o krajih, kjer je našel posamezne vrste, Scopoli navaja le pri delu vrst. Idrija in njena okolica se seveda večkrat pojavi med njegovimi navedbami.

Hemiptera: Auchenorrhyncha: Cicadoidea – pojoči škržadi

Pojočji škržadi so v toplejših krajih sveta dobro poznane žuželke, saj se mnoge vrste oglašajo z glasnimi napevi, ki so del poletnega zvočnega okolja. Pripadniki mnogih drugih vrst pa pojejo s tako visoko frekvenco zvoka, da so človeku komaj slišni. Škržadi so, tako kot tudi stenice, kljunate žuželke. Čeljusti in ustne imajo oblikovane v kljunec, s katerim sesajo drevesne sokove. Kot ličinke živijo pod zemljo, kjer sesajo korenine in njihov podtalni razvoj lahko traja več let. Dorasla ličinka nato zleze iz zemlje in se levi. Iz starega oklepa (škržadice) zleze odrasel škržad, ki ima še mehak hitinski oklep zelene barve in nerazvita krila. Med

Ena izmed stenice, ki jih je prvi opisal Scopoli, je Scopolijeva ploskorožka (Heterotoma merioptera) z nenavadnimi, razširjenimi in sploščenimi tipalnicami. Da je nekaj posebnega, je poudaril tudi Scopoli, ko je zanjo zapisal: Species vere nova, rarissimaque... (Zares nova vrsta in najredkejša...).

mirovanjem črpa telesno tekočino v krila, da se razvijejo do polne velikosti. Ko mu hitin otrdi, dobi tudi temnejšo barvo. Samci nato začnejo s prepevanjem, s katerim vabijo samice.

Scopoli je v delu *Entomologia carniolica* podal opis treh vrst. Eno je povzel po Linnéju in dodal dve, ki še nista imeli veljavnega znanstvenega imena. Velikega škržada (*Lyristes plebejus*) je sicer opisal že Pietro Andrea Matthioli leta 1554, vendar pred vpeljavo dvodelnih imen, ki jo je uvedel Linné. Tako pri obeh vrstah sedaj navajamo Scopolija kot avtorja imena. Za obe vrsti je Scopoli zapisal, da sta pogosti v okolici Vipave, Gorice in Trsta, in tako je še danes.

Seznam vrst v Scopolijevi Kranjski entomologiji:

Ime vrste v Scopolijevem delu	Danes veljavno ime vrste	V Scopolijevem delu navedena najdišča vrst
<i>Cicada plebeja</i>	<i>Lyristes plebejus</i> (Scopoli, 1763)	Vipava, Gorica, Trst
<i>Cicada orni</i>	<i>Cicada orni</i> Linnaeus, 1758	
<i>Cicada haematodes</i>	<i>Tibicina haematodes</i> (Scopoli, 1763)	Vipava, Gorica, Trst

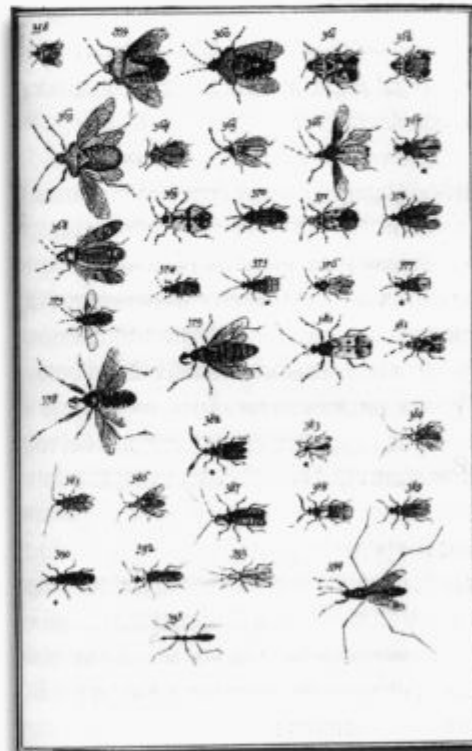
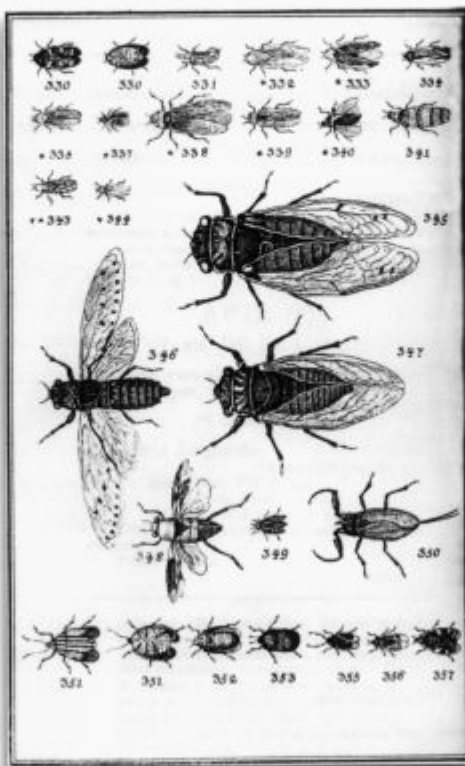
Leta 1772 je Scopoli v delu *Observationes zoologicae, Annus Historico Naturalis V.*, objavil opis še ene vrste pojočega škržada, namreč gorskega škržada (*Cicadetta montana*). Zapisal je, da živi »In Montanis Carnioliae circa Idriam« (v kranjskih hribih okrog Idrije). Ta zapis je bil ključ za razjasnitev, katero vrsto izmed več zelo podobnih je imel pred seboj Scopoli. Okrog Idrije namreč živi le ena izmed njih (M. Gogala in T. Trilar 2004).

Hemiptera: Heteroptera – stenice

Stenice so zelo raznovrstna skupina žuželk. Živijo na kopnem, v vodi in na vodni površini (vodni drsalci). Medtem ko so druge kljunate žuželke (škržadi, listne uši,...) vse rastlinojede, je med stenicami poleg rastlinojedih tudi veliko plenilskih vrst, ki s kljuncem izsesajo svoje žrtve. Nekaj vrst živi tudi zajedalsko na toplokrvnih živalih in ena izmed njih, posteljna stenica, je skupini dala ime.

Scopoli navaja 48 vrst stenic iz tedanje Kranjske. Danes je veljavnih 14 njegovih vrstnih imen. Za dve vrsti, za kateri piše, da ju je našel v Idriji, žal ne vemo, kateri sta. Idrija pa je *locus typicus*, kot se reče po latinsko, kraj, kjer je Scopoli našel primerke, po katerih je opisal vrsto ščitaste stenice *Eysarcoris aeneus*. Ta je v Sloveniji razširjena in pogosta. Šele leta 2005 in 2006 pa smo našli na ozemlju slovenske države vrsto *Psacasta exanthematica*, ki jo je Scopoli našel v Trstu. Toplejše podnebje zadnjih let je očitno omogočilo širjenje te sredozemske vrste.

Čeprav so slike priložene le redkim izvodom Kranjske entomologije, saj Scopoli z njimi ni bil zadovoljen, so bile v veliko pomoč pri razjasnjevanju, katerim vrstam v

Risbe škržadov in stenic, priložene nekaterim izvodom Scopolijeve knjige *Entomologia Carniolica*.

resnici pripadajo skromni Scopolijevi opisi. Njegov *Cimex alpinus* je obrežna stenica, za katero piše, da živi v bohinjskih gorah na Gorenjskem (*In Alpibus Vochinensibus Carn. super*). Značilna gorska vrsta je *Saldula orthochila*, ki v Scopolijevem času še ni bila opisana. Toda entomolog, ki je odločil, kateri vrsti pripada Scopolijev opis, je presodil, da pripada zelo podobni, a povsod razširjeni vrsti *Saldula saltatoria*. To je že prej opisal Linné, zato je Scopolijevo ime le sinonim Linnéjevega. Na sicer slabi sliki se vidi obročast vzorec na krilu, ki je bolj značilen za to, kot za gorsko vrsto in to je bilo verjetno ključno za tako odločitev.

Eno vrsto, ki jo je Scopoli opisal kot že znano Linnéjevo vrsto *Cimex bicolor* (danes uvrščeno v rod *Tritomegas* kot *Tritomegas bicolor*), bi lahko opisal kot novo. Vendar je ni, čeprav je zapisal: *Bicolor Svecicus antice ad marginem thoracis utrinque maculam albam habet, noster vero marginem eundem album* (Švedski *bicolor* ima spredaj na robu oprsja belo liso, naš pa ima celoten rob bel). Bel rob pronotuma (prednjega dela oprsja) je videti tudi na sliki. Zagotovo gre torej za drugo vrsto, ki je danes znana z imenom *Tritomegas sexmaculatus* in jo je Rambur opisal šele leta 1842. V Sloveniji živi le v najtoplejših krajih Primorske, saj je to za razliko od vrste *bicolor* sredozemska vrsta. Scopoli navaja, da živi v hribih ob Jadranskem morju.

Ena izmed vrst, ki jih je Scopoli prvi opisal, je *Peirates hybridus*. Tako ime ji je dal, ker se mu je zdela kot križanec med vrstama *C. personatus* in *C. pandurus* (*Vedetur proles hybrida Cimicis Personati & Panduri*). Prva je črna roparska stenica *Reduvius personatus*, ki

je bila včasih pogosta v hišah in hlevih, kjer lovi druge žuželke. Druga pa je rastlinojeda stenica vitezovka *Spilostethus pandurus*, ki jo je opisal prav Scopoli. Obarvana je rdeče in črno, tako kot roparska stenica, ki jo je Scopoli opisal kot *Cimex hybridus*. Seveda je bilo tudi njemu jasno, da resnični hibridi teh dveh vrst, ki si sploh nista sorodni, niso možni.

Vrste stenic v Scopolijevi Kranjski entomologiji so naslednje:

<i>Notonecta glauca</i>	<i>Notonecta glauca</i> Linnaeus, 1758	
<i>Notonecta striata</i>	<i>Sigara striata</i> (Linnaeus, 1758)	
<i>Nepa cinerea</i>	<i>Nepa cinerea</i> Linnaeus, 1758	Trst
<i>Cimex lineatus</i>	<i>Graphosoma lineatum</i> (Linnaeus, 1758)	Lipica
<i>Cimex maurus</i>	<i>Eurygaster maura</i> (Linnaeus, 1758)	
<i>Cimex exanthematicus</i>	<i>Psacasta exanthematica</i> (Scopoli, 1763)	Trst
<i>Cimex lectularius</i>	<i>Cimex lectularius</i> Linnaeus, 1758	
<i>Cimex dubius</i>	<i>Canthophorus dubius</i> (Scopoli, 1763)	Trst
<i>Cimex biguttatus</i>	<i>Adomerus biguttatus</i> (Linnaeus, 1758)	
<i>Cimex bicolor</i>	<i>Tritomegas bicolor</i> (Linnaeus, 1758)	Hribi ob Jadranskem morju
<i>Cimex aeneus</i>	<i>Eysarcoris aeneus</i> (Scopoli, 1763)	Idrija
<i>Cimex juniperinus</i>	<i>Chlorochroa juniperina</i> (Linnaeus, 1758)	
<i>Cimex baccharum</i>	<i>Dolycoris baccharum</i> (Linnaeus, 1758)	
<i>Cimex ornatus</i>	<i>Eurydema ornatum</i> (Linnaeus, 1758)	Trst, Lipica
<i>Cimex dominulus</i>	<i>Eurydema dominulum</i> (Scopoli, 1763)	
<i>Cimex marginatus</i>	<i>Coreus marginatus</i> (Linnaeus, 1758)	
<i>Cimex abietis</i>	<i>Gastrodes abietum</i> Bergroth, 1914?	
<i>Cimex denticulatus</i>	<i>Coriomeris denticulatus</i> (Scopoli, 1763)	Trst
<i>Cimex agilis</i>	<i>Dicranocephalus agilis</i> (Scopoli, 1763)	Avstrijsko Primorje
<i>Cimex rugosus</i>	<i>Nabis rugosus</i> (Linnaeus, 1758)	Gorenjska
<i>Cimex pandurus</i>	<i>Spilostethus pandurus</i> (Scopoli, 1763)	Ljubljana, Dolenjska
<i>Cimex speciosus</i>	<i>Lygaeus equestris</i> (Linnaeus, 1758)	Trst
<i>Cimex apterus</i>	<i>Pyrrhocoris apterus</i> (Linnaeus, 1758)	
<i>Cimex saxatilis</i>	<i>Spilostethus saxatilis</i> (Scopoli, 1763)	
<i>Cimex tuberculatus</i>	?	Idrija
<i>Cimex nervosus</i>	?	
<i>Cimex maritimus</i>	<i>Beosus maritimus</i> (Scopoli, 1763)	Obala Jadranskega morja
<i>Cimex alpinus</i>	<i>Saldula saltatoria</i> (Linnaeus, 1758)	Bohinjske gore
<i>Cimex collinus</i>	<i>Rhyparochromus pini</i> (Linnaeus, 1758)	Notranjska
<i>Cimex ferrugineus</i>	?	Idrija
<i>Cimex iracundus</i>	<i>Rhynocoris iracundus</i> (Poda, 1761)	
<i>Cimex personatus</i>	<i>Reduvius personatus</i> (Linnaeus, 1758)	Ljubljana

<i>Cimex hybridus</i>	<i>Peirates hybridus</i> (Scopoli, 1763)
<i>Cimex gothicus</i>	<i>Capsodes gothicus</i> (Linnaeus, 1758)
<i>Cimex meriopterus</i>	<i>Heterotoma merioptera</i> (Scopoli, 1763)
<i>Cimex aequinoctialis</i>	<i>Asiraca clavicornis</i> , Delphacidae
<i>Cimex pabulinus</i>	<i>Lygocoris pabulinus</i> (Linnaeus, 1761)
<i>Cimex umbellatarum</i>	<i>Lygus pratensis</i> (Linnaeus, 1758) ?
<i>Cimex pratensis</i>	<i>Lygus pratensis</i> (Linnaeus, 1758)
<i>Cimex striatus</i>	<i>Miris striatus</i> (Linnaeus, 1758)
<i>Cimex fulvipes</i>	<i>Alloeonotus fulvipes</i> (Scopoli, 1763)
<i>Cimex genistae</i>	<i>Heterocordylus genistae</i> (Scopoli, 1763)
<i>Cimex flavipes</i>	<i>Phylus coryli</i> (Linnaeus, 1758) ?
<i>Cimex junceus</i>	<i>Megalotomus junceus</i> (Scopoli, 1763)
<i>Cimex riparius</i>	<i>Leptopterna dolabrata</i> (Linnaeus, 1758)
<i>Cimex testaceus</i>	<i>Stenodema laevigata</i> (Linnaeus, 1758) ?
<i>Cimex lacustris</i>	<i>Gerris lacustris</i> (Linnaeus, 1758)
<i>Cimex stagnorum</i>	<i>Hydrometra stagnorum</i> (Linnaeus, 1758)

Ljubljana

Čebelo vrste *Panurgus calcaratus* je Scopoli opisal po primerkih iz Idrije. Na sliki je samček.

Hymenoptera: Apoidea: Apiformes – čebele

Medonosne čebele in čmrlji so ljudem dobro poznane žuželke. Prve človek že dolgo goji in uživa med, ki ga čebele pripravljajo iz medicīne, ki jo nabirajo na cvetovih ali kot izloček listnih uši. Mnogo manj pa so ljudem znane številne druge, večinoma samotarsko živeče vrste čebel. Čebele so vegetarijanske ose, ki so nekoč med srednjim zemeljskim vekom lovljenje živalskega plena zamenjale za nabiranje cvetnega prahu na cvetovih rastlin. Razvoj rastlin cvetnic in čebel je nato potekal vzporedno s stalnim medsebojnim prilagajanjem. Rastline so čebele privabljale z barvitimi cvetovi, močnim vonjem in sladko medicīno, čebelam pa se je razvil gost kožušček, v katerega se ujame cvetni prah, organi za prenašanje peloda v obliki čopov, koškov ali krtačk, in daljši jezički, da dosežejo tudi medicīno v globokih, bolj zavarovanih cvetovih. Če bi danes čebele izumrle, in to se ob naših neusmiljenih posegih v okolje prav lahko zgodi, bi cvetovi mnogih rastlin ostali neoprašeni in ne bi rodili semen. V tem primeru bi stradali tudi ljudje.

Scopoli je v delu *Entomologia carniolica* opisal 30 vrst čebel in za pet vrst je obveljalo njegovo vrstno ime. Za štiri vrste navaja Idrijo ali njeno okolico kot najdišče primerkov. Od teh pa je le vrsto *Panurgus calcaratus* opisal prvi. Med vrstami, ki jih je prvi opisal Scopoli, sta tudi dve vrsti čmrljev (*Bombus argillaceus* in *Bombus pascuorum*), vrsta vitke (*Lasioglossum calceatum*) in vrsta peščinske čebele (*Andrena praecox*):

<i>Apis longicornis</i>	<i>Eucera longicornis</i> (Linnaeus, 1758)	
<i>Apis sordida</i>	<i>Andrena haemorrhoea</i> (Fabricius, 1781)	
<i>Apis florissomnis</i>	<i>Chelostoma florissomne</i> (Linnaeus, 1758)	
<i>Apis atra</i>	<i>Andrena cineraria</i> (Linnaeus, 1758)	Gorjuše, med Bledom in Bohinjem
<i>Apis globosa</i>	<i>Osmia rufa</i> (Linnaeus, 1758) ?	Hribi okrog Idrije
<i>Apis centuncularis</i>	<i>Megachile centuncularis</i> (Linnaeus, 1758)	
<i>Apis farfarisequa</i>	<i>Osmia rufa</i> (Linnaeus, 1758) ?	
<i>Apis sabulosa</i>	<i>Andrena carantonica</i> Pérez, 1902 ?	
<i>Apis riparia</i>	<i>Andrena pilipes</i> Fabricius, 1781 ?	Idrija
<i>Apis calcarata</i>	<i>Panurgus calcaratus</i> (Scopoli, 1763)	Idrija
<i>Apis praecox</i>	<i>Andrena praecox</i> (Scopoli, 1763)	
<i>Apis calceata</i>	<i>Lasioglossum calceatum</i> (Scopoli, 1763)	
<i>Apis montana</i>	<i>Nomada ferruginata</i> (Linnaeus, 1767) ?	
<i>Apis fulviventris</i>	<i>Sphecodes ephippius</i> (Linnaeus, 1767) ?	
<i>Apis vespiformis</i>	<i>Nomada flava</i> Panzer, 1798 ?	
<i>Apis aenea</i>	<i>Osmia caerulea</i> (Linnaeus, 1758)	
<i>Apis fusca</i>	<i>Osmia bicolor</i> (Schrank, 1781) ?	
<i>Apis mellifica</i>	<i>Apis mellifera</i> Linnaeus, 1758	
<i>Apis violacea</i>	<i>Xylocopa violacea</i> (Linnaeus, 1758)	
<i>Apis lapidaria</i>	<i>Bombus lapidarius</i> (Linnaeus, 1758)	
<i>Apis argillacea</i>	<i>Bombus argillaceus</i> (Scopoli, 1763)	
<i>Apis terrestris</i>	<i>Bombus terrestris</i> (Linnaeus, 1758)	
<i>Apis rufa</i>	<i>Bombus pascuorum</i> (Scopoli, 1763) ?	
<i>Apis hortorum</i>	<i>Bombus hortorum</i> (Linnaeus, 1761)	
<i>Apis collaris</i>	<i>Bombus pratorum</i> (Linnaeus, 1761) ?	
<i>Apis pascuorum</i>	<i>Bombus pascuorum</i> (Scopoli, 1763)	
<i>Apis hypnorum</i>	<i>Bombus hypnorum</i> (Linnaeus, 1758)	
<i>Apis nemorum</i>	<i>Bombus subterraneus</i> (Linnaeus, 1758) ?	Idrijsko
<i>Apis sylvarum</i>	<i>Bombus sylvarum</i> (Linnaeus, 1761)	
<i>Apis collium</i>	<i>Bombus pascuorum</i> (Scopoli, 1763) ?	Gorenjska

Scopolijevo delo je bilo povsem v vrhu tedanjih prizadevanj razvijajoče se naravoslovne znanosti, saj si je dopisoval s Karlom Linnéjem, začetnikom naravoslovne sistematike. Žal je imel pri nas veliko težav in je našo deželo zapustil, na Dunaju pa so mu menda tudi delali težave, vse verjetno zaradi znane »fovšije«. V dveh stoletjih in pol od tedaj se ni kaj dosti spremenilo.

Literatura

- Gogala, M. in Trilar T. 2004. Bioacoustic investigations and taxonomic considerations on the *Cicadetta montana* species complex (Homoptera: Cicadoidea: Tibicinidae). *An. Acad. Bras. Cienc.* 76 (2): 316-324.
- Linnæus, C. 1758. *Systema naturæ per regna tria naturæ, secundum classes, ordines, genera, species, cum characteribus, differentiis, synonymis, locis.* Tomus I. Editio decima, reformata. - pp. [1-4], 1-824. Holmiæ. (Laurentii Salvii).
- Matthioli, P. A. 1554. *Commentarii, in libros sex pedacii Dioscoridis Anazarbei, de medica materia. Adiectis quam plurimis plantarum & animalium imaginibus, eodem auctore.* - pp. [1-47], 1-707. Venetiis. (Officina Erasmiana).
- Scopoli, J. A. 1763. *Entomologia Carniolica exhibens insecta Carniolie indigena et distributa in ordines, genera, species, varietates. Methodo Linnæana.* - pp. [1-35], 1-420, [1]. Vindobonæ. (Trattner).
- Scopoli, J. A. 1772. *Annvs V. Historico-naturalis. I. Emendationes et additamenta ad Ann. I. II. III. IV. II. Tentamen mineralogicum I. De minera argenti alba. III. Tentamen mineralogicum II. De sulphure. IV. Tentamen mineralogicum III. De pseudogalena, aurip.*

Tone Wraber

ZAKAJ SE IDRIJA PONAŠA Z NASLOVOM SLOVENSКИH BOTANIČNIH ATEN?

Najbrž je bil Pavel Grošelj tisti, ki je v svojem uvodnem predavanju na sestanku slovenskih naravoslovcev 25. 2. 1939 z besedami »v Idriji, naših botaničnih Atenah« kot prvi poudaril pomen Idrije v zgodovini botaničnega, s tem pa tudi naravoslovnega raziskovanja v Sloveniji nasploh. To je leta 1953 z naslovom svojega članka »Idrija – klasična tla prirodoznanstva na Slovenskem« povedala tudi Amalija Seliškar. Že mnogo desetletij poprej (1884) je Wilhelm Voss zapisal, da je »botanično raziskovanje Kranjske izšlo iz Idrije«. Z imeni raziskovalcev in njihovim delovanjem, ki se nadaljuje vse v današnji čas, res nismo v zadregi.

J. A. Scopoli (1732–1788), v letih 1754–1769 rudniški zdravnik v Idriji, je napisal prvo znanstveno delo o flori Kranjske (1. izdaja: 1760, 2. izdaja: 1772). Pripada mu avtorstvo za več rodov in mnogih vrst, ki jih je uvedel v botanično vednost ter se s tem vpisal v zgodovino botanike v Sloveniji in še mnogo širše. Nekatere teh vrst imajo svoje klasično nahajališče v Idriji in njeni okolici, tako bradavičasta trdoleska (*Euonymus*

verrucosa) in trizoba kukavica (*Orchis tridentata*). Sicer pa je Scopolijev pomen tako velik, da ga je nemogoče prikazati na kratko. V zadnjih letih Scopolijevega bivanja v Idriji in še nekaj let pozneje je tam deloval kirurg B. Hacquet (?1739–1815) in v širokem razponu svoje dejavnosti prispeval tudi k botanični vednosti. V delu »Alpske rastline Kranjskem« (1782) je opisal več dotlej neznanih rastlin, bil pa je tudi prvi, ki je že 1780 opozoril na pomen kamninske podlage na razširjenost rastlin. Rastline iz idrijskega sveta je poslal dunajskemu botaniku N. Jacquinu (1727–1817), ta pa je opisal kranjski mleček (*Euphorbia carniolica*) in kranjski jeglič (*Primula carniolica*). Tako kot imeni rodov Scopolija in Hacqueta, je bil takšne počastitve z rodovnim imenom Hladnikia deležen tudi v Idriji rojeni F. Hladnik (1773–1844), ki sicer publicistično ni bil dejaven, je pa rastline s Kranjske pošiljal drugim botanikom, zlasti N. Hostu (1761–1834) na Dunaju, 1810 ustanovil botanični vrt v Ljubljani, s poukom botanike na ljubljanski gimnaziji pa zanjo pridobil več

učencev, npr. H. Freyerja (1802–1866), ki je bil rojen v idrijski lekarniški družini in tudi sam postal farmacevt. Pozneje se je uveljavil kot muzealec v Ljubljani in Trstu, sodeloval pri več botaničnih projektih tistega časa, npr. herbarijski zbirki »Flora germanica exsiccata«, pripravljali, a ne končali »Flora Kranjske in Koroške«, predvsem pa je znan kot boter Blagayevega volčina (*Daphne blagayana*). Prav to rastlino je v okolici Idrije odkril v Radečah rojeni G. Dolliner (1794–1872), ki je bil v letih 1846–1867 kirurg in po pridobitvi medicinskega doktorata zdravnik v Idriji. Ta najdba je bila potrjena šele leta 2004. Dolliner je sprva deloval v Spodnji Avstriji, napisal seznam tam rastočih rastlin (1842), zapustil pa je tudi rokopisni seznam rastlin v okolici Idrije. Idriječan po rodu je bil tudi Karel Dežman (1821–1889), muzealec in politik, sprva navdušen za slovenstvo, ki pa je 1861 vskočil na nemško stran (Deschmann). Ob drugih je napisal tudi precej večinoma sicer drobnih botaničnih prispevkov. Prav tako je bil v Idriji rojen Julij Glowacki (1846–1915), ki je vse svoje delovno obdobje poučeval na srednjih šolah. Uveljavil se je kot lihenolog

in briolog. Še v mlajših letih je nabiral lišaje v dolinah Idrijce in Belce in obenem zapisal tudi mnoge tamkajšnje višje rastline. Pri Divjem jezeru je našel lišaj, ki je bil opisan kot *Thelidium dactyloideum* (1870). Napisal je prvi slovenski ključ za določanje rastlin »Flora slovenskih dežel« (1912–1913), ki pa zaradi 1. svetovne vojne ni bil končan. V slovensko botaniko je Idrija spet vstopila šele precej po koncu 2. svetovne vojne. Akademski slikar R. Terpin (roj. 1944) se vsestransko zanima za idrijski svet in je v Idrijskih razgledih objavil nekaj člankov o rastlinah na tem območju, tako o nahajališčih zavarovanih in redkih rastlinah na Idrijskem in Cerkljanskem (1993) in o kukavičevkah na Idrijskem (2005), vsakokrat tudi z lastnimi risbami. V sodelovanju z botanikom Cerkljanom J. Bavconom (roj. 1962) sta objavila seznam nahajališč kranjskega jegliča (*Primula carniolica*) (1990) ter ostrolistne (*Ruscus aculeatus*) in širokolistne lobodike (*R. hypoglossum*) na istem ozemlju (1992). Terpin sodeluje tudi z botanično usmerjenim gozdarjem I. Dakskoblerjem (roj. 1957), kar izpričuje članek o Bertolonijevi orlici (*Aquilegia bertolonii*) in mrežastim pojalnikom (*Orobancha reticulata*) nad povirjem Belce (2002). Dakskobler je objavil še članek o odkritju Blagayevega volčina nad Gačnikovo grapo (2000) in s tem utrdil gotovost o samoniklosti te slovenske znamenite rastline tudi v svetu med Polhovim Gradcem in dolino Trebuše.

Raziskovanje posameznih rastlinskih vrst je izhodišče za drugačne raziskave, npr. fitocenološke (raziskave rastlinskih združb), gozdarske in naravovarstvene

ter za ukrepanje na teh področjih. M. Wraber (1905–1972) je v letih 1959–1967 za gozdarsko prakso izdelal nekaj elaboratov o gozdni vegetaciji na Idrijskem. F. Kordiš (roj. 1919) je napisal monografijo »Idrijski gozdovi skozi stoletja« (1986) in opisal pragozd Bukov vrh na severnem robu Trnovskega gozda (1985). Vednost o posameznih rastlinah in njihovih združbah je že od vedno eno najpomembnejših izhodišč za naravoohranjevalno dejavnost. Od leta 1967 je zavarovano Divje jezero pomemben geološki, hidrološki, botanični, zoološki in kulturozgodovinski spomenik Slovenije, od leta 1972 urejen tudi kot muzej v naravi. Še mnogo obsežnejši je Krajinski park Zgornja Idrija, bogat z naravnogeografskimi, rastlinskimi in živalskimi danostmi ter pomembno kulturno dediščino, zavarovan leta 1993, a je sam projekt precej starejši (1972).

Le v glavnih potezah navedena dejstva pričajo o bogati četrtrisočletni ožji botanični in širši naravoslovni raziskovalni dejavnosti na ožjem in širšem Idrijskem ter povsem opravičujejo naslov tega prispevka.

Na kratko: zakaj se Idrija ponaša z naslovom slovenskih botaničnih Aten?

Raziskovanje rastlinstva na Idrijskem poteka že 250 let, pri čemer so posamezni v Idriji delujoči ali v njej rojeni raziskovalci prispevali k botanični vednosti ne samo na Idrijskem, temveč tudi v slovenskem in širšem prostoru. V članku so navedena njihova imena in glavni raziskovalni dosežki.

Literatura (samo za uvod tega zapisa in ne kot njegov del):

- Grošelj, P., 1939: Prirodnoznanstvena prizadevanja med Slovenci. Zbornik Prirodoslovnega društva 1: VII-XXII. Natisnjeno tudi v *Proteus* 6: 113-121 in 165-173.
- Seliškar, M., 191953: Idrija – klasična tla prirodnoznanstva v Sloveniji. *Proteus* 16: 65-71.
- Voss, W., 1884: Versuch einer Geschichte der Botanik in Krain (1754 bis 1883). *Jahresbericht der Staats-Ober-Realschule in Laibach für das Schuljahr 1884*: 1-59.

Ivica Kavčič

ZAKLJUČKI POSVETA O EVROPSKEM POMENU IDRIJSKE NARAVOSLOVNE DEDIŠČINE

In kaj lahko rečemo za zaključek? Vsekakor to, da je posvetovanje doseglo svoj prvi cilj, to je, zbrati ter pregledno, jedrnato in jasno povedati, kaj je v preteklosti Idrija prispevala k slovenski in evropski zgodovini naravoslovja. Žal je bilo, kljub pisnim in osebnim vabilom, na posvetovanju premalo tistih, ki o tem ne vedo veliko. Tudi medijski odmev bi bil lahko večji. Zakaj televizija ne seže do nas, čeprav so teme zanimive in nacionalno pomembne?! Teže je z našim drugim, glavnim ciljem, da se v bodoče tako kot tehnični tudi ta del zgodovine Idrije na primeren način predstavi domačim in tujim obiskovalcem, da se omogoči ureditev stalne razstave o naravoslovju, da Mestni muzej zaposli kustosa s področja naravoslovja ter se nasploh realizirajo projekti za celovito predstavitev naših naravnih posebnosti in znanstvenih dosežkov, ki bi se jih morali bolj zavedati tako v ožji kot v širši skupnosti. Nismo preveliki optimisti, a bomo z aktivnostmi nadaljevali v prepričanju, ki ga lepo povzema latinski pregovor: »Gutta cavat lapidem, non vi, sed saepe cadendo« (Kapljice ne izdolbejo kamna s silo, temveč z neprestanim padanjem). Vztrajati nameravam o prav po kraševsko.

Izvršni odbor Muzejskega društva Idrija je na svoji seji 25. maja 2006 sprejel zaključke, ki so jih na osnovi predavanj in razprave s posvetovanja O evropskem pomenu idrijske naravoslovne dediščine pripravili Ivica Kavčič, dr. Jože Čar in Ivana Leskovec:

1. Posvetovanje je s široko zastavljenimi in dobro pripravljenimi strokovnimi predavanji ter poglobljeno razpravo v celoti doseglo svoj prvi namen, to je zbrati ter pregledno, jedrnato in jasno

povedati, kaj je Idrija v preteklosti prispevala k slovenski in evropski zgodovini naravoslovja.

2. Treba je nadaljevati z aktivnostmi za realizacijo glavnega cilja posveta, da se v bodoče tako kot tehnični, tudi ta del zgodovine Idrije na primeren način predstavi domačim in tujim obiskovalcem, da se omogoči ureditev stalne razstave o naravoslovju, da Mestni muzej zaposli kustosa s področja naravoslovja ter se nasploh realizirajo projekti za celovito predstavitev naravnih znamenitosti in evropsko pomembnih znanstvenih dosežkov, ki so se v nacionalnem merilu rodili v Idriji.
3. Združiti je treba moči institucij in posameznikov, ki se v Idriji že doslej ukvarjajo z varovanjem ali upravljanjem tovrstne dediščine, da pripravijo skupni program in vzpodbudijo njegovo izvedbo.
4. Lokalna in širša skupnost morata naravoslovno dediščino Idrije spoznati kot vrednoto in jo kot tako tudi obravnavati. Možnost »življenja« tovrstnih programov vidimo v Centru za raziskovanje Hg, kjer bodo zaposleni ustrezni strokovnjaki. Možno je tudi odprtje naravoslovnega oddelka v okviru muzeja ali Antonijevega rova.
5. Pričakujemo, da bosta tako občina kot država s pristojnimi ministrstvi naša prizadevanja podprli in se vanje aktivno vključili z zagotavljanjem občinskih in državnih ter pridobivanjem evropskih sredstev.
6. Muzejsko društvo Idrija, Mestni muzej Idrija in Rudnik živega srebra Idrija v zapiranju si bodo še naprej prizadevali za primerno

predstavitev evropskega pomena naše naravoslovne dediščine javnosti. Spremljali bomo ukrepe in dejavnosti občine in države, se do njih opredeljevali in z njimi seznanjali javnost s ciljem, da se dosežejo evropskemu pomenu te dediščine primerni rezultati.

V imenu Muzejskega društva Idrija in Mestnega muzeja Idrija sva z direktorico Ivano Leskovec 31. maja 2006 te zaključke poslali Ministrstvu za kulturo, Ministrstvu za okolje in prostor, Ministrstvu za kmetijstvo, županu občine Idrija Damjanu Krapšu, ministru za okolje in prostor Janezu Podobniku, sekretarju na ministrstvu za kmetijstvo Maksimiljanu Mohoriču in svetovalki za družbene dejavnosti občine Idrija Maji Majnik.

Odgovore smo dobili od Ministrstva za okolje in prostor in od Ministrstva za kulturo.

Tomaž Šturm

IZRAČUN VOLUMNA VODE ZA KLAVŽAMI NA IDRIJSKEM

V članku Vodni transport lesa in idrijski rudnik (M. Mohorič, Idrijski razgledi 1-2/2006) so prikazani novi izračuni volumnov vode za klavžami, pridobljeni s pomočjo računalniškega prostorskega modela. Volumni vode so bili ponovno izračunani za lesene klavže pri Babjem zobu, za požgane klavže na Belci ter zidane Belčne klavže, Putrihove klavže, Klavže na Idriji in za Ovcjaške klavže. V tem članku je predstavljena priprava podatkov in izračun volumna vode za klavžami na Idrijskem.

Viri podatkov in programsko okolje

V Sloveniji je možno izbirati med veliko vrstami prostorskih podatkov, ki predstavljajo površje in razgibanost terena. Za izračun volumna klavž smo uporabili digitalne ortofoto posnetke v merilu 1 : 5000 (DOF5), ki prikazujejo razpačeno fotografsko sliko površja Slovenije in digitalni model reliefa v merilu 1 : 25 000, kjer poleg ostalih dobimo tudi podatke o nadmorski višini točk. Za obdelavo podatkov in izračun volumnov smo uporabili enega izmed GIS programskih paketov, v našem primeru ArcGIS 9.0. –

Lokacije klavž z izračunanim volumnom

Digitalni ortofoto posnetki v merilu 1 : 5 000 (DOF5)

Ortofoto je skeniran aeroposnetek (letalski posnetek, fotografski ali digitalni posnetek dela zemeljskega površja iz zračne projekcije z ustrezno tehnično obdelavo), ki je z upoštevanjem centralne projekcije posnetka in modela reliefa transformiran (razpačen) v državni koordinatni sistem. Izdelek je v metričnem smislu enak linijskemu načrtu ali karti. Ortofoto posnetki s slikovnim elementom 0,5 m in izrisom ortofoto karte v merilu 1 : 5000 so izdelani na osnovi aeroposnetkov meril od 1 : 17400 do 1 : 25000. Rektifikacija ortofotov s slikovnim elementom 0,5 m in izrisom v merilu 1 : 5000 je izvedena na osnovi modela reliefa z gostoto 25 m. Celotna pozicijska natančnost je podana s srednjim pogreškom (σ) +/-1.0 m (0,5 m – velikost gridne celice pixla).

Za določitev lokacije klavž in površine, ki jo je pokrila voda za klavžami, smo uporabili črno-bele slike DOF5 v 256 sivinskih tonih, resolucija (velikost piksla) v naravi je 0,5 x 0,5 m, v državnem koordinatnem sistemu z Gauss Kruegerjeva projekcijo.

Digitalni model reliefa – DMR 25

Za izračun volumna klavž je bil kot osnovni vir podatkov uporabljen digitalni model reliefa DMR 25 (Geodetska uprava RS). Le-ta je izdelan s fotogrametričnimi metodami, vzporedno z izdelavo ortofoto načrtov (DOF5). Prednost tega modela v primerjavi z drugimi digitalnimi modeli višin Slovenije je boljša lokalna višinska natančnost, največja pomanjkljivost pa je nehomogenost. Zaradi tega lahko pride pri

hkratni uporabi več listov DOF5 do odstopanj na robovih med posameznimi listi. Položaji klavž so zajemali območje več listov DOF5, vendar težav z neusklajenostjo stikov ni bilo, saj so bile vsake klavže na svojem listu DOF5. Položajna natančnost točk DMR 25 je vezana na pravilni grid z velikostjo celice 25 x 25 m. Povprečna višinska natančnost podatkov za Slovenijo znaša:

- za raven relief 1,5 m,
- za razgiban relief 3 m in
- za hribovit relief 6,5 m.

Višinska natančnost na poraščenih območjih je približno 5 m. V goratih območjih lahko nekatere grobe napake presegajo 50 m. Konkretno oceno natančnosti na izbranem izseku se niso izvajale.

ArcGis 9 in razširitveni modul 3D Analyst

Osnovna arhitektura ArcGIS 9 podpira večnamensko uporabo geografske podatkovne baze, tako v pisarni na osebnih računalnikih in na strežnikih kot preko svetovnega spleta ali na terenu. Programsko

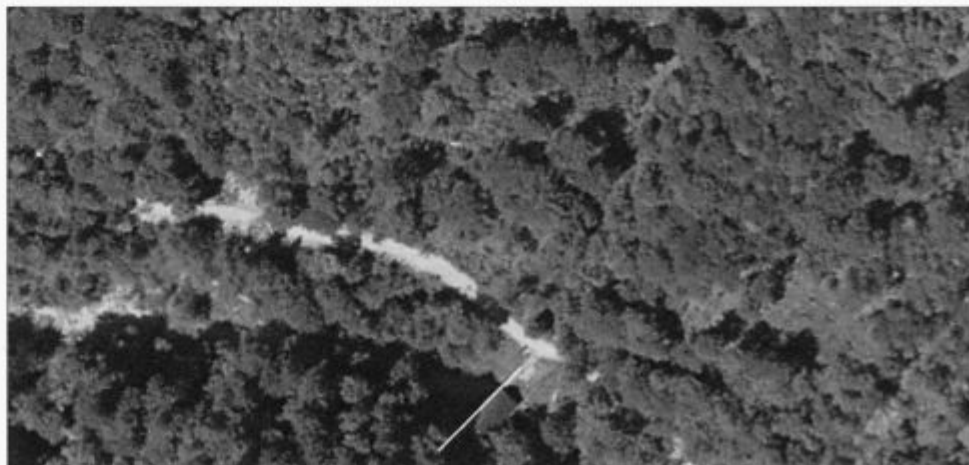
orodje ArcGIS 9 je enovit, integriran sistem za zajem, obdelavo, prikazovanje in posredovanje prostorskih podatkov. Orodje ArcGIS 9 3D Analyst pa omogoča obdelavo in prikaz 3D-prostorskih podatkov. Za izračun volumna klavž sem uporabil DMR 25, ki vsebuje podatke o zemeljskem površju s koordinatami X, Y in Z (nadmorska višina).

Izračun volumna klavž

Najprej smo določili lokacijo posameznih klavž. V pomoč so nam bili pisni in ustni viri o lokaciji. Klavže pri Babjem zobu so bile po stoletju pozabe ponovno odkrite. Natančno pozicijo pa smo določil na podlagi DOF5, kjer se dobro vidijo ostanki nekdanjih klavž.

Določitev lokacij klavž

Po določitvi lokacij klavž je bilo potrebno določiti koordinate, višinsko koto (nadmorsko višino) in višino posameznih klavž oziroma višino jezua, saj le tako lahko izračunamo količino vode, ki se je nabrala za klavžami.

Pri določitvi višinske kote smo si pomagali s podatki iz topografskih kart, na katerih so zapisane višinske kote. Nadmorske višine smo preverili tudi z aneroidom in GPS sprejemnikom. Aneroid je kovinski barometer, s katerim dobimo manj natančne nadmorske višine, vendar je zelo praktičen, pri njegovi uporabi pa moramo upoštevati spreminjanje zračnega pritiska med dnevom, zato večkrat dobimo previsoke vrednosti. GPS (Global Positioning System) je satelitski navigacijski sistem, ki se uporablja za določanje natančnega položaja in časa kjerkoli na Zemlji ali v zemeljski tirnici. Osnovna funkcija GPS sprejemnika pa je prikaz točne lokacije (geografskih koordinat), na kateri je sprejemnik. Natančnost koordinat je odvisna od konfiguracije terena in vegetacijskega pokrova, kljub temu pa je njena vrednost do 10 m.

Nekatere višine klavž, ki predstavljajo tudi višino jezua na klavžah, so zapisane v knjigi *Klavže nad Idrijo* (Mazi, S., 1955) in so bile v postopku preverjene. Višine jezov klavž, ki ne obstajajo več, pa so bile določene na osnovi vidnih ostankov in sledov klavž s pomočjo laserskega daljinomera in s postopičnim orodjem. Vse te podatke je na terenu zbral in preveril Maksimilijan Mohorič s sodelavci.

Ko so bile določene nadmorske višine klavž in višine jezua na mestu klavž, je bilo potrebno določiti površino vode, ki se je nabrala za klavžami. Pri tem smo si pomagali z DOF5 in poznavanjem terena okoli klavž. Na podlagi površine vode, smo določili katere in koliko točk iz DMR 25 bomo uporabili pri izračunu volumna. Iz teh točk smo izdelali mrežo nepravilnih trikotnikov (TIN –

Triangulated irregular network), ki predstavlja digitalni model terena. Tako smo ustvarili tridimenzionalni (3D) virtualni prostor, ki mi je omogočil izračun volumna.

Tridimenzionalni model Belčnih klavž

Sledil je izračun volumna vode za klavžami, kar smo naredili s programskim paketom ArcGIS 9.0. Volumen vode predstavlja prostornino med nivojem vode za klavžami in digitalnim modelom reliefa. Sledilo je ovrednotenje rezultatov glede na starejše pisne vire (Mazi). Ugotovili smo, da smo v primeru Idrijskih in Belčnih klavž določili preveliko površino jezera za klavžami.

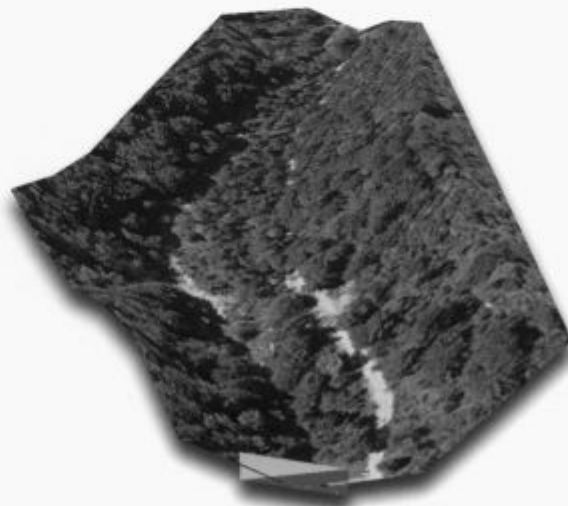
Ponovno smo pregledali DOF5 in DMR 25 in površino jezua ustrezno zmanjšali. Ponoven izračun volumnov nam je dal natančnejše podatke o volumnu (količini) vode zbrane za klavžami.

Izračunani volumni vode za klavžami so:

Idrijske klavže: 249.552 m³
 Klavže pri babjem zobu: 45.449 m³
 Lesene – požgane klavže na Belci: 201.451 m³
 Belčne klavže: 78.003 m³
 Putrhove klavže: 32.538 m³
 Ovčjaške klavže: 71.061 m³

Viri

- Geodetska uprava Republike Slovenije: URL: <http://www.gu.gov.si/>
- Esri: URL: <http://www.esri.com/>
- Mazi S.: *Klavže nad Idrijo*, 1955.

IRMA GNEZDA

Rojena 1978 v Ljubljani sem odraščala na Vojskem.

Po končani OŠ v Idriji sem obiskovala Srednjo šolo za oblikovanje in fotografijo v Ljubljani, smer modno oblikovanje.

Študij sem nadaljevala na Pedagoški fakulteti v Ljubljani, smer likovna pedagogika, kjer sem diplomirala pod mentorstvom prof. Iva Mršnika in prof. Črtomira Freliha iz grafike.

Trenutno zaključujem podiplomski študij grafike na Akademiji za likovno umetnost v Ljubljani pri prof. Lojzetu Logarju.

Doslej sem razstavljala na več skupinskih razstavah ter štirih samostojnih (Galerija Pef, Lj – Notranjost zunanosti 2004; Galerija Hest 35, Lj - Pozor! Pozitivna napetost!, 2005; Galerija Idrija – Med zemljo in nebom, 2006, Galerija Krško - Vmesni prostori, 2006).

Poleg razstav sem se udeležila likovnih delavnic v Zavratcu (2002, 2004, 2006), Tolminu (2003), Berlinu (2003), Novem Sadu (2005) ter Loki nad Zidanim mostom (2006). Vodim tudi likovne delavnice za otroke in mlade.

O USTVARJANJU

Pogled skozi moje okno.

V pokrajine misli, občutkov, v moj notranji svet.

Ta svet je abstrakten, očiščen vsakdanje predmetnosti.

Ustvarjam ga s potezo, sproščeno in lahko, z zamahom roke ali celotnega telesa. Oko gledalca lahko sledi po poteh zapisa in s tem na nek način podoživlja samo ustvarjalno dejanje. Začuti lahko ustvarjalčeve zavedne in nezavedne impulze. Vsaka poteza ima svojo napetost, smer in energijo, s tem pa tudi izraz, v medsebojnih odnosih pa pridobiva nove razsežnosti. Poteze so kakor sile in v njihovi igri je skrivnost ustvarjanja. –

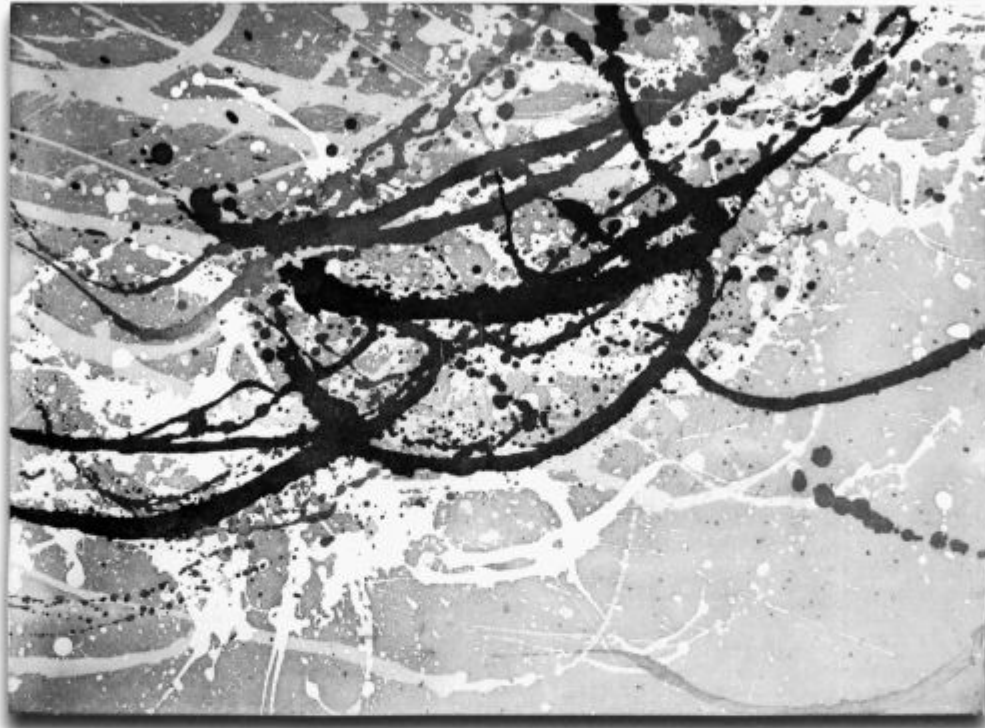
Likovni prostor gradim z osnovnimi likovnimi elementi, s točko, linijo, ploskvijo.

Raziskujem njihova medsebojna razmerja in ravnotežja, pa tudi različne poglede nanje. Z zavestnim nadzorom lahko skozi obvladovanje materiala in tehnike do skrajnosti stopnujem videz naključnosti, sproščenosti in občutek svobode.

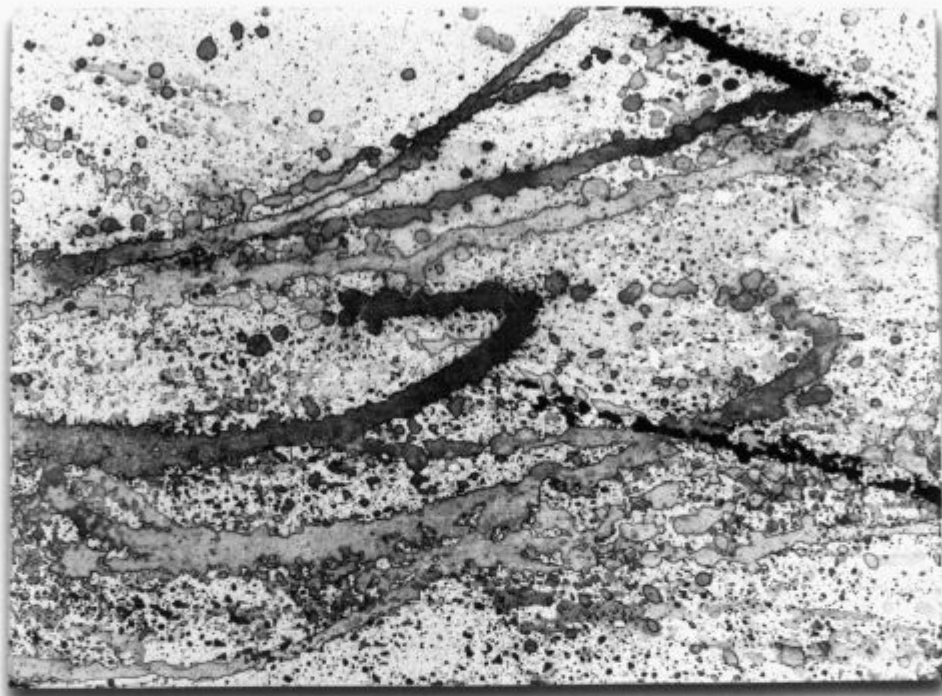
Kar je v nasprotju z grafičnim postopkom globokega tiska, ki je tehnično dolgotrajen in naporen.

Vključuje brušenje in poliranje cinkove plošče, risanje s tušem, zaščitni premaz, izpiranje in krušenje risbe, nanašanje in žganje akvatinte, jedkanje in tiskanje. Velikokrat se postopek pred tiskanjem večkrat ponovi.

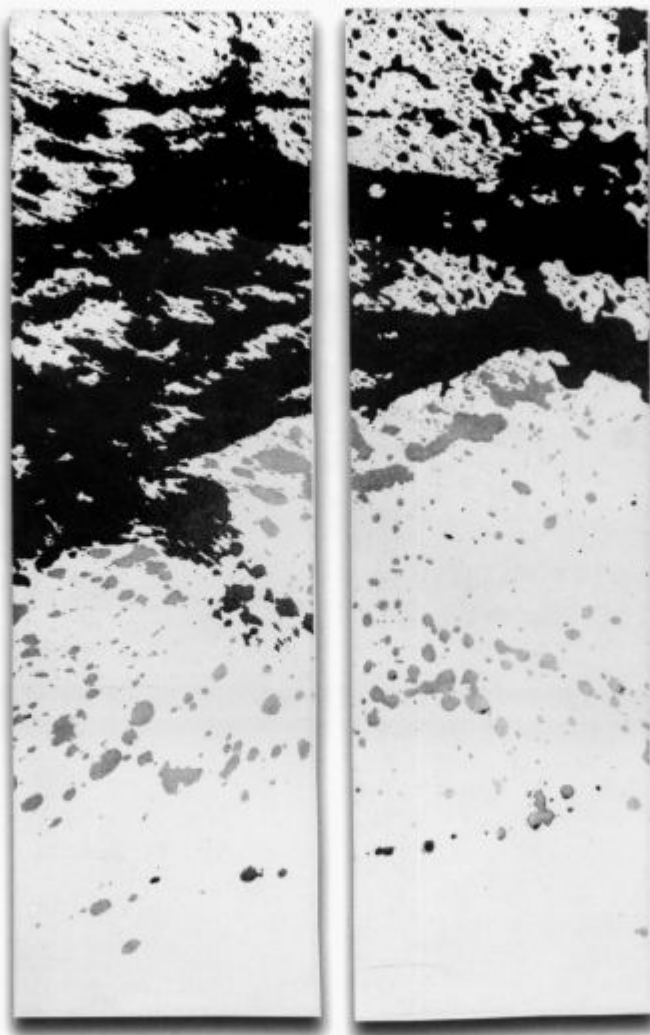
Ustvarjanje je zame užitek, hkrati pa tudi notranja nuja. Z njim oživljam v sebi primarne občutke in jim dajem obliko. Iščem stik s sabo in z naravo. Se očiščujem in prenavljam, rušim meje lastnega sveta in se osvobajam. Umetnost še vedno ostaja področje doživljanja. Preko čutov umetniško delo lahko posrka gledalca vase in mu vzbuja občutke ter stanja, ki jih ima v sebi, a jih v vsakdanu redko doživlja.

Iz cikla POTEZE SNA
jedkanica, brušenka, aquatinta
2005

*Iz cikla POTEZE SNA
jedkanica, brušenka, aquatinta
2005*

1 z cikla POTEZE SNA
jedkanica, brušenka, aquatinta
2005

*Iz cikla POTEZE SNA
jedkanica, brušenka, aquatinta
2004*

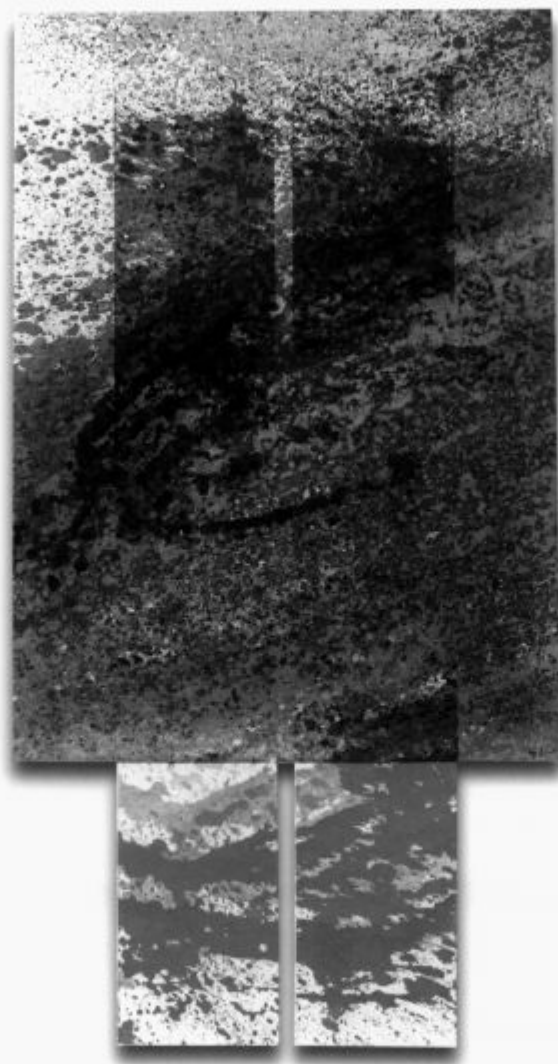
IZBRUH
jedkanica, brušenka, aquatinta
2005

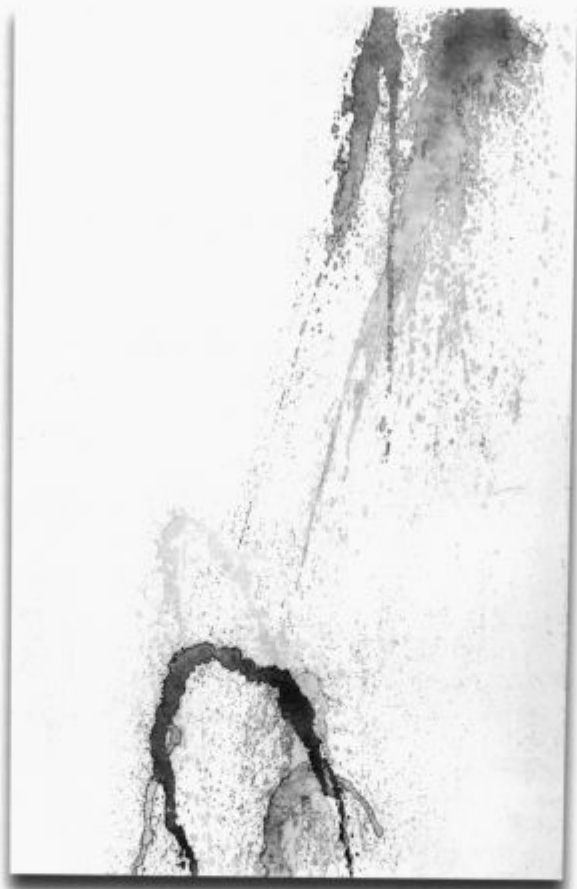
LEBDENJE
jedkanica, brušenka, aquatinta
2005

MISLI BEŽLJO
jedkanica, brušenka, aquatinta
2005

PREBUJAM SE
jedkanica, brušenka, aquatinta
2005

RANE
jedkanica, brušenka, aquatinta
2005

VALOVANJE

jedkanica, brušenka, aquatinta

2005

Fotografije likovnih del: Robert Zabukovec

Milanka Trušnovc

MESTO ŽIVEGA SREBRA V TEMELJIH IDRIJSKE KNJIŽEVNOSTI

Predavnimi davnimi časi, pred več kot 500 leti, je v kotlini, skriti med hribi in poraščeni z gostimi gozdovi, živel bradat mož. Za preživetje je izdeloval škafe, zato so mu pravili Škafar. Svoje lesene posode je namakal v bližnjem studencu in nekega dne je bila ena od njih nenavadno težka. Na njeno dno se je nateklo nekaj neznanega – sivega in svetlečega. Šel je vprašat zlatarja v Škofjo Loko. »Živo srebro si našel, mož!« Škafar se je vrnil in začel kopati. Tako je po legendi nastal rudnik in nastalo je mesto. Idrija. Ostalo je do današnjih dni. Ostali so tudi hribi, gozdovi in izviri ter legende in pravljice. Iz njih pa so zaživele črtice, zgodbe in romani. Z živosrebrnim pečatom.

Živosrebrne kaplje so se leta 1966 prelile v neulovljive Kaplje, živo kulturno-humanistično revijo. Eden glavnih elementov te udarne publicistično-umetniške formule, dr. Jože Felc, v zborniku Kaplje 20 let pozneje poudarja, da »[...] se je ideja o opozicionalni reviji leta 1966 sprožila med mladimi intelektualci v provinci, toda ne v katerikoli; spočela se je v najstarejšem slovenskem rudarskem mestu, ki ima bogato, žal s

strani samoljubne prestolnice spregledano kulturno, znanstveno in narodno tradicijo.« Skupaj s Francetom Bevkom, Božidarjem Borkom, Edvardom Kocbekom, Dominikom Smoletom, Marjanom Rožancem, Gregorjem Strnišo in drugimi so kapljaši »[...] [p]o idrijskih oštarijah, kulturnih hramih, v privatnih stanovanjih in kot bunker skrivnostnih zatočiščih [...] živeli svojo svobodo in svojo pesem.« Ker so Kaplje prehitevale lokalni srebrni in globalni železni čas ter presegale idrijsko-slovenski prostor, so bile leta 1972 ukinjene, čeprav je bilo to nahajališče še močno orudeno.

A odprlo je novo žilo, ki je začela samostojno bogatiti vsaj Idrijo in Primorsko ter njune ljudi. Primarij dr. JOŽE FELC, zaveden kapljaš in njihov glavni urednik ter dolgoletni predstojnik idrijske Psihiatrične bolnice, se je rodil l. 1941 v rudarski družini v Spodnji Idriji. V svojem knjižnem prvencu Dobro jutro, svoboda (1971) je objavil deset avtobiografskih novel, ki jih pripoveduje otrok, spominjajoč se najrazličnejših drobnih, bolj ali manj vsakdanjih pa tudi velikih dogodkov. Temu je sledilo še osem romanov

– Rimska cesta (1986), Duša imena (1991), V znamenju lipicanca (1991), Radost poslednjih ur (1994), Oblast in Venera (1995), Preklic obsednega stanja (1996), Divje jezero ali Življenje in smrt lepe Vide (1997), Sova v krošnji (1999), zbirka novel Dom mojega doma (1993), zbirka kratkih zgodb Cinober (2006) in štiri dnevniško-esejistične zbirke – Osamelci (1982), Prošnji dnevi (1996), Zaznave z griča (2001) ter Osvoboditev in odrešenje (2005).

Vsi Felčevi glavni liki so Iskalci. Vpeti v širši družbeni čas in prostor iščejo sami sebe. Najti ali izboriti si skušajo svoje mesto in svojo časovno-prostorsko zgodbo. Ob tem padajo in se dvigajo ali obležijo, hrepenijo, ljubijo, se spreminjajo, prilagajajo ali vztrajajo – trmoglavo in nekonformistično. Felc njihovo psihologijo izgradi prefinjeno in podrobno, pogosto pa jo dopolni še s simbolno in mitološko razsežnostjo. S pogreznjem v globine posameznikove psihe, največkrat ujete v ekonomijo telesa, Felc razrešuje nekatere neznanke, mnogo pa jih, zavedajoč se nedoumljivosti resnice, pušča nadaljnjemu individualnemu kroženju po čas-prostoru.

Bivanjski prostori, realni in duhovni, ki jih Jože Felc začrta svojim ljudem, so včasih razdvojeni med (simbolično in izmuzljivo) domovino in tujino – Rimska cesta (Avstralija–Slovenija), Radost poslednjih ur (Bosna–Slovenija) – včasih pa pripeti na eno samo mesto, pribiti in razpeti med njegove štiri strani neba, zato skrajno omejeni in omejujoči. To bi sicer lahko bilo katero koli slovensko mesto, vendar sta topografija in mestni vonj za posploševanje preveč prepoznavna. V romanih *Duša imena*, *Oblast in Venera* ter *Divje jezero* ali *Življenje in smrt lepe Vide* vladajo koordinate polstoletne idrijske kotline, idrijskih tlakovanih ulic in idrijskih hišnih števil. O izbiri Idrije (zase in za svoje »osamelce«) je Felc v pogovoru s Cirilom Zlobcem leta 1991 povedal: »Dobro sem izbral. Ne zato, ker sem se odločil za Idrijo, ampak zato, ker je to moj dom. To, da kakšna dolina, zbita med gore, utegne utesniti človekova spoznavna, razpoloženska in druga obzorja, je nesrečna fikcija, ki ni brez malomeščanske samozagledanosti. [...] [Idrija] je kraj, ki je na vseh zemljevidih sveta označen kot geološko čudo. V zgodovini našega naroda bi moral biti zapisan kot mesto, kjer so se godile prekucije in je rovaril duh kulture in radovednosti in je pritiskala peza tlačanstva prav v enaki meri, kot je svoboda z aristokratsko držo stopala v zavest dobrih in domovini zavednih ljudi. Moj roman *Duša imena* je samo izsek iz tega veličastja. Ne govorim tako zato, ker je Idrija moj dom, vsak človek ima samo enega in je zanj svet, ampak zato, ker ta domovinica premalo ceni svojo zgodovino oziroma jo trenutni zadržki ustavljajo, da bi intenzivneje

Literarno miklavževanje z Jožetom Felcem, 5. decembra 2006 v PB Idrija. Od leve proti desni: Lidija Kleindienst, Milanka Trušnovc, Jože Felc, Helga Glušič, Zdravko Duša in Alenka Höferle Felc. Foto: Marko Šegina

prodirala sama vase, da bi se še bolj zavestno branila pred prihodnjimi travmami in preteklimi zablodami.«

Duša imena je torej saga o idrijski družini Hladnikovih v prvi polovici 20. stoletja. »Idrija kot mesto je v pripovedi slikovito ozadje s socialno, moralno in fizično podobo svojega življenja. Duhovna in kulturna podoba mesta je oblikovana v portretih in usodah njenih prebivalcev, njenih zgradb in narave ter vsega, kar se je skozi čas prve polovice stoletja pretočilo skozenj.« Zgodba se pretaka po idrijskih ulicah, po kolovozu med realko in gradom, ki »kraljuje« nad trgom, da »ga ni mogoče spregledati«, mimo konzuma in cerkve. Ustavi se pod hribom z dimnikom, iz katerega se vztrajno kadi, se včasih potika po grapi z zeleno vodo ter 22. julija časti sv. Ahacija – odkritelja bogate živosrebrne žile in glavnega idrijskega rudarskega zavetnika. Ta prostorska linija se nadaljuje s Sovo v krošnji in njenim znamenitim trškim zdravnikom, prerokinja Šembilija pa v Duši imena mesto označi tako: »V ta kraj je vrgel pogled hudič. Težko je priti vanj in še težje se je iz njega pretihotapiti. Če nimaš modrih svetovalcev

ali pokvarjenih lumpov, ostaneš za vedno zakopan med gorami. Jaz sem se preko granatnih polj in strogih mejašev prebila do sem, da bi vam povedala, da ste prekleti. Toda, ljudje moji, je Šembilija dvignila glas, kdor je preklet, je tudi blagoslovljen.«

V romanu *Oblast in Venera* zaživi malomestni ali velikotrški duh iz obdobja 1941–1991, ujet med palačo občinske uprave in njej nasprotno kavarno: »Trg se je stisnil vase. Zbral se je v tisto enost, ki mu je smisel in ime nekoč, ko še ni bilo fabrike, ko so vasice po hribih okrog trga bile še polne ljudi in živali, ko ni bilo v kraju še nobenega tujca, prišleka, ki mu je torej smisel in ime dajala dosmrtna privrženost. Ko pa se je kdo pritepel od kod, ga je trg, ko sta bili tudi hiši, *Oblast in Venera* soglasni, preverjal, dolgo precejal in na koncu rekel: Da.«

Divje jezero ali *Življenje in smrt lepe Vide* je zgodovina večnega hrepenenja, in sicer hrepenenja kot principa, kolektivnega hrepenenja in hrepenenj posameznikov. Simbolično se začne nekje na devinski obali 17. avgusta 1004, izteče pa se s slovensko osamosvojitvijo 25. junija 1991. Na vmesnih

postajah ima pomembno vlogo prav Idrija. V »mesto med gorami« za časa Ilirskih provinc prideta najprej Vida in Polikar – lepota in šepavec. Vznemirita naveličano knapovsko sceno in sprožita mnoga ugibanja in natolcevanja. Nato se v mestu (kot izpričuje tudi zgodovina) za nekaj dni ustavi še »pritlikavi Korzičan« – Napoleon in Vido odpelje s sabo. A ne za vedno. V različnih utelešenjih na različnih postajah časovnega traku se Vida vrača v Idrijo in tu tudi konča – v norišnici na hribu, kajti hrepenenje je »posebna oblika samodestrukcije«. Samostojna Slovenija je uresničitev enega temeljnih, zgodovinskih hrepenenj. Je to tudi njegova smrt? V bližnji okolici Idrije, pod visokimi skalnimi stenami, med gostim drevjem je Divje jezero. Bruha in požira. Posrkalo je že marsikaterega iskalca, toda ni še dovolilo doseči dna. Ostaja idrijska – slovenska hrepenenjska točka.

Felc je slej ko prej zavezan Idriji, a presega njene meje in postaja univerzalen – nekakšen varuh človeškosti, negibni gibalec, kot ga je poimenoval Aleš Čar. Idrijska prozno-leposlovna obzorja sta po Felcu in vzporedno z njim začela širiti predstavnika mlajše generacije – Tomaž Kosmač in Aleš Čar.

Prvi literarni utrinki TOMAŽA KOSMAČA, svobodnega umetnika, rojenega 1965, so našli prostor v Mladini in prilogi Mlada pota, kasneje v Fontani in Primorskih srečanjih. Svoje nekatere zdaj že legendarne kratke zgodbe je leta 1997 zbral v prvencu s pomenljivim naslovom Driska. Čez štiri leta (2001) se je Driska zgostila v novo zbirko z novim pomenljivim naslovom – Žalostno, toda resnično. Kosmačeve zgodbe so tragikomične skice vsakdana idrijskih artistov, klošarjev, sanjačev in preišljevalcev, ki jim je pijančevanje način življenja, nagrada ali uteha, predvsem pa jim omogoča kontemplativno stanje, v katerem se porajajo velike in male življenjske resnice. Vsi ti individuumi, na čelu z avtorjem samim kot prvoosebni pripovedovalcem, so svojevrstni junaki, ker se jim uspe kljub rahlim ali občutnim odstopanjem od normale prebijati iz dneva v dan. So Iskalci z enako veliko začetnico kot Felčevi, saj je v jedru slehernega iskanja smisel, pa če tiči na dnu PVC-vrečke s tremi polno-praznimi bulami vina ali v ljubezni do bližnjega bitja-ideje. Gre za realne, čisto unikatne antiakterje lokalnega undergrounda, ki se včasih pogreznejo globlje od najnižjega obzorja idrijskega rudnika, drugič pa se s pomočjo trdno-tekočih substanc dvignejo višje od najvišjega vrha Kopalovih planin (834 m).

Prav lokalni kolorit je ena od prepoznavnih potez Kosmačeve proze. Avtor s svojimi sotrudniki večkrat dnevno prekolovrati idrijsko »transverzalo«, pobere žige na standardnih kontrolnih točkah in se le

Predstavitve zbirke črtic Tomaža Kosmača Žalostno, toda resnično v idrijski knjižnici 24. 5. 2001. Milanka Trušonovec in Tomaž Kosmač. (Fototeka Mestne knjižnice in čitalnice Idrija).

občasno odpravi na daljše avanture – na primer v nekaj kilometrov oddaljene Žiri ali do zapora v Gorici in Solkanu. Včasih s sabo vzame kolo in ga večkrat kje pozabi. Tradicionalne postojanke so klopce ob poti po meditativnih Rakah, očiščevalno kopališče v Beli in seveda vse idrijske ter bližnjeokoliške betule. Tako Kosmač Idriji postavlja poseben spomenik, mestece pa tega ne sprejema z velikim navdušenjem niti mu kaj dosti ne vrača. »Idrija se mi zdi najmočnejše mesto v bližnji in daljni okolici. Živahna, vendar tudi pretirano samozadostna. Tu živim. Včasih sem rad šel v tujino, ko je bil poleti denar, vendar zdaj vidim, da je v Idriji

vsega na pretek. Recimo Bela. Zakaj bi ljudje hodili na morje? Pa Rake, ki jih obožujem. Zakaj bi se sprehajali po Bohinju; ljudje se valijo po ulicah, to vidiš samo še na Čopovi v Ljubljani ali v Pragi na Hradčanih. Tolmin, recimo, je mrtvo mesto. Tam ne vidiš živega bitja na pločniku. Idrija je drugo. Idrija je moj svet,« pravi Tomaž Kosmač, v zgodbi Tekoči trak pa doda še dve idrijski blagovni znamki: »Čisto lep in prazen dan. Vendar nujno potreben za obstoj duha. Razglabljali smo o kmetijstvu, čipkah, žlikrofih; pleteničili o pleskanju, zavrtosti in fuksovih balotah. Pogovor je bil sila napet in umen. Kot vsakokrat v zahojenosti. Isti hip spuhti skozi ušesa. Nato pogledaš v nebo, veš toliko kot prej, nič, in si srečen ter nasičen.« Pisateljevo izhodišče je skoraj vedno Godovič, kjer sicer biva, cilj pa ni znan. Pot se konča, kjer in kadar popotnik obnemore.

V kotlini med Kobalovimi in Hleviškimi planinami, med Rejcovim gričem in gričem z olivno zeleno italijansko kasarno – Psihiatrično bolnico, nekaj deset metrov nad znamenito tektonsko prelomnico se Kosmačevim pridružijo še prvi Čarjevi ahasverji. ALEŠA ČARJA (rojeneda 1971) je dr. Jože Felc vzel za svojega literarnega posinovljenca, Tomaž Kosmač pa bi z njim lahko sklenil literarno pobratimstvo. Tudi Čar je sprva svojo kratko prozo objavljajl v Literaturi, Novi reviji in Dialogih, nato pa leta 1997 odločno vstopil v slovenski literarni ristanc z romanom Igra angelov in netopirjev, za katerega je dobil nagrado Slovenskega knjižnega sejma za najboljši prvenec.

Osrednja figura na tej filigransko postavljeni šahovnici je vaški župnik Faus, kazensko premeščjen nikamor drugam kot v Idrijo, »[...] malo in staro rudarsko mestece, stlačeno med bregove predalpskih gub matere Zemlje.« Tu ga pod drobnogled vzamejo malomeščanski konji, lovci in pešaki, braneč zgolj navidez brezmadežno trdnjavo javne morale in skupnega dobrega. Skušajo ga nadzorovati in vleči poteze namesto njega, on pa se jim upre ter si prizadeva s seksom, alkoholom in drogami preko osvoboditve telesa doseči svobodo duha. Skupaj s svojo kraljico Nasjo se naposled, po treh letih padanja iz enega kroga pekla v drugega, znajde v norišnici, katere vrata pa vedno ostajajo odprta za vsakogar.

Edinstvene, ponarejene, reproducirane in restavrirane duše tavajo od ene do druge postaje peklensko-nebeške kalvarije – nekaterim so postaje žive hlapljive orgije, drugim pa strupeno srebrni vsakdan. Pri tem mesto ni samo kulisa ali dodatek k atmosferi, ampak odločilno zaznamuje, včasih s svojo arhitekturo in urbanizmom celo aktivno posega v dogajanje. Tako opazno-neopazna je s svojo brezbarvnostjo, brezobličnostjo, zatohlo soparnostjo in prehodnostjo avtobusna postaja. Izpolnjuje vse pogoje popolne mestne beznice, ki razpoloženje vseh zabljencev potlači daleč pod točko nič: »Stavba avtobusne postaje gleda na sever, potisnjena je pod vznožje brega. Stena je vsa v steklu. Desno stran prostora zaseda čakalnica, vrsta klavnih cvetličnih lončkov služi kot pregrada, na drugi strani je nekaj miz, spredaj šank, na katerem visijo izgubljen duše. Beznic a s ... kontroliranim ... poreklom. Kava? Odkimal je in pristal na vodo.

Najtoplejši dan v letu sem presedel v bifeju na avtobusni postaji. Ta stavba je edini prostor v mestu, ki tudi ob najbolj vročih dneh

zadrži lastno senco, nekaj, kar spominja na hlad. Mesto je bilo tisti dan opustošeno, ljudje so ždeli za spuščjenimi zavesami. Odločil sem se za ohlajeno kavo in mali konjak, za knjigo, senco in za popoln mir, in vse to sem našel le v beznici sredi praznega mesta.«

(Ne)značaj mesta rojeva (ne)značaj ljudi in nasprotno. V igri je negativna simbioza med njima. Po nekem nevihtnem popoldnevu, ki pusti »[...] v zraku povsem jasne sledi besa, miline in norosti«, oče Faus razmišlja takole: »Tako pada dež samo v tem mestu, je siknil – prisoten in razsut – in imel je prav; tisto popoldne je lahko prvič začutil govorico norca, ki preplavlja nebo in zemljo te kotline.«

Paradoksalno se v Igrah angelov in netopirjev finalna eksplozija, ki začne marsikaj razpletati, zgodi 24. avgusta 1995, na dan praznovanja 500-letnice mesta. S tem je hudičev načrt dopolnjen in absurd doseže klimaks.

Naslednji Čarjev roman Pasji tango, s katerim je bil leta 2000 med petimi finalisti za nagrado Kresnik, in zbirka kratkih zgodb V okvari (2003), ki mu je prinesla nominacijo za nagrado Prešernovega sklada, napovedujeta osvoboditev od rudniške preteklosti, saj se njuni liki preselijo v samo prestolnico Ljubljano, čeprav le v zloglasne Fužine. Toda sprememba zgolj fizičnega prostora ne zagotovi tudi razširitve in sprostitev njihovega duha, ker je marsikdo med njimi še večji provincialec v sebi in v odnosih do bližnjega. Njihov labirint ulic je mogoče večji, vendar je še vedno labirint, praktično brez Ariadne niti. Viktor Viskas in Anita v Pasjem tangu ter Beno in Breda, Gašper in Lori, Nina, Dražen in ostali V okvari, ki ne prilezejo niti do statusa junakov, blodijo po zunanjih in notranjih ambientih in so predvsem igračke bolj ali manj zavoženih odnosov. Izgubljeni so v kaos čustev in konglomeratu razmerij. Iz daljice med dvema točkama tvorijo nove in nove kvaziljubezenske kvazitrikotnike, štirikotnike itd. Z dolgočaseni in naveličani rinejo iz enega ekscesa v drugega. Z dobrohotno pomočjo drog, alkohola, cigaret in seksa bežijo v individualne imaginarne svetove, a vedno strmoglavljajo nazaj na asfalt: »Bencinska črpalka na obvoznici. Na parkirišču v senci šleperja, med črički in brnenjem avtov. Voznik je drnjohal, naslonjen na komolec, rdeč tovornjak znamke volvo z nemško reklamo na ceradi. Ledeno pivo je do bolečine pritiskal ob glavo, mlel nekaj dni star sendvič, razmišljajl o preostalih sedmih tisočakah. Po sendviču je

prižgal in odločno pograbil tablete. Petmiligramski apaurin, za njim še dva tramala. Prek se je prileglo drugo hladno pivo. – Končno tišina. Popolnoma negiben zrak, črički iz trave za parkiriščem so bili del

tišine, del izhlapevanja kontejnerjev za smeti in lesenih klopi. Celotno stvarstvo je mirovalo okoli preostalih tisočakov, sredi lave, ki je lebdela namesto zraka med predmeti, med planeti.«

Obratno smer gibanja planetov je v svoji poeziji ubral JOŽE JANEŽ, idrijski pesnik in geolog, rojen 1958 v Dolnji Brigi pri Kočevski Reki. Z angelom na eni in netopirjem na drugi rami se v prvi pesniški zbirki *Angel na banketu* (1984) še kotrlja po banketih in testira ljubljansko urbano atmosfero: »v ljubljani sem že ves teden / zadnjič je bila veselica pri simonu / sploh je bilo veliko veselic zadnjih / štirinajst dni / seksa pa nič [...]«. Tu zaznava mimobežnost in površnost moško-ženskih odnosov, posameznikovo nepomembnost, ki se včasih spremeni v blagodejno lebdečo breztežnost, brezbržno odtekanje časa, neobstojnost človekovih čustev, misli in dejanj in predvsem samozadostnost sveta – planeta Zemlja. Potem nekega dne zagleda, da so »tam čisto zadaj za hišami / [...] hribi gore / zgoraj bele spodaj modre / sploh se ne premaknejo / nad hišami in nad gorami / so oblaki razvlečeni / sive železne verige«. Morda sklene počakati, kajti »[...] ob pol štirih gre mimo vlak / vlak da bi nekam odšel«, si reče: »[...] jebo ja takav život / i ovaj stari svjet« in se odpravi ... na podeželje, kjer se lahko začne približevati središču svojega širšega sveta.

V drugi in tretji zbirki *Pesmi, dvojina, žeja* (1998) ter *Poimenovanje robov* (2003) se razmerja med stvarmi, ljudmi in pojavi poglobijo. Navidez majhni tektonski premiki in dogodki, spremembe tik pod površjem puščajo neizbrisne sledove ali celo postavljajo na glavo koordinate posameznih

Predstavitve pesniške zbirke *Poimenovanje robov 4. 3. 2004* v idrijski knjižnici. Z leve proti desni Jožek Štucln, Jože Janež, Ivana Leskovec (sedi) Damijan Bogataj in Ervin Eržen. (Fototeka Mestne knjižnice in čitalnice Idrija).

točk. Centrifugalna sila odnaša subjekt proti robovom, ki jih je neskončno mnogo, a niso fiksirani, ampak neprestano drsijo in so prepustni – dopuščajo osmozo. Premika se rob med subjektom in obdajajočim svetom ter robovi posameznih malih svetov, ki sestavljajo mozaik vélikega sveta, tako da se znotraj meja le-tega zabrisujejo njegove lastne meje. Prepletajo in spajajo se časi, prostori, dolžine, širine, barve, profili. »Zaupam / v mešanje noči / in belega vina, / nemščine, angleščine / in slovenščine, / lahke preteklosti / in upanja.« zapiše Janež. Razmejitve niso pomembne, prav tako ne središče. Cilj je vmesnost, stanje roba samega na živosrebrni podlagi: »Na položeno srebro / sedeš in se dotakneš rek in potokov. / Uskladiš se s kovino morja, / ne odpenjaš zaves govornice, / ampak pogledaš skozi, / kjer se ne vidi nič, / samo zalivi zvezd, / tišine in stene razdalj.«

Temu idrijskemu živosrebrnemu lirsko-epskemu studentu se pridružuje še en literat – ANDREJ LUTMAN (rojen 1961), in sicer s štirimi pesniškimi zbirkami – *Opisovanja* (1984), *Na prepihu* (1991), *In redči in zgosti* (1998), *Vzbrsti vrst* (1999) – in tremi proznimi deli – *Goločasje* (1992), *Lov* (1993) in *Sončno mesto* (2003). Srž vse Lutmanove poezije je upesnjena v dvovrstičnem motu, ki stoji še pred posvetilom in pred prvo pesmijo njegove prve zbirke kot nekakšna poslanica: »Tale opisovanja so kot zorenje pšenice, / kot spominjanje smrti, večkratnosti.«

Poezija je za Lutmana čutno, čustveno, racionalno in spiritualno dojetanje bivanjskih postulatov, maksim in aksiomov (v citiranem »motu« je to spominjanje smrti, večkratnosti) skozi elementarne naravne biti in pojave (zorenje pšenice). Spoznanja ljubezni, erotike in samote, minljivosti človeka in cikličnosti narave, zavedanje duhovnega manka in praznine, zasledovanje hrepenenja in čudenje iracionalnim dogodkom se namreč prepletajo in izražajo z mikro- in makrostvaritvami narave. Vse to pa je podprto z izvirno metaforiko in jezikovnimi igrami, tj. s pomensko-oblikovnimi zasuki ter vrhunskimi besednimi akrobacijami, ki prefinjeno ujamejo njihovo bistvo. Subjekt se pogosto prepusti, prilagodi oziroma sledi naravnim tokovom, da mu na eni strani ni treba iskati ali utirati svojega in ker so ti procesi na drugi strani tako starodavni in hkrati univerzalni, da se v njih z lahko

najde. Dogaja se menjavanje lune, dneva in noči, plime in oseke, letnih časov in subjekt vzporedno z njimi potuje, gladuje, boluje, se raduje, se dviga in pada, nori in se staplja s svetom: »po mlaju stopi v mlado ladjo / pod gladino morij / in glad in o! veslati po mori / potovati vedno / vedno bolj v bol, v slaj v dno // glad ve in dno ve // in vedno bolj nori! / bolj vedno kot nori // znori mi, ker z norimi obzorji / je lepše, je lep še hlad / in pogled v led ob zori // potuj po smoli / ves top in tuj v zarji / da se stopi vanje / in moli! / da sestopi vanje / ost pomladi / norost po mladi ladji / za pot, za pot vanje«.

Za Lutmanovo filozofijo torej lahko rečemo, da je na poseben način panteistična. Na drugi strani pa so mesto in hiše, tj. urbani elementi, prikazani kot izrazite negativitete, in sicer samo na dveh mestih. V pesmi Mesto iz zbirke Na prepihu je mesto pošast, ki subjektu grozi, da ga bo pomendrala: »Vse ulice so ena sama / dolga pošast s srepimi očmi. / Vali se s hrupom in s svetlobo reže, / reže do naslednjih luči iz megle; strmi / pred rdečimi lučmi / in spet se očem pokori do mraka v noči. // Naj zbije črna te strela! / Ob pločniku sem videl: zlomljeni stebri, / ograja v pesku in stlačena v asfalt, / naokrog oktave jesenskega listja, ki molči, / in prazne voščene luči. / Obstal sem in mislil: tu zraven me ni. [...]« Subjekt je izpljunjen iz mesta, medtem ko se v pesmi Le prelet telesa hiše dvigajo tako visoko nadenj, da mu nudijo popoln poligon za prostovoljno strmoglavljenje in končni, zeleni spoj z zemljo: »Hiše so višje; / še višje se vijejo, / da izvisi njih višina, ko z njih šinem: / dol z vrha, / navzdol skoz vrata zraka, / na vrat! / priletim, se prilepim na zemljo, za

Predstavitve pesniške zbirke In redči in zgosti Andreja Lutmana, 4. 11. 1999. Z leve proti desni: Andrej Blatnik, Andrej Lutman, Anica Božič. (Fototeka Mestne knjižnice in čitalnice Idrija).

prst vanjo; / in z njo še niže, / na dol! / v tla! / Kot lata v prst grem, da slak zavis. [...]«

V prvih dveh prozih delih – Goločasje in Lov – Lutman ohranja poetično-fragmentarni slog brez fabule in junakov, s posameznimi izseki iz časov, prostorov in dogajanj, ki niso realni ali racionalni, temveč domišljjski in abstraktni. Gre za nize občutij in stanj, ki jim avtor s pomočjo asociacij najde ekvivalente v segmentih narave. Optika opazovalca oziroma doživljalca, skozi katero so dojete biti v tej poetični prozi, ni celovita, ampak kalejdoskopsko-mozaična. Slike so sestavljene iz številnih šesterokotnikov, kot bi gledali z žuželčjimi očmi. Še vedno je, tako kot v poeziji, poglobljena avtorjeva osredotočenost na zgoščeno, inovativno govorico, natančneje na lov za zlitjem zvena in pomena, fonetične in etimološke jezikovne plasti.

V romanu Sončno mesto pa se zgodba strne v pripoved o ljubezenskem razmerju med glavnim junakom iz nenavadnega Sončnega mesta in dekletom od zunaj – tujko iz mnogomestja. Sončno mesto je skrivnosten kraj, s svojiskim ustrojem in poslanstvom.

Odmaknjen je od preostale civilizacije, obdan z divjino. Zunaj njega je Sinja puščava s svetlečimi se sinjimi živalcami – bliskavicami. Dekletov svet pa tako rekoč nima konca: »Na ulicah so vozila, v zraku so vozila, vse se vozi. Ljudje smo drugače oblečeni. Tam je mraz. Ne, ne zebe nas, pa vendar je mraz. Tega do prihoda v vaše kraje sploh nisem vedela. Sončno mesto je res praviše ime.« Tako se ona in on srečata v Sončnem mestu. Iščeta sebe in drug drugega ter se soočata s preteklostjo, da bi si omogočila nadaljevanje – v mnogomestju. Kje je tu Idrija?

Naslov druge Lutmanove pesniške zbirke je In redči in zgosti. To je prevod alkimističnega gesla »Solve et coagula«. Alkimisti so iskali kamen modrosti. Izdelati so ga skušali s pomočjo živega srebra. Argentum vivum – merkur modrih jih je pripeljal v Idrijo. Tu so iskali rudo, da bi jo pretopili v kovino; lovili so materijo, da bi izluščili/preobrazili idejo/duha. Njihovo izročilo je preživelo do danes in po redkih, a dragocenih, samorodnih literarnih kapljah pronica na naše izbrane vrstice.

Opomba

S tem prispevkom je avtorica 7. julija 2006 predstavila idrijsko književnost udeležencem 42. seminarja slovenskega jezika, literature in kulture na Filozofski fakulteti v Ljubljani. Objavljen je bil tudi v zborniku predavanj tega seminarja z naslovom Mesto in meščani v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi.

Aleš Čar

PLASTENKA ZALE

Bilo je samo vprašanje časa. Zgodilo se je drugi dan po operaciji. Ležal je v sobi za intenzivno nego, z infuzijo v roki, s cevko skozi nos v trebuh, s katetrom in s cevko v hrbtenjačo, po kateri naj bi kapljal morfij. Dvajsetcentimetska rana prek trebuha je bila sveže previta in po krvi se mu je pretakala sveža doza ketonala, ki mu jo je sestra stisnila v žilo. Manjkalo je še kakih pet, deset minut, da odreže pulziranje rane in da zaspi kot ubit. Niti sanjalo se mu ni, da lahko fizična bolečina požre toliko energije.

V tistem je v sobo vstopila njegova žena. Previdno je gledala okoli sebe, nato pa z belo vrečko v roki obstala sredi sobe. Gledala ga je s široko razprtimi očmi, ki so bile kot odprta knjiga: počutila se je krivo. Kar za vse skupaj. Vedno se je počutila krivo, nič novega, nobena skrivnost. Ta primer pa ji je bil sploh pisan na kožo, saj je večkrat brala, da ima ta zadeva korenine v psihi. In to je bilo njeno polje. Še enkrat je moral pokimati, da se je lahko prebila iz negibnosti.

Nekaj malenkosti, je dvignila vrečko. Malo piškotov, sokov, banan in par knjig. In časopisi so notri. Verjetno te to zdaj ne

Aleš Čar na predstavitvi knjige Made in Slovenija, Mestna knjižnica in čitalnica Idrija. Foto: Marko Šegina

zanima, pa vseeno. Kupila sem vseeno. Nisem vedela, kaj bi. Sklonila je glavo in stisnila zobe, skoraj bi zajokala, čeprav si je prisegla, da mu bo prizanesla s tem.

Samo to lahko jem, je pokazal na infuzijo. Črevesje ... skomigne, ne vejo točno, kaj se dogaja. Sicer se delajo, da je vse okej, ampak jih vidim med vizito, da jim ni nič jasno. Peristaltika kao rabi čas, da se zbudi iz kome, ampak vsi iz runde, ki so nas skupaj odprli, so že doma.

To bodo rešili, je rekla. Tudi to je njeno polje, tolažba.

Neke injekcije mi dajejo. Za krče. Da pospešujejo. Ni prav lušno, krči pod razparanim trebuhom, si lahko misliš, ampak evo, tako to je trenutno.

Roke je prekrizala spredaj na trebuhu in isti trenutek pomislila, da izgleda, kot bi stala ob grobu. Poskušala je najti drugo držo, ampak vse, kar je naredila, se ji je zdelo obupno. Kot bi bila na odru, kot da jo iz teme opazuje tisoč parov sodniških oči. V tistem se ji je pogled ustavil na plastični steklenki z urinom, ki je visela ob robu postelje. Zagledala se je v rumeno tekočino, kot bi bil tam notri nek odgovor, potem pa je butnilo iz nje: Kristus, kaj se nam to dogaja? Totalno me je sesulo. Stopila je do postelje odločena, da se ga dotakne, ampak ni šlo. Nekaj ji je zadržalo roko. Slišala sem od Danija, potem sem telefonirala k tebi domov in z mamo sva se pogovarjali dve uri in pol. Jokala je kot dež. Jaz sem jokala. Obe sva cvilili tja noter v tisti telefon kot zmešani. Noro. Včasih tega ni bilo. Po moje včasih ni bilo tega. To je znak, da moraš nekaj spremenit ...

Nehaj ...

... v življenju. Ene stvari moraš porihnat in spraviti na čisto ...

Nehaj, te prosim lepo! je rekel neverjetno odločno in začutil, kako mu je osem besed v ostri tonaliteti pobralo strahotno energije. V tistem je začutil ketonal, kako mu spodnaša posteljo.

Ta cevka v nosu, je rekel. To je obup. Živ obup. Grebe, srbi, boli, vse živo. Za znoret. Z desno je pograbil viseči trikotnik, držalo, in se poskušal dvigniti za kak centimeter višje. Že je stegnila roko, da bi mu pomagala, pa jo odmaknila.

Mi daš ...

Kar trznila je ob teh besedah, nato pa odločno pokimala še preden je slišala do konca. To je rabila. Točno to. Da lahko pomaga. Kakor koli.

Vidiš tisto posodo?

Ozrla se je proti lijaku. Katero? Tisto?

Okroglo. Ja, tisto. Prinesi to sem. Odločno je stopila po posodo in se vrnila. Daj mi jo pod brado. Položi mi jo pod brado. Tako. Zdaj odpri tisto Zalo ... pokaže na vrečko, ki jo je prinesla. Saj je tisto voda? Je hladna?

Ledena.

Odlično. Počasi mi jo zlivaj po glavi.

Zbrano je odprla plastenko, da se slučajno ne bi polila kakšna kapljica, on pa je zaprl oči in čakal na vodo. Prek obraza mu je zdrsnil leden curek. Od užitka je zbolelo. Pomislil je, da to nima imena. Niti primerjave. Niti oblike.

Še?

Samo zlivaj. Samo ne nehat.

Nekje sredi ponovitve sanj v napol budnem stanju, sredi prvih zamahov po oceanu,

je zaslišal, kako so se odprla vrata. Voda se je najprej nekontrolirano zlila po obrazu, nato pa je prenehala teči. Samo milimeter je dvignil veke, toliko, da je zagledal tresočo se plastenko pred svojim nosom. Potem je spet zaprl oči. Vse je bilo jasno. Zaplaval je nazaj med ribe, kjer ga je dosegel glas Marie.

Kot rečeno, bilo je samo vprašanje časa.

Se opravičujem. Pridem kasneje, je rekla Maria.

Ne, ne ... grem jaz na cigareto, je odgovorila žena. Na, primi, počasi mu zlivaj po glavi, tako, da mu ne bo teklo mimo ...

Vem, je rekla Maria.

Vse bi šlo, prav vsak odgovor na tem svetu bi bil dober, razen tega »Vem«. Ne more vedeti, če pa je ona izvedela šele pred petnajstimi sekundami. Ne more biti korak pred njo. To preprosto pomeni ...

V sobi za intenzivno nego je zavladovala kozmična tišina. Izkoristil je razpoko in se s ketonom dokončno spustil v ocean na drugi strani. Ledena voda na površini obraza je nenadoma postala strahovito banalna, strahovito predvidljiva, strahovito cenena in popolnoma odvečna zgodba. Njegovo dihanje se je umirilo, ženski pa sta se še vedno nepremično gledali druga skozi drugo.

Andrej Jazbec

MARIJA Z DETETOM IZ CERKVE MARIJINEGA ROJSTVA NA POLICAH NA ŠENTVIŠKI PLANOTI

Restavratorski poseg in rekonstrukcija manjkajočih delov

Leseno plastiko so v času njenega obstoja doleteli najrazličnejši dogodki in spremembe, ki so ji ponavadi bolj škodovala kot koristile. Tudi obnovitvena in vzdrževalna dela so bila v preteklosti bolj ali manj neprimerno izpeljana. Ker so praviloma upoštevala predvsem njeno funkcijo religioznega in simbolnega predmeta, ne pa tudi njene enkratne umetniške vrednosti, je prihajalo do vsakovrstnih predelav, ki so spreminjale značaj in pomen kipa.

Ob restavratorskem posegu na poslikani leseni plastiki se nam že po odstranitvi preslikav pogosto zdi, da to ni več isti kip, kot je bil pred njihovo odstranitvijo. To v nekem smislu deloma celo drži, saj debele plasti preslikav ne spremenijo le barvne podobe kipa, ampak tudi njegovo površino. Zanimiva je zgodba lesenega kipa Marije z detetom iz cerkve Marijinega rojstva na Policah, ki ga niso doletele le preslikave, temveč tudi grobi posegi v leseno osnovo kipa, pred restavriranjem opazni v obsežnih poškodbah in obtesaninah kipa.

Iskanje prvotne podobe kipa in njena ponovna vzpostavitev je bila tako neke vrste detektivka.

Kip je bil pred restavratorskim posegom sestavljen iz sedmih kosov lesa: Marijin trup z mesecem in podstavkom, Marijina glava, Marijina krona, Marijina desna roka, Jezus z Marijino levo dlanjo, Jezusova desnica (od komolca navzdol) in Jezusova levica.

Marijina glava in desnica sta bili na trup pritrjeni z mozniki. Na enak način je bila pritrjena krona in Jezusova levica. Jezus je bil na Marijo pritrjen z dvema žebljema, pribitima skozi Marijino ramo, na katera je bil nasajen. Spodnji del Jezusove desnice z dlanjo je bil z žebljem nasajen neposredno v ramo.

Prisotne so bile odkrhnine zaradi krhkosti lesa, ki jo je povzročila črvojednost. Zelo opazne so bile obsežne poškodbe – obtesanine, odžaganine predvsem na Marijinem trupu, odkrhnjen je bil del Marijinega nosu, odlomljeni konici luninega krajca, manjkali so prstki Jezuščkove desnice ...

Marija stoji na mesecu, z levico drži Jezuščka, ki ga, kot je videti, prislanja na svoj bok. Stoji v kontrapostu, tako da telo oblikuje rahlo S linijo. Desnico ima nekoliko stegneno predse, kot bi v njej držala nekaj, kar bi hotela pokazati. Oblečena je v dolgo obleko in ogrnjena s plaščem, ki je na prsih spet s sponko piramidaste oblike. Glavo ima ogrnjeno z ruto, izpod katere ji silijo prameni las. Krona, ki je pritrjena vrh glave, je ostala brez vseh aplikacij – bunkic, ki so simulirale drage kamne, in križca na vrhu, ki je pri tem tipu krone običajen. Jezušček, prislonec na Marijin bok, je v nekakšnem poldosedem položaju. Spodnji del telesa vidimo bolj s strani, medtem ko je zgornji povsem obrnjen proti nam. Desno nogo ima uprto ob Marijin trup, levo pa prekrizano preko nje, kar daje videz kobacanja. Desnico ima nekoliko dvignjeno v blagoslov, levica pa mu ohlapno visi preko Marijine roke. Na fotografiji iz osemdesetih let v njej še drži rožni venec.

Kot običajno je kiparsko in slikarsko obdelana samo sprednja, vidna stran kipa. Hrbet je le surovo zravnal. Sredica ni izdolbena. Kip je nekoliko ploščat. Izstopajoči deli (npr. Jezuščkova stegna, Marijino koleno in njena levica) so upodobljeni v skrajšavi.

Košček tkanine, ki je bil najden na kovinskem kaveljčku na kipu, napeljuje k domnevi, da so Marijo nekoč oblekli v tkanino. Tako si lahko razložimo obsežne obtesanine in obžaganine predvsem na

Marijinem trupu. Obtesali so tudi nagubani in viseči del plašča in odžagali Jezusa. Marijino glavo so najbrž odžagali, da so kip lažje oblekli, nazaj pa so jo pritrdili s pušpanovim moznikom. Pri tem so nekoliko spremenili naklon glave. Jezus je bil z dvema žebljema ponovno pritrjen na levo Marijino ramo. S temi posegi je kip izgubil svojo prvotno dinamiko in eleganco in deloval bolj okorno, lutkasto.

Poleg omenjenega kaveljčka s koščkom tkanine je bilo ohranjenih še nekaj drugih kaveljčkov ter nekaj lukenj, iz katerih so ti že izpadli.

Ta predelava je, kot se je pogosto dogajalo, morda sovpadala z drugimi posodobitvenimi deli v cerkvi – morda z zameno prvotnega lesenega oltarja z zidanim, kamnitim oltarjem.

Kip je bil trikrat preslikan. Enkrat še pred predelavo, dvakrat pa kasneje, ko je bilo telo že oblečeno v tkanino. V drugih dveh primerih preslikava seveda ni prizadela že oblečenih delov. Prebarvane so bile le roke, obraz, Marijini lasje in celoten Jezušček, ki, kot kaže, ni imel svoje obleke. Prvotna barvna plast se je ohranila neprekrita le v primeru pozlate plašča in krone, posrebitve meseca, zelene barve na podstavku in na Marijinih čevljih.

Sicer pa je bila barvna plast dokaj slabo ohranjena. Predvsem so tu velike vrzeli, povzročene z odpadanjem, luščenjem podsnove. Nahajajo se predvsem na bolj izpostavljenih delih, kot so vrhovi gub obleke, Marijino koleno, mesec in Marijin obraz. Tako je npr. na kroni, ki je v najslabšem stanju, ostalo le nekaj drobcov prvotne pozlate. Srebrni lističi na Marijini ruti, Jezusovi oblekici in mesecu so povsem oksidirali. Bolje je ohranjena posrebitve Marijine obleke. Temu je morda botrovala rdeča, dokaj debelo nanesena lazura. Na prvotni posrebitvi Jezusove oblekice so opazni sledovi rdeče-zelenih rožic, naslikanih z oljno barvo v prosojnem nanosu.

Kip je torej prišel v naše roke precej poškodovan in, če izvzamemo Jezuščka, Marijino krono in mesec pod nogami, ki jo opredeljujejo kot Mati božjo, varianto Apokaliptične žene in kot Kraljico, brez pripadajočih atributov. Poleg tega pa vemo, da je bil enkrat temeljito predelan. Ikonografski tip Apokaliptične madone ima svoj izvor v apokaliptičnem videnju sv. Janeza ("žena, ogrnjena s soncem, in luna pod njenimi nogami, na njeni glavi pa venec iz dvanajstih zvezd"). Janez v tem videnju govori tudi o zmaju ("stara kača, ki se imenuje hudič in satan, in ki zapeljuje vesoljni svet"), ki hoče požreti Jezuščka. Le-ta se pred zmajem zateče k Mariji, ki v tem ikonografskem tipu

Marijin kip iz Polic pred restavratorskim posegom

Kipec sv. Lucije (v sredini) iz oltarja devic v cerkvi sv. Petra v Dvoru pri Polhovem Gradcu. Kipec je delo iste kiparske delavnice kot Marijin kip in je bil uporabljen kot zgled za rekonstrukcijo manjkajočih delov draperije na Marijinem kipu.

nastopa kot zaščitnica in kot zmagovalka, saj je zmaj na koncu videnja poražen.

Ali je šlo v našem primeru prvotno za pravo upodobitev Apokaliptične žene (z žarki) ali ne, ni mogoče vedeti. Morebitni venec zvezd bi bil lahko naslikan na dnu oltarne niše, v katero je bila postavljena. Enako velja za žarke. Ti so bili morda tudi leseni in pritrjeni s štirimi žebli, katerih sledove vidimo na Marijinem hrbtu. Lahko pa so bili ti žebli uporabljeni pri kasnejši predelavi, npr. za pritrnitev obleke.

O tem, kaj sta Marija in Jezus prvotno držala v rokah, lahko ugibamo iz originalne drže rok z dlanmi. Sprva sem mislil, da je šlo za klasično predstavitev Marije kraljice, v kateri Marija v roki drži žezlo, Jezušček pa kroglo. Vendar je Marijina dlan premalo razprta, da bi prijela žezlo in Jezusova dlan preveč spuščena in razprta, da bi v njej obstala krogla. Te pomanjkljivosti si ni bilo mogoče razlagati z rezbarjevo nerodnostjo in nevednostjo, saj je celoten kip kakovostno izrezljan. Rožni venec, še viden na fotografiji iz osemdesetih let, sem sprva imel za kasnejši dodatek iz časa predelav.

Zgrešenost tega sklepanja se je pokazala ob sliki Roženske matere božje s sv. Rokom in Boštjanom iz p. c. sv. Antona v Braniku, ki datira v leto 1685. Na sliki sta v ospredju na tleh upodobljena sv. Boštjan in sv. Rok, na višjem nivoju, nad oblaki, je v sredini Marija z Jezusom s sv. Frančiškom Ksaverijem in sv. Antonom Padovanskim ob straneh. Na vrhu slike je še Bog Oče, ki pošilja nad Marijo in svetnike Sv. Duha. Glede na to, da je Marija nad oblaki, upodobitev verjetno namiguje tudi na Marijino vnebovzetje.

Slika pa je za nas zanimiva predvsem zaradi skoraj identične drže tako Marije kot Jezusa in istih atributov kot pri našem kipu. Marija stoji na mesecu, obdaja jo sij, na glavi ima krono, ki je podobna naši. Stoji v kontrapostu in s spuščeno desnico ponuja rožni venec sv. Boštjanu. Jezušček, ki ga Marija drži z levico, z nekoliko dvignjeno desnico blagoslavlja, rožni venec pa s spuščeno levico ponuja sv. Roku. Zanimiv je motiv prekrizanih Jezuščkovih nog, ki je prisoten v obeh primerih. Številne podobnosti nas prepričajo, da imata obe upodobitvi skupen vzor, morda v kakšni grafični podobi, ki je reproducirala neko bolj poznano umetniško upodobitev oziroma milostno podobo. Razlike so obrobne značaja in izhajajo iz različne umetniške prakse, obrtnega znanja ter iz drugačnega konteksta, v

katerega je vpeta podoba Marije z Jezusom. Mislim, da kip lahko opredelimo kot Rožnovensko mater božjo.

Ko se je razjasnilo vprašanje prvotnega ikonografskega tipa, je bilo za rekonstrukcijo manjkajočih delov potrebno najti dela – kipe istega ali vsaj sorodnega avtorja oziroma delavnice, ki bi lahko služila kot zgled za dopolnitev vrzeli v kipu.

Ta sem našel v p. c. sv. Petra v Dvoru pri Polhovem Gradcu. Tam je šest oltarčkov, nastalih v letih 1638–1644, ki so glede na številne podobnosti delo istega rezbarja z delavnico. Štirje manjši, enonadstropni (predela, nivo z nišo in atika) so postavljeni v lopi na vzhodnih zaključkih leve in desne stranske ladje. Dva večja, z dvema nišama v dveh nivojih pa stojita ob stebrih v sredini cerkve. Napisi na predelah nam sporočajo imena donatorjev in leto izvedbe. V novejši literaturi jih omenja le Marijan Slabe v svojem vodiču po cerkvi.

Po prepričanju Uroša Lubeja gre za ljubljanskega kiparja z delavnico. Kot navaja Lubej v svojem članku o Jerneju Plumbergerju, so bili v tistem času, če izključimo Jurija Skarnosa, katerega rezbarski rokopis je poznan, v Ljubljani aktivni še štirje kiparji: Jakob Artatsch (1622–1671), Gašpar Tallmessiger (ok. 1611–1670), Avgustin Ferfilla (ok. 1611–1669) in Volbenk Schueller (ok. 1621–1669). Dela nobenega od teh štirih še niso bila identificirana.

Od podobnosti, ki po mojem mnenju povezujejo naš kip Marije z detetom s figuralno plastiko na dvorskih oltarjih, bi naštel predvsem naslednje: način lomljenja gub draperije, lasje Marije na Oltarju sv. Družine in male Marije na Aninem oltarju, lasje angelske glavice iz Aninega oltarja so podobni Jezuščkovim; obraz iste angelske glavice kaže iste karakteristike kot Jezuščkov, vendar je Jezuščkov bolj pretanjen in izrazen; pasovi iz blaga ženskih figur; poslikava kipov sv. Marije in sv. Ane je enaka kot pri naši Mariji.

Posebno zanimiv je kipec sv. Lucije z Oltarja devic, ki je, kot kaže pomanjšana verzija, istega ženskega svetniškega figuralnega tipa kot naša Marija. Seveda ima drugačne attribute in njim prilagojene nekoliko drugačne položaje dlani, drugačna je tudi pričeska. Drugače je zasukana glava, ki ne gleda vernikov, ampak se obrača proti nebu. Kar se tiče položaja telesa in oblačil, pa so razlike minimalne. Plašč Lucije je spet s trakom, Marijin pa z broško, različna je barva obleke. Vzrok za nekatere manjše razlike so tudi z manjše dimenzije kipca.

Glede na številne podobnosti in slogovno uglašenost lahko

Marijin kip iz Polic po namestitvi glave v prvotno lego in rekonstrukciji nosu.

Marijin kip iz Polic po restavratorskem posegu.

sklepamo, da je figuralni okras omenjenih oltarjev delo istega kiparja z vajenci in istega slikarja kot v primeru naše Marije. Obstajajo pa tudi nekatere razlike, ki so verjetno posledica posega vajencev, časovne odmaknjenosti in slogovnega dozorevanja ter drugačnih zahtev s strani naročnika in ikonografske predloge.

Glede na to, da kip Marije z detetom iz Polic deluje bolj zrelo, lahko sklepamo, da je nastal po letu 1644, ko je bil dovršen zadnji od dvorskih oltarčkov.

Raziskave lesa kipa, opravljene na Biotehniški fakulteti, Oddelku za lesarstvo (Zupančič, Jazbec, Čufar 2004), so pokazale, »da je bil kip prvotno narejen iz enega kosa lesa. Na to osnovo sta bili primozničeni desni roki Marije in Jezusa ter Marijina krona. Prvotna lega glave je bila ugotovljena s pomočjo meritev širine in orientacije branik na rezu na vratu ter s pomočjo primerjave ravnin te zažaganine. Tudi prvotna Jezusova lega je bila ugotovljena na osnovi meritev širin branik, njihove lege in ravnin nastalih pri žaganju. Dodatni pokazatelji so bili še potek in velikost reakcijske cone, vrasla skorja in enaki višini kipa, ki sta bili izmerjeni v ležečem položaju na mestu Marijinega in Jezusovih prstov na nogi.

Glede na pravilno orientirano grčo, vraslo skorjo, teksturo, reakcijsko cono, potek letnic na prežaganem vratu in povečano širino kipa v gornjem delu, je bilo mogoče sklepati, da se je kos debla, iz katerega je Marija izdelana, nahajal v krošenskem nastavku drevesa, kjer se je deblo cepilo na tri glavne veje. Rezbar je za to, da je svoj kip lahko naredil iz enega samega kosa lesa in se s tem izognil lepljenju in mozničenju, pri oblikovanju kipa izkoristil "napaki" debla, kot sta ekscentričnost in odebelitev zaradi poranitvenega lesa in nastavka krošnje. Deblo je bilo v spodnjem delu široko približno 34 cm, proti sredini kipa pa verjetno blizu 39 cm.«

Marijina soha ima kljub temu, da je utrpela velike poškodbe, kot so odžaganine znatnih delov plastike, še vedno ohranjene vse bistvene sestavne dele. Od važnejših detajlov sta okrnjena le Marijin nos in Jezusova desnica. Ostali deli, kot so gube plašča in obleka na njenih prsih, so sicer zelo pomembni za njen videz in odločilno dopolnjujejo njeno podobo, vendar so obrobne, okvirne sestavine, za katere je mogoče iz sorodnih upodobitev, po možnosti istega avtorja, ugotoviti, če že ne popolnoma točne, vsaj približno obliko. Nekoliko bolj problematična je manjkajoča nadlaht Jezuščkove desnice, ker določa

položaj in naklon blagoslavljajoče roke.

Potem ko je bil ugotovljen Jezuščkov prvotni položaj, sem se znašel pred problemom, kako ga ponovno pritrčiti na Marijo in kako obravnavati manjkajoče dele. Možnosti so tri: Marijo predstaviti z vsemi poškodbami, integracija manjših poškodb in integracija manjših poškodb z rekonstrukcijo manjkajočih delov. Ker so bili manjkajoči deli precej obsežni, bi bilo zgolj z logičnim nadaljevanjem oblik nemogoče ugotoviti ustrezno obliko manjkajočih delov. Zato je bilo najprej potrebno najti ustrezne zglede in analogije. Našel sem jih, kot sem že dejal, v cerkvi sv. Petra v Dvoru pri Polhovem Gradcu. Podobnosti so, predvsem kar se tiče posameznih detajlov, številne. Posebno zanimiv je kipec sv. Lucije z Oltarja devic. Gre za manjšo verzijo iste ženske svetniške figure z enako držo telesa v enakih oblačilih, le nekoliko drugače izpeljanimi detajli oblačil. Glede na veliko podobnost, bi skoraj lahko rekli, da je to manjša inačica naše Marije. Kipec sv. Lucije je, skupaj z drugimi, vsekakor nudil informacije, potrebne za rekonstrukcijo manjkajočih delov Marijinih oblačil, predvsem plašča.

Da sem se prepričal, ali je iz razpoložljivih podatkov mogoče narediti prepričljivo, dovolj zanesljivo in verodostojno rekonstrukcijo, sem večje manjkajoče dele najprej poskusno domodeliral v glini, manjše (Marijin nos, Jezusovi prstki) pa v plastelinu. Ta, prva poskusna rekonstrukcija, mi je služila za zgled pri kasnejši izdelavi manjkajočih delov iz lesa.

Rekonstruirani deli so: Marijin nos, desna stran plašča, leva stran plašča z ramenom, modelacija Marijine obleke na prsih s pasom, zavihek Marijinega plašča nad kolenom, Jezusova desna nadlaht, prstki Jezusove desnice, lunina krajca, del podstavka, bunkice in križec na kroni.

Pri izvedbi rekonstruiranih delov sem poskušal doseči, da bi se novi deli dobro vključili v celoto, hkrati pa naj bi se nekoliko razlikovali od originala. To sem dosegel z nekoliko drugačno, poenostavljeno modelacijo.

Da bi zagotovil ponovno odstranljivost, reverzibilnost dodanih delov, sem tri večje (leva in desna stran plašča ter obleka na Marijinih prsih) pritrčil s po dvema moznikoma in enim do dvema vijakoma. Ti deli, ki predstavljajo veliko večino dopolnjenega, so torej narejeni tako, da so snemljivi. Manjši deli, kot so Jezusova nadlaht, guba nad

kolenom in mesečevi konici, so pritrjeni z mozniki in epoksidno smolo, manjše okruške pa sem dopolnil z epoksidno smolo in žagovino. Marijin nos in prstke na Jezusovi desnici sem izdelal iz lesa in prilepil z lepilom za les. Bistvenega pomena pa je, da nisem posegel v površino kipa.

Da bi dosegel kar najboljšo združljivost z originalnim lesenim nosilcem, sem se odločil, da za izdelavo večjih manjkajočih delov uporabim enak les, iz kakršnega je narejena skulptura. Ksilotomska analiza lesa je pokazala, da je to lipovina. Pazil sem, da je orientacija lesa novih vložkov čimbolj podobna orientaciji originalnega lesa. Večjo homogenost lesnih vložkov sem dosegel tudi tako, da sem jih lepil iz letvic 2 x 2 cm. Lesa z grčami in drugimi napakami nisem uporabil. Špranje med originalom in rekonstruiranimi deli sem zakital.

Kot že rečeno, je bil kip večkrat preslikan. Najpogosteje je bila prvotna barvna plast tudi najbolj kakovostna. Potrebno je bilo odstraniti preslikave, utrditi prvotno barvno plast, ki se je precej luščila, ter zakitati številne poškodbe in vrzeli.

Pri izbiri načina retuše polihromacije in pozlate me je vodila predvsem želja po čim boljši barvni prilagoditvi integriranih mest originalu in po zagotovitvi optične ločljivosti dopolnjenih mest.

Kot optimalna se je pokazala retuša v *tratteggio*, se pravi s črtkanjem. Ta namreč po eni strani zagotavlja popolno ločljivost retuširanih delov od originala, kar se mi je zdelo še posebej pomembno zaradi relativno velikega odstotka poškodb in vrzeli v barvni plasti ter dopolnjenih delov plastike, kot tudi zaradi precejšnje poškodovanosti in obrabljenosti barvne plasti in pozlate. S katerikoli drugim načinom retuširanja optični učinek retuširane površine ne bi mogel biti enak originalnemu in tako bi retuširani del deloval kot tujek.

Vsaj ob tej priliki se je pokazalo, kako nujno se je odločiti za najboljšo rešitev s stališča stroke, kar je v vsakdanji praksi pogosto nemogoče zaradi pomanjkanja finančnih sredstev ali želja naročnika.

Zgodba kipa Marije z detetom iz Polic na Šentviški planoti je precej tipična, čeprav navadno ni prišlo do tako drastičnih posegov v umetnine. Govori o nekem odnosu do umetnin in do kulturne dediščine, ki bi moral biti že zdavnaj presežen. Namreč, da se nestrokovno posega v umetnine, brez resnega upoštevanja njihove umetniške vrednosti v prid neki poceni lepoti. S tako dejavnostjo tisti,

ki mislijo da delajo v korist svoji cerkvi, delajo škodo, brišejo svojo zgodovino.

Precej okrnjenemu kipu Marije z detetom iz Polic, je bila povrnjena njena celovitost. Trajalo je precej časa, posegi so bili zahtevni, vendar mislim, da se je splačalo. Marijinem kipu iz Polic je bilo s tem dano novo življenje.

Viri in literatura

- Baldini, U.: *Teorija del restauro I*, Nardini Editore, Firenze 1978.
- Bogovčič, I.: *Restavriranje lesene plastike*, Univerza v Ljubljani, ALU, študijsko gradivo, Ljubljana s.a.
- Bogovčič, I.: *Konserviranje in restavriranje likovnih umetnin*, Varstvo spomenikov 23. Ljubljana 1980, str.71.
- Casazza, O.: *Il restauro pittorico*, Nardini Editore, Firenze 1981.
- Čufar, K.: *Les v arheologiji in restavratorstvu*, BF, Odd. za lesarstvo, študijsko gradivo za podiplomce, Ljubljana 2001.
- Forni, V.: *Il problema critico delle integrazioni plastiche nella scultura lignea policroma*, OPD Restauro 10, Centro Di, Firenze 1998, str. 95–111.
- Höfler, J.: *Srednjeveške freske v Sloveniji – Primorska*, založba Družina, Ljubljana 1999.
- Lubej, U.: *Mojstra muljavskega altarja – Jernej - Plumberger in Janez Jakob Monhardt*, RES št. 3., Ljubljana 1998.
- Menaše, L.: *Marija v slovenski umetnosti*, Mohorjeva družba, Celje 1994.
- Prezelj, V.: *Prispevki k zgodovini Cerkljanske. Cerkno* 1992.
- Rasario, G., Mazzoni, M. D., Passeri, R., Vetturi, M.: *Sculture lignee policrome: modelli operativi di restauro*, OPD Restauro 5, Centro Di, Firenze 1993, str. 108-116.
- Rasario, G., Canocchi, L.: *Sculture lignee policrome: modelli operativi di restauro*, OPD Restauro 6,, Centro Di, Firenze 1994, str. 68-80.
- Slabe, M.: *Dvor pri Polhovem Gradcu*, Ljubljana 1991.
- Vrišer, S.: *Baročno slikarstvo na Primorskem*, - Slovenska matica, Ljubljana 1983.
- Zupančič, M., Jazbec, A.: *Analiza lesa baročnega kipa*, Les, Ljubljana 2001.
- ZVKDS – območna enota Nova gorica, Arhiv.

Igor Dakskobler

KRATEK ORIS RASTJA V OKOLICI POLIC NA CERKLJANSKEM

Uvod

Z rastjem (vegetacijo) bližnje in širše okolice Polic sem se prvič seznanil spomladi leta 1984, ko sem s sodelavci takratnega Inštituta za gozdno in lesno gospodarstvo v Ljubljani (L. Čampa, L. Žgajnar, E. Azarov in M. Urbančič) nekaj časa sodeloval pri fitocenološkem kartiranju gozdnih združb gozdnogospodarske enote Cerkno. Nekaj podatkov povzemam iz elaborata, ki je nastal na podlagi tega kartiranja (Urbančič & al. 1985). Precej kasneje (leta 1997) me je v okolico Polic vodil dr. Jože Bavcon na ogled in popis rastišč kranjskega jegliča. Moj prispevek je nastal na njegovo pobudo in se mu zanjo in za pomoč pri pisanju iskreno zahvaljujem. V njem bom na kratko predstavil nekatere opažene rastlinske združbe, ki sem jih preučil po srednjeevropski metodi (Brun - Blanquet 1964). Zemljiščna (ledinska) imena v glavnem navajam po topografskih kartah 1: 10.000 (Cerkno - 1, Cerkno - 2 in Cerkno - 7, Geodetska uprava Slovenije, Ljubljana 1976), nekaj imen (Trtne, Lisičnik, Kompale) pa so mi povedali domačini iz Laz. Namesto

Poličanka, kot piše na omenjenih zemljevidih, uporabljam ime Poličnica (ki jo v botaničnem članku uporablja tudi Terpin 1994, v arheološkem pa Flego 2004). Snoviško grapo, katere potok v Idrijco priteče skozi Laze, domačini iz Laz imenujejo kar Grapa. Flego (2004) navaja tudi toponim Ajdovo brdo južno od Polic oz. severno od Laz. Ob tem naj omenim, da vojaški zemljevid iz druge polovice 18. stoletja (Rajšp & Trpin 1997: 245) Poličnico imenuje Seunza, medtem ko jo na pravkar izdanem turističnem zemljevidu Cerkno 1: 25.000 (Geodetski zavod Slovenije, Ljubljana 2004) imenujejo Žibernik, Snoviško grapo (Cerkno - 7, GU 1976) pa Poličanka.

Kratka ekološka oznaka obravnavanega območja

Osnovna značilnost pokrajine, ki jo na jugu omejuje reka Idrijca, na vzhodu grapa Poličnice, na zahodu grapa Dabrčka in na severu pobočja tik nad vasjo Police (višje ležeča pobočja proti Degarniku v tem opisu ne bomo zajeli), je prevladujoča dolomitna podlaga (triasni masivni dolomit). Bolj proti zahodu (proti Šentviški planoti) so geologi

odkrili tudi triasne sklade, ki vsebujejo peščenjake, glinavce, tuft, dolomit in lapor, ob Poličnici pa ponekod plasti tufa, tufta, ploščastega apnenca in konglomerata (Buser 1986, 1987). Tla so, vsaj na dolomitu, plitva, prevladuje rendzina. Globlja in ponekod zakisana tla so na uravninah, kjer je primes laporja, peščenjaka in glinavca. Na osnovi najbližjih padavinskih postaj (Bukovo, Šebrelja, Cerkno) sklepamo, da ima to območje razmeroma obilne padavine (povprečno letno okoli 1800 do 2000 mm), ki so pogoste in zadostne tudi v vegetacijski dobi. Manj podatkov imamo o temperaturnih razmerah. Najbližja temperaturna postaja v Novakih je precej oddaljena in menimo, da je povprečna letna temperatura v Policah in okolici, kljub podobni nadmorski višini, nekoliko višja (med 9 in 10° C) in so v splošnem temperature razmere ugodnejše kot v Novakih. Ogrin (1996) ta del doline Idrijce uvršča med območja z zmerno celinskim podnebjem zahodne in južne Slovenije s submediteranskim padavinskim režimom. V fitogeografskem smislu je to prehodna pokrajina na stiku predalpskega

in dinarskega fitogeografskega območja (na bližino slednjega nam s svojo pogostnostjo kažejo vrste, kot so *Scabiosa hladnikiana*, *Primula carniolica*, *Potentilla carniolica*, *Genista januensis*, *Geranium nodosum*, *Scopolia carniolica*, *Aremonia agrimonoides*, *Vicia oroboides*, *Micromeria thymifolia* idr.). Prisotnost številnih toploljubnih vrst (npr. *Cotinus coggygria*, *Satureja montana*, *Centaurea pannonica*, *Campanula persicifolia*, *Veratrum nigrum*, *Mercurialis ovata*, *Quercus pubescens*, *Asparagus tenuifolius*, *Tamus communis* idr.) pa kaže tudi na vplive Jadranskega morja (te v rastju in rastlinstvu opažamo še bolj dolvodno, do Želina, čeprav niso tako očitni kot v spodnjem toku Idrijce med Dolenjo Trebušo in Mostom na Soči). Krajevno, npr. v grapah, na osojnih pobočjih, je podnebje bistveno hladnejše in omogoča tudi uspevanje bolj alpskih vrst in združb. Značilen primer so pobočja pod Sv. Ivanom na levem bregu Idrijce. Na manjših površinah podobno bolj hladnoljubno rastje najdemo tudi v grapah na desnem (prisojnjem) bregu te reke, npr. v ozki grapi Poličnice in na osojah pod Lisičnikom nad Lazami (pri Snoviški grapi oz. Grapi). Tam na nadmorski višini od 250 do 300 m raste dlakavi sleč (*Rhododendron hirsutum*), ki je značilen za subalpinska ruševja in nizka vrbovja, prav tako nekatere druge bolj gorsko razširjene vrste, npr. zeleni sršaj (*Asplenium viride*), skalna špajka (*Valeriana saxatilis*) in dlakava škržolica (*Hieracium villosum* s. lat.).

Gozdne in grmiščne združbe

Potencialno naravna vegetacija obravnavanega območja (torej rastje, ki bi

tu prevladovalo ob današnjem podnebjju in brez človekovih vplivov) je bukov gozd. Na strmih prisojnih dolomitnih pobočjih submontanskega pasu je to združba bukve in črnega gabra (*Ostryo-Fagetum* M. Wraber ex Trinajstić 1972). V njenih redkih bolj ohranjenih sestojih v okolici Polic je v drevesni plasti bukvi posamično primešan črni gaber (*Ostrya carpinifolia*), mali jesen (*Fraxinus ornus*), mokovec (*Sorbus aria*), alpski negnoj (*Laburnum alpinum*), redkeje lipovec (*Tilia cordata*), beli gaber (*Carpinus betulus*), poljski, gorski in ostrolistni javor (*Acer campestre*, *A. pseudoplatanus*, *A. platanoides*), tu in tam rdeči bor (*Pinus sylvestris*) in, nekoliko presenetljivo, tudi dob (*Quercus robur*). V grmovni plasti, ki je v močnejše sekanih sestojih bujna, so pogosti dren (*Cornus mas*), bradavičasta trdoleska (*Euonymus verrucosa*), dobrovita (*Viburnum lantana*), češmin (*Berberis vulgaris*), čistilna kozja češnja (*Rhamnus catharticus*), bršljan (*Hedera helix*), ponekod tudi ruj (*Cotinus coggygria*). Med pogostimi vrstami zeliščne plasti so črni teloh (*Helleborus niger*), navadna ciklama (*Cyclamen purpurascens*), jetrnik (*Hepatica nobilis*), spomladanska resa (*Erica carnea*), pisana šašulica (*Calamagrostis varia*), beli in nizki šaš (*Carex alba*, *C. humilis*), trpežni in jajčastolistni golšec (*Mercurialis perennis*, *M. ovata*), medenika (*Melittis melissophyllum*), slokastoplodni repnjak (*Arabis turrita*), ponekod tudi deveterolistna konopnica (*Cardamine enneaphylos*) idr. V pionirskih sestojih na potencialnih rastiščih te združbe prevladujejo črni gaber, mali jesen, mokovec, ponekod puhasti hrast (*Quercus pubescens*) in rdeči bor. Primer takih pionirskih sestojev

so grmišča (gmajne) na nekdanjih senožetih (pašnikih) nad Lazami in pod Ajdovim brdom (Kompale). V njih rastejo črni gaber, mali jesen, puhasti hrast, posamično celo dob, ruj (obilno), dobrovita, kalina (*Ligustrum vulgare*), enovrati glog (*Crataegus monogyna*), čistilna in razkrečena kozja češnja (*Rhamnus catharticus*, *R. saxatilis*), dlakava panešplja (*Cotoneaster tomentosus*), šmarna hrušica (*Amelanchier ovalis*), nizki (pol)grmiči, kot sta dlakava in rdeča relika (*Chamaecytisus hirsutus* in *C. purpureus*), kraški šetraj (*Satureja montana*), srčastolistna mračica (*Globularia cordifolia*) in gorski vrednik (*Teucrium montanum*), visoke zeli, kot so širokolistni in gorski jelenovec (*Laserpitium siler*, *L. latifolium*) in ognjenec (*Peucedanum oreoselinum*), vrste gozdnih robov, npr. kokoševca (*Vincetoxicum hirundinaria*), bavarska lanika (*Thesium bavarum*), navadni čistec (*Betonica officinalis* s. lat.), navadni kosmuljek (*Anthericum ramosum*), srhkodlakavi oman (*Inula hirta*), dobra misel (*Origanum vulgare*), travnolistna perunika (*Iris graminea*), krvavordeča krvomočnica (*Geranium sanguineum*), številne vrste toploljubnih travišč, npr. *Carex humilis*, *Centaurea pannonica*, *C. scabiosa* subsp. *fritschii*, *Campanula glomerata*, *Teucrium chamaedrys*, *Euphorbia verrucosa*, *Asperula cynanchica*, *Globularia punctata*, *Leontodon incanus*, *Crepis slovenica*, *Galium verum*, *G. lucidum*, *Allium carinatum* subsp. *pulchellum*, *A. ericetorum*, *Pseudolysimachion barrelieri*, *Prunella grandiflora*, *Cirsium pannonicum* idr. ter nekatere vrste dealpinskih travišč (*Sesleria caerulea* subsp. *calcaria* = *S. albicans*, *Betonica alopecuros*). V takšnih grmiščih nad Lazami

najdemo tudi manjši nasad indijske konoplje (*Cannabis indica*), ki seveda v to okolje ne sodi.

Pionirska toploljubna grmišča (nastala z zaraščanjem nekdanjih senožeti in pašnikov ali z izsekavanjem bukovega gozda) so po vrstni sestavi precej podobna grmiščem in nizkim gozdovom na t. i. skrajnih rastiščih, to je v prepadnem skalovju, na dolomitnih konicah (rogljih) in izpostavljenih grebenih. Za taka rastišča domnevamo, da se na njih bukev tudi po naravi (če ne bi bilo vplivov človeka) težko uveljavi zaradi zelo plitvih in suhih tal, velikih temperaturnih nihanj, izpostavljenosti vetrovom ipd. To so domnevno naravna rastišča združbe črnega gabra in malega jesena (*Ostrya carpinifoliae-Fraxinetum orn* Aichinger 1933 = *Fraxino orn-Ostryetum carpinifoliae* Aichinger 1933 corr. Franz 2002). Njene sestojne smo popisali v strminah nad Poličnico in nad Dabrčkom. V nizki, navadno do največ 10 m visoki drevesni plasti prevladujejo črni gaber, mali jesen in mokovec. Posamično v teh sestojih rastejo puhasti hrast, lipovec, alpski negnoj, bukev (redko) in nad Poličnico tudi dob. Pogoste grmovnice so ruj, šmarna hrušica, čistilna kozja češnja, (rumeni) dren, češmin, bradavičasta trdoleska, enovrati glog, dlakava panešplja, svib idr. V strminah nad Dabrčkom (jugozahodno pod Krajcem), 450 m n.m.v. (9849/3, leg. & det I. Daksobler, 25. 5. 1999) smo v tej združbi našli tudi submediteransko-pontsko rešeljiko (*Prunus mahaleb*), kar je najbrž novo nahajališče te vrste v Sloveniji (prim. Jogan & al. 2001: 302). Zeliščna plast je po vrstni sestavi zelo podobna zeliščni plasti prej opisanih vrzelastih grmišč.

Ponekod (npr. na prisojnih pobočjih pod Lisičnikom nad Lazami) so manjši sestoji rdečega bora. Večinoma so pionirski, nastali na nekdanjih senožetih ali pašnikih, vendar na zelo strmih, skalnatih krajih s plitvimi tlemi. Na večji površini rdeči bor uspeva med Policami in Damijanovim robom, na pobočjih severovzhodno nad Policami ter nad zaselkom Zasela, nad potjo na Šentviško goro. Morda so ga v preteklosti tod ponekod tudi sadili. Te sestojne rdečega bora uvrščamo v asociacijo *Genisto januensis-Pinetum sylvestris* Tomažič 1940. V njihovi drevesni plasti rastejo posamezno tudi smreka, črni bor (zelo redko), črni gaber, mokovec in mali jesen, v grmovni in zeliščni plasti pa večina vrst, ki smo jih omenili pri opisu toploljubnih grmišč v Kompaleh nad Lazami. Obilni sta spomladanska resa (*Erica carnea*) in pisana vilovina (*Sesleria caerulea* subsp. *calcaria*). Triroba košeničica (*Genista januensis*), po kateri se ta borova združba imenuje, je v skalovju nad Poličnico in Dabrčkom razmeroma pogosta.

Manj skrajna rastišča, bolj položna pobočja na nekoliko globljih tleh (rjavih rendzinah) v okolici Polic porašča gozd bukve in tevja (*Hacquetio-Fagetum* Košir 1962). V drevesni plasti so bukvi posamično primešani lipovec, češnja, poljski in gorski javor, črni gaber, redkeje beli gaber, veliki jesen, graden in smreka (antropogeni vpliv!). Pogostejše grmovne vrste so npr. bršljan (*Hedera helix*), puhasto kosteničevje (*Lonicera xylosteum*), svib (*Cornus sanguinea*), enovrati glog (*Crataegus monogyna*), navadni volčin (*Daphne mezereum*), navadna trdoleska (*Euonymus europaea*), kalina (*Ligustrum vulgare*) in

navadni srobot (*Clematis vitalba*). V zeliščni plasti prevladujejo vrste bukovich gozdov, npr. tevje (*Hacquetia epipactis*), trobentica (*Primula vulgaris*), kopitnik (*Asarum europaeum*), ženikelj (*Sanicula europaea*), svinjska laknica (*Aposeris foetida*), zimzelen (*Vinca minor*), dišeča in gladka lakota (*Galium odoratum*, *G. laevigatum*), navadni pljučnik (*Pulmonaria officinalis*), kimasta kraslika (*Melica nutans*), dišeči in črni teloh (*Helleborus odoratus*, *H. niger*), trilistna vetrnica (*Anemone trifolia*), kolenčasta krvomočnica (*Geranium nodosum*), spomladi ponekod tudi deveterolistna konopnica (*Cardamine enneaphyllos*) in mali zvonček (*Galanthus nivalis*).

Na bolj strmih, osojnih dolomitnih pobočjih (nad Poličnico in nad Dabrčkom) gozd bukve in tevja ponekod prehaja v gozd bukve in kresničja (*Arunco-Fagetum* Košir 1962). V drevesni plasti so bukvi primešani črni gaber, mokovec, alpski negnoj, gorski in ostrolistni javor ter gorski brest, redkeje tudi beli gaber, lipovec, češnja in poljski javor. Med pogostejšimi grmovnicami so navadni volčin, puhastolistno in planinsko kosteničevje (*Lonicera xylosteum*, *L. alpigena*), širokolistna trdoleska (*Euonymus latifolia*), brestovolistna medvejka (*Spiraea chamaedryfolia*) in kimastoplodni šipek (*Rosa pendulina*). Med zelišči je spomladi zelo obilna deveterolistna konopnica (*Cardamine enneaphyllos* = *Dentaria enneaphyllos*). Pogosti so še ciklama (*Cyclamen purpurascens*), jetrnik (*Hepatica nobilis*), gozdni planinšček (*Homogyne sylvestris*), bodeča podlesnica (*Polystichum aculeatum*), trpežni golšec (*Mercurialis perennis*),

koprivolistni jetičnik (*Veronica urticifolia*), tripernata špajka (*Valeriana tripteris*) in trilistna penuša (*Cardamine trifolia*). Kresničje (*Aruncus dioicus*), po katerem se ta združba imenuje, pogosto raste le na nekoliko narušenih tleh (ob žlebovih in grapah) in na svetlih gozdnih robovih.

Na zelo strmih skalnatih osojnih robovih nad povirjem Poličnice (jugozahodno od Degarnika) smo popisali gozd bukve in dlakavega sleča (*Rhododendro hirsuti-Fagetum* Accetto ex Dakskobler 1998 var. geogr. *Anemone trifolia* Dakskobler 1998). Zanj je značilna gosta podrast dlakavega sleča (*Rhododendron hirsutum*) ter skupno uspevanje nekaterih bolj toploljubnih vrst (črni gaber, mali jesen) in izrazito hladnoljubnih vrst (npr. planinski srobot – *Clematis alpina* in kimastoplodni šipek – *Rosa pendulina*). V sestoji te združbe, okoli 850 m n. m. v., uspeva tudi kranjski jeglič (*Primula carniolica*).

Na manjših površinah in predvsem na robovih opisanega območja smo ugotovili tudi združbo bukve in velecvetne mrtve koprive [*Lamio orvalae-Fagetum* (Ht. 1938) Borhidi 1963 var. geogr. *Dentaria pentaphyllos* Marinček (1981) 1995], ki uspeva na globljih rjavih pokarbonatnih ali evtričnih tleh (kjer je dolomitu primešan lapor ali glinavec) in so za zeliščno plast značilne bolj vlagoljubne vrste. V Dabrčku smo na vršajih in podornem skalovju popisali tudi sestoje gorskega javorja, velikega jesena, gorskega bresta in črnega gabra, ki jih začasno uvrščamo v združbo velikega jesena in tevja (*Hacquetio-Fraxinetum* Marinček in Wallnöfer, Mucina & Grass 1993). Podobni, za zdaj še nepreučeni

sestoji plemenitih listavcev (velikega jesena, gorskega javorja, lipovca, lipe, gorskega bresta) so v žlebovih med Policami in Homcem ter ponekod v grapi Poličnice. Tako v Dabrčku kot ob Poličnici v teh sestojih uspeva kranjski volčič (*Scopolia carniolica*).

Negozdno rastje

Med negozdniimi združbami smo doslej nekoliko podrobneje raziskali le rastišča kranjskega jegliča (*Primula carniolica*) v vlažnih skalnih razpokah povirnih krakov Poličnice (tam ne še rastišča, na katerega nas je v pismu 2. 2. 2005 opozoril Stanko Flego, V Stanu, to je predelu severno nad Policami, kamor pelje kolovoz proti vznožju Degarnika), ob Poličnici med Policami in Damijanovim robom (območje nekdanjih mlinov) in še nižje v slapišču pri nekdanji elektrarni ter v skalnih razpokah, v vlažnem grušču in na kamnitih traviščih na osojah pod Lisičnikom nad Lazami (desno oz. zahodno nad Snoviško grapo in na desnem bregu le-te). Teh združb sinsistematsko za zdaj podrobneje še ne moremo opredeliti. Le deloma jih lahko uvrstimo v asociaciji *Primulo carniolicae-Potentilletum caulescentis* Dakskobler (1998) 2000 in *Primulo carniolicae-Seslerietum albicantis* (Dakskobler 2006). V skalovju pod Lisičnikom smo popisali tudi združbo predalpskega prstnika in Columновеa repuša (*Phyteumato columnae-Potentilletum caulescentis* Poldini 1978), v kateri raste tudi alpski volčin (*Daphne alpina*).

Senožeti na strmih dolomitnih pobočjih je v glavnem že preraslo grmišče in/ali gozd. V sledovih kljub temu še najdemo zanimivo in vrstno bogato združbo Hladnikovega

grintovca in nizkega šaša [*Scabioso hladnikiana-Caricetum humilis* (Horvat 1931) Tomažič 1941]. Na bolj položnih pobočjih z globljimi in bolj vlažnimi tlemi med Ajdovim brdom, Homcem in Poličnico so precej obsežni sestoji s prevladujočo trstikasto stožko (*Molinia arundinacea*). V njih rastejo tudi vrste *Succisa pratensis*, *Calluna vulgaris*, *Filipendula vulgaris*, *Chamaecytisus supinus*, *Serratula tinctoria* idr. Sinsistematsko bi te sestoje morda še lahko uvrstili v asociacijo *Molinietum medioeuropaeum* Koch 1926 (= *Molinietum caeruleae* Koch 1926). Nekoliko podobne sestoje smo našli tudi nad Karnišami, na prehodu na planoto (proti Župenci). Tam, jugovzhodno pod Košarico, na uravninah uspeva tudi združba arnike (*Arnica montana*) in volka (*Nardus stricta*), ki jo uvrščamo v asociacijo *Polygalo-Nardetum* (Preising 1953) Oberdorfer 1957.

Na obsežni uravnini pod Policami ter med Sv. Marijo in Homcem prevladujejo gojeni travniki (morda sestoji asociacije *Pastinaco-Arrhenatheretum* Passarge 1964), na njivah pa opazimo okopavinske (plevelne) združbe z drobnocvetnim rogovilčkom (*Galinsoga parviflora*).

Zanimivo in posebno je rastje ob dolomitnih povirjih, npr. na prisojah pod Lisičnikom, severozahodno nad Lazami, z obiljem črnkastega sitovca (*Schoenus nigricans*) in alpske mastnice (*Pinguicula alpina*). Podobne povirne oz. močvirne združbe smo opazili tudi v Dabrčku, gorvodno od Bucka in na levem bregu Poličnice pod Damijanovim robom (v bližini nekdanjih mlinov) – tu v njih uspevajo tudi vrste *Carex davalliana* (v Posočju in

tudi na Cerkljanskem razmeroma redek šaš), *C. hostiana*, *C. lepidocarpa* in *Primula carniolica*. Začasno vsaj nekatere od teh sestojev uvrščamo v asociaciji *Junco obtusiflori-Schoenetum nigricantis* Allorge 1921 (= *Schoenetum nigricantis* W. Koch 1926) in *Caricetum davallianae* Dutoit 1924 *glej tudi Dakskobler 2005). Popisali (a ne še sintaksonomsko opredelili) smo tudi zanimiva dealpinska suha travišča z dominantnima vrstama *Sesleria caerulea* subsp. *calcaria* in *Erica carnea* pod Homcem in pod Krnicami, kjer uspeva tudi spomladanski svišč (*Gentiana verna*). Ta travišča se v Krnicah in nad Karnišami ponekod že precej zaraščajo z brinom (*Juniperus communis*), bolj v prisojeh so na njih pogosto razraste gorski jelenovec (*Laserpitium siler*). Pod Degarnikom je pionir na nekdanjih senožetih tudi smreka.

Zaključek

Ob vsem drugem, kar bogati svet in pokrajino okoli Polic na Cerkljanskem, je tudi zanimiva vegetacija. Združbam suhih travišč (potencialna rastišča kukavičevk!), vlažnih skalnih razpok s kranjskim jegličem, kranjskim zalim kobilčkom in rumenim miljem, povirjem s črnikastim sitovcem, toploljubnim grmiščem ruja, svetlim gozdničem črnega gabra in malega jesena, naravnim sestojem rdečega bora, sestojem plemenitih listavcev (gorskega javorja, gorskega bresta, lipovca, lipe) v grapah, sestojem navadnega brina na opuščeni senožeti nad vasjo, združbi bukve in dlakavega sleča itd. sodobno slovensko in evropsko naravovarstvo posveča precejšnjo

pozornost (tudi v okviru projekta Natura 2000). Prepričan sem, da bo podrobnejši pregled tega območja odkril še marsikatero zanimivost in posebnost tukajšnjega rastlinstva in rastja.

Literatura

- Braun - Blanquet, J., 1964: Pflanzensociologie. Grundzüge der Vegetationskunde. 3. Auflage. Springer. Wien - New York, 865 s.
- Buser, S., 1986: Tolmač listov Tolmin in Videm (Udine). Osnovna geološka karta SFRJ 1 : 100 000. Zvezni geološki zavod, Beograd, 103 s.
- Buser, S., 1987: Osnovna geološka karta SFRJ. Tolmin in Videm 1: 100 000. Zvezni geološki zavod, Beograd.
- Flego, S., 2004: Dve zgodnjerednjeveški najdbi iz Polic pri Cerknem. *Idrijski razgledi (Idrija)* 49 (2): 96-99.
- Jogan, N., T. Bačič, B. Frajman, I. Leskovar, D. Naglič, A. Podobnik, B. Rozman, S. Strgulc - Krajsšek & B. - Trčak, 2001: Gradivo za Atlas flore Slovenije. Center za kartografijo favne in flore, Miklavž na Dravskem polju, 443 s.
- Ogrin, D., 1996: Podnebni tipi v Sloveniji. *Geografski vestnik (Ljubljana)* 68: 39-56.
- Rajšp, V. & D. Trpin, 1997: Slovenija na vojaškem zemljevidu 1763-1787 (1804). *Opisi in karte*, 3. zvezek. ZRC SAZU in Arhiv Republike Slovenije, Ljubljana.
- Terpin, R., 1994: O zavarovanih in nekaterih drugih redkih rastlinah na idrijsko-cerkljanskem ozemlju. *Idrijski razgledi (Idrija)* 38/1-2 (1993): 51-59.
- Terpin, R., 2005: Kukavičevke na Idrijskem. *Idrijski razgledi (Idrija)* 50 (1): 132-147.
- Urbančič M., E. Azarov, I. Dakskobler & al., 1985: Gozdne združbe in rastiščno-gojitveni tipi v g. e. Cerkno. *Elaborat. Inštitut za gozdno in lesno gospodarstvo, Ljubljana*, 264 s. in fitocenološke karte.
- Dakskobler, I., 2005: *Notulae ad floram Sloveniae*. 59. *Carex davalliana* Sm. *Hladnikia (Ljubljana)* 18: 23-29.

Jože Bavcon

POLIŠKI ŠOPEK

Police so mi bile, še kot otroku, zelo zanimiva in tudi malce skrivnostna vas. Velikokrat se je kdo iz Polic ustavil pri nas doma. Pripovedoval je o tem, kako tam živijo in kaj vse so novega naredili. Ceste, elektrike in vode, tiste javne, ki se je nam zdela povsem samoumevna, niso imeli. Iz pripovedovanj sem izvedel, da imajo prav posebno cerkev, kjer je zvonik ločen od ladje. »Kljub temu da je do tja kar nekaj hoda, je tam svet zelo raven in lep,« so običajno dodali. Čeprav je občina (država) nanje pozabila, so ji bili zvesti. Spomnim se, da se je na volilno nedeljo vedno, že pred poldnevom, kdo izmed njih oglasil pri nas. To je pomenilo, da so do takrat že vsi volili. Glasovnice in zapisnik je že oddal krajevni volilni komisiji v Cerknem.

Ko sem se 3. oktobra 2004, na volilno nedeljo, še pred dvanajsto zapeljal do Polic, je bilo volišče še vedno odprto. Po Radiu Odmev sem med potjo izvedel, da je v Policah samo še 22 volivcev. Sedaj do tja pripelje cesta, ne prav široka in še ne povsod asfaltirana, a kljub vsemu cesta, tudi voda in elektrika je tam, le ljudi se je preveč odselilo, civilizacija je do njih prišla prepozno. Še vedno pa ostaja nekdanja zasnova vasi, stisnjena pod hrib na zgornjem robu planote, medtem ko so vsa obdelovalna polja na ravnici, ki se ob koncu strmo spušča na vse strani v dolino Idrijce.

Po serpentinasti cesti sem obujal rastline za poliški šopek ob njihovi 730. obletnici. Nekajkrat sem jih že videl tod, pa vedno znova in v vsakem letnem času preseneti kaka nova, ki je do tedaj še nisem opazil. Zato je šopek vsakokrat večji in nekoliko drugačen, ker vsak letni čas, tudi zimski, pokaže nekaj drugega. Šopek je vedno le simboličen, zato naj tudi ta Policam ob praznovanju doda le kanček tistega, kar tukaj cveti.

Ta iz ovinka v ovinek spreminjajoči se svet, se zelo dobro kaže na rastlinstvu. Enkrat je popolnoma kisloljubno, drugič povsem apnenčasti podlagi prilagojeno, ker pa se podlaga tako hitro meša, velikokrat preseneča prav dobro uspevanje sicer precej skrajnih vrst kar skupaj. Ponekod voda kar meži iz podlage, drugje se rastline borijo za tisto skromno vodo sredi grušča, kjer sonce in pomanjkanje vode komaj dopuščata rast skromnim rastlinam. Menjavanje podlage pa že nakazuje možnost večjega rastlinskega bogastva kot drugje, kjer prevladuje le ena ali druga podlaga. Poleg podlage se tukaj mešata vpliv predalpskega in dinarskega sveta, ki je drugje na Cerkljanskem manj prisoten. Nenazadnje Police že ležijo na Šentviški planoti, ki je drugačna od predelov, ki se raztezajo bliže Poreznu.

V Police me je pot zaradi rastlin zanesla že v študentskih letih. Takrat sem se do njih podal kar prek Roden. Na Rodnah sem leto prej našel kranjski jeglič in po pogovoru z Rafkom Terpinom, akademskim slikarjem in vnetim ljubiteljem rastlin, ugotovil, da je on to nahajališče že poznal, povedal pa mi je še, da je tudi ob vodi Paličnci, kot ji rečejo domačini, tik pod Policami, kar nekaj velikih rozet kranjskega jegliča. Zadosten razlog, da sem se naslednje leto ob obisku Roden kar od tam podal najprej navzdol in nato navzgor. Voda je bila v sončnem dnevu prijetna osvežitev. Ker je bil dan že kar toplel, je bil Rafkov opis, kot vedno, zelo natančen: »Ko boš prišel pod vas in ti bo vroče, ko se ohladiš ob vodi, pa samo poglej v skale.« Natanko tako se je tudi zgodilo. Jeglič je še prav lepo cvetel. Rastišče je bilo tipično zanj. Nekaj pokončnih skalnih grebenov tukaj tvori ozek prehod le za vodo, tako da čevelj hitro pristane v plitvi vodi. Skale so obrasle z mahom in v

zajedah se rastline komaj z nekaj koreninami držijo v skalni razpoki. Decimeter in več dolga korenika jegliča, velikokrat zavita v precej razprti črki u, ker se po upogibu, najverjetneje v zimskem času zaradi snega, z novo rastjo zopet dviguje navzgor. Čeprav se še komaj drži podlage, razvije cvetove. Ker pa ni prav gotovo, koliko časa se bo še lahko obdržala na tistem mestu, iz korenike s strani že odganjajo nove male rozete in tako cela ali odlomljena lahko pomeni razmnoževalno enoto rastline. Če jo morebitno neurje ali pozimi sneg odtrga in še razlomi, ob ugodnih pogojih iz ene nastane več rastlin. Poleg s semenom se rastlina lahko razmnožuje tudi na vegetativni način. Že ob prvem obisku rastišča sem se hotel prepričati, ali se jeglič res pojavlja tudi pod cesto. Nisem se motil: že ob razrušenem mlinu je v grušču raslo kar nekaj lepih rozet. Tako se najverjetneje dogaja navzdol, kjer le jeglič najde primerno zatočišče. Voda je pravšnja raznašalka tako semen kot delov rastlin.

Rastlina, čeprav v naravi omejena na ozko območje – endemit zahodnega dela Slovenije in do sedaj še nikjer drugje na svetu odkrita, je tako pravi biser tik pod Policami. Seveda se ji v teh vlažnih stenah pridruži še šopek rastlin. Če ostanemo kar pri vijolični barvi, ki jo ima jeglič, je tukaj še peterolistna konopnica, ki le nekoliko kasneje ali še v istem času prav ob skalah ustvarja skoraj enotno vijolično podobo sten. Pa z vijolično barvo še nismo končali. Konec junija in predvsem julija in avgusta se pridružijo ciklame. Z gomolji podobno kot jeglič včasih komaj visijo na teh skalah, vendar vztrajajo, dokler jih ne odnese nižje. Tja dol do Idrijce je potem svet lahko še kako zanimiv, saj se napaja iz zgornjih virov. Morda pa je jeglič tudi še višje navzgor, čeprav ga do sedaj tam še nismo opazili. Le nekaj metrov stran od kranjskega jegliča je rastlinstvo povsem drugačno – toploljubno. Pa tudi tukaj najdemo še vedno nekaj rdeče vijolične barve jegliča, rdeče reliko in navadni vrednik, ravno tako ciklame in nato proti koncu poletja modrikasto gorsko nebino. Ob dotiku pa močno zadiši, kot v kakšni piceriji. Šele ob tem se oko ustavi na drobnem nežnem grmiču. V bližini še cveti, kljub že pozni jeseni. Ja, to je res prava kraševka – kraški šetraj. Na Cerkljanskem ga še ni, a tukaj se že pojavi, kar zopet kaže, da je ta svet, čeprav skrajni del Šentviške planote, drugačen in ima tudi drugačno rastlinstvo.

Po sončnih, bolj ali manj strmih površinah se še vedno vidi, da so bili tukaj pašniki. Ravninski del je danes večinoma le košen, nekoč pa

so bile tukaj samo njive. Na teh policah je zemlje dovolj, pa še ravno je in zato lažje za obdelavo. Tukaj so sejali pšenico, ječmen in oves, prav tako peso in korenje za prašiče. Sadili so koruzo in krompir. Ko so poželi žita, so na njihovo mesto zasejali ajdo in repo. Vse pridelano so potrebovali predvsem za preskrbo ljudi in živali, povedo domačini.

Že proti Homcu, ki je rahla vzpetina na koncu ravnice, se svet povsem spremeni. Zopet prevladuje suši prilagojeno rastlinstvo. Kjer se ne kosi, se svet zarašča, najprej s pionirskimi rastlinami, kot so navadna krhlika, brin, smreka, ki jo je sem zaneslo, rdečim borom, brezo. Poleg teh pa se pojavita še Waldsteinova in velikolistna vrba. Tudi pogled z Homca zopet odkrije posebnost, ki je drugače na Cerkljanskem ni opaziti. Lipe in druga drevesa so tam in pod cerkvijo lepo obložena z belo omelo, ki pride posebej do izraza v zimskem času. Takrat postanejo zimzeleni grmiči polzajedalca v drevesnih krošnjah šele dobro vidni.

Razgled je enkraten. Pred nami je mogočen greben Kojce, ki je od tu največičastnejši. Tja do Šebrelj na levem bregu Idrijce se ta veliki hrbet navidezno že precej zmanjša in izgubi veličino in spoštovanje, ki ga nudi tukaj. Tudi pogled do številnih cerkva, ki z zvoniki kot stražnimi stolpi nadzirajo planote in dolino, je enkraten. Od Bukovega, Polic do Šebrelj, v dolino na Reko in Stražo ter zopet navzgor v Jagršče. Kot današnji oddajniki, ki skrbijo za pokrivanje signalov, so to funkcijo nekoč opravljali zvoniki in jo še vedno lahko. Cerkve so gradili na izredno pomembnih strateških točkah, ki so obvladovale dolino in hribe. Iz Polic se to prav dobro vidi. Ni bilo naključje, da so jih tako postavljali. Kot bi nekdo naredil dober strateški načrt, ki ga je najlažje udejanjil preko postavitve cerkva, ker so zanje vedno vsi prispevali denar. Tako je obvladoval celo dolino Idrijce. Prav zanimivo bi bilo nekoč to strategijo raziskati, saj ni vidna le tukaj, ampak tudi v drugih delih Slovenije, je pa tukaj odličen vzorčni primer.

Pa ostanimo še malo pri cerkvi na robu, a po dolžini na sredi polja. Na zidu okrog nje in pokopališča je zanimiva obrast. Škoda, da so stari nagrobni napisi le na kupu ob zidu, ker so lepši in predvsem zgodovinsko vrednejši kot novi nagrobniki. O rastlinah, ki so tod nekoč in še rastejo na grobovih, se lahko prepričamo kar na obraščenem zidu, kjer so mnoge od njih dobile nadomestno rastišče. Tako se lepo prepletajo naše rastline in prišleki, ki tvorijo zanimivo, predvsem pa zelo pisano in lepo obrast: polstena smiljka in

vedno zeleni grenik, prav nič naši rastlini, vendar v vrtovih pogosto uporabljeni. Prva izvira iz Italije, tja dol do Sicilije je njeno naravno območje razširjenosti, druga je bolj razširjena v južni Evropi. Prav zaradi uporabe obeh v vrtovih sta se že marsikje povsem udomačili. Tudi tukaj ni nič drugače in poleg tega še zelo lepo učinkujeta. Skupaj s homulicama ostro, belo, pa še rjavim sršajem, pozidno rutico, navadno haljico in bršljanom tvorijo prav zanimivo ter lepo obrast tega zida okrog cerkve. Dokler se rastline–prišleki pojavljajo le mestoma, povsem v bližini človeka, ni nič narobe, včasih tako nastanejo nenavadni »naravni« vrtovi, ki so lahko celo lepši kot tisti, ki jih ustvarja človek. Tukaj je že tako, zato naj kar ostanejo, le v bližnjo naravo jih ne zanašajmo.

Kot vedno sem se v Policah ustavil še pr' Štefnu. Na oknih imajo še vedno nekaj starih sort pelargonij, ki jih drugje že težko vidimo. Tudi te niso prav nič naše. Izvirne vrste, ki so prišle iz tople južne Afrike, so postale skoraj povsem naše. Zanimala me je tudi uporaba rastlin. Starejši gospodar je takoj rekel, da o tem nič ne ve, a se je hitro izkazalo, da to ni čisto res. Povedal sem, da sem nabiral semena in plodove za Botanični vrt. Ko sem jih nekaj pokazal, se je takoj spomnil, da so iz plodov navadne krhlike včasih delali celo tinto, s katero so potem pisali. Ne samo iz tega, tudi iz drugih podobnih plodov, je še pristavil. Najverjetneje še iz kake druge krhlike in tudi iz kaline, ker vse tukaj rastejo. Prav tako me je zanimalo, ali so tudi tukaj uporabljali »uadle« kot pripravo za čiščenje peči. Zelo dobro jo je poznal, vendar so namesto lisičjakov, kot v Cerknem, uporabljali kar koruzne liste ali praproti. Potem sem izvedel še za eno zanimivo napravo, ki so jo naredili iz drenovih vej. Za nošnjo sena do hiš iz višje in nižje ležečih senožeti so uporabljali pripravo bergle. Rogovilo rdečega dreva, vilasto razraslo, z dvema enakovrednima vejama so odrezali nekje do višine tri četr metra ali več. Veji so nato z drugo prečno drenovo ravno palico povezali, tako da je oblika res spominjala na berglo, tista stara lesena. Razlika je v tem, da so jo obrnili na glavo, tako da je štrcelj palice visel navzgor, naslonjalo pa je bilo na tleh. Vsak krak naslonjala so povezali z vrvjo tako, da sta dve vzporedni vrvi tvorili spodnji del, na katerega so naložili plasti sena. Potem so z vrvjo štrclja bergel, na enem je bila vrv že zavezana, še povezali in breme sena je bilo narejeno. Le še naložiti si ga je bilo treba in pot domov se je lahko začela. Breme sena je bilo tako hitreje naloženo kot tisto, ki so ga

povezali samo z vrvjo, pa še tako natančen ni bilo potrebno biti, ker se ni nikoli razsulo. Zanimiva in preprosta naprava, ki je tistim, ki so bili večji tega, omogočala zelo hitro in enostavno pripravo bremena sena. Ob kotalečih se plastičnih kozolcih (balah) tega danes nihče več ne bo poznal.

Na zelo izviren način so v Policah uporabljali tudi slamo pšenice. Te je bilo ob tolikih njivah pšenice dovolj. Opaže gospodarskih poslopij, lahko tudi hiš, so namesto z deskami naredili kar s slamo, ki so jo položili podobno kot na strehe. Poleti je bil ta del manj segret, pozimi pa toplejši, saj med slamo ni bilo špranj. Ob hišah so kot brajdo speljali vinsko trto, tako da je na sončnih južnih zidovih kljub višini grozdje prav dobro dozorelo. Vse to je še danes možno videti v Policah, upajmo le, da tudi v prihodnje.

Police so zame še vedno izredno lepa, malce skrivnostna in zanimiva vas. Vsakokrat, ko sem tam, odkrijem kaj novega. Če bi le še sodobni načrtovalci znali nekdanji tip hiše ponovno narediti in ga znotraj prilagoditi sodobnim razmeram. Poskriti bi bilo potrebno že omenjene bale, plastične kotaleče se kozolce, ki kazijo podobo pokrajine, in obnoviti stare, tiste prave, kjer se lahko te sodobne skladišči. Hiše, ki so opuščene, bi morali ob nespremenjeni zunanji podobi preurediti v bivališča za goste, potem bi to lahko bil pravi raj za evropske turiste. Idilična vasica na visoki polici nad Idrijco, njena zgodovina in tako raznoliko rastlinstvo, enkratni pogledi – vse to Policam daje čar rajskosti. Veličasten in hkrati spoštljiv odnos do vasi in ljudi, ki so tukaj obstali. Prav tak, kot sem ga čutil nekoč, še vedno obstaja, zato se bom v Police rad vračal.

Jože Čar

GEOLOŠKA ZGRADBA POLIC IN OKOLICE

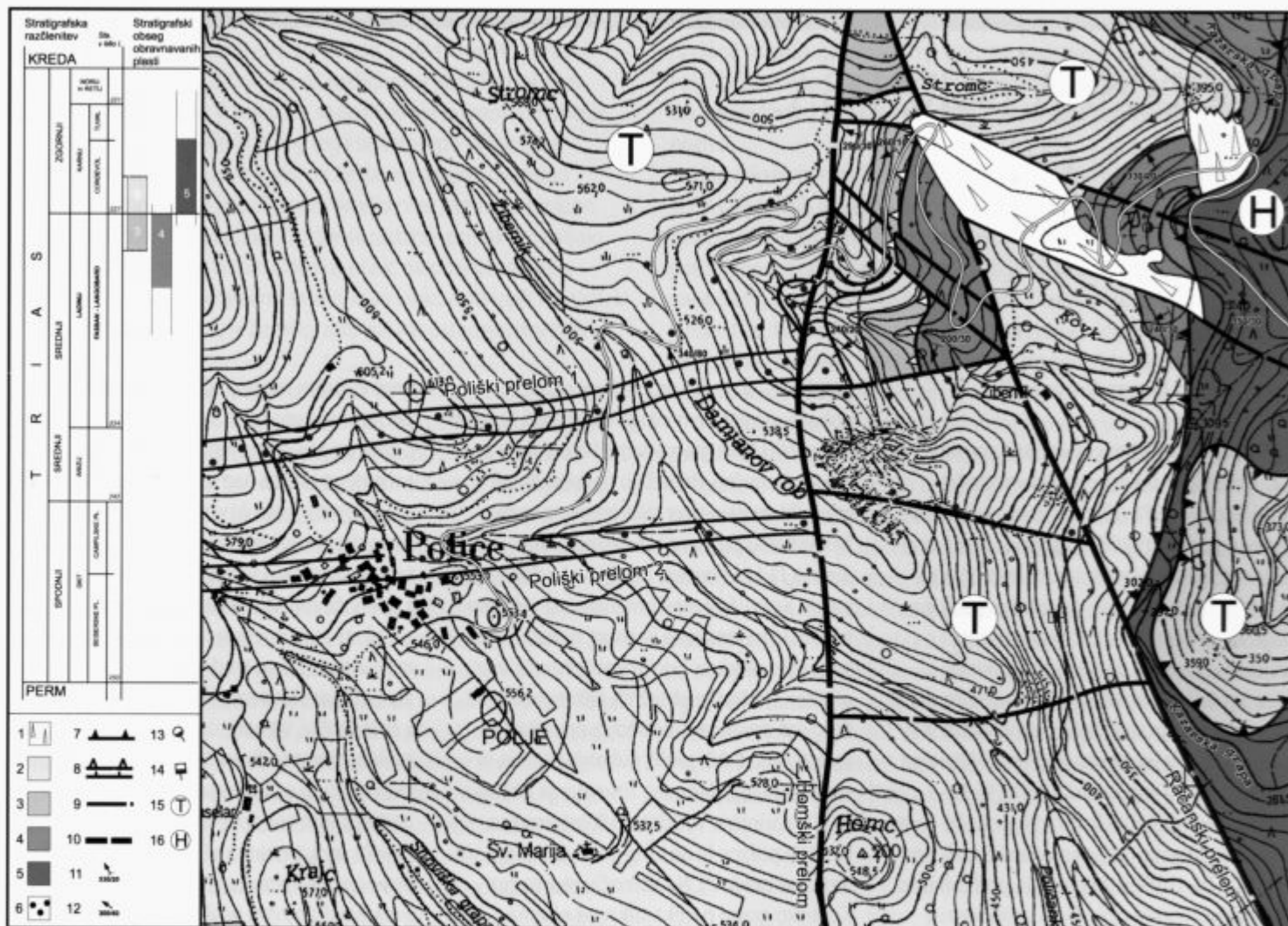
Opis kamnin in zgradbe ozemlja

Takoj, ko prečkamo most čez Kazarsko grapo in cesta ostro zavije v pobočje proti Stromcu (574 m), zagledamo v cestnem useku na desni strani črno glino. Iz brežine se stalno izceja voda, teren je zato zamočvirjen in rahlo plazovit. Dovolj opozoril za geologa, da je vredno teren natančneje raziskati. Dejstvo je namreč, da gline ne najdemo brez geoloških vzrokov sredi trdnih kamnin, prav tako so močila in izviri vedno vezani na posebne geološke strukture. In res! Natančen izris kamnin na topografsko karto, ki ga imenujemo geološko kartiranje, pokaže, da sta bregova Kazarske grape kamninsko različno zgrajena (sl. 1). V levem pobočju pod Laharno opazujemo menjavanje črnih skrilavcev in peščenjakov, v katerih so vloženi apnenci bogati z različnimi organizmi, predvsem koralami. Kamnine, ki jih imenujemo psevdoziljske plasti so verjetno karnijske starosti (zgornji trias) in pripadajo veliki tektonski enoti, ki leži v podlagi celotnega Cerkljanskega in Idrijskega ozemlja in jo imenujemo Hrušički pokrov (na geološki karti

oznaka H – sl. 1). Na drugi strani grape, na pobočju po katerem vijuga cesta proti Policam in v okolici Polic, pa najdemo kamnine, ki so precej drugačne. Pripadajo povsem drugi geološki enoti in sicer tako imenovanemu Trnovskemu pokrovu (na geološki karti oznaka T), ki se razteza od Vipavske doline pa vse do Kojce. Stik med omenjenima velikima tektonskima enotama je skoraj horizontalna tektonska ploskev, ki jo imenujemo narivna ploskev. Narivanje obsežnih paketov kamnin drug čez drugega je posledica premikanja velikih zemeljskih plošč, gubanja kamnin in nastajanju Alp. Kamnine Trnovskega pokrova so bile narinjene več deset kilometrov čez Hrušički pokrov in ga torej pokrivajo (od tod izraz 'pokrov'). Na območju mostu čez Kazarsko grapo poteka stik med obema omenjenima velikima geološkima enotama prav po dnu doline. Zaradi velikih premikov so bile kamnine na kontaktu obeh enot spremenjene v tektonsko glino. Ker je mastna glina povsem neprepustna, voda ob njej priteka na površje in oblikuje močila in šibke izvire.

Če želimo kamnine, ki gradijo terene

proti Policam natančneje opazovati in podrobneje spoznati, se moramo odpraviti proti vasi peš. V strmem cestnem useku sredi začetnega klanca nad mostom čez Kazarsko grapo opazujemo črne skrilave glinavce, ki se na drobno menjavajo s tankimi plastmi temno sivega do skoraj črnega apnenca in z apnenčevimi laporovci. Njihova starost zaenkrat še ni povsem natančno določena, menimo pa, da so srednjetriasne ladinijske starosti, kar sklepamo iz geoloških razmer v širši okolici. V enake črne skrilavce z vložki tankih temno sivih apnencev je cesta vsekana tudi od ostrega desnega ovinka nad Kovkom vse do levega razširjenega ovinka pod grebenom Stromca. Položnejše pobočje, na njem stoji Miklavčičev vikend, prekriva dolomitni grušč. Primarnih kamnin tu ne vidimo, vendar pa na podlagi drobirja in večjih odlomkov, ki jih najdemo po pobočju sklepamo, da ležijo pod gruščem enake kamnine, kot v že omenjenih cestnih usekih. Navpična stena desno od ceste je prelomnega značaja, kamnina pa skoraj bel dolomit, ki ga bomo podrobneje spoznali nekoliko kasneje.

Slika 1: Geološka karta širše okolice Polja. Legenda: 1- dolomitni grušč; 2- cordevoški dolomit, karnij, zgornji trias, opis kamnine glej v tekstu; 3- temno sivi organogeni apnenci, laporovci, sivo zelen tuf in tufski peščenjak, črni plastnati dolomit, ladinjske plasti, srednji trias; 4- tanko plastnati črni do svetlo sivi apnenci, črni laporovci in muljevci, ladinjske plasti, srednji trias; 5- psevdoziljske plasti, karnij (?), zgornji trias; 6- tektonsko močno zdrobljene kamnine – tektonska breča; 7- naravnica, stik med Hruškiškim (H) in Trnovskim pokrovom (T); 8- šibkejši naravnica; 9- šibkejši prelom; 10- močnejši prelom; 11- smer vpadu in vpadni kot plasti; 12- smer vpadu in vpadni kot prelomne ploskve; 13- izvir; 14- zajeti izvir; 15- Trnovski pokrov; 16- Hruškiški pokrov. Na levi strani smo v stolpcu prikazali stratigrafski obseg obravnavanih plasti in njihovo starost.

V cestnem useku takoj nad ovinkom pod Stromcem se ponovno pojavi zanimiv in zelo pisan splet kamnin. Ko smo jih pred leti natančneje raziskali, smo ugotovili kar veliko število različkov. Najbolj pogosti so črni do svetlo sivi apnenci s številnim organskim drobirjem. Apnenci se menjavajo s črnimi laporovci in muljevci. Med naštetimi kamninami najdemo tudi različno debele plasti sivo zelenkastega tufa in tufskega peščenjaka. Obe kamnini sta zanimivi, saj sta sestavljeni iz vulkanskega pepela in torej kažeta na vulkansko delovanje, ki pa se je pri nas dogajalo samo v ladinjski dobi srednjega triasa, torej takrat, ko je nastalo tudi idrijsko rudišče. Nastanek različnih tufov je povezan z izlivi magmatskih kamnin in sicer keratofirja in bazalta (diabaz?). Obe kamnini najdemo na začetku Kazarske grape na Reki, sicer pa še na več mestih drugod na Cerkljanskem. V najvišjem delu obravnavanega useka pod Stromcem opazujemo črne debelo plastnate apnence z bogato notranjo sestavo. Prekriva jih črni skrilavec, ki prehaja v skoraj črn plastnati dolomit. Navzgor je dolomit vedno svetlejši in manj plastnat, končno pa skoraj bel in neplastnat.

V črnih apnencih sicer opazujemo drobir školjčnih lupin, vendar so fosilni ostanki neznačilni in slabo ohranjeni, tako da nam o starosti kamnin žal ničesar ne povedo. Pač pa sta pred leti v enakih kamninah in enaki geološki poziciji v cestnem useku pri Drgovšku v Orehovski grapi dekleti iz kmetije Andrejna našli odlično ohranjena jedra amonitov in vodilnih školjk iz rodu *Daonella*. Na isti lokaciji smo kasneje ponovno našli tudi dobro ohranjene ostanke

hišic amonitov rodu *Protrachyceras*. Nabrani fosili dokazujejo, da so glinavci, črni apnenci in apnenčevi laporovci nastajali v globljem morju v srednjem triasu in sicer v ladiniju pred približno 235 milijoni leti. Menimo, da so enako stare tudi kamnine pod Stromcem.

Vse naslednje cestne ovinke do Polic ter celotno Poličansko polje in pobočja nad vasjo gradi samo ena kamnina in sicer zgornjetriasni tako imenovani cordevolski dolomit (sl. 2) iz obdobja karnija, najnižjega dela zgornjega triasa. Kamnina je zelo čista in zato lahko rečemo, da je sestavljena skoraj izključno iz minerala dolomita ($\text{Ca Mg}(\text{CO}_3)_2$). Cordevolski dolomit je neplastnat, svetlo siv, skoraj bel. Njegova notranja zgradba je kristalasta in prav zato so mu včasih rekli tudi 'cuker dolomit'. Tega imena sicer danes ne uporabljamo več, vendar izraz dobro opredeljuje njegovo notranjo zgradbo (strukturo). Kamnina je največkrat zgrajena iz drobnih dolomitnih kristalčkov, ki so nastali pri prekristalizaciji, to je pri procesu, pri katerem prehaja zelo drobno zrnata kamnina v večje kristale. Pri tem največkrat izgine celotna notranja zgradba, oziroma struktura kamnine po kateri lahko sodimo kje, kako in pod kakšnimi pogoji je kamnina nastajala. Tu in tam pa vendarle še najdemo slabo ohranjene ostanke nekdanje notranje zgradbe. Na takih mestih najdemo komaj razpoznavne ostanke različnih školjčnih in polžjih lupin, največkrat pa značilne cevčice apnenčevih alg z imenom *Diplopora annulata*. Iz tega lahko sklepamo, da je bil cordevolski dolomit najprej apnenec, ki je nastajal v čistem, plitvem in toplen morju. Apnenčeve alge so rasle v obsežnih

Slika 2: Svetlo siv dolomit, ki gradi širšo okolico Polic. Kamnina je zgornjetriasne cordevolske starosti in jo zato imenujemo cordevolski dolomit. Dolomit sekajo dobro vidne razpoke, ki so vzporedne s Poličanskim prelomom II.

podvodnih tratih in po odmrtnju so se cevčice kopicile in nastajal je apnenčev drobir, ki je kasneje, zaradi preobilice v vodi raztopljenega magnezija (Mg) prešel pri procesih dolomitizacije v dolomit. Kamnina je povsod skoraj enaka, le pri odcepu poti proti Dabru opazujemo kamnino, ki je sestavljena iz zlepljenega nezaobljenega dolomitnega drobirja in jo imenujemo dolomitna breča. Breča je tektonskega nastanka.

Na koncu kratkega opisa kamnin iz širše okolice Polic moramo omeniti še tektonske razmere, ki dajejo osnovo za nastajanje različnih morfoloških oblik na teren kot so grape, grebeni, stene, slapovi itd. Nekaj smo o tem že povedali v začetku prispevka, ko smo razložili narivanje kamnin Trnovskega pokrova na kamnine Hrušiškega pokrova. Višje v pobočju Stromca najdemo znotraj Trnovskega pokrova še dve nekoliko šibkejši

Slika 3: Tektonsko povsem zdrobljen cordevolski dolomit v peskokopu ob cestnem ovinku na Damjanovem robu. Deževnica je v pretrto kamnino z lahkoto izdolbla zanimive erozijske žlebove.

narivnici. Ob njih so kamnine močno zdrobljene (sl. 3). Poleg narivnic seka ozemlje še več prelomov, ob katerih se stikajo zelo različne, prav tako zdrobljene kamnine. Prvo močno prelomno cono z imenom Rečanski prelom srečamo malo nad odcepom ceste proti Kovku in poteka mimo kmetije Žibernik. Nekoliko višje prečkamo drugi krak istega preloma. Poteka pa čez Damjanov rob. Za ožje območje polic sta najzanimivejša preloma, s smerjo vzhod-zahod in smo ju poimenovali po Policah – Poličanski prelom I in Poličanski prelom II. Ob njih so bili južni bloki kamnin spuščeni. Ob Poličanskem prelomu I je nastala dobro vidna skoraj vertikalna stena vzhodno nad vasjo (sl. 4), prav tako tudi sedla na grebenih nad vasjo.

Na njegovo neprepustno zdrobljeno cono so vezani tudi izviri v na območju Nadisoj nad vasjo, ki so bili nekoč zajeti za vodooskrbo Polic. Zdrobljene kamnine ob Poličanskem prelomu II pa so krive za oblikovanje doline po kateri se spušča stara pot iz Polic v grapo Poličanki in dalje proti Reki.

Poličansko polje, ki se razprostira v okolici cerkve sv. Marije, je del obsežne izravnave približno na isti višini kot se nahajajo Šentviška Gora, Šebrelje, Rodne in Spodnje Ravne. Nekdanje obsežna enotna planota je vsekakor posledica erozije reke Idrijce v geološki preteklosti. Kdaj se je to dogajalo pa zaenkrat natančneje še ni raziskano.

Slika 4: Ob Poličanskem prelomu I so na grebenih nad vasjo nastali sedlasti prevoji in lepo vidna prelomna stena desno od vasi.

Literatura

- Čar, J., 1997, Strukturna zgradba ozemlja med Reko in Bukovim na Cerkljanskem. Geološki zbornik 11, Povzetki referatov, 13. posvetovanje slovenskih geologov. Oddelek za geologijo, NTF, Ljubljana.
- Šmuc, A., & Čar, J., 2002, Upper Ladinian to Lower Carnian Sedimentary Evolution in the Idrija-Cerkno Region, Western Slovenia. *Facies* 46, 205-216, Erlangen.

Viri

- Čar, J. Rokopisna geološka karta Cerkno 13. Kartirano v letih 1994-1997.
- Šmuc, A., 1999, Sedimentološka primerjava profilov srednjetrojskih plasti v Rodenski strukturi enoti na Cerkljanskem. Neobjavljeno diplomsko delo, Oddelek za geologijo, NTF, 1-48, Ljubljana.

Opomba

Tekst je bil napisan na željo Poličanov za njihov krajevni zbornik, ki pa žal ni bil natisnjen.

Slika 5: Pogled na Poličansko polje iz Homca.

Marko Razpet

JEZIK STARIH SEJNIH ZAPISNIKOV

Nedvomno so lahko sto let stari zapisniki občinskih sej zanimivi in poučni, hkrati pa predstavljajo bogat vir podatkov o življenju in delu ljudi v obdobju, v katerem so nastali. Ne nazadnje veliko povedo tudi o jeziku, ki so ga takrat uporabljali župani, podžupani in starešine.

V prispevku so predstavljeni zapisniki sej cerkljanske občine med letoma 1900 in 1908. Cerkljanska občina se je imenovala Županija Cerkljanska in je bila podrejena okrajnemu glavarstvu v Tolminu. Ti zapisniki so skoraj v celoti preživeli obe svetovni vojni, italijansko zasedbo Cerkljanske in vsa bombardiranja Cerknega med drugo svetovno vojno. Namenjena pa jim je bila žalostna usoda uničenja proti koncu 20. stoletja, ko so v Cerknem porušili staro občinsko poslopje. Cerkljanu, ki je bil ob pravem trenutku na pravem mestu, so se po pripovedovanju očividcev zapisniki ob odlaganju ruševin dobesedno zakotalili pod noge, pa jih je pobral in odnesel domov. Tako jih je otel dokončne pogube.

Slovar slovenskega knjižnega jezika pove, da je zapisnik sprotni uradni zapis o poteku kakega uradnega dogodka ali sestanka. Oseba, ki piše zapisnik, je zapisnikar. Pogosto pravimo, da zapisnik sestavimo. Običajno se zapisnik sestanka še uredi in izpili, na naslednjem sestanku pa potrdi, če nanj ni pripomb. Dandanašnji zapisnik pregledajo še overovatelji in se nanj podpišejo. Na koncu vsakega cerkljanskega zapisnika pa so se podpisali prisotni župan, podžupani in starešine.

Zapisniki so marsikje dobro obdelani in so bili deležni celo knjižne izdaje, na primer *Sejni zapisniki kranjskih deželnih stanov* (Ema Umek), *Vizitacijski zapisniki savinjskega arhidiakonata goriške nadškofije 1751-*

1773 (Jože Curk), *Zapisniki občinskega odbora mesta Kranja leta 1919* (Mija Mravlja), *Zapisniki in drugi izbrani dokumenti iz Arhiva občine Škofja Loka 1861 do 1918* (France Štrukl, urednik).

Iz cerkljanskih zapisnikov je razvidno, kaj vse so na občinskih sejah obravnavali na začetku 20. stoletja in še marsikaj drugega. Zato bomo večinoma navajali nekoliko daljše dele besedila, iz katerih bo to razvidno. Naš cilj je, da se seznanimo z jezikom, v katerem so bili zapisani. V času, ko so nastajali, se je po Cerkljanski veliko gradilo, zato ni čudno, če je bilo precej govora o vaških vodovodih, železnici po Baški grapi, gradnji cest, kolovozov, mostov in brvi. Gradili so tudi nova javna in druga poslopja, na primer sodnijo, zbiralnice mleka, župnišča. Narava pa je poskrbela, da je bilo treba neprestano popravljati povezave med kraji, cerkve, mrtvašnice in drugo. Tudi zasebniki so veliko gradili, dograjevali in popravljali. Opirale so se nove gostilne, obstoječe pa so se prenašale na potomce. Občinske seje so temu dajale soglasja ali pa tudi ne. Na občinskih sejah so obravnavali novogradnje, zlasti če je prihajalo do sporov med sosedi in če bi kanil nov objekt ovirati promet ali ogroziti varnost ljudi in premoženja v bližini. Tovrstne probleme so skušali reševati kar na sejah, da bi se izognili dragim zasebnim tožbam.

Zapisnik je na vsaki seji pisal nekdo izmed prisotnih v poseben debelejši zvezek (210 mm širine in 340 mm višine) s črtami, in to s peresom ter črnilom. Iz pisave, ki je praviloma prav vzorna in bi se po njej lahko zgledovali naši šolarji, in začetnih besed je razvidno, da so to v navedenih letih počeli trije ali štirje ljudje. Naslovi dokumentov so različni: *Zapisnik starešinstvene seje*, *Zapisnik starešinske seje*, *Zapisnik*

seje starešinstva, Zapisnik sestavljen pri županstvu ... Nekatere seje so bile izredne, nekatere domače. Pri slednjih so sodelovali samo župan in starešine iz Cerknega. Izredna seja pa je bila na primer 4. februarja leta 1906, ko so goriškemu knez nadškofu Frančišku B. Sedeju, ki je bil rojen v Cerknem, poklonili častno občanstvo županije cerkljanske.

Ni znano, kakšno izobrazbo so imeli zapisnikarji. Očitno pa so skušali pisati lepo slovensko, kakor so vedeli in znali. Res, v vseh zapisnikih naletimo samo na nekaj nemških besed, s katerimi so skušali natančneje povedati, za kaj gre, pa tudi na nekaj germanizmov in tujk. Takrat je že obstajal samostojni slovenski pravopis Frana Levca (1899). Pred njim pa so bila pravila, kako pisati slovensko, zajeta v kakem drugem delu. Tako preprosta pravopisna pravila zasledimo najprej pri Adamu Bohoriču (1584), nato pa še na primer pri Hieronymusu Megiserju (1592), Janezu Svetokriškem (1691), Marku Pohlinu (1768), Jerneju Kopitarju (1808), Antonu Janežiču (1854), Stanislavu Škrabcu (1893) in Maksu Pleteršniku (1894, 1895). Ni znano, kaj od navedenega je bilo v Cerknem na razpolago.

Iz zapisnikov je tudi razvidno, kako so reševali socialne probleme revežev in obnemoglih. Iskali so optimalno rešitev, kako jih vzdrževati, in si prizadevali biti toliko poštene, da neupravičenci ne bi prišli do sicer skromne občinske podpore. Takoj lahko razberemo, da so kot denarno enoto takrat uporabljali *krono*, ki je štel 100 *vinarjev*, omenjali pa so tudi *goldinar*, ki je ustrezal 100 *krajcarjem*. Beremo: *Davčna občina Otalež je samo leta 1895 imela 186 goldinarjev in 14 krajcarjev stroška za delo imenovane brvi*. Tu so upravičeno retrogradno uporabili enoti *goldinar* in *krajcar*, kajti *krona* in *vinarji* ali *beliči* so postali zakonito plačilno sredstvo s 1. januarjem leta 1900. Zasledimo pa v besedilu, sicer zelo redko, tudi denarno enoto *florint* in morda še kakšno.

Nekatere besede iz zapisnikov se nam danes zdijo starinske, nekatere popolnoma tuje, veliko pa je skoraj dobesednih prevodov iz nemščine. Na srečo marsikatero manj znano besedo še najdemo v Slovarju slovenskega knjižnega jezika. V zapisnikih preberemo stavek: *Prečita se utok*. Slovar razloži, da beseda *utok* pomeni *ugovor* ali *pritožbo*, pa tudi *odtok*. Obenem vidimo, da so že takrat radi segali po glagolih *čitati* in *prečitati*. V drugi polovici 20. stoletja smo doma navadno uporabljali glagola *brati* in *prebrati*. Zanimiva je tudi pravniška beseda *utesnilo*, ki pomeni *varovalko* v zakonih, namenjeno

tistim, ki bi v njih radi našli luknjo. *Utesnilo* je pač določba, ki utesnjuje in preprečuje, da bi kaj uhajalo mimo, kjer ni treba. Ni težko ugotoviti, čemu je bil namenjen del stavka: ... z **utesnilom**, da se prodana pijača ne bode uživala v njegovih prostorih ...

Skoraj povsod so uporabljali besedo *ud* v pomenu *član*, na primer: ... stavbeni odsek 5 **udov** iz med občinarjev cerkvene občine otaleške ... Namesto *članarina* je bila v uporabi seveda *udnina*, na primer: ... z letno **udnino** 4 kron ... Skoraj dosledno so zapisnikarji uporabljali starinsko obliko pomožnega glagola *biti* v tretji osebi ednine za prihodnji čas. Namesto *bo* so zapisali *bode*, na primer: ... ako **bode** pot gradil in promet na istej oviral ... Radi so uporabljali deležnike na *-ši* in *-vši*. Navedimo nekaj tipičnih primerov: ... vsi odborniki **izuzemši** Blaža Rinka ..., ... **povzdignivši** ga s tem na najvišjo stopinjo cerkvenega dostojanstva v treh kronovinah ..., ... je prelomil pravila, **odtegnivši** občinam najvažnejšo pravico ... Pisanje nekaterih besed skupaj in narazen je bilo precej nedosledno, tako da na primer najdemo take zapise: ... za se in svoje ..., ... brez uspešno ..., ... iz ven Cerkna ..., ... *shvaležnostjo* v naznanje vzame ..., ... *vto* ... Danes pišemo: *zase*, *brez uspešno*, *izven Cerknega*, *s hvaležnostjo*, *v to* ... Kakor nekaterim današnjim Slovincem je tudi Cerkljanom takoj po letu 1900 delala precejšnje težave dvojina. Večkrat beremo, kar tudi danes prepogosto slišimo na radiu in televiziji: *Pred dvema leti* ... Pravilno je seveda: *Pred dvema letoma* ...

Veliko težav so imeli zapisnikarji z imenom vasi *Labinje* in drugimi. Tako na primer beremo: ... v *Labneh* na *Paklaniš*, v *Labinjeh*, v *Labnjeh*, iz *Labenj*, iz *Labinj*, med *Cerknim* in *Labnjem*, *davčna občina Labnje*. Danes pravilno pišemo in sklanjamo tako: *Labinje*, *Labinj*, *Labinjam*, ... Namesto *Novaki* so zapisali *Novake*. Kakor danes so jih delili na *dolenje* in *gorenje Novake*, pri tem pa so pridevnika spredaj pisali večinoma kar z malo začetnico. Kako so besedo sklanjali, pove del zapisnika: ... v *Novakah* pri *Logu zraven mostu čez potok Črna* ... Med *Reko* in *Bukovim* je zaselek, danes na izletniških kartah imenovan *Laharn*. V vsakdanji praksi pa se uporablja tudi ime *Laharna*. Pri zapisnikih si niso bili enotni in zato najdemo: ... iz *Reke proti Laharnem* ..., ... med *Reko* in *Laharnami naravnost skoz polje v vas Laharne* ... Podobno je pri krajevnem imenu *Masore*: ... pri *Juriju* v *Masoreh* ..., ... *onstran Idrijce* v *Masorah* ... Vas *Ravne* pri Cerknem ima v obravnavanem besedilu tudi druge zapise. Namesto *Ravne* so pogosto pisali *Ravna*. Že pri

naštevaju katastrskih občin Bukovo, Gorje, Jesenica, Labne (Labnje), dol. Novake, gor. Novake, Orehek, Otalež, Planina, Reka-Ravna, Zakriž je tako. Del stavka ... *Marija Bevk iz Ravni* ... pa bi marsikdaj slišali še danes. Da bi bila zmeda še večja, najdemo tudi: ... *popravilo cerkve v Ravnih* ..., na drugem mestu pa ... *za popravilo cerkve v Ravneh* ... Danes bi pravilno zapisali: ... *za popravilo cerkve v Ravnah* ... Zaselek Toše leži pod Ravnami pri Cerknem. V zapisnikih lahko preberemo, da so bile Toše del Dolenjih Raven, najdemo pa tudi zapis *Teše*: ... *iz Teš h. št. 49* ... Za vas *Police* zasledimo v zapisnikih in pri nekaterih drugih avtorjih zapis *Poljice*. *Poklonišče* je kraj, kjer se pobožni človek *pokloni* farnim zavetnikom za nekaj trenutkov, navadno na mestu, s katerega se vidi kaka cerkev. V zapisnikih preberemo napol v narečju: ... *v Labneh na Paklaniš kamne lomiti* ... Koliko težav so zapisnikarjem delali zapisi in sklanjatve krajevnih imen, povejo še drugi primeri: *v Plužneh, v Počeh, iz Jazen, iz Jazni, iz Sevc, na Kartečneh, iz Jagersč, iz Jagarsč, iz Gorji, proti Gorjem, iz Čele, med Gorjem in Počem, iz Poljane, Št. Vidška gora, St. Vidskagora, iz Polane, iz Lasca*.

Tudi toponim *Cerkno* v tej obliki ni uporabljan od nekdaj. Še okrog dvajset let pred nastankom obravnavanih zapisnikov so pisali *Cirkno*. Tako je v nemščini zapisal tudi učeni jezikoslovec Jan Baudouin de Courtenay: *Der Dialekt von Cirkno*. Sklanjanje besede *Cerkno* je v zapisnikih v glavnem potekalo po vzorcu sklanjatve besede *okno*, torej *Cerkno, Cerkna, Cerknu, ...* V zapisnikih imamo na primer: ... *preoddaljen od Cerkna* ..., ... *prinesla iz Cerkna* ... Kasneje so po analogiji s sklanjativjo drugih krajevnih imen začeli uporabljati vzorec *Krško*, to se pravi *Cerkno, Cerknega, Cerknemu, ...* Tako danes uradno pišemo *Planina pri Cerknem*, ne pa *Planina pri Cerknu*. V praksi pa se pogosto mešata oba načina sklanjanja. *Planina*, avtorjev rojstni kraj, ima to srečo, da se njen zapis ni popolnoma nič spremenil vsaj 700 let. Za druge cerkljanske vasi pa tega ne moremo trditi.

Kot kaže, se pred sto leti znana kraja Cerkljanski Vrh in Bukovski Vrh nista imenovala tako, ker v zapisnikih beremo: *v Vrh-Cerknem, v Vrh-Bukovem, Vrh-Masor, Vrh-Otaleža*. Neka vsota denarja je bila, kot beremo, namenjena *za popravilo občinske poti iz Vrh-Bukova v Žrelo*. Zato ni čudno, da se prelaz med cerkljansko kotlino in Podplečami imenuje *Vrhulce*, pa tudi *Vrhuljice* in morda še kako. Nihče pa še ni raziskal, od kod točno pride to ime. Torej tudi ni nič čudnega, če zapisi cerkljanskih krajevnih imen šepajo še danes.

V zapisnikih velikokrat nastopa priimek *Razpet*, ki ga najdemo še v obliki *Raspet* in *Respet*. Očitno je po obliki to trpni deležnik glagola *razpeti*. Prvi *e* v priimku *Respet* je posledica moderne vokalne redukcije. Celo v Starogorskem rokopisu (nastalem v letih 1492-1498) je ta redukcija, na kar me je opozoril jezikoslovec mag. Silvo Torkar, že izpričana: *Na khrisch respett, ys khrischa snett, mortiw vgrob polloschen* ... Pač pa v Rateškem ali Celovškem rokopisu (nastalem v letih 1362-1390) beremo: ... *na kriz rasspet* ... Priimek *Respet* je v Sloveniji danes že skoraj unikat, v ZDA pa se je ohranil kar v lepem številu, o čemer se lahko prepričamo na svetovnem spletu. Preko Velike luže so ga v drugi polovici 19. stoletja na uradnih listinah ponesli naši izseljenci in v Ameriki ga nihče ni spreminjal, saj poslovenjenje priimkov tja najbrž ni seglo. Nekoč so priimke pogosto po svoje zapisovali tudi v krstne knjige, tako da se je celo dogajalo, da dva brata nista imela enakega. Čudnega ni nič, če v obravnavanih zapisnikih najdemo priimka *Ličar* in *Ličar*, čeprav je iz besedil več kot očitno, da gre za člane iste družine.

Nekatere besede so imele po teh zapisnikih pred sto leti drugačen pomen, kot smo ga vajeni. Danes pomeni beseda *občinar* osebo, ki deluje v občinskih strukturah. Takrat pa so jo uporabljali v pomenu *občan*, na primer: ... *se na podlagi pregleda občinarjem davek primerno popusti* ..., ... *so razun njega tudi drugi občinarji prodajali* ...

Kadar je šlo za denar, so dosledno uporabljali besedo *svota* namesto *vsota* ali *znesek*: ... *svota se mu izplača* ..., ... *svota 766 kron 42 vinarjev* ..., ... *prijeta svota v štraci župana pravilno vpisana* ..., ... *bi rad izvabil od občine večjo svoto denarja* ..., ... *se podeli po gospodarskih močeh kaka svota za gradežko morsko zdravilišče povodom proslave 60-letnice vladanja Nj. Veličanstva cesarja Franca Josipa I.* Iz samostalnikov na -ž so v zapisnikih izpeljani pridevniki na -žki namesto današnjih na -ški. Tako imamo v prejšnjem stavku pridevnik *gradežko* iz imena mesta *Gradež*. Podobno dobimo v naših zapisnikih dosledno *otaležki* namesto *otaleški* iz imena vasi *Otalež*, na primer: ... *zakon zastran razdelitve občinskih zemljišč otaležkih* ... Tako kot v tem zgledu so pridevnike pogosto postavljali za samostalnike, kakor je to navada v romanskih jezikih. Navedimo še primera: ... *gradi kozolec tikoma občinske ceste orehovske* ..., ... *cestni odbor cerkljanski* ... Danes bi seveda zapisali: ... *gradi kozolec tik ob orehovski občinski cesti* ..., ... *cerkljanski cestni odbor* ... Manj znana je morda beseda *štraca*, ki je ne najdemo ravno v vsakem slovarju. Izhaja iz italijanske

besede *strazza*, kar pomeni *trgovski dnevnik* ali *knjigovodska knjiga*, v kateri se vlečejo dolgočasne kolone števil in datumov. Zato ni čudno, da so včasih kaki dolgočasni zadevi, ki se vleče kot kurja čreva ali kot šebreljska bližnjica, rekli, da se vleče kot štraca.

Za osebna imena se v zapisnikih pojavljajo različice *Fran, Franc* in *France; Jože, Jožef* in *Josip; Janez* in *Ivan*. Celo takrat, ko je očitno šlo za isto osebo. Zato se ne čudimo, če cerkvi v Šebreljah, ki je tik nad Divjimi babami, še danes pravijo *pri svetem Ivanu*, čeprav je na oltarju podoba svetega Janeza Krstnika. Toda v naših krajih nihče ne pravi sveti *Ivan Krstnik*. Nepopolna je bila tudi sklanjatev moških imen in priimkov takrat, ko nastopata skupaj: ... *po Jakob Klavžarju iz Jesenice* ..., ... *se mu postavi v ta namen varuha v osebi Anton Peternelja iz Lasca* ..., ... *prošnja Janeza Golob iz Kartečne* ..., ... *pritožba občinskega zastopnika Vinkota Buda* ... Moško lastno ime *Jakob* so skoraj vedno pisali kot *Jakop* in ga tako tudi sklanjali: *Jakopa, Jakopu*. Očitno so moška imena na -o sklanjali podaljšano, kot na primer *Vinkota, Vinkotu* namesto *Vinka, Vinku*. Pogosto so uporabljali vezaj pred obrazilom, tako da je bil razviden imenovalnik priimka, na primer: *Zelenko, Zelenko-ta*.

Zasledimo tudi zakoreninjenost hišnih imen: *Miha Božič po domače Damjan* iz Bukovega, *Ana Mažgon, po domače Lukolica* iz Cerkna. Ime in priimek marsikomu še danes ne povesta prav veliko o osebi. Tako na primer v Cerknem ime in priimek pisca tega besedila ne pomenita kaj prida. Ko pa rečete *Očančev*, vsak ve, za koga gre. Obstajajo primeri, ko se je pri hiši zvrstilo že več generacij in različnih priimkov, hiša in gospodar pa imata še vedno staro ime, ki lahko izhaja iz popolnoma drugega priimka.

Primerov dobesednih prevodov iz nemščine je v zapisnikih več. Za *pokopališče* so uporabljali besedo *mirodvor*, na primer: ... *popravilo mirodvora in župnijsča na Bukovem* ... Po nemško je namreč *Friede* mir in *Hof* dvor, iz česar s sestavljanjem nastane beseda *Friedhof* za pokopališče. Opazimo tudi besedo *župnijsče* namesto današnje besede *župnišče*. V zapisnikih najdemo glagol *odgovarjati* v smislu *ustrezati*: ... *tudi zdravstvenim predpisom ne odgovarja*, iz nemškega glagola *entsprechen*. Še en primer: ... *račun popolnoma odgovarja priloženim pobotnicam* ... Tako rabo pogosto zasledimo še danes. Nenačuden je glagol *opetovati* oziroma iz njegovega trpnega deležnika izpeljan prislov *opetovano*, na primer: ... *je že*

opetovano prav v živo žalilo ..., ... *je rabil slabo malto, kljub temu, da je bil opetovano na to opozorjen* ... Beseda *opetovati* je nastala iz besede *opet*, ki pomeni *zopet, spet, ponovno*, po nemško *wieder*. Nemci so slednjo sestavili z glagolom *holen*, ki ima več pomenov, na primer *iti po nekaj, prinesiti, pripeljati, dobiti, ujeti*. Tako so dobili glagol *wiederholen*, kar pomeni *ponavljati, opet in opet početi eno in isto, torej opetovati*. Beseda *opetovano* pomeni torej *ponovno, večkrat, spet in spet, še in še*.

O fizikalnih merskih enotah povejmo, da so v času sestavljanja naših zapisnikov že uporabljali *metre* in *kilograme*, najdemo pa tudi enoti *seženj* in *kvintal*. Slednji pomeni 100 kg ali *stot* in je bil zelo primeren za kmeta, ker sta krava in vol tehtala po nekaj kvintalov. Pa tudi krompir se je prodajal na kvintale. Ker je bila od leta 1906 naprej blizu železnica, so količine izražali tudi na *vagone*, saj beremo, da so pridelali *česplj 1200 kvintalov ali 12 vagonov*. Še v mojih mladih letih so Cerkljani uporabljali besedo *česplja* za sadež, ki mu danes pravijo *sliva*, najbrž zaradi jezikovnega vpliva prebivalcev krajev, iz katerih največ prihajajo na naš trg. Beseda *sliva* je bil za nas rumenkast sadež, podobne oblike kot česplja, toda malo mehkejši. Pa tudi drevo, na katerem zorijo česplje, je bila *česplja*, slive pa so zorele na *slivi*.

Ko so razpravljali o pomoči neki ubogi ženski, so sklenili, da se *jej kupi 1/2 sežnja drv*. Zanimiv je dajalnik osebnega zaimka *ona*, to je *jej*. Imamo tudi primera: ... *se jej dovoli tik hiše stranišče graditi* ..., ... *se jej da enokratna podpora 4 kron* ... Naletimo na *kvadratni seženj* in na *štirjaški seženj*, saj beremo: ... *odškodnina za vsaki štirjaški seženj* ... Namesto vsaki bi danes v takem primeru zapisali *vsak*. V obdobju, ko je dr. Franc Močnik, po rodu Cerkljan, pisal svoje znamenite matematične učbenike, je nastajalo tudi slovensko matematično izrazoslovje. Za *kvadrat* je bila predlagana beseda *štirjak*, ki pa se ni prijela. Iz nje so izvedli pridevnik *štirjaški*. Kot zanimivost navedimo še, da so za *paralelogram* v geometriji predlagali besedo *vštričnik*, za *trapez* pa *polvštričnik*. Še danes uporabljamo tu in tam besedo *vštric* v pomenu *vzporedno*. *Vzporednici* v geometriji sta bili pri Močniku *vštričnici*. Strokovne besede na osnovi *vštric* se žal niso prijele. Naslednja zanimivost v cerkljanskih zapisnikih je mehčanje v nekaterih sklonih: ... *ne donaša nikacega dohodka* ..., ... *določi se davek 2 kron na vsacega psa* ..., ... *ukaz glede zatiranja predenice in družega plevela* ..., ... *ker bi občina ne imela družega, kot da bi*

občinske ubožce zdravil za ta potrošek ..., ... v **druzih** vaseh županstva ..., ... čeravno nima **velicega** posestva ..., ... pod **kacimi** pogoji ..., ... starešini **druzih** občin ... Zadnji primer tudi kaže, da je bila beseda *starešini* imenovalnik množine samostalnika *starešina*. To izpričuje tudi primer: ... **starešini** tudi zdaj še niso edini glede odobrenja ... Davek na psa bi bil iz določenih razlogov morda dobrodošel še danes. *Predenica* je bila precej nevšečna vrsta plevela, ki je pod seboj v obliki celih preprog dušila vse drugo rastlinje. Namesto besede *razen* so zapisnikarji pogosto uporabljali *razun*, najdemo pa tudi *razven*: ... **razun** male hiše nima nikacega premoženja ..., ... vse davčne občine **razven** Jesenica ...

Duhovnik je bil *duhoven*, kot dokazuje naslednji zapisani stavek: *Za pogreb ne računata niti dva duhovna enako. Mrliškemu ogledniku so rekli mrliški ogled. Nekoč je deloval mrliški ogled Ivan Kumar. Za pregled zaklane živali so bili postavljeni mesogledi, tudi mesoogledi, ki so imeli za nalogo pregledati zaklano žival in so s svojim podpisom jamčili, da je bilo njeno meso užitno.*

Namesto predloga *zaradi* so uporabljali besedo *radi*, kot povejo številni stavki iz zapisnikov, na primer: ... *mu pritičejo mnogo višjo potnino radi* kojih ima županstvo zgubo ..., ... župan predloži tarif Anton Rjavica **radi** ometanja dimnikov ..., ... **radi** odstranitve klanice ..., ... **radi** pregleda mir in vag po okrajnemu meroskušencu ..., ... je bil napaden **radi** izplačila stroškov pri preložitvi občinskega vodnjaka v gasi ..., ... je nevarno proti požaru **radi** obližja hiš, kritih se slamo ...

Na teh primerih vidimo še marsikaj zanimivega. Namesto samostalnika *tarifa* so pogosto uporabljali *tarif*. Nekje beremo še: ... *po tarifu, ki je bil predlogu pridjan* ... Opazimo celo starinski predlog *se* za orodnik (*kritih se slamo*), kar se v zapisnikih pojavi samo še enkrat v stavku: *Ugovarjajo proti izvolitvi Vincenca Rojc podžupanom, ker je se županom g. Antonom Kosmačem v svaštvu v II. členu. Vejic zapisnikarji niso dosledno postavljali, težave so jim delali -ir- in -er-, kot na primer v besedah *mera* in *terjati*, ki so ju pisali pogosto kot *mira* oziroma *tirjati*. Zanimivo je, da so besedo *meroskušenec*, ki izhaja iz besede *mera*, zapisali pravilno. *Meroskušenec* je bila oseba, ki je ugotavljala in potrjevala pravilnost mer in uteži. Tiste čase je bilo v Avstro-Ogrski v uporabi še veliko fizikalnih enot, ki niso temeljile na današnjem metru in kilogramu, tako da so bile pomote in zlorabe pogoste. Beseda *gasa* prihaja iz nemške besede *Gasse*, kar pomeni *ulica*. Pravi Cerkljani tisti*

ulici, ki je omenjena kot kraj besednega napada na župana, še danes rečejo *gasa*. Še dva primera: ... *naznanil c. kr. evidenčnemu zemljemircu ..., ... potirjati* ... Beseda *klanica* pomeni odprt prostor na kmetiji za drva, koše, orodje in drugo.

Ni znano, od kod v zapisnikih toliko hrvatizmov. Morda so bili ostanek ilirskega gibanja ali pa so se zapisnikarji nemara šolali ali služili vojake nekje na Hrvaškem. Tako pogosto srečamo oziralni zaimsek *koji* kot v enem od zgornjih primerov. Navedimo jih še nekaj: ... *škodo, **kojo** je napravila toča ..., ... dimnika, **kojega** je morala popraviti ..., ... mora novo cesto raz **kojo** je odpravil prst, z gruščom nadomestiti ..., ... je sprejeti ono tarifo, **kojo** je ..., ... dopis, vsled **kojega** prosi ..., ... **koja** imata tukajšnja kaplana v stanovanju* ... Opazimo celo starinski predlog *raz*, ki ga sedaj nadomeščata predloga *s* oziroma *z*.

Pravih slovenskih besed, ki se začnejo na *e*, je zelo malo. V bistvu so to besede, izpeljane iz števnikov *en* in *eden*. Jezik pa rad *jotira* in morda ravno zato v zapisnikih velikokrat naletimo na primere, kot so naslednji: ... *bi vsejedno klataril po zunanjih občinah ..., ... odloči se jej **jednokratno** podporo 6 kron ..., ... **zajedno** pa se soglasno sprejme ..., ... ob **jednem** naj se to javno razglasi ..., ... se ji da nekoliko podpore za **jednega** otroka ..., ... 110 K/**Jedenstoideset** kron/* ... Zadnji primer je zanimiv zato, ker števila 110 niso zapisali samo *Stoideset*, ampak *Jedenstoideset*, in še to skupaj, morda iz varnostnih razlogov. Morda pa so pisanje povzeli po nemškem zgledu: *Ein hundredtzehn*.

Velikokrat zapisniki uporabljajo besedo *voznik* za *kolovoz*, na primer: ... *hodijo po starem **vozniku**, kateri je odpuščen ..., ... se **voznik** popravi z roboto po uživalcih ..., ... zgradba novega **voznika** v Labneh iz vasi v Košanijo ..., ... **voznik** iz Rajde v Čeples ..., ... sešli so se glede pretresovanja o delu preložitve **voznika** ..., ... nekaj delavcev za popravilo **voznika** iz Sigat na Makate* ... Beseda *voznik* ima danes po slovarjih popolnoma drug pomen, veliko ljudem na Cerkljanskem pa še vedno pomeni *kolovoz*, to je pot, po kateri se da peljati z vozom. Seveda je zapisnikar mislil na *opuščen*, ne na *odpuščen voznik*. *Voznik* so delali in popravljali z *roboto po uživalcih*, kar pomeni, da je bilo treba oddelati dnino na kolovozu tistim kmetom, ki so ga nameravali uporabljati ali so ga uporabljali. Če kdo ni sodeloval pri *vozniku*, je imel kasneje težave, če je hotel voziti po njem. *Košanija* je predel pri Labinjah, *Sigade* pa so del Cerknega za staro občinsko stavbo, iz katere ruševin so bili hvalevredno oteti obravnavani zapisniki. Pravijo,

da ime *Sigade* izvira iz obdobja Napoleonovih Ilirskih provinc, ker je bila v tistem koncu vasi nastanjena straža, po francosko *la garde*. Zato *Sigade* morda izhajajo iz francoskega stavka *C'est la garde*. Makate pa so kmetija med Gradiščem in Lamkom.

Namesto členka že so v zapisnikih najčese uporabljali besedici uže in vže, na primer: ... če pa bo obolel, se ga bode **uže** tukaj oskrbovalo ..., ... dela pri županstvu se čim dalje bolj množijo, da jih kmalu **vže** dvema več nebode omagovati, a tajniška plača pa je vedno ena in ista ..., ... imajo **vže** priposestvovane deleže ... Predpon u- in v-, s- in izniso pisali po današnjem pravopisu. To potrjujejo številni primeri, na primer: vdeleženci, vgovor, izvišati, zmed, spolnevati, zvršujoč, zvedenci.

Drugi, za današnji čas nenavadni in pogosti zapisi so v zapisnikih na primer še: ... občini **dolžuje** ..., ... v pogodbi 3. **januarja** 1902 ..., ... uradno ni nikjer **zabilježenih** ..., ... **predlagi** in prosí ..., ... s **površjem** 11 ha ..., ... igralna **škrinja** v vrednosti 40 kron ..., ... v prihodnji **spomladi** ..., ... kar pa bi **prizadjalo** samo velikansko zmešnjavo ..., ... 26 **vožnih** dnin po 6 kron ..., ... v **Žirih** ..., ... ker **nema** toliko užitka ..., ... **zaračunil** je 5 % obresti ..., ... glede **zavlačjenja** ..., ... v **Udmatu** pri Ljubljani ..., ... da se po **mogočnosti** podporo ..., ... **do** konec maja 1902 ..., ... **cementno kamenje** pri Želinu ...

Nekateri pridevniki so bili v primerjavi z današnjim pravopisom izpeljani prav nenavadno, na primer: ... v korist **katastralni** občini Jesenica ..., ... v **dedinski** zadevi ..., ... za napravo novega **družbinskega** kolovoza v *Sigade* ..., ... je imel Viljem Peternelj v Cerknem pustne dneve t. l. brez **županstvenega** dovoljenja ples v svoji gostilni ..., ... v **denarnične** dnevnikke tikajočih občinam na dobro ..., ... opojne tekočine pod 55 **alkoholometričnimi** stopinjami ..., ... **domoven** na Ponikvah ..., ... prepoved sekanja **stavbnega** lesu ..., ... **stavbinski** odsek ..., ... je odposlal na **telegrafično** zahtevo ..., ... če je Bašelj **prepeljiv** za Marout ..., ... pošlje v **konečno potrdbo** ..., ... polovica **proračunjenih** stroškov ..., ... se uveljavi **naličen** zakon ..., ... starešinstvo ni **protivno** proti navedenemu predlogu ..., ... se ni moral še izvršiti **namerovani** vodovod ..., ... ogledniki v svrhu obiskovanja **podučevalnih** tečajev ..., ... davki se pokrijejo z **izkupljenim** zneskom ..., ... temu niso **nasprotni** ..., ... ni ugodilo **tuuradnemu** prizivu ..., ... koncesija za **gostilničarsko** obrt ..., ... sprejme ta **ptuje** ovce v rejo ..., ... naprositi za **vodopravno** obravnavo ..., ... **krajni** šolski sveti ... Danes bi zapisali **krajevni** šolski sveti.

Prav tako opazimo drugačne prislove, kot smo jih vajeni, denimo v zvezah: ... se odpravi nočni čuvaj, ker preveč in nerodno vpije po vasi **vnoči** ..., ... se bo korito nekoliko **vkraj** premestilo ..., ... se **svoječasno** vroči ..., ... **odušljeno** in soglasno ..., ... **siloma** potirjati ..., ... **opoludne** se seja preneha ter župan naznani ..., ... **popoludne** ..., ... da **pazno** sledijo točko za točko ..., ... **baš** prečitani zapisnik ..., ... sklene se **porazumno** ..., ... je **testamentarično** zapustila 200 kron za tukajšnji ubožni zalog za zidanje nove ubožne hiše ali hiralnice ..., ... **tje** in nazaj ..., ... zbral in **plodonosno** naložil ..., ... **predpoldne** ..., ... do 4. ure **popolunoči** ..., ... zahvala za **visokodušno** naklonjeno pomoč ...

V zapisnikih je tudi precej izrazov vdanosti in spoštljivosti: ... zadevajoč uravnave bire častitega g. župnika na Bukovem ..., ... nov vodovod, kateri bi se napravil v spomin 70 letnice Nj. Veličanstva ..., ... Blagopokojne cesarice Elizabete ..., ... se Visokoistega imenuje častnim občanom ..., ... od blagorodnega g. glavarja ..., ... nepozabni France grof Coronini preblagega spomina ..., ... spomenico naj vroči visokorodnemu g. deželnemu glavarju ...

Socialno varstvo je v glavnem potekalo na občinski ravni, večinoma v obliki denarnih in materialnih podpor. V obravnavanih cerkljanskih zapisnikih na primer preberemo: ... ima zgovorjeno stanovanje kot užitarca ..., ... kot gostač v Trebenčah ..., ... vdove po pokojnem Alojziju semkaj pristojnem ..., ... vsled slabega zdravja ..., ... pravica do užitka drvi in nastilja ..., ... podpora 15 kron za napravo novih čevljev in ene srajce ..., ... plačati upraviteljstvu bolnišnice v Ljubljani ostanek oskrbnih stroškov ..., ... iz postavnega vzroka se je odpovedal ..., ... občinski ubožec ..., ... za oskrbovanje maloletnih otrok ..., ... biva tamkaj vmirovljen ..., ... se odpravi od tam slaboumni ..., ... se mu da v oskrb Valentina ..., ... prosí, da se jo spravi drugam ..., ... se mu po glavi blodi a ne napravi nobenemu nič žalega ..., ... naj na licu mesta užitne pravice poizveduje ..., ... se bode zamoglo vsaj za silo oskrbovati ...

Ko govorimo o starih in obnemoglih, še danes ne moremo mimo Marofa, na starih avstrijskih zemljevidih zapisanega kot Morat, ki leži med Idrijo in Spodnjo Idrijo pri Mokraški vasi. Pogosto, tudi z nekoliko spremenjenim imenom, ga najdemo v zapisnikih: ... pri usmiljenih sestrah na Maroutu ..., ... v hiralnico na Marof ... Na sejah so kako prošnjo za denarno podporo iz različnih razlogov tudi zavrnil, kakor lahko sklepamo iz delov besedil: ... ker je še mlada in čvrsta

..., ... je zadobil domovinstvo v tamkajšnji občini ..., ... si lahko vse potrebno prisluži s čipkanjem ..., ... naj mu podžupan preskrbi primerno postrežbo, denarja pa ne dati istemu v roke, ker je poznan pravdar in bi vsako prejeto podporo takoj izdal za brezuspešne tožbe ...

Tudi zdravstvu in preventivi so na občinskih sejah posvečali veliko časa, kar je razvidno iz primerov: ... se zdravnikova plača izviša od 1100 kron na 1600 kron ..., ... tekom 10 let mora kmetijstvo propasti samo z bolnicami in ubožno-oskrbovalnimi stroški ..., ... prispevanje v založbo plače občinskega zdravnika ..., ... prostori za pokopavanje crknenih živali ..., ... ni opasne bolezni ..., ... bi se ga odvedlo v kako bolnišnico v zdravljenje ..., ... baraka za izoliranje bolnikov v kužni bolezni ..., ... potrebuje strežaja tudi po noči ..., ... je podarila 6 postelj s celo opravo ..., ... pripravljen hoditi v Cerčno vsak teden oziroma vsake 14 dni ..., ... naj imenovanega pregleda c. kr. okrajni zdravnik o priliki cepljenja kozic v Orehku ..., ... potnina za zdravljenje iz ven Cerčna ..., ... bi poslala sina v zdravljenje in operacijo ...

Kar precej je v zapisnikih še starinskih roditeljskih, dajalnikov in mestnikov: ... naj se privatna podvzetnika obvestita, da v teku 14 dni ..., ... vsih ubožcev iz Straže ..., ... njegova žena daje v moralnem oziru pohujšanje **celej** občini ..., ... ker je pot, na **katerej** je gradjena, javna imovina ..., ... javno razglasiti v **domačej** občini ..., ... občina bo prispevala v **istej** meri ..., ... so na **lici** mesta pregled izvršili ..., ... v nikakem **slučaji** ..., ... pri **tih** obveznicah ..., ... prošnja vdove Marije Uršič na Dunaji ..., ... **vsim** peterim posestnikom ..., ... ali naj županstvo proti **tim** postopa sodnim potom ..., ... ne bode imel dalje v **stanovanji**

...
Navedimo še nekaj primerov uporabe nenavadnih primernikov pridevnikov in prislovov: ... kako bi jim bilo **ložej**, ali sami ali s posojilom ..., ... se bode mogla razdelitev čim **brže** dejansko izvršiti ..., ... **ubožniši** prebivalci delali bodo proti plačilu, **premožniši** pa v razmirju izravnega davka ..., ... mu čim **lože** izprosi najvišjo potrdbo ..., ... v stalno oskrb za **nizeje** ceno ...

S čim vse so se na občinskih sejah še ukvarjali, lahko razberemo iz nenavadnih, celo lepih samostalnikov, na primer: ... se ga odvede v **blaznico**, ker ni čiste pameti ..., ... **sadjereja** ..., ... **rudosledstvo** z nado na uspeh ..., ... račun dohodkov prodanih **premakljin** ..., ... vsled pravnomočnega **razsodila** ..., ... kjer je podloženo **lesovje** že popolnoma segnilo ..., ... podporo potrebujejo za odkup zemljišča,

razstrelbe in umetno podzidje ..., ... v škodo avstrijskega **vinogradstva** ..., ... nadzornik **robotnikov** občine Gorje ..., ... ostali znesek plačati ima **prositelj** ..., ... kmetijsko-kemično **poskuševališče** v Gorici ..., ... župan kot **računodajalec** ..., ... za pašo, **drvosek** in **nastiljo** ..., ... je sprejela tudi osem **zunanjkov** ..., ... se mu kaj popusti na **izkupilu** za prodani les ..., ... zastopniki imajo v svoji občini robote nadzorovati in o **spolnovanju** tih županstvu poročati in **seznamek** predložiti ..., ... lesni **prekupci** ..., ... dovesti v prejšnji **stan** ..., ... **dolgost** vodovoda ..., ... takoj po jesenskem **poplavu** ..., ... s priporočilom deželne **računarije** ..., ... varstveni **okrog** v **obsežju** 50 m ..., ... se odzame neopravičenim **lastilcem** ..., ... zidanje nove **mleknarice** ..., ... sposoben za **prevožnjo** ..., ... so tudi že **deležniki** odobrili ..., ... izključen vsake **deležbe** na občinskih zemljiščih onstran Idrije v Masorah ..., ... sestavi dotični poduk v **zmislu** člena 4 zakona ..., ... župan podpira **prošnjike** ..., ... visoki deželni zbor spremeni **postavo** ..., ... zadeva se odstopi v presojo in **vslišbo** ..., ... preberejo se izkazi onih **pripadencev** zunanjih občin ..., ... **primanjklej** pokril se bo z pobirjano užitekovo ..., ... bode potem novo **zidišče** odmaknjeno 20 cm od občinskega kolovoza ..., ... za **vzprejem** Antona v tukajšnjo občinsko zvezo ..., ... ali bi imela nova pot kak pomen in **hasek** ..., ... celo naše starešinstvo z županom vred je **lažnik** ..., ... prošnja za zidanje nove **mleknarice** v Planini ..., ... so pregledali **prizidje** klanice ..., ... dopis krajevnega odbora za **povzdigo** čipkarskega tečaja ..., ... kozolec je sezidal že do pod **blazin** ..., ... odlok glede **pomnožitve** živinskih sejmov v Ajdovščini ..., ... plača vsak **obvezanec** po 30 vinarjev ..., ... rešitev prošnje **nabiralnice** in poštnege sela ..., ... po meri njih užitka ali **deležbe** ..., ... med **razpoložbo** ni došlo nikakega ugovora ... Povejmo, da je **blazina** pri tipičnem cerkljanskem kozolcu, toplharju, močnejši, navadno hrastov tram, ki prečno povezuje dva stebra na polovici njune višine.

V zapisnikih je bila tudi navada, prevzeta najbrž iz hrvaščine in ruščine, da so uporabljali orodnik v primeru poklicev ali zadolžitvev: ... glasom zapisnika pa je bil izvoljen **predsednikom** Fran Kacin ..., ... imenuje **zvršujočim organom** občinskega slugo Josipa Štucina v Cerknem ..., ... izvolijo enoglasno Petra Jurmana **predsednikom** ...

Oglejmo si še nekaj primerov omenjanja pijač: ... na vsak hektoliter pive, ki se občini na drobno potoči ..., ... podelitev koncesije za žganjetoč ..., ... doklada na mošt ..., ... na drobno potočene pive ..., ... pobiranje občinskih davščin na pivo in opojne pijače ..., ... občinske davščine na

pivo in žganjine ..., ... doklada na užitnino vina in mesa ...

Seveda na sejah niso mogli mimo finančnih zadev: ... **denarna odškodba** ..., ... premoženje brez **komunšnine** ..., ... s potirjano **užitkovino** ..., ... z **denarom** delati ..., ... ne da bi prišle občine v **finančno rujino** ..., ... nikakor ne veruje na **pravilnost računov** ..., ... na čegav račun naj bi se **revizija** izvedla ..., ... kdor **revizorja** potrebuje, naj ga še plača ..., ... občinska **užitnina** na pivo ..., ... letna **najemščina** ..., ... **davščina** na pivo in opojne pijače ..., ... je vplačal **ženitno takso** ..., ... najme tozadevno **posojilo** ..., ... bolniški **troški** ..., ... **štantnina** ..., ... pogodila se je **odškodnina** v znesku 14 kron ..., ... podvrženi **davščini** potom deželnih opravnikov ..., ... plača **voznino** skupna občina, druge **potroške** pa vsak posamezen vdeleženec ..., ... **povišek 60 K** je za enkrat previsok ..., ... osebna dohodnina – **prebenda** ... Z besedo **rujina** je zapisnikar mislil na **ruino, razvalino**. Beseda **dohodnina** ima danes popolnoma drug pomen kot pred 100 leti. V zapisnikih so s tem mišljeni dohodki od nadarbine, cerkvene posesti, katere užitek je bil vezan na kako višjo cerkveno službo. Beseda **prebenda** prihaja iz latinske besede *praebere*, kar pomeni nuditi.

Precej je bilo govora o robotah, železnicah, vodovodih, cestah, poteh, brveh, mostovih in drugih gradnjah. To pojasnjujejo primeri, v katerih opazimo, tako kot doslej, tudi neobičajni besedni vrstni red: ... na licu mesta pregledati in dognati stroške, ter da se potem robote porazdelijo po davku med vdeležence ..., ... v delo odloči se 50 voznih robot po 6 kron ..., ... dosti posestnikov, kateri niso dostali njim odmerjenih robot ..., ... cesto od Travnika do Otaleža je očistiti, deloma pogrščati in napraviti površnje vodne odtokove ..., ... ustanovitev postajališča pri stražnici Zarakovec ..., ... se železnica otvori javnemu prometu ..., ... bi bilo umestno vdeležiti se z deputacijo otvoritve nove bohinjske železnice ..., ... glasom katerega se ima znesek K 97.75 prejet kot odškodnina občinskega zemljišča od c. kr. državne železniške uprave plodonosno naložiti in dotično knjižico tja predložiti ..., ... se zgradi železniško postajo na Grahovem na levem bregu potoka Bače pod Brelihom v Bukovem ..., ... so se ustanovili v Idriji, Žireh, Horjulu in Polhovem gradcu konsorciji za trasiranje nove železnice Ljubljana-Idrija-sv. Lucija ..., ... hočejo speljati železnico iz Spodnje Idrije skozi Kanomljo v Dol. Tribušo, odnosno na Reko ter bi se na ta način cerkljanski okraj popolnoma izoliral od železniškega prometa v veliko škodo prebivalstva ..., ... pripravljalna dela za zgradbo lokalne železnice z normalnim

tirom od Sv. Lucije do kranjske meje v dobi enega leta ..., ... je dovolilo napraviti predor skozi zemljiško parcelo ter nastaviti preko iste parcele brzojavne droge ..., ... pri napeljavo novega vodovoda ..., ... se napravijo novopotrebni odtoki za napajanje živine ..., ... g. podžupan nasvetuje, da doda gornji nakladi za nov vodovod še 10 % naklada ..., ... za napravo cevi ..., ... lastnika zemljišč, ležjočih pri izviru vodovoda ..., ... vodovod v daljavi 180 metrov ..., ... denarna podpora v svrhu zgradbe nameravanega vodovoda ..., ... stavbeni odsek vodovoda Zakrižem prosi ..., ... vzrgajen reservoir ..., ... se pozove cestni odbor ..., ... do skladovne ceste ..., ... se nova črta po drugem ugodnem kraju izpelje ..., ... svet ni stanovitven in se vsaja ..., ... župan predloži, je-li stroške naprave občinske brvi ..., ... se lepim potom protivi odstopiti zemljišče ..., ... na mostu pri roji ..., ... sklene se napraviti železne obcestne držaje ..., ... bo hotela cesto vravniti in razširiti ..., ... na vsakem koncu brvi je naznaniti z razločnim napisom, da se s konjem ali drugo podkovano živino ne sme čez ..., ... z obstranskim kamenitim obzidjem in se za tramovje naroči 4 železniške šine, za mostnice pa hrastove dilje ..., ... mora iz tal moleči kamen toliko odstraniti, da ne bode oviral hoje in vožnje ..., ... sposobna za peš hojo ..., ... zapričeta občinska cesta ..., ... sklene se, da kedar se voda oteče ..., ... od njihove pristave na Kovku do državne ceste ..., ... zidava nove štale ..., ... se mu dovoli izvršiti prezidje, kakor tudi prizidje k svoji hiši ..., ... svojevolljno zidal, kakor bi se njemu poljubilo ..., ... nameruje napraviti stranišče ..., ... bi se mrtvašnica na novo pokrila, in sicer z eternitom ..., ... ker je gradnja zadosti odstranjena od občinskega kolovoza ..., ... napravi na kozolčevo streho snegobran ..., ... kako in kam nameruje odvoditi kap ..., ... se bodo vrata nad stopnicami odpirala na plac ..., ... se imajo jarki okoli živinskega sejmišča izčistiti oziroma novi napraviti ...

Oglejmo si še nekaj tipičnih zapisov s področja vzgoje, šolstva, cerkvenih zadev in delovanja samega županstva: ... kjer se ob enem izdelano blago, sukanec in vzorce hraniti **zamore** ..., ... občina bi morala skrbeti za snaženje in kurjavo ter prvo šolsko **opravo** ..., ... **ministerstvo** je dovolilo za zidanje novega kuracijskega poslopja v Otaležu milostnim potom iz verskega zaloga **izvanreden** prispevek 5000 kron ..., ... naj županstvo pazi, da **se zabranjuje** pokvarjenje mladine ..., ... **v svrhu** popravila vikarijske cerkve v Orehku ..., ... ako pa dekan zahteva **priprago** za prevožno **mobilitij**, dovolj se mu voznino plačati ..., ... se zahvaljuje za častni **vsprejem** in za brezplačno prevožno blaga

..., ... zborovalci **protestujejo** proti zidanju ..., ... sklene se povabiti **bilšega** župana ..., ... se brez opravičenega vzroka ne **vdeležujejo** starešinskih sej ..., ... naj županstvo **dotičnega** nemudoma obvesti, da se odpravi vzgrajeno podzidje ..., ... se županstvom **polajša** oskrb ..., ... razglas ničesar **ne hasni** ..., ... je že pri treh županih **tajnikoval** za malo odškodnino v prid občini ..., ... se naroča **tamošnjim** občinskim zastopnikom ..., ... odbrana komisija, sestavljena **zmed** občinskega starešinstva ..., ... je **odobrovaje** na znanje vzelo ..., ... zaslišal **glede njih mnenja** ..., ... **množeče se delo** od dneva do dneva ..., ... naj občina **najme** prostor ..., ... občinsko starešinstvo županije cerkljanske v današnji seji najodločneje **protestuje** proti temu ..., ... župan sejo **pretrga** ..., ... **odloči** se do boljše poizvedbe ..., ... župan **popraša** starešinstvo ..., ... vsled **prememb** v starešinstvu ..., ... je potrebno **premeniti** ..., ... v navzočnosti gori navedenih izvzemši Eržen Ivana in ..., ... tamošnji občinski zastopniki ..., ... v seji potrjen ..., ... prebere se prošnja, **došla** sem z ukazom ..., ... v **denašnji izvanredni seji** ..., ... je kolajno prej pozlatiti in potem v občinskem arhivu shraniti ..., ... pregledati stanovanje z ozirom na varnost ognja ..., ... kdor želi iti na lastne stroške **v kar** so se oglasili ...

Seveda se ne moremo izogniti splošnim pravniškim izrazom in izrazom v medčloveških odnosih: ... vročba pisma ..., ... v zmislu navodila ..., ... prepirna zadeva ..., ... v ogib sodnemu postopanju ..., ... je sodnim potom pot zaprl ..., ... tozadevna prošnja ..., ... se istemu odstopi celi prepirmi laz ..., ... med razpoložbo istih ni vložen noben ugovor ..., ... na podlagi tozadevnih spisov ..., ... v svrhu dosega podpore ..., ... potom politične rubežni ..., ... v očigled teh razlogov ..., ... na predlog nje zastopnika ..., ... ima ogibom izvešbe plačati ..., ... se resolucija takoj odpošlje na merodajno mesto ..., ... se ima preudarek v tem zmislu popolniti ..., ... po meri njih užitka ali deležbe istega ..., ... jo predloži c. kr. okrajnemu glavarstvu v daljno uradovanje ..., ... v podporo sem spadajočih posestnikov ..., ... ne more izterjati postavnim potom ..., ... predlaga v potrjenje ..., ... mora izvršiti zvedena tvrdka ..., ... nepremišljeno počenjanje ..., ... ne bo služnosti kratil ..., ... da se odvetnik Dr. Henrik Tuma odpoveduje častnemu občanstvu občine Cerčno ..., ... od strani mejašev ni nasprotnosti ..., ... se protivijo ..., ... se ima zemljišče pregledati na lice mesta in z dotičnim posestnikom pogoditi za odškodnino ..., ... z onedotnimi peterimi posestniki ...

Iz vseh teh primerov je razvidno, kako so se izražali na občinskih sejah v Cerknem pred sto leti in kaj vse so obravnavali. Navedli smo nekaj izrezov iz originalnih stavkov v zapisnikih teh sej, da bi se bolje videlo, kakšen je bil jezik nekega zapisnika v preteklosti, in upajmo, da nekateri naši sproti komentarji ne bodo doživeli graje, kakršne je bil deležen cerkljanski občinski sluga, kar so dali celo v zapisnik: ... opozoriti pa ga ima županstvo, da naj razglase objavlja in prečita, kakor so pisani, brez njegovih zasebnih dostavkov in dovtipov.

Ferdinand Vidmar

BORBA NA VOJŠČICI

La mémoire et l'espoire

S francoskim novinarjem Jeanom, ki sem ga spoznal 1961. leta med prvo konferenco neuvršenih v Beogradu, sva se kasneje večkrat srečevala na športnih prireditvah doma in v tujini. Zadnje srečanje je bilo v Parizu marca 1989 med svetovnim prvenstvom v umetnostnem drsanju v Palace Omnisport Bercy. V tiskovnem središču sva ob jutranji kavici primerjala športne podatke in klepetala o politiki.

Nekega dne mi je precej na dolgo pripovedoval o svojih dogodivščinah med vojno, ko je bil "maquis" (član odporiškega gibanja). Na koncu svojih spominjanj mi je dejal: "Ti si verjetno prebil vojno med šolskimi klopki in na športih igriščih."

Odgovoril sem mu: "Deloma. Od septembra 1943. leta sem bil tudi jaz "maquis" in istega meseca že prvič ranjen; samo o teh stvareh se nerad pogovarjam."

"V redu," mi je rekel, "povej mi vsaj, kateri dogodek te je med vojno najbolj pretresel?"

Začel sem pripovedovati o bojih na Vojškem in na Vojščici na velikonočno nedeljo leta 1945 in o dogodkih, ki sem jih osebno doživel tistega dne.

Ruska vojna misija pri štabu IX. korpusa, od leve v prvi vrsti: major Fedja, podpolkovnik Ribačenko (vodja misije), podporočnik Sergej in zvezni oficir. V drugi vrsti Anton Rant in Ferdi Vidmar.

Pred začetkom naj razložim, da sem bil po devetih mesecih stalnega potovanja med glavnim štabom Slovenije in štabom IX. korpusa v juniju leta 1944 imenovan za spremljevalca in tolmača ruski misiji. Na tem mestu sem se znašel zaradi dobrega znanja italijanskega jezika. Pomočnik šefa misije, major Fedja, je zelo dobro obvladal italijanščino, zato je načelnik štaba IX. korpusa, Albert Jakopič - Kajtimir, zaprosil, naj me premestijo na misijo kot tolmača iz slovenščine v italijanščino in obratno.

Zadnja velika ofenziva na Primorskem se je praktično začela že decembra 1944. leta. Po izrednih bojih enot IX. korpusa, ki so uspele razširiti svobodno ozemlje na jugu in severu Primorske ter na Gorenjskem, je Nemce posebno motilo dejstvo, da so morale njihove enote zapustiti Železnike in so imele hude boje z Vojkovo brigado v Gorenji vasi. Zato so začeli pred božičem 1944. leta obsežno ofenzivo s prvimi spopadi v Vipavski dolini, nato na Predmeji, Lokvah in Čepovanu. Energični nastopi XXX. divizije in enot VDV brigade so preprečili prodor sovražnikov v osrčje svobodnega ozemlja. Toda boji so kar trajali. Po kratki pavzi sredi februarja se je začelo.

Zapustiti smo morali Cerkno in se premakniti najprej na Lokve, nato pa v Gorenjo Trebušo, Predmejo in Otlico. Od tu smo zadnje dni marca krenili mimo Golakov in Mrzle Rupe proti Vojskemu. V zgodnjih jutranjih urah smo se približali vasi. Odločeno je bilo, da bomo dolino prečkali kakih 100 metrov severozahodno od vasi.

V trenutku, ko se je prednji del kolone znašel pri dnu doline, nas je presenetilo

streljanje iz mitraljezov in pušk ostrostrelcev. V koloni pred nami so bili oficirji in spremljevalci angleške vojne misije. Po prvih streljih se je zgrudil angleški major. Vodja ruske misije, podpolkovnik Ribačenko, mu je skočil v pomoč, v tistem trenutku pa je bil zadet tudi sam. Spremljevalec Viktorja Avblja je uspel povleči Ribačenka z mesta, kamor je bilo usmerjenih največ strelcev, nato pa je mene poslal v gozd po dva kola, da bi pripravil zasilna nosila. Ko sem se bližal gozdu, sem opazil, kako so krogle dvigovale travo in zemljo. Nekdo me je vztrajno, a k sreči neuspešno lovil. Neuspešno so streljali na nas, medtem ko smo Ribačenka nosili proti vrhu hriba. Levo in desno od nas smo videvali soborce, ki so ležali ranjeni ali smrtno zadeti. V hipu, ko smo se ustavili za grmom, da bi si malo odpočili, sem videl, da je bil zadet oficir Mornariškega odreda IX. korpusa. Na pomoč je priskočil zdravnik in me prosil, naj mu pomagam. Ko sem oficirju dvignil desno nogo, je zdravnik ugotovil, da mu je krogla dum-dum prebila nogo pod kolenom. Prišla je bolničarka in zbrala skupino fantov, da bi mornariškega oficirja prenesli na varno. Mi pa smo krenili proti vrhu. Pred nami se je uspešno premikala skupina, ki je jurišala proti vrhu in ga zasedla. S tem je preprečila obkolitev vseh enot IX. korpusa. Ko smo se na poti za hip ustavili, so nas iz bližine poklicali, naj pomagamo, ker je padel Stjenko. Krogla ga je zadela v čelo, ko je opazoval premike Nemcev. Na daljnogledu je bilo videti žleb, ki ga je naredila krogla, preden ga je zadela.

Na vrhu hriba smo poiskali varno zatočišče za ranjenega podpolkovnika. Položili smo ga med skalovje, kjer je bil na

varnem pred krogami in granatami, saj so nas Nemci obstreljevali tudi z minometi. Ob 12. uri smo zaslišali zvonove oddaljenih cerkva. V počastitev velikonočnih praznikov je streljanje za eno uro utihnilo. Moje misli so v tem trenutku pohitele k staršem in sestri, potem pa sem začel razmišljati, zakaj se nam vse to dogaja.

Vtem sem zagledal telegrafista angleške misije, ki je vrgel žično anteno na najvišje drevo. Ko mu je uspelo usposobiti oddajnik za zvezo, je začel pošiljati depeše glavnemu štabu Slovenije. V pogovoru je Ribačenko rekel, da mu ne smemo vzeti pištole in pasja: "Preden me Nemci dobijo, se bom sam pokončal."

Zagotovil sem mu, da mu ne bomo ničesar vzeli. Vedel sem, da je pištola neuporabna, saj sta jo zadeli dve krogli, kar ga je morda rešilo.

Približal se nam je oficir angleške misije, se pozanimal, kako je z Ribačenkom, nato mi je dejal: "Preden sem prišel k vam, sem bil na italijanski fronti, še prej pa na Daljnem vzhodu, vendar nikjer nisem videl tako silnih bojev."

V popoldanskih urah je streljanje večkrat utihnilo, saj je nam, in verjetno tudi Nemcem, začelo zmanjkovati streliva. Nemci so kljub temu vztrajali in nas poskušali obkoliti.

Proti večeru je streljanje utihnilo in ko se je že stemnilo, so se Nemci umaknili. Mene so odredili za spremstvo Ribačenka. Pospremili smo ga k centralni apoteki IX. korpusa, ki je bila v Kozjih stenah. Tam smo ga skrili med skalovje, pokrili z odejami in zamaskirali z listjem in vejami. Sam sem nadaljeval pot proti Dolenji Trebuši. Ko sem

prišel do vaškega pokopališča, sem se prvič ustavil in začel opazovati okolico. Potem sem se pognal čez cesto k prvim stavbam. Ob vogalu vsake stavbe sem za hip postal, poslušal, opazoval. Zadnja večja stavba je bila blizu mosta, tu sem obstal dalj časa in tik ob mostu zagledal improviziran bunker. Po daljšem opazovanju sem v bunker vrgel kamen. Ker ni bilo nikakršnega odziva, sem vzel v desno roko bombo, v levo pa brzostrelko in stekel čez most. Ustavil sem se kakih 200 metrov nad cesto Idrija–Most na Soči v bližini vodnjaka. Vanj sem spustil vedro, vendar na žalost ugotovil, da v vodnjaku ni bilo vode. V tistem trenutku sem zaslišal, da se nekdo približuje. Počepnil sem in ko je bila oseba že čisto blizu, sem ugotovil, da je prijatelj Silvij Kavčič. Po kratkem pogovoru sva krenila vsak v svojo smer.

Ko se je zdanilo, sem prispel k prvi hiši pod vrhom Šentviške planote. Na bližnjem travniku sem zagledal kmeta, ki je v zgodnjih jutranjih urah kosil travo. Povabil me je domov na skodelico svežega, komaj pomolzenega mleka. Končno sem se malo odžejal in si opomogel, saj že tri dni nisem zaužil ničesar. Pot sem nadaljeval proti vasi, kjer sem srečal štabnega radiotelegrafista, ki mi je dejal, naj grem takoj z njim, ker iz glavnega štaba Slovenije kliče šef ruske misije in želi dobiti informacije o stanju Ribačenka. Povedal sem mu, da je bil Ribačenko ranjen, z drugimi pa je vse v redu. Popoldan so se nenadoma pojavili transportni avioni, ki so odmetali zaboje s hrano in orožjem.

Zvečer smo prvič po treh dneh jedli toplo hrano in pili angleški čaj ali pa pravo kavo. Jaz sem pil kavo, ker so mi dali novo

Odkritje partizanskega grobišča na Vojšičici 4. julija 1956. Tomo Brejč (na desni) predaja grobišče v varstvo predsedniku Občinskega ljudskega odbora Idrija Ladu Božiču.

nalogo; vrnem naj se v Dolenjo Trebušo, da bi spremljal Ribačenka v bolnico Franjo. V Dolenji Trebuši nas je čakal fiatov avto znamke Balilla. Podpolkovnika smo polegli na zadnje sedeže, jaz sem sedel k šoferju in šele takrat v njem prepoznal svojega someščana Ludvika Gnezdo.

Ob prihodu do javke bolnica Franja sem se začudil, ker mi niso zavezali rute okoli oči, preden smo se podali v notranjost. Sprejela naju je dr. Franja, ki je Ribačenka takoj pregledala in odločila: "Jutri ga bomo operirali. Sedaj pa naj počiva. Bodite ob njem, dokler ne zaspi."

Nisva prav dolgo klepetala. Na koncu se mi je zahvalil in dejal: "Spasiba, zdravstvuj, ja

tibja ni budu nikogda zabit." (Hvala, pozdravljen, ne bom te nikoli pozabil.)

S temi besedami sem končal svoje pripovedovanje francoskemu kolegu. Jean me je nato vprašal: "Po vseh teh težkih preizkušnjah, kaj ti je ostalo?"

Odgovoril sem mu: "*La mémoire et l'espoire*" (Spomin in upanje.)

Radica Pahor

MOJI SPOMINI NA GIMNAZIJO V IDRIJI V LETIH 1945-1947

Idrija je praznovala stoletnico prve slovenske realke v Sloveniji. Moja generacija ni imela možnosti šolati se v Idriji, zato nekaj besed o našem šolanju.

S šolskim letom 1945/46 se je v Idriji začela nižja gimnazija v 2. nadstropju osnovne šole. Bili so trije prvi razredi, en drugi, en tretji in en četrti razred. Bilo je 192 učencev, 78 dečkov in 114 deklic. V učiteljskem zboru so bili samo trije Idrijčani: Micka Treven, Srečko Logar in Albin Vončina.

Največja zanimivost za nas učence je bila, da smo se učili slovenski jezik. Prej smo namreč hodili v italijansko šolo. Slovenščino smo poznali samo iz knjig, le včasih smo imeli priliko poslušati radio Ljubljana, znali pa smo samo idrsko. Na svoje šolanje imamo zelo lepe spomine. Največja posebnost šole je bil njen ravnatelj, profesor Jože Makuc, ki je učil matematiko, fiziko in kemijo.

Med vojno je bila šolska stavba pri bombardiranju precej poškodovana, stekla v oknih razbita. To steklo so nadomestili z lesom, toda razred rabi svetlobo. Profesor Makuc je sam izdelal vložke za okna, ki so prepuščala svetlobo. Material je šel iskat v Milano. V šoli je pripravil delavnico in v njej gazo mazal z neko tekočino, da je gaza postala trda. Namesto stekla so bile v oknih bele krpe, ki so ohranjale toploto in puščale dovolj svetlobe.

Profesor Makuc je tudi režiral dramo Frana S. Finžgarja »Razvalina življenja«. Igralci so bili učenci 3. in 4. razreda nižje gimnazije:

Ana Vidmar

Nuša Šinkovec

Radica Pahor

Mirko Zelenc

Silvo Kobal

Emil Gantar

V Idriji smo nastopili dvakrat. Gostovali smo v Tolminu, Mostu na Soči, Renčah in v Šentjakobskem gledališču v Ljubljani. 24. 6. 1946, ko smo nastopili v Ljubljani, nas je na svojem domu sprejel sam avtor, gospod Finžgar. Za nas je bilo to, da smo sedeli pri njem in se pogovarjali, čudovito doživetje. Takratni režiser mariborskega gledališča je izjavil, da še ni videl tako dobre amaterske predstave, in kar verjeti ni mogel, da so to težko dramo tako izvrstno podali tako mladi igralci, stari od 14 do 17 let.

S šolskim letom 1946/47 se je višja gimnazija začela s 5. razredom. V razredu je bilo 12 učencev, samo eden ni bil Idrijčan:

Anka Flander

Danijela Grum

Radica Jereb

Marija Jež

Justi Kavčič

Angela Kobal

Irena Krhne

Marija Rupnik

Ana Šinkovec

Alojz Jerončič

Franci Kos

Slavko Tratnik

Naši profesorji so bili:

Erna Česnik

Zora Frelj

Sonja Rojc

Grozdana Udovič

Amalija Malovrh

Albin Vončina

Imeli smo naslednje predmete: slovenski, ruski in angleški jezik, zgodovino, zemljepis, matematiko, prirodopis, mineralogijo in risanje. 17. februarja 1947 je bil razred ukinjen. Po odloku PPNOO v Ajdovščini, številka 550/1 z dne 8. 2. 1947: »5. razred se ukinja, ker ni za njegov obstoj zakonite in stvarne osnove.«

V šolski kroniki piše: »Ukinitev petega razreda in s tem prekinitev postopnega ustanavljanja višje gimnazije ni vznemirila samo prizadete dijake in njihove starše, ampak vse Idrijčane, ki so v novi nastajajoči gimnaziji videli naslednico prve slovenske realke. Dijaki 5. razreda so nadaljevali šolanje v gimnaziji v Postojni in tehnični šoli v Idriji in v Ljubljani.«

Naj svojo pripoved zaključim z opisom, kako smo se učili slovenski jezik. Za nas je bila slovnica slovenskega jezika najtežji predmet. V primerjavi s slovnico italijanskega jezika je bilo mnogo novih pojmov, naj omenim samo sklanjatev in dvojino. Najtežje pa je bilo pravilno izgovarjati samoglasnike. Samoglasnik ni samo a, e, i, o, u, ampak širok, dolg, ozek, kratek, polglasen. Pri tem smo si pomagali tako, da smo izgovorjavo samoglasnikov določili s pomočjo našega idrijskega narečja.

Široki o je »uo« /bob, nož, norec, otrok, kozel, kosa, konec, lonec/, po idrsku »buob, nuož, nuorc, uotrak, kuozu, kuosa, kuonc, luonc«.

Ozki o je »u« /goba, pot, moka, mož, kokoš/, po idrsku »guba, put, muka, muž, kakuš«.

Široki e je »je« /metla, sestra, žena, teta, omelo, veža/, po idrsku »mjetla, sjestra, žjena, tjeta, amjelu, vježe«.

Ozki e je »i« /med, led, sreča, deset, devet, jetra, meh, delo, sneg/, po idrsku »mid, lid, sriča, desit, devit, itra, mih, dilu, snih«.

Polglasni e se izpusti: kedaj - kdaj in sedaj - zdej.

Polglasni e se izgovori kot a /steza, pes, bezeg, dež, megla, pekel, steber/, po idrsku »staza, pas, bazg, daž, magla, paku, stabr«.

Trudili smo se govoriti lepo slovenščino. Naš učitelj Albin Vončina je naš trud še oplemenitil s svojimi besedami pri pouku risanja, saj je rekel: »Sedaj je zadnji čas, da rečete »pinzl« ne čopič«.

Rafael Terpin

TERPINOVA KRONIKA

1935-1945

Kronika nastaja od leta 1993 dalje, se pravi, da sem jo leta 1993 zložil za vsa leta nazaj (po dosegljivih virih), od tega leta naprej pa jo pišem sproti. Vanjo beležim vse večje ali pomembnejše dogodke, ki zadevajo mojo družino, njene člane ali žlahto, tudi ta priženjeno. Zapisi govore o rojstvih, smrtih, porokah, šolanjih, praznovanjih, potovanjih, o službah in poklicih, o nakupih in prodajah, o gradnjah in selitvah. Pa še o marsičem.

K pisanju kronike me je vzpodbudilo dvoje: prebiranje preciznih zapiskov brivca Toneta Kosa (bil je od sile gospodaren človek!) in sestavljanje rodovnikov Terpinove, Kosove, Felčeve in Ferjančičeve družine. Na precej podatkov sem naletel tudi pri dolgoletnem (in še vedno trajajočem) raziskovanju idrijske hiše. Stregli so mi župnijski arhiv, zemljiška knjiga in urbar. Kronika je torej že v zasnovi premogla precej verodostojnih podatkov.

Najstarejši prednik našega rodu (v direktni povezavi) je bil Jakob Terpin. V idrijskem urbarju iz leta 1680 piše, da je plačeval 18 godinarjev davka kot posestnik kovačije. Istega leta se mu je rodil prvi sin Blaž (mati

je bila Urška, njen priimek ni zapisan). Domnevam, da tedaj do kovačije ni bilo lahko priti in je Jakob 1680. imel vsaj trideset let. Kot drugi sin se mu je rodil »moj« Andrej, kot tretji pa »moj pra...stric« Martin, ki je imel (pozneje, seveda) svojo hišo ob Šelštvi (danes parkirišče pod cesto h Komunalni), a se je za njim in njegovo družino (pet otrok) izgubila vsaka sled. A Andrej je pustil sled.

Trudim se, da kroniko pišem hladno in neprizadeto, skoraj brez osebnih olepšav – skratka, na papir spravljam zgodovino celih družin kot nekakšen zunanji opazovalec ali kot nekdo, ki je za delo plačan. Nekateri sorodniki pri Kroniki ne marajo sodelovati, najbrž jo čutijo kot grožnjo svoji zasebnosti. Sem pa hvaležen za vsako pomoč.

Podatki so torej zbrani z vseh vetrov, ne le iz arhivov, tudi iz osebnih dokumentov, iz ohranjenih poštnih pošiljk in iz ustnih sporočil.

Iz starejših podatkov včasih zaslutimo sicer nenapisane tragedije, pa tudi za mlajšimi redkobesednimi zapisi se skrivajo cela človekova obdobja: srečna, zadovoljna, obupna ali težka. Kronika na prikrit način (za pozornega bralca zelo očiten) pripoveduje,

kako z ljudmi opletajo čas, politika in zgodovina (le čas ni zgolj človekova kategorija). Kronika govori o človeški nemoči in sprijaznenosti z usodo (ali tistim, kar hoče bog), govori pa tudi o ljubezni, ki prej ali slej drži vse skupaj pokonci.

Še nekaj besed o idrijskih Terpinih. Gre za star rod, v Idriji najmanj od 1680. leta dalje. V Idrijo smo najbrž zašli od nekod s Primorskega (Goriškega), a to so le domneve. Skozi stoletja smo živeli od knapovščine. Kot vse druge so nas tolkle boleznin in neumnosti, lastne in tuje. Neveste so prihajale s kmetov. Povezav z idrijsko kmečko okolico je bilo vse polno. Žal so neraziskane. Njihovo razvozljanje bi gotovo pomenilo mnogo dodatnega brskanja po arhivih. Matere (neveste) so bile pač vedno zapostavljene. Gospodar družine je bil možki, mož in oče, tisti, ki je prinašal zaslužek. Matere so le rojevale. V najstarejših župnijskih zapisih ni naveden niti njihov priimek.

Moji možki predniki so bili skoraj vsi knapi, bili so »taužntkinstleri«. Posedovali ali izgubljali so hiše in vrtove. Podvrženi so bili revščini, lakoti, nadlogam in ugodnostim

knapovskega življenja. Bili so vrtnarji, sadjarji, ptičarji, gobarji, prebiralci svetega pisma. Na splošno velja, da so bili brez posluha, a so imeli dobro razvit občutek za lepote gozdne prirode. Tudi smisel za likovno govorico se v našem rodu večkrat nenadejano pojavi, a tudi ponikne.

Na naslednjih straneh objavljam del kronike – zapise iz prelomnih let 1935–1945. Berite! Sploh ne mislim, da so moji ljudje doživljali hude čase italijanske okupacije in druge svetovne vojne drugače od ostalih! Ne, naravnost pretresljivo se mi zdi le, kako je ves čas prenašanje hudega, celo tragičnega, tesno povezano z neminljivostjo lepote in predvsem ljubezni.

1. 10. 1936, slikano v Idriji, Podgore, za Ta debelo skalo. Zadaj stojijo: Julka Terpin (por. Zupančič), Mirko Kobal, Fanči Terpin, Jože Trpin (iz Ljubljane), Mirica Tratnik (por. Simnovčič), Marička Štekar (roj. Terpin). V sredini stojijo: Pepe Terpin, Marija Terpin (roj. Kočevar), Franca Terpin (roj. Mravljje), Štefan Terpin, Hanca Tratnik (roj. Terpin). Spredaj sedijo: Franci Štekar, Nuška Štekar (por. Wahl), Poldi Tratnik (por. Ferfolja), Ivica Tratnik (por. Favaro), Lidija Štekar.

1935

3. 3. - MINKA KOS služi v Milanu pri gospe OELSNER, VIA RUGGERO DI LAVRIO 3, MILANO.
25. 4. - Poročita se CVETO TROHA izza sv. Trojice in ANGELA KOS (21 let) z Luže.
26. 4. - ANGELA TROHA potuje v Trst. Stanovanje v ulici SCALA FEROLLI št. 7. Tu sta z možem bivala tri leta (1935–1938).
10. 5. - CVETO in ANGELA TROHA gresta na poročno in hkrati službeno potovanje. Majhen avto FIAT 650 je poln tekstilnih vzorcev.
11. 6. - FANČI TERPIN, trgovska delavka in vzgojiteljica v Marijinem vrtcu, na počitnicah v Šebreljah pri družini VOJSKA.
17. 6. - 19-letna PEPCA KOS pri komaj poročeni sestri ANGELI v Trstu.

8. - 23-letni POLDE TERPIN spozna 19-letno PEPCO KOSOVO z Luže. Foga!
1. 9. - PEPCA KOS in POLDE TERPIN romata z večjo družbo peš na ANGELSKO GORO: Idrija–Bela–Zadlog–Mala Gora–Majarija–Otlica in nazaj.
17. 9. - POLDE TERPIN vpoklican v italijansko vojsko. BOLOGNA. Za dve leti v Afriko. SOMALIJA, ABESINIJA. Saniteta: 30. oddelek dezinfekcije.
1. 10. - Na ladji. POLDE TERPIN – CAPROL MAGGIORE. Plača: 75 stotink na dan.
28. 10. - POLDE TERPIN na ladji pred PORT SAIDOM, namenjen v

- MOGADIŠ. Začasni naslov: cap. magg. T. L. 30° SEZIONE DIZINFEZIONE A. O. (SOMALIA).
13. 11. - Italijanski vojak POLDE TERPIN prispe z ladjo v somalijsko pristanišče MOGADIŠ.
- 1935 - Italijani v Idriji prepovedo kupčijo s čipkami. PEPCA KOS neha s svojo skromno obrtjo – preroivanjem papircev
- 1935–1938: FANČI TERPIN vodila Marijin vrtec v Idriji. Približno 120 deklic v treh skupinah. Na MRTVALU ob NIKOVI, 1. nadstropje, v slovenskem jeziku.

1936

1. 7. - FANČI TERPIN roma na Sv. VIŠARJE.
 1. 10. - JOŽE TERPIN iz Ljubljane (pozneje akademski slikar) prvič obiše idrijsko žlahto. Tudi strica ŠTEFANA TERPINA pri TA DEBELI SKALI. Nekaj spominskih posnetkov.
 - VENCELJ FERJANČIČ, JOŽE KNAP, STANE MOHORIČ, VINKO KOGEJ, JULIJ VEHAR vržejo bombo na vrt Gozdne uprave v Idriji.
 Storilcev Italijani ne najdejo.

1937

22. 2. - POLDE TERPIN z italijansko vojsko v ADIS ABEBI, Etiopija.
 18. 9. - POLDE TERPIN prejme vojaški čin SERGENTE MAGGIORE.
 22. 9. - MARJANCA FERJANČIČ rodi petega sina MIHAELA, imenovanega MIHA ali MILAN.
 - 14-letna SLAVICA ČERNE odpotuje k mami RAFAELI VUK, ki služi pri bogati družini v ALEKSANDRIJI, EGIPT.

1938

13. 1. - POLDETU TERPINU v Abesiniji sporoče o odhodu domov.
 14. 1. - POLDE TERPIN potuje iz GIMME v MASSAUO ob Rdečem morju.
 4. 2. - POLDE TERPIN v NEFASITU in ASMARI ob Rdečem morju čaka na transport.
 16. 2. - POLDE TERPIN prispe z ladjo UMBRIO v NEAPELJ. 22. 3. 1938 še v TURINU, CARLO ALBERTO 34.
 3. - V marcu in aprilu POLDE TERPIN

obiskuje tečaj krojenja pri LA SCUOLA MODERNA, ALOI in C. TORINO.

7. 4. - MINKA KOS (28 let) v NEAPLJU pri družini GAGLIARDI, VIA MONTE DI DIO 1.
 20. 6.–29. 3. 1939: POLDE TERPIN šiva doma, pri Štekarju. Samostojna krojaška obrt še v naslednjih obdobjih:
 15. 9. 1939–10. 6. 1940 NA LUŽI
 30. 10. 1943–30. 4. 1945 PRI HACETU, GASA
 15. 11. 1945–10. 1. 1949 PRI LOJKU, GASA
 1. 3. 1965–29. 1. 1970 PRI GOLIJU, TA NOV PLAC
 30. 9. - FANČI TERPIN prejme italijanski pasaport.
 1. 10. - POLDE TERPIN ponovno v vojski: 11. COMPAGNIA DI SANITA, UDINE.
 3. 10. - FANČI TERPIN za 11 let zdoma. 8 let pri KOLODVORSKEM MISIJONU v Ljubljani – Društvo za varstvo deklet. V Ljubljano jo pelje FRANC DIDIČ. V Misijonu do 30. 7. 1945.
 18. 10.–10. 2. 1939: FANČI TERPIN v Ljubljani opravila tečaj za prostovoljne bolničarke RDEČEGA KRIŽA.
 - ANGELA in CVETO TROHA se iz Trsta preselita v Idrijo, misleč, da bosta varnejša.
 - CVETO TROHA skupaj s PAVLETOM KERŠEVANOM (Gasa, Idrija števil. 109/115) nasproti občinske hiše odpre trgovino s tekstilom. CVETO vseskozi dela še za TAMARA iz Trsta. S Kerševanom se razideta 1943. leta. CVETO ostane v Idriji, zaradi Nemcev ne more stran.
 - ZDRAVKO TERPIN (roj. 26. 12. 1921

16. 9. 1928 slikano v Rušah. Štefan Terpin (ml.), Zdravko, Rudi, Marija Terpin roj. Jezernik.

v Rušah) že sekretar SKOJA. Na njegovem domu partijska tehnika. Duša komunističnega gibanja v Rušah.

1939

2. 3. - FANČI TERPIN, Slomškova 1, Ljubljana, prejme legitimacijo prostovoljne bolničarke.
29. 3. - Krojač POLDE TERPIN (27 let) se poroči s PEPCO KOS (23 let).
30. 3. - POLDE TERPIN se v BARIJU vkrca na ladjo. 18. aprila prispe v DRAČ, Albanija. V Albaniji do 14. 9. 1939. Enota: 303. sanitetna sekcija.
14. 6. - PEPCA TERPIN rodi prvo hčer MARIJO. V ŠPITALU, Idrija. Dr. BRAGGION. 17 minut do 22. ure. Popadki od 16. ure dalje. Pomagali sestri ANGELA in MINKA. V tem času stanovala pri očetu na Luži, VIA MONTE SANTO 9. Krstni boter MIRKO KOBAL.
1. 8. - FANČI TERPIN, uslužbenka ljubljanskega KOLODVORSKEGA MISIJONA, na dopustu v Idriji. Do 7. avgusta.
30. 8. - MIRKO KOBAL (mati MARIČKA TERPIN), trgovec, se poroči z ZLATKO PAJERJEVO. Hčerke: NUŠKA, TEJA, SONJA.
8. 9. - VIKI (VIKTOR) KOS z Luže, rojen 14. 10. 1912, se poroči s šiviljo SLAVICO TRATNIK iz Gase.

1940

14. 1. - RUDI TERPIN (oče Štefan, mati Marija

Jezernik) iz RUŠ se šola v Stari Fužini, Bohinj. OZNA.

31. 1. - PEPČE ŽAKELJ, nečak TONETA FELCA iz Spodnje Idrije šte. 84 (po starem) – vojak v italijanski vojski: 57 SQUADRA PENETTIERI, GONARS, UDINE (24. 1. 1941)

31. 1. 1940 - vojaška prisega

6. 5. 1940 - VIDEM

24. 1. 1941 - VIDEM

okt. 1941 - ŠIBENIK

15. 1. 1942 - KNIN

30. 8. 1942 - SOLIN

1. 8. 1943 - SPLIT

Iz vojske se ni vrnil. Izginil.

Poizvedovanja neuspešna.

1. 2. - VENCELJ FERJANČIČ vpoklican v italijansko vojsko. Zbirni center v VIDMU (Udine). Približno mesec dni.

Marca 1940 v Afriko, LIBIJA, blizu MISURATE.

16. INFANTERIA. Kasneje v mestih ZJARA in HOMS, Libija.

11. 4. - Pod gorami umrl JOSIP TERPIN (Pepe), Štefanov brat. Palir pri rudniku. Rojen 9. 3. 1858. 14. 11. 1883 poročen z MARIJO STERGULC - ZAGODOVO in 9. 6. 1886 z MARIJO KOČEVAR iz Starega trga pri Ložu. S slednjo je imel po pripovedovanju 20 otrok, v krstni knjigi zapisanih 19. Sezidal in 1896. dokončal novo hišo šte. 231/232. Stara je bila SEŽUNOVA.

15. 4. - UFFICIO DELLA PROPRIETA INTELLETTUALE, kraljevina Italija, registrira s šte. 62 087 zaščitni znak

IDRIAL (mazilo za masažo lasišča). Ob 10, 30.

Izumitelj - brivec ANTON KOS.

10. 6. - POLDE TERPIN vpoklican v TURINU: 1. COMPAGNIA SANITA.

30. 6. - POLDE TERPIN pride s svojo enoto v Bovec. Do konca julija. Žena PEPCA z enoletno MARIJO stanuje v hiši trgovca VILIJA ERŽENA pod gradom, VIA CASTELLO N: 4. Med drugim redi tudi zajce.

Mladoletna JULKA FERJANČIČ

začela delati v trgovini

ANTONA LOGARJA, v stari Trevnovi

hiši: ELEKTROMATERIAL IN

RADIOAPARATI.

ZDRAVKO TERPIN v Mariboru

zaključil železničarsko industrijsko

šolo. Delo dobil na Dunaju. Z Dunaja

v Ruše in pozneje v partizane.

1941

26. 5. - Ustanovitev novega odbora OF v Rušah. Soustanovitelj ZDRAVKO TERPIN (oče Štefan, mati MARIJA, roj. JEZERNIK).
9. 6. - MIRICA TRATNIK, ZALKA ŠEPETAVEC in JULKA ŠPET obiščejo FANČI TERPIN, zaposleno pri Kolodvorskem misijonu v Ljubljani. Iz Italije v Jugoslavijo in nazaj.
16. 6. - POLDE, PEPCA in dveletna MARIJA TERPIN v TURINU, VIA CARLO ALBERTO 34. Mama Franca jim pošlje paket: piškote, sladkorčke, ječmen, dve srajci, marmelado. Sestra ANGELA pošlje PEPCI: blago za plašč, žensko obleko, 4 štrene

- volne, blago za Marijino oblekico. Pepca z Marijo 24. 11. že v Idriji. V letu 1942 približno 6 mesecev živeli v ASTI-ju.
8. 8. - FANČI TERPIN na ljubljanski kvesturi napišejo prepustnico za v Idrijo in nazaj. Veljavnost: mesec dni.
17. 8. - V Hočah Nemci prijeli MARIJO JEZERNIK, staro mamo ZDRAVKA TERPINA. Umrla v AUSCHWITZU.
18. 8. - V RUŠAH med petimi aretiranimi tudi RUDI TERPIN. Po nekaj dneh izpuščen. ZDRAVKO TERPIN, njegov brat, odhaja v ilegalo.
29. 8. - PEPCA TERPIN koplje krompir v Kladniku blizu Ledin. Sujšnja.
8. - ŠTEFAN TERPIN v mariborskem zaporu.
1. 10.-30. 9. 1945: 14-letna JULKA FERJANČIČ zaposlena kot trgovska vajenka pri OBČNEM KONSUMNEM DRUŠTVU v Idriji, 1945. preimenovanemu v NABAVNO PRODAJNO ZADRUGO.
- 18.11. - POLDE TERPIN, italijanski vojak v Rimu. 3. 11. 1941. potuje skozi FIRENCE.
- 20.11. - 19-letni MARJAN FELC poučuje na SCUOLI SECONDARIA v Idriji matematiko in fiziko. 25 ur na teden.
11. - Italijanski vojak VENCELJ FERJANČIČ pade v angleško ujetništvo v AGAMI blizu ALEKSANDRIJE, Afrika. Tam približno mesec dni.
22. 12. - Ustanovitev partizanske RUŠKE ČETE. Soustanovitelj ZDRAVKO TERPIN.
31. 12. - V Pogačnikovi elektrarni praznovali
- Novo leto: JOŽE KNIFIČ - IKS, FRANC JEZERNIK - GROM, ZDRAVKO TERPIN - ZVONKO in JAKA ŠPENGA - VOLGA.
12. - VENCELJ FERJANČIČ kot prostovoljec v jugoslovanski vojski: 1. GARDIJSKI BATALJON. AGAMA pri Aleksandriji. Prostovoljci pretežno Slovenci, oficirski kader srbski. Dva meseca.
- 1942**
- 1.1. - POLDE TERPIN prispel v TURIN.
7. 1. - ZDRAVKO TERPIN, Poldetov nečak, odpotoval v Ljubljano, od tam na Dolenjsko. Vključil se je v II. ŠTAJERSKI BATALJON.
13. 5. - POLDE TERPIN dodeljen 251. POLJSKI BOLNICI.
5. - Ruška četa začne z akcijami.
5. - Na reški gimnaziji maturiral MARJAN FELC.
2. 6. - POLDE TERPIN odide z 251. poljsko bolnico na rusko fronto. Na DON, Ukrajina. Do 23. 3. 1943.
11. 7. - 31-letna FANČI TERPIN je bila sprejeta v „ZVEZO DUŠ - ŽRTEV“ v zedinjenju s presvetim SRCEM JEZUSOVIM IN MARIJINIM.
7. - V obveščevalni in podporni mreži RUŠKE ČETE tudi MARIJA TERPIN in MARIJA JEZERNIK (hči in njena mati).
3. 8. - POLDE TERPIN v avgustu in delu septembra tabori v manjšem kraju blizu TURINA. Kraj označuje z G. M. Na mesec prejme 1430 lir. V avgustu pošlje ženi PEPCI in hčerki MARIJI v Idrijo 1400 lir. (Lažno obvestilo na kartici! Tega dne je minilo že dva meseca, kar so odšli v Rusijo.)
3. 8. - Nemci v veliki raciji zajeli tudi MARIJO TERPIN roj. JEZERNIK in njeno hčer MILADO.
9. 8. - Z ženskim transportom iz Celja odpeljali MARIJO TERPIN. Umrla v AUSCHWITZU.
10. 8. - Otroke transportirajo v mladinsko taborišče FROHNLEITEN v bližini Gradca. Tudi MILADO TERPIN.
15. 8. - MILADA TERPIN prvič pobegne. Nemci jo najdejo in vrnejo v taborišče.
14. 9. - MILADA TERPIN drugič pobegne. Ob 21. uri. Uspe ji priti k partizanom v RUŠKO ČETO.
30. 9. - MARJAN FELC, profesor na SCUOLA SECONDARIA v Idriji. Matematika, fizika. 20 ur na teden.
10. - MILADA TERPIN ne zmore več partizansčine, poišče brata RUDIJA v Celovcu.
19. 11. - Razpad italijanske divizije na Donu. Ob 12. uri nalog za umik. Sledijo najtežji Poldetovi dnevi. Ker višji italijanski oficirji prvi pobegnejo, vodi POLDE TERPIN večjo skupino italijanskih vojakov in jih srečno (tudi z nemško pomočjo) potegne iz ruskega obroča. Drugo skupino Rusi uničijo.
11. - VENCELJ FERJANČIČ se v KAIRU in na OLJSKI GORI uri za angleškega obveščevalca: radiotelegrafski, padalski, potapljaški tečaj.
18. 12. - POLDE TERPIN v DJEDINU predlagan za vojni križec.

24. 12. - FANČI TERPIN v Ljubljani, Slomškova 1/l. prejme paket od mame FRANCE.
24. 12. - Nemci aretirajo MILADO TERPIN na kmetiji blizu Celovca. Kmalu jo izpustijo.

1943

2. 1. - JOŽETA FERJANČIČA vpokličejo. ASTI. Pešadija. 28. kompanija. Tri mesece.
10. 1. - POLDE TERPIN prejme italijansko vojaško odlikovanje.
2. - MARJAN FELC v italijanski oficirski šoli: CHIETI, FOGGIA, OPČINE. Do septembra 1943.
17. 3. - Ob 0,30 kot angleški obveščevalec izskoči iz letala VENCELJ FERJANČIČ, pristane pri LAVROVCU pod SV. TREMI KRALJI. Iz Kaira odleteli 15. marca. Letalo z letališča DERNA blizu TOBRUKA v Libiji. Trije padalci: ANTON BOŽNAR iz Polhovoga Gradca, BOJAN KOLER s Kovačevega rovta in VENCELJ FERJANČIČ iz Idrije. Dočakali so jih četniki, major NOVAK.
23. 3. - Čez Češko in Avstrijo se POLDE TERPIN ves ušiv vrne v Italijo. Čez BRENNER. 9.5. 1943 spet v 1. sanitarni kompaniji. 15. 5. 1943 dodeljen vojaški bolnici v Turinu.
6. 4. - Za denar, ki ga je kot angleški obveščevalec – padalec prinesel VENCELJ, nakupi mati MARJANCA FERJANČIČ kup stvari, tudi šivalni stroj za 4000 lir.
25. 4. - POLDETU TERPINU izdajo COPIO DEL FOGLIO MATRICOLARE, števil. 30392 (96) UDINE. V njej so med drugim naslednji podatki:
- višina – 1,71 m
obseg prsnega koša – 0,85 m
lasje – kostanjevi, valoviti
obraz – ovalen
nos – majhen
oči – plave
koža – rožnata
zobje – zdravi
Brati in pisati zna.
poklic – krojač
šola – 8 razredov
4. - JOŽE FERJANČIČ z Delavnim bataljonom (BATAGLIO SPECIALE) na Sardinijo, kompanija 229. ELMAS (zasilno letališče) VILLACIDRO, CAGLIARI, ALGHERO, BULTEI. V marcu 1944 pade v ameriško ujetništvo.
7. - JULKA FERJANČIČ in ANICA MAJNIK v GRADIŠČU OB SOČI pri Aničinem bratu padalcu STANKU.
10. 8. - Kot partizan padel ZDRAVKO TERPIN, rojen 26. 11. 1921 v Rušah, sin ŠTEFANA in MARIJE roj. JEZERNIK.
9. - MARJAN FELC se po kapitulaciji Italije vrača domov: PISA, BOLOGNA, PADOVA, MESTRE, do OPČIN peš, čez KRAS, AJDOVŠČINA, COL, IDRIJA. V Mantovi zamenja vojaško uniformo za železničarsko obleko. Kasneje Nemci ubijejo neznanca v Marjanovi uniformi. Posledica: na spomeniku padlim je zabeleženo tudi ime Marjana Felca iz Idrije. CAMPOLUNGO med Toscano in Abruzzi.
15. 10. - POLDE TERPIN odpuščen iz italijanske vojske. Nazadnje: 1. sanitetna kompanija. ASTI.

1944

3. - JOŽE FERJANČIČ v ameriškem ujetništvu. S Sardinije na Korziko, kjer jih preoblečejo. BONIFACIO (14 dni), AJACCIO, BASTIA (7 mesecev): delo v oficirski kuhinji, žaganje drv, pretovarjanje municije.
30. 5. - Pri GANTARJU (Idrija števil. 100/104) CVETA TROHOVEGA sredi noči Nemci vržejo iz postelje. Naslednjega dne ga na grajskem dvorišču skoraj že streljajo (poleg še VILI ERŽENOV in HAJNČE MADRJANCOV), a si premislijo. V prvi palacini se razjasni. Nemci so dobili v roke spisek desetih oseb, ki so sestankovale na Razpotju. Troha med njimi ni bilo, saj so lahko dokazali, da je šel istega dne ob nemškem spremstvu v Ljubljano po blago. Po pojasnitvi, tolmač KRANJEC je bil celo za pričo, so CVETA izpustili.
31. 5. - Slovesna posvetitev TERPINOVE družine (Pri Štekarju, Podgore) brezmadežnemu Srcu Marijinemu: ŠTEFAN, FRANČIŠKA, FANČI.
6. - ANGELA in CVETO TROHA stanujeta pri GRUDNU na ZEMLJI. V pritličju. Do 1.1. 1946. Pred tem sta do bombardiranja živela pri GANTARJU pod cerkvijo sv. BARBARE.
10. 9. - Ob 11. uri zvečer se 28-letni PEPCI in 32-letnemu POLDETU TERPINU rodi sin RAFKO. 4 kg, 54 cm. Krstni boter MIRKO KOBAL. Pri HACETU v Gasi (AHACIJ VONČINA, Via Piave 7, Idrija števil. 151/161).

Za FERJANČIČEVO hišo (Vojskarska cesta) Nemci ustrelili ujetega partizana. Pod orehom sta ga pokopala čevljar FRENCE TRATNIKOV iz Riž in sosed JEREB - FELAJNOVC. 1945. je ostanke odkopal grobar TONE CUDERMAN.

1945

3. - JOŽE FERJANČIČ kot ameriški ujetnik s Korzike v južno Francijo, MARSEILLE. Velikansko taborišče Slovenci imenujejo KRAS (Na Krasu). Do oktobra 1945 Slovenci izdajajo mesečnik NAŠA ZVEZDA.
3. - Tudi april, do junija. Zavezniško bombardiranje mesta. Gori Gasa, Ta usrana Gasa, Sv. Barbara. Terpinova družina se hodi ob alarmih skrivat v GRAPCO, v BARBARE, h KAJZER, v klet POLONCE MIKLAVČIČ (Idrija številka 139/149).
1. 5.–15. 5. POLDE TERPIN mobiliziran v partizane. Na Notranjskem: NADLESK, STARI TRG, RAKEK. 7. udarna brigada F. Prešerna.
16. 5.–15. 11. 1945 POLDE TERPIN v JLA. Shujšal 10 kilogramov.
5. - Družina POLDETA TERPINA (Pepca, 6-letna Marija, leto star Rafko) pri PALANKAH v Cegovnici. Do odhoda Nemcev. Pred 1. majem POLDE šival pri ŽORŽU (ob poznejšem stadionu).
5. - Nemci našli pri HACETU v Gasi v drvarnici skrit radijski sprejemnik. ANŽE BIZJAKOV obdolžil krojača POLDETA TERPINA.

5. - VENCELJ FERJANČIČ zaprt na Miklošičevi v Ljubljani pod številko 0593 (593 – stara hišna številka njegovega doma na Vojskarski). Zapori natrpani pretežno z intelektualci. Vencelj prvič zaslišán po sedmih tednih. Zaprt približno šest mesecev.
6. - MARJAN FELC mobiliziran, približno dva meseca v JLA na Predmeji. JULKA FERJANČIČEVA ga gre obiskat.
1. 8. - 34-letna FANČI TERPIN – nameščenka v MATERINSKEM DOMU, Ljubljana. Do 15. 11. 1945.
1. 10.–30. 6. 1948 JULKA FERJANČIČ knjigovodkinja pri trgovskem podjetju PRERAD.
29. 10. - Brivec TONE KOS se iz ujetništva vrne domov:
februar 1943: delovni bataljon
maj 1943–8. 9. 1943: Sardinija, 234. kompanija
april 1944 - Korzika
maj 1945 - južna Francija
29. 10. FANI FELC prejme začasno osebno izkaznico, ki jo izda MESTNI NARODNOOSVOBODILNI ODBOR.
10. - ŠTEFE TRPIN (Poldetov popolni brat) se vrne v RUŠE. Dve leti delal na neki koroški kmetiji. Stanovanje dobi na železniški postaji Ruše. Sam. Otroka Rudi in Milada ga redko kdaj obiščeta. Službo dobi v Mariboru, na kolodvoru. Lačen ni, kuha si sam.
15. 11. - Družina TERPIN se seli od HACETA k LOJKU v Gasi. V staro hišo

na škarpi (Idrija številka 146/156). Stanovanje zanemarjeno, šipe pobite. Šestletni MARIJI se bliža šola. Kruh nosijo peč k NAGODETU, k DEŽELU ali na BRUSOVŠE. Najbližja trgovina v ZADRUGI (Pirh), zelenjava PRI TILDI (Pirh), mesnica PRI GABRONU ali v gasarski ZADRUGI (126/136). Pepca nosi prat perilo k STUDENČKU, v GRAPO, v DIDIČEVO žehnico, na NIKOVO ali na IDRILCO h KOGOVŠKU. Od 15. 11. 1945 do 10. 1. 1949 POLDE opravlja krojaško obrt doma. Pri delu mu pomagata dve šivilji in žena PEPCA.

Slikano oktobra 1954 pri Lojku v Gasi. Od leve: Marija, mama Pepca z Andro v naročju, ata Polde, Rafko, Srečko. Spredaj sedi Joško Trpin (ml.) iz Ljubljane.

Rajko Pavlovec

SKOZI OKNO S CERKLJANSKEGA VRHA

Razpotegnjeno področje Cerkljanskega vrha^{1,2} na zemljevidih nima povsem točne omejitve. Južno od Cerknega nekje med Kladjem, Trševjem in Lajšami (Veliki vrh) so posamezne kmetije, celki, ki imajo okrog hiš celotno posestvo s travniki, pašniki, redkejšimi njivami in navadno obsežnimi gozdovi, v katerih pogosto poje sekira. Tu je vrsta močnih domačij, ki marsikje zaradi starosti nimajo dovolj delovnih rok in manj kakega drugega pomanjkanja. To so kmetije Kacin, Zavrh, Bende, Zakrog, Lajše, Slamovčan in še nekatere. Najvišje se dvigne Cerkljanski vrh na okrog 950 m v Trševju (958 m) in osrednjem griču Cerkljanskem vrhu v ožjem smislu, ki je na starih avstrijskih zemljevidih označen z višino 953 m. Imena za ta vrh nisem našel na nobenem zemljevidu. Pri domačinih sem slišal zanj več izpeljank, kot so Vojklca, Vojkci ali Volkci, češ da so bile tam jame za volkove. Ti so se dejansko pojavljali na tem ozemlju³. Tudi dolina, po kateri teče Zaganjalščica proti Idrijci, je Volkova grapa in nad njo je kmetija Volk. Višji sta na tem področju južneje ležeča Pluženjska gora in Bevkov vrh, ki se dvigneta nad 1000 m, in do tja naj bi po mnenju nekaterih geografov segalo področje Cerkljanskega vrha. Tudi skozi zgodovino se je tod odigravalo marsikaj⁴.

Proti severu se pogled nasloni na mogočen 1630 m visok Porezen, ki se s te strani kaže kot dobra mati z razširjenima rokama na eno stran proti Humu, na drugo proti Otavniku. S tema rokama varuje Cerkno. Od kod ime temu kraju? Napisano je že bilo⁵, da prihaja od kmetije V Čern, od tod tudi potok Cernica in potem Cerknica. Tudi tej razlagi so oporekali⁶ in domnevajo mnogo starejši izvor, najbrž predrimski. Zato ni posebej verjetno, kar sem nekoč slišal, da izvira ime Cerkno prav iz

Poreznovih rok, ki v nekakšnem loku varujejo dolino s severne strani. To naj bi stari Rimljani imenovali circulus, kar pomeni krog, obroč, kolobar, torej zaokroženo pokrajino.

Vrh Porezna je gol, delno skalnat. Malo niže se začno pretežno iglasti gozdovi. Tu in tam so vmes travnate krpe, ki jih deloma še kosijo, vendar se vse bolj zaraščajo. V nižjem delu so vasi Zakriž, Gorje, Poče, Trebenče, okrog katerih je gozd izkrčen. Tam, pa tudi na Lajšah, Škofjem in drugod so po izkrčenju gozda nastale travniške površine. Na njih se je zaradi posebnega načina gospodarjenja razvilo sonaravno rastlinstvo⁷.

Dva vzroka sta za rast omenjenih in še nekaterih drugih vasi pod Poreznom. Po eni strani postanejo strma višja pobočja položnejša, po drugi strani je za to kriva kamninska podlaga. V zgornjem delu so pretežno bolj odporna apnenčevo-dolomitna pobočja, ki zdržijo večjo strmino. V nižjem je več glinavcev in laporovcev, ki jih erozija laže načne. Na takšnih področjih je preperevanje močnejše in s tem boljša možnost za obdelavo. Obenem te manj odporne kamnine ljudem nagajajo, saj na njih pobočja lezejo, plazijo. To dobro vidimo na cesti med Trebenčami in Zakrižem, ki je zaradi plazenja nenehno poškodovana. Temeljito trajnejše popravilo bi zahtevalo veliko denarja, tega pa ...

Izpod vrha Porezna proti dolini se spušča nekaj večjih ali manjših grap. Del teh je gotovo nastal zaradi tektonskih delovanj, ko so mogočne notranje sile premikale, pokale ali celo narivale posamezne dele. Zaradi tektonskih premikanj so kamnine razpokale, vode pa so spretno izkoristile zdrobljene in zmlete dele kamnin. Vanje so laže zarezovale svoje doline.

Cerkljanski vrh in soseščino so poznali že naši davni predniki. Dokaz za to so Divje babe pod Šebreljami, kjer je neandertalec pustil svoje sledove, med njimi celo živalsko kost z luknjicami, kar velja za najstarejše glasbilo na svetu izpred več kot 40.000 let. Dejansko je mogoče na to kost zapiskati. Pustimo strokovnjakom, naj še naprej ugotavljajo, ali je to res preprosto glasbilo ali so luknjice narejene s kakšnim drugim namenom. Tudi v poznejših časih so po Cerkljanskem hodili različni ljudje. Omenimo Rimljane, ki so tod uredili pot za prehod proti vzhodu. Čeprav ni dokazan čas, se je zgodilo najbrž precej pozneje, da si je hudič zaželel neko žensko. Končno je ta pristala pod pogojem, da bo do dvanajste ure prinesel velik kup skal na Kojco. Hudič je skoraj uspel, zato je ženska začela zvoniti poldne ob enajsti uri. Zlobec je moral pustiti skale sredi pobočja, kjer jih vidimo še danes visoko nad Jesenico.

Veliko spominov je tudi na čase italijanske zasedbe teh krajev in partizanstva. Pri Bendetu je bila nekaj časa celo italijanska in potem partizanska šola. Marsikatero so zagodli Italijanom. Prišli so po domačina, da bi ga zaprli. S pretvezo, da se gre preobleč, jim je ušel. Ko so ponovno prišli ponj, so ga prijeli. Bil pa je močan in korajžen možakar. Ko je hodil med italijanskima vojakoma, je enega nenadoma tako udaril, da mu je zlomil nogo. Ponovno je ušel.

Italijani so podobno kot po mnogih primorskih krajih tudi po Cerkljanskem vrhu gradili ceste. Domačini so se poganjali za to delo, da bi bilo vsaj nekaj zaslužka. Kamnite bloke in drug gradbeni material so konji vlekli na vozičkih po kovinskih tračnicah. Tudi o tihotapljenju povedo ljudje marsikaj. Tam nekje okrog Pluženj so poslali otroke v Jugoslavijo, kjer je bilo mogoče dobiti stvari, ki jih v Italiji ni bilo ali so bile vsaj dražje. Ko so se otroci vračali, so jih dobili Italijani. Kdo so, kam gredo, so spraševali. Kdo je oče, umrl je, so odgovorili. Kdo je mati, umrla je, so rekli. Italijani so se raznežili, zdihovali »poveri bambini« in jim dali celo čokolado. Spremljali so jih proti vasi. Nasproti pa je prišla »pokojna« mati in stvar se je pokazala v drugačni luči.

Cerkljanski vrh je dokaj dobro ohranil svoj mir, svojo prvobitnost, čeprav je človek nujno posegel tudi vanjo. Tu je po travnikih še živopisano cvetje, od lilij do šentjanževk pa v maju vse pobeljeno s šmarnicami, tako da imajo na Lajšah ob koncu meseca celo praznik šmarnic. V zadnjem času nasajajo po Cerkljanskem narcise, okrog katerih se je vnel majhen spor. Strokovnjaki⁷ pravijo, da ne sodijo

na tukajšnje travnike, kjer uspevajo druge rastline, nič manj lepe in vredne od narcis. Še bi lahko naštevali dolgo vrsto rastlin iz travnikov, gozdov, skalnih pobočij, močvirnih ali suhih delov. Pogoste so gobe, sladke borovnice in maline. Tod cvrčijo kobilice, po zraku se lovijo metulji. V jasnih jutrih človeka prebudi čudovit ptičji koncert. Kosi začno, pridružijo se jim številni drugi. Pred kratkim se je na Cerkljanskem za nekaj dni ustavil belgijski par. Niso se mogli načuditi ptičjemu koncertu, kakršnega doma ne poznajo več. Divjih petelinov po Cerkljanskem vrhu menda ni več, čeprav so pred ne takoavnimi časi tukaj še živeli. Pripodijo se gozdni policaji šoje, ki z užitkom poberejo celo jabolka. Še drugi ptiči se radi posladkajo s češnjami in prihranijo delo človeku. Ne zanemarjajo ribeza, če je kje zasajen.

Ponoči šumi po drevju, ko se preganjajo živahni polhi s sivimi kožuščki, dolgimi repi in lepimi temnimi očki. Spretni kot so, se nastanijo v podstrešja domov ali gospodarskih poslopij. Veverica ni redka pa še kak zajček se skriva med grmovjem. Prav gotovo ne manjka hrane ujedam, ki redno jadrja nad travniki in gozdovi. Lisica in podlasica radi kradeta po kmetijah. Bodičasti ježek se je nastanil pri Bendetovih in ob določeni uri prišel po obvezno skodelico mleka. Pil je celo skupaj z mačkom. Sem ter tja pribruna mimo medved, ki v zadnjem času ni napadal drobnice, čeprav se po Cerkljanskem vrhu pase veliko ovc. Jazbec se potruži, da do slastnega zalogaja nima predaleč. Pri nas si je izkopal svoj domek sredi malin, tako da je imel priboljšek tako rekoč doma. Ko je bilo z malinami konec, se je odselil. Marsikje je krepko razrito od divjih svinj.

Srne so v križankah označene kot plaha gozdna žival. Danes se vse manj bojijo in ne zbežijo takoj. Pač pa so ohranile – kot večina živali – svoje navade. Srnjak pogosto zvesto spremlja svojo družico. Ne pusti je drugemu in prihaja do borb. Samca se postavita drug proti drugemu in se zaletavata kot dva kozlička, dokler eden ne spozna premoči drugega in zbeži. Na Slamovju je srnjak pred seboj podil tekmeča. Ko je bil ta dovolj oddaljen, ga je pustil in se mirno začel pasti. Na našem vrtu smo videli srnjaka, mirno spečega sredi solate in drugih dobrot, ki si jih je pošteno privoščil. Po obilnem kosilu se mu je prilegel počitek!

Takšno skoraj idilično življenje najdemo na Cerkljanskem vrhu, čeprav tudi tega vedno bolj moti ropot traktorjev in brnenje avtomobilov. Tudi presihajoči izvir Zaganjalca ali Zaganjalščica še

deluje. Marsikaj lepega in skoraj prvobitnega je ostalo. Kako dolgo pa še?

Opombe

- ¹ Savnik, R.: *Zahodni del Slovenije*. – Krajevni leksikon Slovenije, 1, 1968.
- ² Pavlovec, R.: *Zanimivosti okrog Cerkljanskega vrha*. – *Idrijski razgledi*, 43/11-2, 1998.
- ³ (več avtorjev): *Med grapami in vrhovi Cerkljanskega hribovja*. – Lovska družina Porezen, Cerklje, 1997.
- ⁴ Terpin, R.: *Cerkljanska pred 200 in več leti*. – *Idrijski razgledi*, 46/1, 2001.
- ⁵ Prezelj, V.: *Cerkljanska skozi čas*. – Založba Bogataj, 1997.
- ⁶ Pavšič, F.: *Cerkljanska skozi čas*. – *Idrijski razgledi*, 43/1-2, 1998.
- ⁷ Bavcon, J.: *Narcise da ali ne?* – *Idrijski razgledi*, 46/1, 2001.

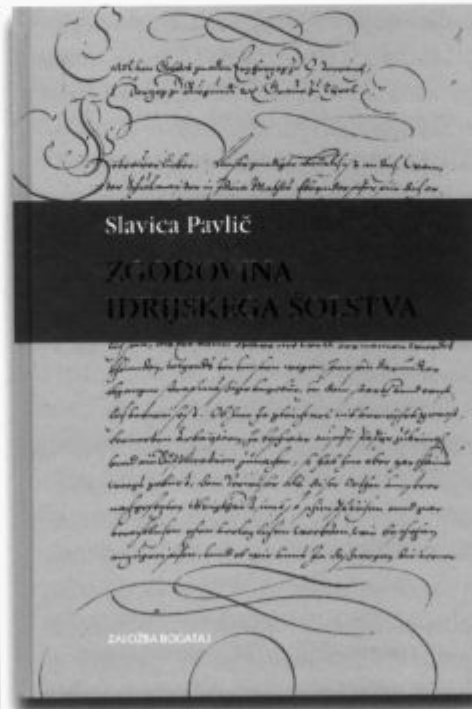
Janez Kavčič

ENO TEMELJNIH MONOGRAFSKIH DEL IDRIJSKEGA ZGODOVINOPISJA

Slavica Pavlič: Zgodovina idrijskega šolstva (do leta 1945), 480 str.

Spremna beseda dr. Vasilij Melik in dr. Andrej Vovko. Založba Bogataj. Idrija, 2006.

Zasluzna raziskovalka preteklosti slovenskega šolstva in dolgoletna ravnateljica Slovenskega šolskega muzeja v Ljubljani prof. Slavica Pavlič se z zajetno monografijo Zgodovina idrijskega šolstva (do leta 1945) uvršča med pisce temeljnih del idrijskega zgodovinopisja, kakršni so bili Peter Hitzinger (1860), Mihael Arko (1931), Ivan Mohorič (1960), dr. Marija Verbič (1965), dr. Helfried Valentinitš (1981), Jože Pfeifer (1989) in še nekateri. Avtorica 480 strani obsegajočega dela prepričljivo dokazuje, da zavzema idrijsko šolstvo v slovenskem merilu izjemno mesto in prav zato zasluži posebno predstavitev. Njena knjiga pomeni – ob začetni prenovi realčnega poslopja – nedvomno najvrednejši idrijski kulturni dosežek v letu 2006. Znani zgodovinar in akademik dr. Vasilij Melik je v svoji recenziji zapisal, da »daje delo poseben dragocen doprinos k zgodovini in kulturnemu razvoju Idrije«, zgodovinar dr. Andrej Vovko pa poudarja, da »zadostuje vsem znanstvenim kriterijem.« Sama avtorica je svoje tako rekoč življenjsko delo poslala med bralce z naslednjo popotnico: »Knjigo posvečam spominu idrijskih učiteljev, ki

so v preteklih stoletjih skrbeli za vzgojo in izobraževanje idrijskih otrok.«

Prof. Slavica Pavlič (Skočir) se je rodila 22. septembra 1929 v Zemunu pri Beogradu. Po preselitvi družine v Ljubljano je leta 1950 opravila gimnazijsko maturo. Študirala je na ljubljanski Filozofski fakulteti in diplomirala na oddelkih za zgodovino in umetnostno zgodovino. Kot mlada profesorica zgodovine je od 1956 do 1961 poučevala na Gimnaziji Jurija Vege v Idriji. Že v tistih petih letih se ji je vzbudilo zanimanje za idrijsko šolsko zgodovino, ki je še vedno eno temeljnih področij njenega dolgoletnega in poglobljenega znanstvenega raziskovanja.

Življenjska in obenem strokovna pot je prof. Pavličeva vodila v Ljubljano, kjer se je leta 1961 zaposlila v Slovenskem šolskem muzeju. Zavzeto se je vključevala v dokumentacijsko, pedagoško, raziskovalno in razstavno dejavnost, strokovno napredovala in leta 1978 postala muzejska svetovalka. Že leta 1974 je prevzela vodstvo Slovenskega šolskega muzeja in opravljala odgovorno funkcijo ravnateljice vse do upokojitve leta 1993. Pod njenim vodstvom si je muzej

pridobil in uredil primerne prostore na Plečnikovem trgu št. 1, postavil stalno razstavo in posodobil pestro muzealsko udejstvovanje.

Prof. Slavica Pavlič, ki je že leta 1986 prejela Valvasorjevo nagrado kot najvišje priznanje na področju muzejske dejavnosti, je v minulem polstoletnem obdobju opravila izjemno obsežno organizacijsko, vodstveno, strokovno in publicistično delo. Sodelovala je pri izdajanju revij in zbornikov v širšem jugoslovanskem prostoru, soustvarjala številne publikacije Slovenskega šolskega muzeja in ostala do danes med najvidnejšimi avtorji prispevkov v reviji Šolska kronika. V vlogi kustosinje in muzejske ravnateljice je postavila vrsto priložnostnih razstav, predvsem pa se je vseskozi posvečala raziskovanju zgodovine šolstva na Slovenskem.

Bibliografija prof. Pavličeve, objavljena v Šolski kroniki 2006/1, obsega več kot 400 (!) tiskanih enot od krajših zapisov do obsežnih študij in monografij. Povzetek bibliografije je bil priobčen v Književnem listu Založbe Bogataj ob izidu Zgodovine idrijskega šolstva. Iz povzetka je razvidno, da je Pavličeva sama ali v sodelovanju s soavtorji napisala kakih deset samostojnih publikacij, med njimi Partizansko šolstvo na Slovenskem (1981, 440 strani) in Sto znamenitih osebnosti v šolstvu na Slovenskem (2000, 239 strani). Prispevala je več člankov o pedagoškem delu v muzejih in opisala nekaj tujih muzejev. O Slovenskem šolskem muzeju in njegovih razstavah od 1963 do 2006 je objavila blizu 70 zapisov, recenzij in poročil. Ob razstavah je obdelovala in publicirala obsežne

preglednice šolskih statističnih podatkov. Splošni zgodovini šolstva je namenila okrog 25 člankov in razprav, partizanskemu šolstvu pa še posebej kakih 15 prispevkov. Vsa leta je v časopisih in revijah (Prosvetni delavec, Šolska kronika, TV-15, Loški razgledi, Dolenjski razgledi, Idrijski razgledi itd.) opozarjala na pomembne šolske obletnice in jubileje posameznih šol in v tem tematskem sklopu nanizala okrog 100 natisnjenih enot. Obdelala je življenje in delo mnogih najvidnejših slovenskih šolnikov in pedagogov, med njimi zlasti delovanje organizatorja Slovenskega šolskega muzeja Franceta Ostanka. Za Enciklopedijo Slovenije in za Pedagoško enciklopedijo je sestavila skupno kar 60 gesel. Prav toliko se je z leti nabralo njenih objavljenih poročil o knjigah, saj je tekoče spremljala zlasti vse nove publikacije s področja šolstva. V razdobju od 1975 do 1992 je uredila tudi 24 razstavnih katalogov in največkrat kar sama napisala uvodne tekste.

Pomemben delež strokovnega in publicističnega udejstvovanja prof. Pavličeve je že več kot 40 let neposredno povezan z Idrijo. Od 1963 od 2006 je objavila kak ducat člankov in razprav o šolah v Idriji, Cerknem in sosednjih krajih (Spodnja Idrija, Godovič, Šebrelje), največ v Idrijskih razgledih, Šolski kroniki in Prosvetnem delavcu, pa tudi v zbornikih Stoletnica idrijske gozdarske šole (1992) in v Idrijskih obzorjih (1993). Kot strokovna svetovalka in recenzentka je pomembno pripomogla k izidu knjige Prva slovenska realka (Janez Kavčič, 1987) in leta 1991 – ob 90. obletnici idrijske realke – spodbudila postavitev jubilejne realčne

Poslopje osnovne šole z okolico zgrajene leta 1876.

razstave v Slovenskem šolskem muzeju v Ljubljani. Zgodovino idrijskega šolstva je v strnjeni obliki povzela tudi z dvema nastopoma v ciklusu predavanj Muzejski večeri.

Monografija Zgodovina idrijskega šolstva predstavlja sintezo in nadgradnjo več kot štiridesetletnega kontinuiranega in načrtnega raziskovalnega dela. Pri tem je avtorica uporabila vse dosegljive vire, ki jih je zbirala in študirala vrsto let. Prav tako se je posluževala vse razpoložljive ustrezne domače in tuje historične literature. O njenem znanstvenem pristopu govori veliko število opomb, ki so dodane kot podkrepitev posameznih poglavij. Največ gradiva so avtorici zagotovile naslednje ustanove: Slovenski šolski muzej v Ljubljani, Zgodovinski arhiv Ljubljana – enota v Idriji, Arhiv Republike Slovenije v Ljubljani, Nadškofijski arhiv v Ljubljani, Narodni muzej Slovenije v Ljubljani, Zasebni arhiv uršulink v Ljubljani, Narodna in univerzitetna knjižnica v Ljubljani ter Mestni muzej Idrija. Obdelala je letna poročila posameznih šol, pestro šolsko in raznovrstno arhivsko dokumentacijo, množico

različnih že objavljenih poljudnih in strokovnih tekstov ter domača in tuja sintetična dela s področja šolske in splošne zgodovine. S podatki bogato izpolnjena besedila smotrno razvrščenih poglavij so v knjigi dopolnjena s premišljenim izborom posnetkov originalnih dokumentov (pisma, portreti, spričevala, potrdila, sezname, učni načrti in predmetniki, šolski redi, statistične tabele, prošnje, plačilne liste, pravilniki, zapisniki, stavbni načrti itd.), vključene pa so tudi fotografije pomembnih osebnosti, učiteljskih zborov, oddelkov učencev in šolskih stavb.

Sprejemanje vsebine zajetne in estetsko vzorno oblikovane knjige zainteresiranemu bralcu ne bo predstavljalo pretiranega napora. Prof. Pavličeva, ki ji ob obilici znanja ne manjka pedagoških izkušenj, je razvoj šolstva v Idriji od 16. stoletja do leta 1945 prikazala s pomočjo daljših in krajših poglavij, ki jih je moč prebirati ne le po vrstnem redu, temveč tudi posamično in odvisno od zanimanja za določeno obdobje ali šolo. Poglavja si sledijo takole: Bogata zgodovina razvoja šolstva v Idriji (uvod), Začetki izobraževanja, Protestantska šola, Katoliška šola, Glavna šola, Nedeljska ponavljalna šola, Kateheti, Devetnajsto stoletje, Od revolucije 1848 do propada Avstroogrske monarhije 1918, Rudniška osnovna šola, Okupacija 1918 – 1943 – 1945, Boj za srednjo šolo, Pedagoški tečaj – preparandija, Strokovna šola, Dekliška industrijska šola, Čipkarska šola, Gozdarska šola, Glasbena šola, Obrtna in trgovska nadaljevalna šola, Gospodinjska šola, Otroški vrtec, Učitelji idrijske osnovne šole, Plače učiteljev, Učiteljske organizacije in društva, Šolska stavba, Dijaške gospodinje,

Letna poročila ter Povzetka v angleščini in nemščini. Vse opombe z navedbami virov in literature zavzemajo skupno kar 47 strani.

Iz preglednice poglavij je razvidno, da je v knjigi obdelana celotna pestra paleta vseh idrijskih osnovnih, poklicnih, strokovnih, srednjih in drugih izobraževalnih ustanov, pa tudi ostala tematika, ki je bila s šolstvom tako ali drugače povezana. Kot rdeča nit se skozi knjigo od poglavja do poglavja odvija »nadaljevanka« spopadov med ozaveščenimi zagovorniki izobraževanja in tisto konservativno miselnostjo rudniških, posvetnih in cerkvenih oblastnikov, ki je hotela »varčevati« pri izdatkih za šolstvo in kulturo. Dejstvo je, da je bila v idrijskem »knapovskem« okolju – seveda tudi po zaslugi razsvetljenih prosvetnih delavcev – skozi vsa obdobja prisotna zavest o pomenu izobraževanja in znanja. V tem pogledu je zelo zgovorno poročilo iz leta 1795, ki pravi, da »so vsi rudarji revni in vendar prostovoljno, iz lastne pobude, podpirajo šolski sklad zaradi koristi svojih otrok.« Prof. Pavličeva, ki z enciklopedično natančnostjo sledi porajanju, ustroju, delovanju, preobrazbam in pomenu šol skozi štiri stoletja, prepričljivo dokazuje, kako so Idrijčani – kljub medsebojnim statusnim in nazorskim razlikam – izkazovali samoiniciativo, odločnost in vztrajnost pri razreševanju šolske problematike. Nadvse dramatična je bila na primer skoraj dvestoletna borba za javno priznano srednjo šolo. Financiranje šolstva je bilo v Idriji marsikdaj bolje urejeno kot v drugih krajih, seveda po zaslugi samih krajanov ali krajevnih oblasti in ustanov. Tudi kadrovske zasedbe šol so bile ponavadi dokaj solidne,

zato so inšpekcije večkrat poročale, da se v Idriji odvija kakovosten pouk. Idrijske vzgojno-izobraževalne ustanove so se vsaj od razsvetljeskega 18. stoletja naprej odlikovale po pestrosti in raznovrstnosti svojih programov, ki so bili usmerjeni k potrebam okolja in so usklajevali pouk s stvarnim življenjem. Poleg tega so nekatere idrijske šole večkrat presegle lokalne okvire in preraščale v izobraževalna središča regijskega, nacionalnega ali celo vsedržavnega pomena. Ponos rudarskega mesta sta – nikakor ne slučajno – že v avstrijskih časih postali monumentalni stavbi rudniške ljudske šole (1876) in prve slovenske realke (1903), ki sta spadali med najimenojše šolske stavbe na Slovenskem.

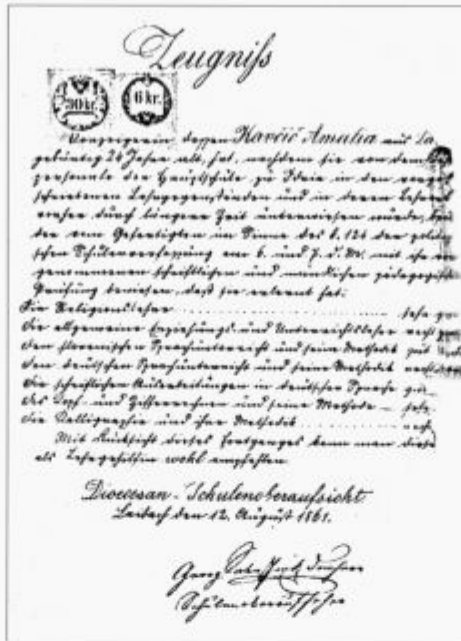
Za pokušino in kot povabilo k branju naj bodo v naslednjem odstavku navedena še nekatera dejstva, ki jih knjiga prof. Pavličeve dokumentirano pojasnjuje.

Učitelja Matevža Ebendorferja, ki je v letih 1579–1580 na prošnjo rudarjev pisal pritožbe zoper izkoriščevalskega rudniškega upravitelja, so oblasti neusmiljeno kaznovale. Ob koncu 16. stoletja je v Idriji služboval učitelj Peter Gallus, ki je bil morda v sorodu s slavnim skladateljem Jakobom. Učitelji katoliške šole so morali v 17. in 18. stoletju opravljati tudi (in predvsem) tlako organistov in cerkvnikov ter pobirati naturalno »biro« po hišah. Ob otvoritvi glavne šole leta 1778 je Idrijo zajelo evforično navdušenje, inšpektor Blaž Kumerdej je hvalil njeno kakovost, pa vendarle se je v prenatrpanih razredih gnetlo kar od 70 do 100 (!) učencev. Pot od odločujoče vloge cerkve v šoli do resnično laične šole je bila izjemno zapletena in dolgotrajna. Idrija si je do konca

Dekliška industrijska šola okoli leta 1860.

19. stoletja uspela priboriti najbolj urejeno osnovno šolstvo (ob Ljubljani) na Kranjskem. Italijanski fašistični režim je šole povsem podredil uresničevanju raznarodovanja. Ker so oblasti Idriji vse do začetka 20. stoletja onemogočale ustanovitev srednje šole, so v mestu poiskali naslednje rešitve: od konca 18. stoletja dalje so večkrat organizirali zasebni gimnazijski pouk, pri rudniku so delovale kakovostne strokovne šole (Steinberg, Mrak, Scopoli), v dobi Francozov se obetavno zasnjuje žal kratkotrajna srednješolska epizoda, idrijska učiteljska pripravnica pa je v letih 1852–1866 usposobila kar 153 učiteljev. Da je bila Idrija kot izobraževalno središče prepoznavna v širšem srednjeevropskem prostoru, sta imeli precej zaslug čipkarska in gozdarska šola: prva je vzdrževala neposredne stike z Dunajem, druga pa je usposabljala gojence iz mnogih dežel habsburške monarhije. Kakšen je bil nekoč – za današnje pojmovanje skorajda nedoumljiv – socialni položaj in družbeni status učiteljev, nam knjiga zgovorno pripoveduje na straneh 224–226; ob branju omenjenih strani se bodo današnji šolniki manj težko sprijaznili s svojim mestom v družbi.

Spričevalo Amalije Kavčič

Za konec lahko ugotovimo, da se je prof. Pavličeva pri pisanju Zgodovine idrijskega šolstva opirala na svoje bogato poznavanje občje zgodovine šolstva ter na usmeritve in prelomnice v razvoju pedagoške teorije in prakse. Zato pri obdelavi posameznih poglavij najprej podaja širši zgodovinski okvir, opozarja na določila vsakokratne prosvetne zakonodaje (1774, 1806, 1869, 1923), umešča idrijske šole v nacionalno ali vsedrjavno mrežo šol in se šele nato osredotoča na prikazovanje njihovega konkretnega delovanja. Pri izjemno natančni obravnavi posameznih šol se ne zadovoljuje s »pozitivistično« faktografijo, saj ji dejstva in podatki služijo kot trdna osnova za nazorne analize in sklepne sinteze. Slednje

Ivana Ferjančič, prva čipkarska učiteljica

so argumentirano podane, lahko pa si jih bralec preko lastnih razmišljanj ustvarja tudi sam. S knjigo Zgodovina idrijskega šolstva so skozi tisoče podatkov, letnic in datumov, imen in paragrafov, dokumentov in institucij izrisane premnoge življenjske zgodbe in usode naših prednikov, učiteljev in učencev. Pota in stranpota učiteljskega poklica – od cerkovnika in organista do cenjenega javnega uslužbenca in kulturnega delavca – so bila strma in zapletena, pot učencev do izobrazbe pa marsikdaj negotova ali celo trnjeva. Znotraj šol in preko njih – pogosto prav preko idrijskih – se je odvijal tudi boj za materni jezik in uveljavitev slovenstva.

Z obsežno in tehtno monografijo prof. Pavličeve je bistveno dopolnjeno poznavanje idrijske preteklosti, prav tako pa je ustvarjen pomemben prispevek k zgodovini šolstva na Slovenskem. Dodan je tudi pomemben kamen v mozaiku splošne slovenske kulturne zgodovine.

Milanka Trušnovc

PIKSNA Z ETIKETO

Rok trajanja: bolj je uležano, bolj useka

*Aleš Čar. Made in Slovenia (kratka proza).**Ljubljana: Študentska založba, 2006. Zbirka Beletrina.*

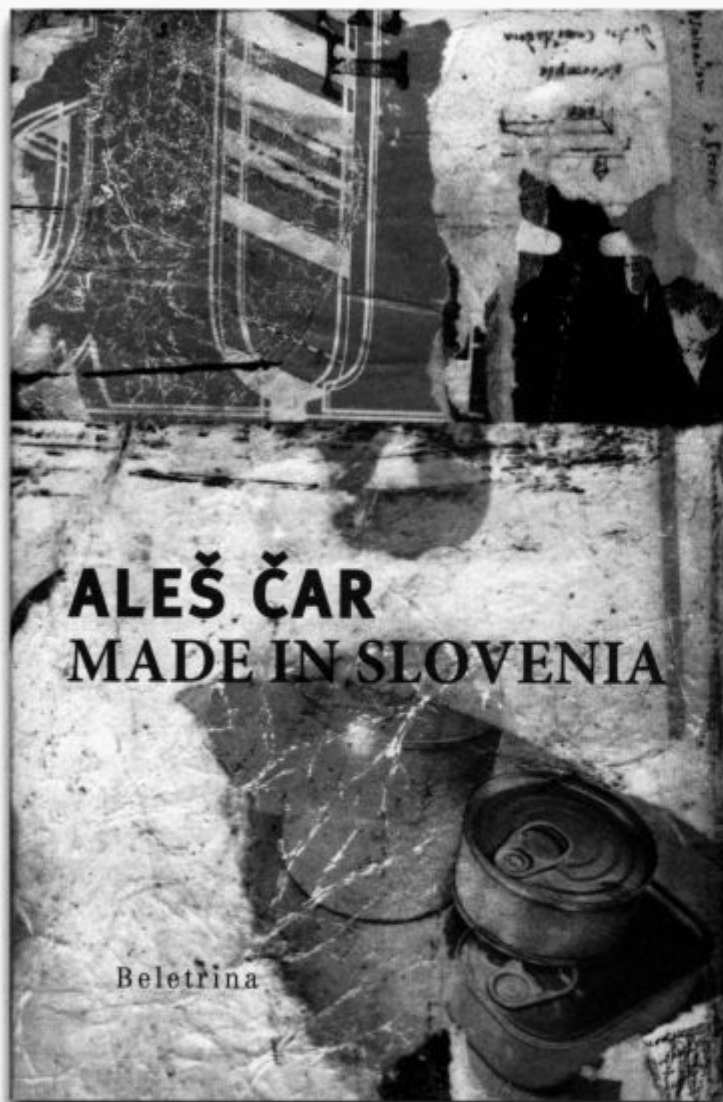
Na enem izmed WC-jev že od leta 2003 visi napis V okvari, ampak ZA temi vrati se v resnici še vedno dogaja marsikaj in to ZA(DAJ) je bistveno. Aleš Čar v svoji novi zbirki kratkih zgodb *Made in Slovenia* zavzame pozicijo BIG BROTHERJA, se udobno namesti nekje zgoraj, vse vidi, registrira in zabeleži v 50 konciznih krokijev o junakih našega časa. Mi kot hvaležno občinstvo pa se udobno namestimo nekje spodaj, pokonzumiramo Čarjeve observacije in se naslajamo, misleč: »Eh, to se pa meni že ne more zgoditi.«

A res ne meni? Cel diapazon psiho-fizičnih anomalij, fobij, agonij in zasvojenosti od tabletomanije, alkoholizma, shizofrenije oziroma multiple identitete, plešavosti, homoseksualnosti, nagnjenosti k samomoru oziroma k neuspelim poskusom samomora do šovinizma vseh vrst, prežečega na čefurje, klošarje, geje, cigane in narkomane, mafije, notorične lažnivosti, incestuoznosti, verskega fundamentalizma in zasvojenosti s pilicami za nohte je seveda najlažje naprtiti levemu, desnemu, spodnjemu in zgornjemu sosedu, ampak slej ko prej se najde notica v črni kroniki ter iz nje izhajajoča zgodba, ki še posebej močno zadene in reči je treba: »No ja, saj se dogaja tudi drugim.«

In dogaja se več kot očitno v Sloveniji – tudi v Sloveniji – pred našim pragom, v naši dnevni sobi. Želimeljske barikade proti ciganom, ljubljanski zalezovalec nagih otrok, neprostovoljna navlažitev članice ponikle skupine Foxy Teens, zloglasni Silvo Plut in druga roba niso *Made in China*, ampak se z njih v fluorescentno rumeni bliska etiketa *Made in Slovenia*. Univerzalne pogruntavščine in patenti so pregneteni v slovenske specialitete.

Čarju za izhodišče vsake zgodbe služi citat iz časopisnega članka, televizijskega prispevka v poročilih, statističnega povzetka ali kakega drugega medija. S tem se soočita virtualni in realni svet, kar sproži več vprašanj: kateri svet odslikava–zrcali katerega; ali mediji poročajo o dejanskosti ali stvarnost realizira medijske vzorce in se ravna po njegovih sugestijah; je meja med obema svetovoma sploh še razvidna ali je nevarno spolzka in gibljiva. Njuna eksistenca ni vzporedna, ampak prebijata drug v drugega. Med njima skozi nevidno membrano poteka burna osmoza. Glas Boštjana Lajovica informira; maili, chat in SMS-ji so pripomočki za reševanje partnerskih kriz; z internetom se razkrinkava in izsiljuje; gledališka predstava je samo fotokopija vsakdanjega življenjskega teatra; TV dobavlja gorivo za sovraštvo in stimulanse za teroristična dejanja; photo session sprošča pedofilskega gverilca; ljubka digitalna kamera omogoča voajersko kontrolo nad vsemi sosednjimi bloki in za pobeg iz krute vsakdanjosti se največjim depresivcem vedno toči neskončna špansko-mehiška limonada. Na drugi strani je lahko tudi življenje zgolj performans »nosečega« moškega in verske fanatičarke z uprizoritvijo križanja štirih na abortus čakajočih žensk. Istočasno pa mediji samo uzaveščajo vsakodnevne človeške patologije in šele ko so tako ovekovečene ali ko jih v svojih ca. 5000 znakov skoncentrira Aleš Čar, postanejo zares BIZARNE. Kot da se s človekovim vzpenjanjem po evlucijski lestvici njegova bizarnost stopnjuje.

Bizarno je lahko krovna oznaka za vse produkte *Made in Slovenia*, čeprav je tematika zelo široka, prav tako kot v predhodni zbirki pa je na tapeti najpogosteje izmaličena intima moško-ženskega binoma.

18. zgodba celo sugerira, da je konflikt med genskima strukturama xy in xx ali med klasičnima nalepkama M in Ž neizogiben in obsojen na večnost, ker je v vsaki ženski nekaj mačjega in v vsakem moškem nekaj pasjega. Zmagovalec (ali bolje: manj dotolčen porazenec) je tisti, ki prvi najde partnerjevo/e nevalglično/e točko/e, jo/jih izkoristi in čim dlje prikriva svojo/e. A naj svet čekira iz moške ali iz ženske perspektive, naj piše v prvi ali v tretji osebi ednine, je Čar vedno enako prepričljivo, skoraj srhljivo pronicljiv in šokanten. V nobenem primeru ne komentira, ne potencira in, bog ne daj, ne moralizira, ampak samo z izjemno empatijo zaznava vsakodnevne dogajalno-emocionalne peripetije, jih oskubi odvečne navlake ter nato z najfinejšim skalpelom v nekaj potezah secira do stopnje, ko ostanejo le še čisti eksponati, vloženi v formalin in dani na ogled, brez pretenzije, da bi se ogledovalci na njih učili in spreminjali.

Konzumentov Čarjevih pripravkov pa ne udari v nos samo vonj po konzervansih, ampak useka tudi s svojo skoncentrirano dramaturško izpeljavo – z lokom od uvodnega medijskega izsečka do projekcije le-tega na drugi – »realni« strani ekrana v zaokroženo epizodo iz življenja slehernika. Za to Čar ne potrebuje romana, temveč le toliko, kot prenese en zaslon – »screen« na računalniku. Kajti, kot je sam avtor zaupal menda največji divi na slovenski novinarski sceni, »[d]lje časa ko se ukvarjam z literaturo, težje prenašam balast pri sebi, zato vse skupaj leze v kratke zgodbe. Pa tudi – ko si enkrat v redni službi, čas ni več naklonjen romanom.« Niti pisanju niti branju romanov. Gre za maksimalno zminimaliziran svet SMS-jev in e-mailov. Čustva, občutki, želje, potrebe so neprodušno konzervirani in dozirani po potrebi. Nič od tega ni več sveže, naravno, sproti začinjeno, ampak je »ready-made«, industrijsko zapakirano, smrdljivo predvidljivo, a vseeno z omejenim rokom trajanja. Išče se ključek.

Za-ključna zgodba se konča s stavkom: »[...] slika je obstala in prek ekrana se je izpisalo: konec 756. dela.« Zdaj čakamo še napis TO BE CONTINUED ... in nato 757. del. Bo ta prinesel Čarjeve ubijalske aksiome iz življenja seksualno-mentalnih dvoživk ali mogoče 1001 haiku o vinsko rdečih spodnjicah Miše Molk?

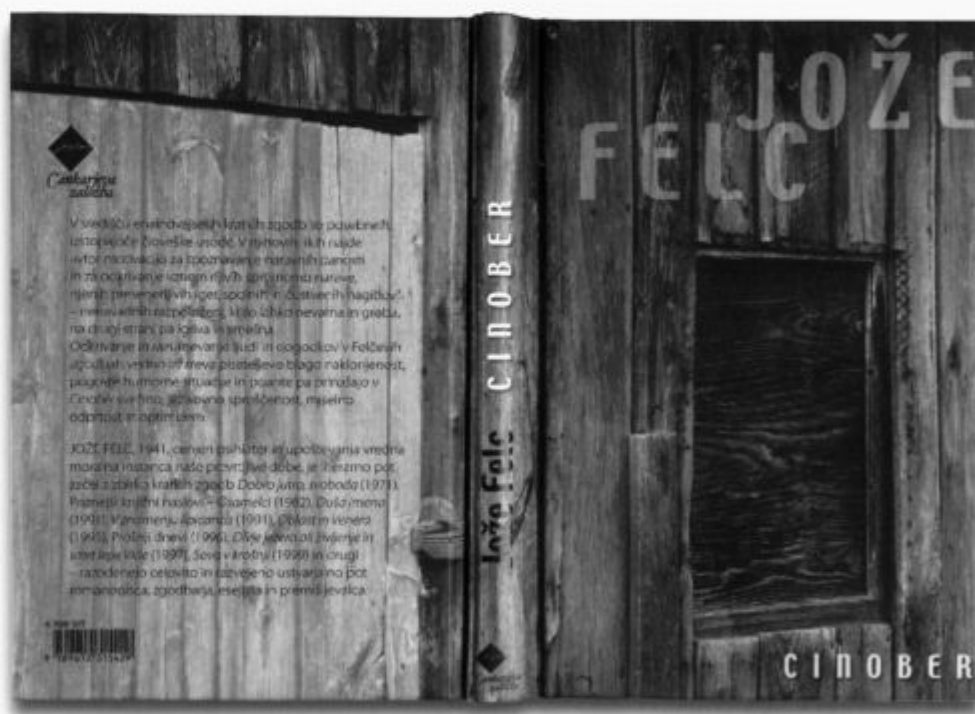
Robert Jereb

NE NASTANE CINOBER KAR TAKO

Jože Felc: *Cinober*. 156 str. Cankarjeva založba. Ljubljana, 2006.

Felčeva zbirka kratkih zgodb z naslovom *Cinober* raste na vtisih domačega okolja, izkušnjah mladosti in njegovega poklica. Že sam naslov kaže na domači habitus in miselni krog pripovedi večji del koreni v našem prostoru. Felčev pogled je razpršen med spodaj in zgoraj, med kotlom in vesanijo. Ni učvrščen v družbo, kot piše: »Tu pa tam se mu je pripetilo kaj, kar ga je popolnoma odtujilo krajanom, ki so bili njegovi sosedje, nekateri stari prijatelji«, čeprav je bil pomemben, in ni lociran v prostor, je nekje zgoraj in s svojimi zgodbami, freskami življenja tu med meščani. Felc lebdi med Gričem in kotlom. To mu daje nekakšno preglednost. Značilnost, ki seva tudi iz kratkih zgodb, v katerih so v ospredju ne prav običajne usode posameznikov. Prostor (predvsem Idrija), neobičajni dogodki, poteze zgodovinskih časov in obdobj življenja so ozadje, na katerem posebneži izstopajo očitneje, prepričljiveje. Niti ni nenavadno, saj je pisatelj poklic tisti, ki ustvarja osnovno optiko njegovega pisanja.

Enaindvajset zgodb tako govori o tistih, ki so nekako izven povprečja družbe, ki se vanjo ne morejo vključiti v skladu s prevladujočimi

normami, in tistih, ki se na pragu življenja vanjo šele vključujejo. Prvi niso ljudje zgolj z zanimivim značajem, ki napravi pripovedovanje razgibano – njihova drugačnost je globlja. Kot je naslov zbirke. Ne nastane cinober kar tako, tako je tudi z njimi. In zgodbe so rdeče obarvane, so življenja zares. Barva pripovedi slika skrajnosti, a tudi optimizem, čeprav večkrat zasledimo tudi resignacijo in sledi melanholije. Zgodbe so preobrazbe, lok življenja ali zgoščeno dogajanje ob ključnih dogodkih. Protagonisti pripadajo svetu svetlobe, svetu bolnišnice Vesanije (Hubert, Zeličeva vrnitev, Dino, Cinober).

Posebnost zbirke so krajši uvodi v posamezne zgodbe, ki so oblikovno ločeni. Včasih uvodni zapis napove temo, predvsem pa razlaga pomene besed, termine, večinoma medicinske izraze, ki ustvarjajo ozračje in zaokrožijo pripovedovanje. Zapisi so avtorjev pogled na idejo posamezne zgodbe, so – s par izjemami – precej enciklopedično suhoparno in »tehnično« napisani ter hote ali ne zožujejo obzorje pričakovanj in pomenskih raznolikosti.

Čeprav govorimo o kratkih zgodbah, le-te vsebujejo dogajalno zgoščenost, ki se približuje noveli; predzgodba je učinkovito in jedrnato predstavljena, poudarek je na ključnem dogodku ali nizanju življenjskih preokretov. Slog pisanja je sproščen in raznolik, čeravno ni vse povedano povsem naravnost, jezik mestoma privzame lirične odtenke. Zaviralnih momentov ni, miselne refleksije so le nakazane, kratka forma na nekaj strani zgoščenih pripovedi tega tudi ne dopušča.

Naslovna zgodba Cinober uvaja večino

razsežnosti zbirke: v ospredju so idrijski kotel, izstopajoč posameznik z nenavadnimi potezami in pridih griča. Fantiča – nedvomno genija –, ki so ga imeli za norega, so tudi »spoštovali ter bili prepričani, da se njegova pot ne bo končala v katerem od rudarskih rovov cinobaritnega podzemlja«. Citat nakazuje nihanje med podzemljem zavesti in osvoboditvijo, samouresničitvijo posameznika, ki je – resnici na ljubo – izziv nas vseh. Drugačnost težko sodi v prostor, katerega navade so začrtane, dejansko težko sploh kam sodi. Zgodba se bere tudi kot rahla kritika t. i. normalnosti, ki ni naklonjena izstopanjem ali pa je vsaj nezaupljiva, celo boječa. Posamezniki, ki so bili »izven« so vedno imeli poseben status – bili so bodisi v središču, še raje na robu družbe. Današnji napredek je institucionalni pristop, to pa je bolj ali manj vse. Imamo Vesanijo, ki je svetla. Imamo grič, kotlina samo poudarja vzpon. Posebnež ne sodi v pritličje, lahko je spodaj v temi ali zgoraj v beli svetlobi.

Zaključek zgodbe je zapis o Idriji. Primer nenavadnega dečka se posploši na mestno klimo, na vrsto učenjakov, ki so tu bivali, in na preminulo bogastvo in breme dediščine. »Mesto je potrebno podreti, na njegovih temeljih pa zgraditi čisto nov kraj. [...] Dokler pa bodo samo obnavljali in dozidavali načete zidove in ganke, zgodbe ne bo konec.« Zgodovina uklepa, kotel je globok, dediščina je težak balast. Citiranih besed ne kaže razumeti kot zamolkost inovativnega intelekta, temveč kot spona duha in te bodo ostale, kajti zgodbe še ne bo kmalu konec. In kaj je z učenjaki? Nekdanji učenjaki so ravno tako priročni kot nove fasade. Tu je na vrsti

ostra kritika slavljenja zgodovine, slavljenja učenjakov, ki naj bi bili spoštovani – laž, ki jo razkrinka nori deček, ki se čez leta vrne kot ugleden mož. Takrat šele postane last meščanov. Oslil pa rigajo ob tej poniglavosti. Je pa res, da so živali še v krožnem času in da bolj razumejo osnovne stvari, tudi deček je tam blizu: šilil je in spet začel, razbijal kamen, zatem pisal in spet tako. Odšel je in se vrnil. Dobro je imeti nekaj krožnega v sebi. Čutiš več.

V zgodbah začutimo mesto kot predsobo Griča. Pripoved Legenda je zapis o usodi cerkve sv. Barbare, ki je bila porušena po vojni, in o predrznosti posameznikov, ki jim je malo mar za stvari, ki presegajo njihov čas. Hkrati je tu prisotna obsodba sle po uničevanju in prikaz slepote posameznikov. Mesto bi bilo potrebno porušiti, stoji zapisano v prvi zgodbi in četudi ne beremo dobresedno, se prikrade občutek, da bi gnilo zidovje stoletnega duha morali rušiti selektivno. A v čem je boljše tisto, kar pustimo? Felčeva univerzalnost je tu na preizkušnji. Če je človek isti, potem ne kaže ločevati novih in starih zavetnikov, kajti v usedlini arhetipov gre za iste stvari.

Mesto in čas orožja ter čas človeške iztirjenosti so ozadje pripovedi Sveti Jožef. V vojnem času nosi preprosto resnico, da odnosi med bližnjimi ostanejo elementarni, primarni, bistveni ne glede na težke okoliščine. Etična drža ljudi ne glede na njihovo miselno preproščino je tisto, kar ostane na koncu. To razumemo tudi kot obsodbo režima – vsakršnega, ki se izzivlja nad ljudstvom in ki zatajuje človekovo dostojanstvo.

Zgodba Turki pokaže ljudi, ki nimajo česa izgubiti. Ključen posameznik potegne za sabo lačne in od žganja razgrete, sam pa konča zaradi sle. Govori tudi o kolektivni potlačitvi, o vesti, ki se mora umakniti, kadar je bede preveč.

Dve pripovedi sta posvečeni pisateljema Franu Gestrinu in Radu Murniku. Zlasti v zgodbi Možganov tudi pozimi ne zebe – naslov se povsem prilega humoristu Murniku – opazujemo, kako lahko bolezensko stanje zoži življenje na majhne zgodbe in mučni mehanični ritem vsakdanje enoličnosti, na stisnjeno obzorje, na preigravanje istega. Veliko življenje se utruja v oklepu rutine. A dokler misel teče oz. možgani ne zmrznejo, je še smiselno vztrajati, pogosto tudi s humorjem. Pripoved o Murniku je deloma tudi pisateljeva lastna.

Odraščanja, šolanja in razkrivanja spolnosti ne kaže brati le kot avtobiografske zapise, saj govorijo o času odraščanja, razigranosti, puberteti, odkrivanju skrivnosti, spolu, oslovski klopi (Sirotišnica, 2 x 42, Osli, Oslovska klop, Državni udar, Zakaj zavidati oslu). Šola je tu bolj ali manj ovira ali pa tudi priložnost. V teh časih nastopajo predvsem osli – neugnani fantiči, ki prestopajo meje pravil in ki imajo svojo pot ne glede na družbene zakonitosti, kajti osli so vitalnost, ne le stereotip. So obdobja v življenju, ko ni dobro preveč misliti na posledice, sicer ni sploh nikakršnih. Osli so spredaj, čeravno je njihova klop na obrobju razreda.

Dobršen del knjige zavzema pogled na začetke pisateljave zdravniške poti. Oddaljenost omogoča tudi ironične poudarke (Prijava), spoznavanje ustanove,

ki bo postala njegovo delo in prebivališče (Vesanija). Prvo srečanje z bolnišnico je bilo zanj usodno: »Vesanija je bila lepa, iz mrakobnosti [mesta, kotla spodaj] je lezla v svetlobo. Pravzaprav je bila Vesanija svetloba sama.« Bolnišnica zanj ni postala le kraj nad mestom, temveč ves svet, ki je povsod isti, zazdi se celo, da gre Grič naprej, da je spodaj v kotlu vse nekako zastalo: »Pognal se je dol do mesta in rekel: ‚Tu ste‘. In ponovil, ko je srečal koga poznanega: ‚Saj vi ste čisto taki kot on zgoraj, v Vesaniji.‘« Govor je o spoznanju, o človeku, ki je v dnu bitja vedno isti ne glede na predsodke in družbene opredelitve. Lokrum je zgodba o samopotrjevanju in zatajevanju, o negotovosti in zmagi notranje moči nad težkim, bolnim telesom, o preizkušnji, ki je pisatelju vrnila voljo in samozavest.

Zadnja zgodba je sprava in pomiritev ter paraboličen zaključek, ki kaže na univerzalno resnico, da smo vsi isti, ne glede na svetovni nazor, нравno iztirjenost in čudaštva; vsi izrisani liki stopijo v končnost, kjer veljajo enaka merila za vse. Zgodba je začinjena z ironijo in humorno obarvano poanto: »Zavili so v oštarijo, bilo jih je veliko, in birt je čisto vsem postregel z enako pijačo.«

OSEBNOSTNA IZPOVED IN KRITIČEN ODNOS DO DRUŽBENE STVARNOSTI

Ana Marija Cetin Lapajne: Šepet. Zbirka pesmi, 115 str. Spremnna beseda Janez Kavčič. Likovna oprema Matjaž Vipotnik. Založba Bogataj. Idrija, 2006.

Pesnico Ano Marijo Cetin Lapajne opredeljujejo naslednje karakteristike: elementarna navezanost na rodno grudo, intenzivno čustvovanje, svobodoljubnost in kozmopolizem, stik slovenstva z internacionalizmom, občutljivost za etične vrednote in dileme ter kritičen odnos do sodobne stvarnosti. V verzih izpoveduje svoje življenjske izkušnje, čustva, doživljanja in meditacije ter angažirano opozarja na zaskrbljujoče stanje sodobnega sveta. Njena poezija združuje osebno izpoved s kritičnim vrednotenjem polpretekle in današnje družbene stvarnosti.

Zbirka Šepet se bere kot nekakšen dnevnik občutij, ki obsega vsa avtoričina življenjska obdobja. Verzi odražajo dogodke, ki so pesnico najbolj zaznamovali, spoznanja, ki so izoblikovala njeno doživljanje sveta, ter razmišljanja, pogosto prizadeto ali polemično izostrena. V pesmih se soočata svetla idilika narave in zgodnjega otroštva ter mrakobnost nasilja in vseh oblik razčlovečenja. Obe med seboj nasprotni razsežnosti porajata v čutečem pesničinem subjektu čustveno napetost, ki se skuša razreševati skozi željo po harmoniji, tako v lastni intimi kot v objektivni realnosti.

Ana Marija Cetin Lapajne, rojena leta 1935 v Dolnji Bitnji pri Ilirski Bistrici, je v zgodnjem otroštvu (1942) doživela travmatično izkušnjo nasilja, ko so italijanski vojaki požgali njeno vas, družino pa odgnali v koncentracijsko taborišče. Trpko doživetje, ki ga je za vse življenje zakopala v srce, je nedvomno pomembno vplivalo na njeno nazorsko orientacijo in literarno ustvarjalnost. Pozneje je dokončala študij geografije na ljubljanski Filozofski fakulteti in opravila uspešno poklicno kariero na področjih izobraževanja, javnega delovanja in kulture.

Izhodiščno tematiko zbirke Šepet predstavlja navezanost na primarni dom, na rojstno vas in domačo pokrajino. Spomini na »izgubljeni raj« se pesniki vračajo kot privid nekdanje sreče. Druga prva je trajna navzočnost staršev v pesmih, ki izpovedujejo čustva hvaležnosti in spoštovanja do matere in očeta. Na ljubezen do prvotne brkinske domačije in svojcev se navezuje ljubezen do domovine in slovenstva, istočasno pa se poraja bojazen pred izgubo narodove identitete in suverenosti. Sledi vzporejanje in povezovanje dogodkov in razmer, med katerimi obstaja časovna distanca nad 60 let, ki pa neizprosno potrjujejo znano resnico, da se zgodovina ponavlja – žal kot tragedija in farsa. Avtorica občuti prizadetost ob nehumanih odnosih znotraj moderne neokapitalistične in kvazidemokratske družbene ureditve, temelječe na dominaciji in globaliziranih interesih kapitala. V tej luči je v nekaterih pesmih tudi sodobna slovenska stvarnost deležna marsikaterega kritičnega razmisleka, moralnega prevrednotenja in jedke satire. Ob soočanjih s senčnimi stranmi aktualnega vsakdana se v duši pesnice budijo filantropska čustva.

Od angažirane usmerjenosti v objektivno realnost se avtorica občasno zateka v lastno intimo, v notranji doživljajski monolog. Njene osebnoizpovedne pesmi govorijo o fatalni ločnici med življenjem in smrtjo, o minljivosti srečnih trenutkov, o tesnobnih intuicijah, o bivanjskih stiskah, o ljubezni kot življenjskem načelu ter o ujetosti med potrošniškim bliščem in osamljenostjo sredi brezimne množice. V oblikovnem in vsebinskem pogledu izstopa kakovost nekaterih razmišljujočih pesmi, ki prehajajo v psihološke analize motivov, nakazanih v naslovih. Izrazito subjektivno so niansirane intimne,

emocionalne, erotično-čutne in meditativne refleksije ljubezenskih doživetij, ki so se porajala na skupni življenjski poti, prehojeni v dvoje. Kot rezime ali nekakšen epilog je v prvi del zbirke vključen še sklop Utrinki, napisan v obliki petih desetvrstičnih gazel, ki s pomenljivimi refreni naglašajo determinante avtoričinega doživljajskega in pesniškega sveta.

V zbirko je kot samostojen in obenem z njo organsko zraščena drugi del vključen sonetni venec Luni zapeljivki (akrostih), ki ga je avtorica pisala od jeseni 2004 do poletja 2005. S sonetnim vencem je v zaokroženi obliki in s poglobljenim vsebinskim pristopom izpovedala svoj odnos do sodobnega sveta in problemov, ki tarejo človeštvo. Pri pisanju »venca« jo je odločilno motivirala odrešujoča optimistična vizija prihodnosti, izhajajoča iz univerzalnega spoštovanja in uresničevanja temeljnih etičnih vrednot.

Sonetni venec Luni zapeljivki je komponiran po klasičnem vzorcu. Štirinajstim sonetom, ki jih sestavljata po dve kvartini in dve tercini, je dodan zaključni magistralski akrostihom – naslovom pesnitve. Soneti so grajeni po splošno uveljavljenih pravilih meroslovja. Njihov rastoči ritem izhaja iz nepoudarjenih zlogov, verzi pa temeljijo na obliki laškega enajsterca. Pesnica se poslužuje pestre palete čistih rim, za katere je odločilna izgovorjava. V skladu s shemo soneta se rime zvesto ravna po obrazcu abba abba cdc dcd. Vsebinskim sporočilom verzov ustreza po potrebi tudi prosta ritmična oblika: ritem ni vseskozi stereotipno mehaničen, ampak skladno z izrazno močjo besed fleksibilen. Avtorici je vsekakor treba priznati spretnost in domiselnost pri izpeljavi celotne kompozicijske strukture besedila.

Sporočilni mozaik »venca« soustvarjajo naslednji glavni vsebinski poudarki: meditativno vzdušje, hrepenenje po sožitju med ljudmi ter med civilizacijo in naravo, razkorak med idejami mislecev in družbeno prakso, dominacija kapitala nad humanizmom, (ne)smisel »bega« v veselje, aktualnost simbolike štirih apokaliptičnih jezdecev, moč in nemoč svetovnih religij, nujnost planetarne etične katarze in mednarodne solidarnosti, pomen moralnega ozaveščanja sodobne znanosti, potreba po vlaganjih v kulturo in zdravje, imperativ dviganja ekološke zavesti in upanje v preporod človečnosti, ki naj išče rešitev iz labirinta vojn, revščine, moralne krize in drugih rakastih ran civilizacije.

Velja dodati, da se pesniška zbirka Šepet odlikuje po estetsko domišljeni in sporočilno učinkoviti likovni podobi in opremi.

Petra Zagoda

LET V LUNINO SENCO

- pomemben prispevek k poznavanju ljudskega izročila

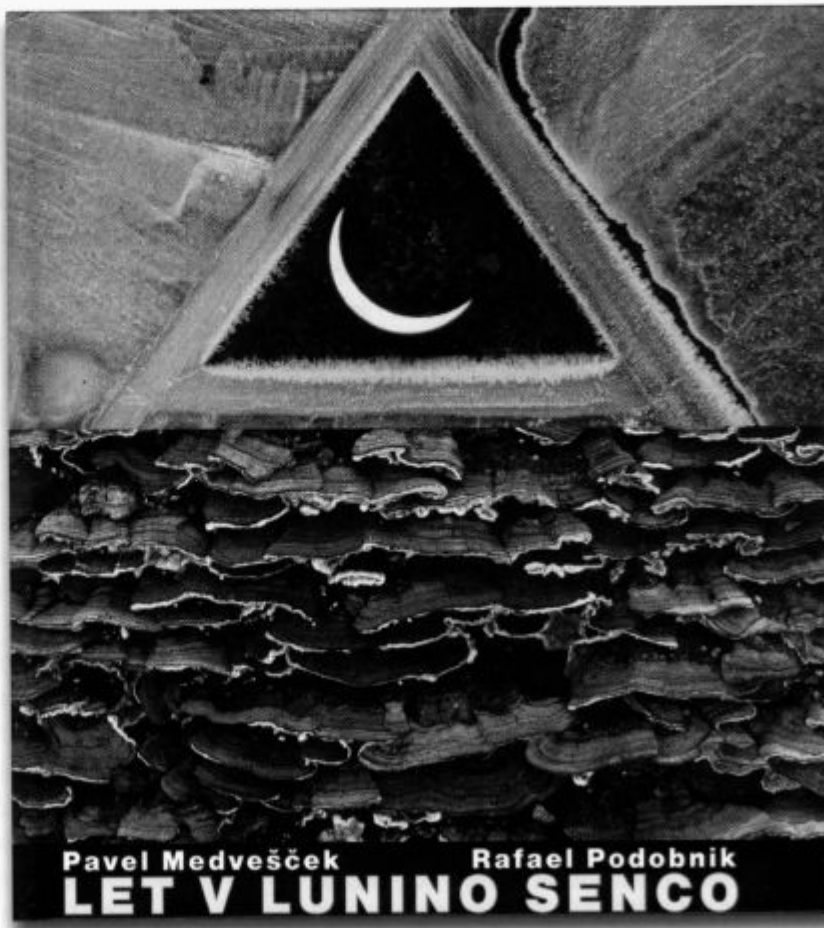
Pavel Medvešček, Rafael Podobnik:

Let v lunino senco. Založba Taura. Nova Gorica, 2006.

Leto 2006 je pri novogoriški založbi Taura izšla zbirka pripovedi *Let v lunino senco* avtorjev Pavla Medveščka in Rafaela Podobnika.

Najprej se bralec ustavi pri uvodu, ki ga je napisal Pavel Medvešček, in nadaljuje s 135 pripovedmi s Tolminskega, Cerkljanskega in Idrijskega, Goriškega, Sežanskega, Bistriškega, Postojnskega ter Koprškega. Pripovedi si lepo sledijo in osrednjemu motivu sledi več različnih zgodb. V zadnjem delu knjige je svoj pogled na vsebino zbranih pripovedi prispeval Bojan Šaver v eseju z naslovom *Od kamna do gore* in kulturne konstitucije svetega. Strokovni pogled na obredne kamne kačje glave je prispeval geolog dr. Jože Čar. Nazadnje je svoje izkušnje pri nastajanju te knjige podal še fotograf Rafael Podobnik.

Pripovedi so opremljene s popolnimi podatki o pripovedovalcih in fotografijah, s krajem in letnico zapisa. Na seznamu zadaj najdemo še natančnejše podatke, kot so ime in priimek, letnica rojstva, hišno ime pripovedovalca in naslov. Vse to pa dopolnjuje dokumentarno gradivo

k posameznim pripovedim, v katerem so opombe zapisovalca Pavla Medveščka. Dodane so stare fotografije, risbe in mapna kopija. Naveden je še seznam fotografij z opisom in datumi snemanj. Vsi ti podatki so pomembni zaradi jasnejše dokumentiranosti pripovedi.

Pomen teh pripovedi je večplasten tako za stroko kot tudi za laično javnost, saj razkrivajo in ohranjajo že skoraj izgubljene zaklade ustnega izročila na Primorskem. Za folkloriste, mitologe, etnologue, arheologe, slaviste, etimologe in morda še za koga so pomembne predvsem zaradi svoje izročilnosti. Motivika vseh zbranih zgodb, ki izvirajo še iz poganskih časov, se je ohranjala, kljub temu da so bili njihovi nosilci tudi zgledni katoličani, ki so redno opravljali svoje verske dolžnosti. Slovanska mitologija je še precej neznana in jo lahko različni strokovnjaki le postopoma rekonstruirajo prav iz tovrstnih drobcev preteklosti. Vendar pa t. i. mitično mišljenje ni le stvar preteklosti, saj je, kot pravi Zmago Šmitek, »mitološko mišljenje še danes vtkano v vsakodnevno življenje posameznika, ker sega v globine človeške zavesti, čeprav se navzven pokaže le občasno in morebiti v drugačnih oblikah kot nekoč¹«. Mitsko mišljenje in dojemanje sveta okoli nas je nekaj, kar se da le deloma posredovati z vsakodnevnim izražanjem. Dopušča namreč še neko drugo realnost, ki nam večinoma ostaja nedoumljiva.

Izročilo, zbrano v zahodni Sloveniji, predvsem v malo težje dostopnih krajih, kaže na to, kako dolgo so se med ljudstvom ohranjale posamezne mitske predstave. V teh zgodbah lahko zasledimo, da so se

poskusi izkoreninjenja dogajali vseskozi, najbolj intenzivno pa nekako od konca osemnajstega stoletja do danes. To je bil čas, ko se je močnejše uveljavljala znanost in tehniški dosežki ter navsezadnje obvezno šolstvo in z njim večja pismenost in izobraženost tudi preprostih ljudi. Zasledimo lahko, da so nekatere vaške avtoritete, kot so razni oblastniki (npr. grofje), duhovniki, učitelji, celo mešetar in v povojnem času miličnik, naročale rušenje posameznih zaznamovanih kamnov. Uničenju nekaterih pa je botroval zgodovinski čas: gradnja železnice, prva svetovna vojna, druga svetovna vojna in čas komunizma ter enačenje 'splošnega' verovanja in ljudskega verovanja z nazadnjaštvom.

Izgubi tovrstnega izročila v živem jeziku je botroval tudi drugačen način življenja na vasi: manj druženja med vaščani, radio in televizija, manj medgeneracijskega druženja ipd. Tako je toliko pomembnejše reševanje tega izročila z zapisovanjem in posledično ovrednotenjem dediščine.

V današnjem času, ko prisegamo le na znanstveno preverljivost, vedno več ljudi čuti potrebo po mitskem in duhovni razsežnosti. Tako se zaradi nepoznavanja domačega izročila obračajo na druge dele sveta (vzhod, staro keltsko izročilo, izročilo Indijancev, Afričanov ipd.) in tako obujajo že pregnana verovanja, kot je čaščenje dreves, kamnov, sonca ipd. Naloga modernega človeka je, da premaga predsodke moderne dobe in prične spoštovati izročila prednikov, ki so se ohranjala dolga stoletja do današnjih dni, saj nosijo v sebi modrost in sposobnost še drugačnega, ne le stvarnega mišljenja.

Ali kot pravi Medveščkov sogovornik, ko pripoveduje, da so v prvi polovici 19. stol. razbili kamne, ki naj bi varovali pred poplavo: »/.../ Druge kamne so verjetno razbili ali odpeljali. Če bi pozabili še na ta kamen, bi zanamcem ne ostalo nič od staroverskega pričevanja, ki se danes zdi smešno, a je vendar zgodovinsko in naše.« (145)

Prav zato, ker je naše, in končno tudi zato, ker nas vse te pripovedi, 'sveta mesta' in predmeti naučijo tudi sožitja z naravo in nas opomnijo, da nismo mi gospodar zemlje, temveč je to nekaj višjega, pa naj to imenujemo Bog ali prasila nikrmana, ki ureja vse na tem svetu.

Opomba

¹ Zmago Šmitek, *Mitološko izročilo Slovencev: svetinje preteklosti*, Ljubljana 2004, Študentska založba, 5.

Ivica Kavčič

PRAZNIČNI ŠOPEK IDRIJSKEGA SAMOZAVEDANJA

*Razstava »Cvetje z naših bregov« akademskega slikarja Rafka Terpina.
Mestni muzej Idrija in Muzejsko društvo Idrija. Idrija, april 2006.*

I menitno prireditelj sta organizirala Mestni muzej Idrija in Muzejsko društvo Idrija. Otvoritev razstave je bila v četrtek, 20. aprila 2006. Bila je edinstvena. Na ogled je bilo 167 barvnih slik rastlin, kar je bil samo izbor izmed petstotih, ki jih je avtor ustvaril med letoma 2002 in 2005. Doživetje je bilo nepozabno tako zaradi slik, kot tudi zaradi njihovega števila, ki je opazovalca postavilo dobesedno v središče prelestne narave.

Profesor dr. Tone Wraber je v vabilu k razstavi med drugim zapisal: »Tokrat se nam akademski slikar Rafko Terpin v povezavi s prireditelji, namenjeno idrijski naravi in njenim raziskovalcem, predstavlja kot neutrujen popotnik, ki na Idrijskem z bližnjo soseščino išče nahajališča idrijskih praprotnic in semenk, od pogostnih do najbolj redkih, od rano cvetočih znanilk prebujenega življenja do tistih, ki ga s poznim cvetenjem in seveda plodenjem zaokrožujejo. Vsi seveda poznamo kraljično pomladi trobentico, lepi čelvelj pa je že princ, ki nam bo dovolil vstop v svoje

- 1 Idrijski Jeglič (*Primula X Venusta Host*)
- 2 Navadno Tevje (*Hacquetia Epipactis*)
- 3 Kranjski Jeglič (*Primula Carniolica*)
- 4 Blagajev Volčin (*Daphne Blagayana*)
- 5 Rebrinčevolistna Hladnikija (*Hladnikia Pastinacifolia*)
- 6 Kranjski Volčič (*Scopolia Carniolica*)

domovanje šele po dolgotrajnem trkanju na dokaj skrita vrata«.

Avtor sam pa je v enem od svojih, kot slike rahločutnih in mojstrsko izraženih besedil k razstavi zapisal: »Prava pomladna in poletna kraljestva ... Trave, travice so mehke. Božajo. Bos bi moral čeznje.« Obiskovalec razstave je lahko opazil, da na slikah ni korenin ali pa so zelo redko upodobljene. Zakaj? Rafko odgovarja nekako takole: »To ni botanična razstava. Slikam zato, ker rože občudujem. Z vso previdnostjo odtržem le po eno in jo naslikam, včasih tudi z več strani, izkopavam jih ne, jih imam prerad, naj živijo varno in skrivnostno, odmaknjene od glavnih poti, nedostopne v prepadnih stenah našega rovtarskega sveta.«

Profesor Wraber je svoj uvod zaključil z besedami: »Rastline niso samo zeleni del človekovega okolja, temveč tudi del občje, v danem primeru slovenske kulture. Ob Terpinovih rastlinskih upodobitvah uživamo ne samo estetsko, temveč tudi rastlinoslovno. So del idrijske, slovenske in občje kulture, praznični šopek idrijskega samozavedanja«. Dr. Jože Bavcon namerava razstavo postaviti tudi v razstavišču Botaničnega vrta v Ljubljani. Takih priložnosti je na Slovenskem zelo malo. Nekaj podobnega je naredil v 17. stoletju Valvazor v svoji delavnici na gradu Bogenšperk. Ni kaj, Idrija je tudi v tem nekaj posebnega! Iskrene čestitke avtorju za izjemno darilo!

Anka Vončina

ŽIVO CVETJE IZ TERPINOVIH SKICIRK

*Ob tretji razstavi skicirk cvetlic Rafaela Terpina,
tokrat v Knjižnici Cirila Kosmača v Tolminu*

Moj namen ni opisovati Rafka Terpina. O njem ne bom govorila kot o učitelju, ne kot slikarju, ne kot iskalcu in obujevalcu zaraščenih poti, ne kot o oživljalcu podob iz preteklosti, ker to presega moje skromno vedenje in nisem za to poklicana. Rada bi k objavi prelepih misli njegovega prijatelja dr. Dakskoblerja, ki govorijo o njegovih tako številnih vsestranskostih, napisala le nekaj besed zahvale velikemu človeku, Rafku, njegovi širokogrudnosti ter njegovi in naši ljubezni do narave, ki nas družijo.

Da je dober poznavalec rastlinja, smo vedeli, da ga upodablja, tudi, da pa so te upodobitve njegov res obsežen herbarij, smo se prepričali na razstavi, ki nam jo je dal na ogled v galeriji idrijskega muzeja, z naslovom »Cvetje z naših bregov« pomladi 2006. Razstavo je pripravil kmalu po nastopu svoje nove, očitno tudi zelo plodne službe – upokojitve. Odmev je bil velik in le pohvalen, zato je kmalu po zaprtju v Idriji v podobnem obsegu krasila Botanični vrt v Ljubljani od oktobra 2006 do februarja 2007. Tudi njegovi tolminski prijatelji so se potrudili ter poiskali prostor in termin za prikaz tega dela njegove ustvarjalnosti tolminskemu prebivalstvu, krajanom izpod prelepih vršacev, ki jih Rafko pogosto obiskuje in katerih leptovice so okrasile galerijo tolminske knjižnice. Uvodnik, ki sledi mojim skromnim vrticam, je bil namenjen rojstvu ravno te – tolminske razstave.

Rafko, od kod ti energija za uresničevanje tako številnih danosti?

Saj vem, narava tiho in skromno čaka da jo opaziš, nato te sprejme ali pa ne in če te sprejme, te hrani. Tebe ni le sprejela, ti si njen del in s hvaležnostjo se ti odpira in te osrečuje s svojimi darovi. Tvoji

prostorčki te tiho čakajo, da jih spet obišeš, tvoje poličke ti grejejo in postiljajo sedež, tvoja drevesa te z razprtimi rokami čakajo, da te stisnejo v objem, bilke, da te zazibajo v dremež.

In kakšni srečneži smo mi, da živimo s teboj, da si nas sprejel v svojo družbo, da si nas vedno pripravljen voditi na svoje prostorčke, nam mnogim odkrivati skrite zaklade, zaklade, katere si »zaslužil«. S tvojimi »napolnjenimi baterijami«, za kar vedno skrbiš, je tvoje srce brezmejno.

Rafko za vse – hvala in še na mnogo idrijsko-cerkljansko-tolminskih grap, še na mnogo dolgih in odrešujočih pogledov z Banjščic in Šentviške, še na mnogo Gorskih burij, kraških košenic, Travnških dolin, Bal ali pa meditacij v megli in seveda še na mnoge nove in stare prijateljice rastline ob poti, ki ljubeče čakajo na tvoj obisk.

Tvoji »učenci« iz idrijskega botaničnega vrtca.

Igor Dakskobler

NAGOVOR OB OTVORITVI RAZSTAVE RAFAELA TERPINA LISTI IZ SKICIRK

Knjižnica Cirila Kosmača, Tolmin, april 2007

Rafka Terpina sem v svojih mladih letih najprej zasledil kot pisca potopisov v Planinskem vestniku. Takrat so se mi njegovi zapisi zdeli precej drugačni, kot sem jih bil navajen prebirati. Nisem jim posvečal preveč pozornosti – bolj kot svet hribov v moji soseščini so me zanimale visoke gore. Precej let pozneje, takrat sem že vedel, da je akademski slikar, sem v Idrijskih razgledih zasledil Rafka Terpina kot botanika. Sem se malo začudil in povprašal svojega cerkljanskega kolega Jožeta Bavcona, kako to, da se ta slikar ukvarja z botaniko (je bilo malo cehovske fovšije vmes). Potem sem rabil še nekaj let, da so se mi oči res odprle. Človek moje čudi pride, če pride, zelo počasi k pameti in zlahtnost in dragocenost Rafka Terpina sem spoznaval tako počasi in naokoli, kot sem spoznaval in odkrival domačo baško znamenitost kratkodlakavo popkoreso. Oboje mi je bilo tako rekoč pred nosom, a oči so se pozno odprle. Rafko Terpin je človek veliko talentov, ki pa jih ni zakopal, temveč jih pridno neguje in množi. Že od mladih let zna opazovati naravo in doživeto izvorno opisati ter izvorno narisati oz. naslikati. Spoznal je,

veliko prej kot kdo drug, da je svet sicer velik in lep, a ni da bi zaradi tega zanemarjal to, kar se ti ponuja pred domačim pragom – obilje grap, govcev, griv, planot, vrhov; gozdov, rož, samotnih domačij in zaselkov, plemenitih kmečkih duš. Polno človeško življenje je premalo, da bi vse obhobil. Terpinu to uspeva in še veliko več. Naš rovtarski svet je ubesedil in upodobil ter v slovenski kulturi in domoznanzstvu pušča sled, ki je veliko večja, kot mu zmorejo priznati kulturniške glave tam v Ljubljani, ki so mu pred leti odrekle mesto v nacionalni enciklopediji. Tudi Tolminci mu marsikaj dolgujemo. Nenazadnje je, premalo jih to ve, skupaj z geologom Čarjem in fotografom Podobnikom prvi temeljito opisal znamenito Gačniško grapo v Trebuši in je s svojima prijateljema pri nas tako rekoč pionir sodobnega graparjenja oz. soteskanja. Njegova imenitna knjiga Dom mojih prednikov (napisal jo je skupaj s cerkljanskimi šolarji, njeno že pripravljeno nadaljevanje še vedno čaka na objavo) vsebuje podobo in zapis tudi o marsikateri domačiji z južnega roba tolminske občine, okoli Stopnika in Trebuše. Tisti kraji in obe

planoti (Šentviška in Banjška oz. Lokovška) so pogosti motivi njegovih krajin in kar nekaj njegovih slik lahko opazimo v javnih prostorih v Tolminu.

Zanimanje za botaniko je Rafku Terpinu že v gimnazijskih letih vzbudila prof. Bavdaževa. Rože je torej znal opazovati že v mladosti in s pridobljenim znanjem na likovni akademiji je bilo kmalu jasno, da jih ne bo samo opazoval, temveč tudi upodabljal. Njegova dolgoletna »šolniška tlaka« v Cerknem je pustila kar nekaj dragocenih botaničnih sadov. Otrok ni učil samo risati, ampak tudi opazovati naravo in skupaj so spoznavali, raziskovali in risali redke in manj redke rože svojega domačega okoliša. Najdba imenitne kukavičevke, lepega čeveljca (*Cypripedium calceolus*) pri Dolenjih Novakih je na primer sad tega za osnovno šolo v tistih časih bolj ali manj izjemnega raziskovalnega dela. Očitna namnožitev njegovih skicirk z rožami pa se je lahko dogodila šele po odhodu v svobodni poklic oz. zdaj v uradni status upokojenca. Prelomna je bila vsekakor njegova zelo odmevna razstava Cvetje z naših bregov v Idrijskem muzeju lani približno ob

tem času. Za svoje ožje rojake je na ogled postavil 167 listov iz skicirk, na katerih je v letih od 2002 do 2005 upodobil skoraj toliko rož. Prof. Tone Wraber je v galerijskih listih, ki so ga izdali ob tej razstavi, napisal naslednje besede, za katere menim, da je prav, da jih ponovimo tudi ob tej priložnosti: »Rastline niso samo zeleni del človekovega okolja, temveč tudi del občje, v danem primeru slovenske kulture. Ob Terpinovih upodobitvah uživamo ne samo estetsko, temveč tudi rastlinoslovno. So del idrijske (dodajam tolminske), slovenske in občje kulture, praznični šopek idrijskega (dodajam tolminskega) samozavedanja«. Moja prva misel ob ogledu idrijske razstave je bila naslednja: te podobe bodo morale prej ali slej najti svoje stalno mesto v Idrijskem muzeju, da bodo v njem obiskovalci Idrije (vedno več je takih, ki jih zanima tudi botanika) ob bogati idrijski zgodovini, ob njenih tehniških znamenitostih, slavnih osebnostih in drugem lahko spoznavali tudi živi okras njenih bregov in grap. In zelo podobno misel lahko ponovim ob otvoritvi tolminske razstave, ki je nekakšna nadgradnja idrijske. Rafko Terpin je namreč zelo delaven človek in leto 2006 je bilo zanj v različnih pogledih, po številu samostojnih razstav, po udeležbi na dobrodelnih likovnih kolonijah, nenazadnje po številu upodobljenih rož izjemno uspešno. Tudi v Tolminskem muzeju bi morale biti mesto za njegove upodobitve rož. Mogoče tolminska preteklost ni tako slavna kot idrijska, a v naravnih lepotah in rastlinskem bogastvu zagotovo ne zaostajamo in prav bi bilo, da bi ob arheoloških najdbah, zgodovini, etnologiji, ob naravnih lepotah korit, sotesk,

jam, slapov in gora obiskovalce Tolminske na ta način opozorili še na zeleni del našega okolja.

Dober botanik naj bi bil tudi dober risar. A žal nekateri to nismo in smo zato lahko le botaniki z napako. Vsekakor si sam pri določanju rastlin še danes pomagam s knjigami, v katerih rože niso fotografirane, temveč narisane (npr. znana in veliko uporabljena sta Rothmalerjeva Ekskurzijska flora Nemčije ali upodobitve (ikonografija) flore jugovzhodnega dela srednje Evrope, madžarskih avtorjev Javorke in Csapodyjeve). V teh in podobnih delih gre seveda za drugačen namen, tehniko in uporabo – narisati rastlino tako, da jo čim lažje spoznamo, z vsemi znaki, po katerih se razlikuje od drugih podobnih rastlin. Pri nas je v zadnjem času ugoden odmev doživela knjiga poklicnega botanika prof. Vlada Ravnika Rastlinstvo naših gora. V njej je v akvarelni tehniki upodobil okoli 180 značilnih vrst naših Alp. V uvodu te knjige je nestor slovenskih botanikov, prof. Ernest Mayer, zapisal misel, ki je primerna za današnjo priliko in velja (le v obrnjenem vrstnem redu) tudi za Terpina: »Redko se zgodi, da je v eni osebi združena zmožnost strokovnjaka in umetnika.« Rafko Terpin, kar priznava tudi sam, rože vedno bolj upodablja tudi z očmi botanika. Njegove skicirke so dejansko svojevrsten herbarij. Na listih narisane rože so opremljene z domačim in latinski imenom ter z nahajališčem, torej krajem, kjer jo je avtor za upodobitev nabral. V tem smislu ima taka skicirka tudi botanično, znanstveno vrednost. Akademski slikar Rafko Terpin je na ta način dokumentiral precej novih nahajališč

naših rastlin in tako pomembno prispeval k vednosti o njihovi razširjenosti pri nas.

Da nastane portret nabrane rože, je poleg znanja potrebno veliko pozornosti, spretnosti in potrpljenja. Podrobno si o tem avtorjevemu trudu lahko preberemo v galerijskem listu. Večino rož, ki jih je avtor izbral za pričujočo razstavo, lahko opazimo v naši bližnji ali malo oddaljeni soseščini. Razstavljenih je tudi precej alpskih rastlin, ki jih slikar pozna s svojih vsakoletnih potepanj od Črne prsti do Vogla, planine Razor in Krna, pa tudi z gora na Bovškem.

Čeprav bi vsaka narisana roža zaslužila kakšno besedo, naj na kratko opozorim samo na nekaj posebnosti. Bertolonijevo orlico (*Aquilegia bertolonii*), razmeroma pogosto prebivalko melišč pod Hohkovblom (Matajurskim vrhom), Rodico (Gradico), Voglom in Mahavščkom, so v naših gorah opažali že stari botaniki, med drugim znameniti tržaški župan Tommasini, a ugotovitev, da tudi pri nas raste orlica, ki je sicer razširjena v jugozahodnih Alpah, v Franciji, in v delu Apeninov v Italiji, je stara le nekaj desetletij in dolgujemo jo botanikoma Lippertu in Wraberju.

Ko boste v zgodnjem poletju obiskali planino Razor, Škrbino ali Globoko, pirenejske zmajevke (*Horminum pyrenaicum*) skoraj ne boste mogli zgrešiti. Pa vendar velja v Sloveniji za redko, z razmeroma malo nahajališči (poleg našega obsežnega tolminskega še nekaj bohinjskih, na planini Suha pod Rodico in ponekod na Komni). Tudi kojniško peruniko (*Iris sibirica subsp. erirrhiza*) si velja zapomniti. Razveselila nas bo konec maja ali začetek junija pod Črno

prstjo, na Kojci, Koriški gori, Kotlu, Jalovniku, na Banjšicah in še kje.

Kraljico planin, alpsko možino (*Eryngium alpinum*), je slikar narisal po primerku s Porezna. Bogata nahajališča so tudi v soseščini Črne prsti, že nekaj časa pa jo zaman iščemo v Krnskem pogorju (npr. pod Lemežem), kjer so jo pred desetletji še opažali. To je sicer v evropskem merilu redka in ogrožena vrsta in zato zasluži ustrezno pozornost in varstvo.

Znameniti kranjski jeglič (*Primula carniolica*), slovenski endemit (torej roža, ki raste samo v osrednjem in zahodnem, predalpskem in dinarskem delu Slovenije in nikjer drugje) ni samo idrijska, ampak tudi tolminska posebnost. Uspeva ob Idriji na Stopniku, v trebuških grapah, še bližje Tolminu pa med Temnikarjem in Dolenjo Trebušo, ob zdaj že marsikomu znani Kosmačevi poti. Ta kulturnozgodovinska pot, ki jo dolgujemo mostarskim šolarjem in njihovim učiteljicam in učiteljem, bi bila prav lahko tudi naravoslovna učna pot, saj ob njej lahko opazimo še marsikatero znamenito slovensko rožo.

Idrijski jeglič (*Primula x venusta*), križanec med kranjskim in lepim jegličem, pa je res predvsem idrijska posebnost. Rafko Terpin ga ne zna samo odlično narisati, ampak je eden najboljših poznavalcev njegovih precej redkih naravnih nahajališč.

Pred dvema desetletjema sem se seznanil z jeseniškim alpinistom in gorskim vodnikom Slavkom Koblarjem, ki mi je pravil, da so ga predvsem gostje iz tujine, ki jih je vodil po gorah, pogosto spraševali, katera je ta ali ona roža, ki so jo pri plezanju videvali.

V polomljeni nemščini jim je odgovarjal, da ni botanik in tega ne ve. Nekoč mu je bilo dovolj in za rože se je začel zanimati ter spoznavati njihova imena. Kot je zapisal Rafko Terpin – šele ime določi in ovrednoti vsako živo ali neživo stvar na našem svetu. Ko so našemu alpinistu rože postale znanke, jih je, še v poznih letih in že bolan, vsako leto obiskoval na njihovih naravnih nahajališčih in se vedno znova razveselil njihovega cvetenja. Botaničnih navdušencev je vedno več tudi pri nas v Sloveniji, vseh starosti, različnih stanov in poklicev. Doživetje, ko roža, ki jo opaziš v naravi, ni samo neka roža (ali celo samo ščavje), ampak ima svoje ime in ti ga že veš ali ti ga uspe ugotoviti, je vsekakor navdušujoče in vsaka nova cvetlica, s katero se na ta način »spoprijateljšiš« in spoznaš, kje »stanuje«, te bogati. Razstava, ki jo danes odpiramo, je ob vsem drugem lahko marsikomu spodbuda, da si z njeno pomočjo »udomači« katero od rož, ki jih opaža na bližnjem travniku ali v gozdu, na vsakodnevnih poteh ali na daljših izletih.

Naravoslovnemu centru Tolmin izrekam priznanje za pobudo in zamisel, Knjižnici Cirila Kosmača pa za pripravljenost in naklonjenost, da lahko v Tolminu ponovno gostimo žlahtnega slikarja, domoznanca, publicista in botanika Rafka Terpina.

Igor Dakskobler, Jože Bavcon

SEZNAM POPISANIH PRAPROTNIC IN SEMENK V OKOLICI POLIC NA CERKLJANSKEM

V preglednici 1 je abecedni seznam praprotnic in semenk, ki smo jih doslej popisali v okolici Polic. Seznam je še zelo nepopoln, temelji pa na naslednjih terenskih ogledih:

- Laze–Police, fitocenološko kartiranje: Dakskobler, 18. 4. 1984
- Od Žabž (Zabišče) do Polic (9849/3): Bavcon, 10. 5. 1985
- Rastišče kranjskega jegliča ob Poličnici (9849/3): Bavcon, 1. 5. 1987
- Gozdovi v povirju Poličnice med Policami in Damjanovim robom (9849/3): Bavcon & Dakskobler, 30. 4. 1997
- Police (9849/3) in ob poti vanje (9849/4): Bavcon, 23. 5. 1998
- Dabrček – Daber–Tilnik (9849/3): Dakskobler, 25. 5. 1999
- Ob cesti v Police, posamezni deli (9849/4), Police (9849/3): Bavcon, 3. 10. 2004
- Laze–Poličnica–Kompale–Ajdovo brdo–Homc–Sv. Marija–Krajc–Trtne–Snoviška grapa (Grapa)–Lisičnik–Laze (9849/3, deloma 9849/4): Dakskobler, 5. in 6. 10. 2004
- Laze–Lisičnik–Snoviška grapa(Grapa)–Police–Krnice–Poličnica–Grad (9849/3, deloma 9849/4): Dakskobler, 22. 4. 2005
- Damjanov rob–Poličnica (mlini)–Homc–Sv. Marija–Police–Krnice (9849/3): Dakskobler, 30. 5. 2005.
- Police–Karniše–Košarica–Degarnik–Krnice–Police: Dakskobler, 12. 10. 2005

V seznamu smo upoštevali tudi nekatera ustna sporočila (Flego) in nekatere literaturne vire (glej spodaj).

Nomenklaturni vir je Mala flora Slovenije (Martinčič & al. 1999). Kjer je določitev treba še preveriti, je za latinskim imenom vrste dodan vprašaj (?). Čeprav se bo ta seznam z nadaljnjimi raziskavami gotovo

precej povečal, že iz doslej zbranega gradiva razberemo, da v okolici Polic uspeva kar nekaj redkih, endemičnih, znamenitih ali zaščitnih vrst slovenske flore (primerjaj npr. T. Wraber & Skoberne 1989, T. Wraber 1990, Pravilnik.... 2002). Naštejmo samo nekatere znamenite vrste po izboru T. Wraberja (1990): kranjski jeglič (*Primula carniolica*) – glej tudi Bavcon (1987) in Terpin (1994), kranjski prstnik (*Potentilla carniolica*), kranjski volčič (*Scopolia carniolica*), trizoba kukavica (*Orchis tridentata*), siva vrba (*Salix eleagnos*), beli šaš (*Carex alba*), rušnata zvončica (*Campanula cespitosa*), kranjski zali kobulček (*Astrantia carniolica*), kranjski mleček (*Euphorbia carniolica*), rdeča relika (*Chamaecytisus purpureus*), divji nageljček (*Dianthus sylvestris*), tevje (*Hacquetia epipactis*), kranjski glavinec (*Centaurea carniolica*), kranjska lilija (*Lilium carniolicum*), gola vrba (*Salix glabra*), širokolistna grašica (*Vicia oroboides*), gozdni planinšček (*Homogyne sylvestris*) in Hladnikov grintavec (*Scabiosa hladnikiana* = *S. cinerea* subsp. *hladnikiana*). Slednji je severnoilirski endemit (z arealom samo v Sloveniji in majhnem delu Hrvaške – T. Wraber 1990: 112) in v okolici Polic (npr. nad Lazami – pod Lisičnikom: 9849/3, 330 do 400 m nm. v., leg. & det. I. Dakskobler, 5. in 6. 10. 2004; nad Dabrčkom: 9849/3, 400 do 450 m nm. v., leg. & det. I. Dakskobler, 25. 5. 1999, pod Krnicami, 9849/3, leg. & det. I. Dakskobler, 12. 10. 2005 in nad cesto severovzhodno od Polic: 9849/3 in 9849/4, leg & det. J. Bavcon, 3. 10. 2004) so njegova najbolj severozahodna doslej znana nahajališča (prim. npr. Praprotnik 1987: 47 in Jogan & al. 2001: 341). Zaščitena vrsta slovenske flore je bodika (*Ilex aquifolium*), ki smo jo popisali na pobočjih pod Krajcem, proti Trtnam, v spodnji grmovni plasti bukovega gozda (Hacquetio-Fagetum): 9849/3, okoli

510 m n.m.v. – det. I. Dakškobler, 5. 10. 2004.
Med zaščitene (potencialno ogrožene) vrste
sodijo tudi kukavičevke (Pravilnik...2002).
Le teh je na suhih travnikih v okolici Polic
verjetno precej več, kot smo jih doslej uspeli
popisati. Razmeroma redka in v času cvetenja
privlačna je rumena maslenica (*Hemerocallis
lilioasphodelus*), ki jo najdemo v obeh glavnih
grah, ki obdajata Police (ob Poličnici in ob
Dabrčku).

Literatura

- Bavcon, J., 1987: Nova nahajališča kranjskega jegliča. *Proteus (Ljubljana)* 49/9–10: 373–374.
- Jogan, N., T. Bačič, B. Frajman, I. Leskovar, D. Naglič, A. Podobnik, B. Rozman, S. Strgulc - Krajšek & B. Trčak, 2001: Gradivo za Atlas flore Slovenije. Center za kartografijo favne in flore, Miklavž na Dravskem polju, 443 s.
- Pravilnik o uvrstitvi ogroženih rastlinskih in živalskih vrst v rdeči seznam. Priloga 1: Rdeči seznam praprotnic in semenk (Pteridophyta & Spermatophyta). Uradni list Republike Slovenije 12 (82): 8893–8910, Ljubljana, 24. 9. 2002.
- Martinčič, A., T. Wraber, N. Jogan, V. Ravnik, A. Podobnik, B. Turk & B. Vreš, 1999: Mala flora Slovenije.
- Ključ za določanje praprotnic in semenk. Tehniška založba Slovenije, Ljubljana, 845 s.
- Praprotnik, N., 1987: Ilirski florni element v Sloveniji. Doktorska disertacija, Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Oddelek za biologijo, Ljubljana, 234 s.
- Terpin, R., 1994: O zavarovanih in nekaterih drugih redkih rastlinah na Idrijsko-Cerkljanskem ozemlju. *Idrijski razgledi (Idrija)* 38/1–2 (1993): 51–59.
- Terpin, R., 2005: Kukavičevke na Idrijskem. *Idrijski razgledi (Idrija)* 50 (1): 132–147.
- Wraber, T. & P. Skoberne, 1989: Rdeči seznam ogroženih praprotnic in semenk SR Slovenije. *Varstvo narave (Ljubljana)* 14–15: 1–429.
- Wraber, T., 1990: Sto znamenitih rastlin na Slovenskem. Prešernova družba, Ljubljana, 239 s.

Kranjski volčič (*Scopolia carniolica*)

Preglednica 1: Seznam popisanih praprotnic in semenk v okolici Polic na Cerkljanskem

Takson	Kvadrant Slovensko ime	9849/3	9849/4
<i>Abies alba</i> Miller	bela jelka	x	x
<i>Acer campestre</i> L.	poljski javor, klen	x	
<i>Acer platanoides</i> L.	ostrolistni javor	x	x
<i>Acer pseudoplatanus</i> L.	gorski javor, beli javor	x	x
<i>Achillea millefolium</i> L.	navadni rman	x	
<i>Achnatherum calamagrostis</i> (L.) PB.	navadna sršica	x	
<i>Aconitum degenii</i> subsp. <i>paniculatum</i> (Archang.) Mucher	latasta preobjeda	x	
<i>Aconitum lycoctonum</i> L. em. Koelle	ozkočeladasta preobjeda	x	
<i>Actaea spicata</i> L.	navadna črnoga	x	
<i>Adoxa moschatellina</i> L.	navadna pižmica	x	
<i>Aegopodium podagraria</i> L.	navadna regačica	x	
<i>Agrostis stolonifera</i> L.	plazeča šopulja	x	
<i>Ajuga genevensis</i> L.	dlakavi skrečnik	x	
<i>Ajuga reptans</i> L.	plazeči skrečnik	x	
<i>Alchemilla flabellata</i> Buser	pahljačastolistna plahtica	x	
<i>Alliaria petiolata</i> (MB.) Cav. & Grande	navadna česnovka	x	
<i>Allium carinatum</i> L. subsp. <i>carinatum</i>	gredljati luk	x	x
<i>Allium carinatum</i> subsp. <i>pulchellum</i> Bonnier & Layens	lepi luk	x	
<i>Allium ericetorum</i> Thore	rumenkasti luk	x	x
<i>Allium scorodoprasum</i> L.	divji luk	x	
<i>Allium ursinum</i> L.	čemaž	x	x
<i>Alnus glutinosa</i> (L.) Gaertn.	črna jelša		x
<i>Amaranthus retroflexus</i> L.	srhkodlakavi ščir	x	
<i>Amelanchier ovalis</i> Med.	šmarna hrušica	x	
<i>Anacamptis pyramidalis</i> (L.) L. C. Rich.	piramidasti pilovec	x	x
<i>Anagallis arvensis</i> L.	njivska kurja češnjica	x	
<i>Anemone nemorosa</i> L.	podlesna vetrnica	x	x
<i>Anemone x pittonii</i> Glow.	Pittonijeva vetrnica	x	
<i>Anemone ranunculoides</i> L.	zlatična vetrnica	x	
<i>Anemone trifolia</i> L.	trilistna vetrnica	x	x
<i>Anisantha sterilis</i> (L.) Nevski	jalovi glistnik	x	
<i>Angelica sylvestris</i> L.	navadni gozdni koren	x	
<i>Anthericum ramosum</i> L.	navadni kosmuljek	x	x
<i>Anthoxanthum odoratum</i> L.	dišeča boljka	x	x

Svilničasti svišč, svečnik (*Gentiana asclepiadea*)

Črni teloh (*Helleborus niger*)**Takson**

Anthriscus sylvestris (L.) Hoffm.
Anthyllis vulneraria L.
Aposeris foetida (L.) Less.
Aquilegia nigricans Baumg.
Arabis hirsuta (L.) Scop.
Arabis turrata L.
Aremonia agrimonoides (L.) DC.
Arenaria serpyllifolia L.
Aristolochia lutea Desf.
Arnica montana L.
Arrhenatherum elatius (L.) PB. ex J. & J. & C. Presl
Artemisia vulgaris L.
Arum maculatum L.
Aruncus dioicus (Walter) Fernald
Asarum europaeum L.
Asparagus tenuifolius Lam.
Asperula cynanchica L.
Asplenium ruta-muraria L.
Asplenium trichomanes L.
Asplenium viride Huds.
Aster amellus L.
Aster bellidiflorus (L.) Scop.
Astrantia carniolica Jacq.
Astrantia major L.
Athamanta turbith (L.) Brot. p.p., em. Karsten
Athyrium filix-femina (L.) Roth
Atropa belladonna L.
Barbarea vulgaris L.
Bellis perennis L.
Berberis vulgaris L.
Betonica alopecuroides L.
Betonica officinalis L.
Betula pendula Roth
Bidens frondosa L.
Biscutella laevigata L.
Bothriochloa ischaemum (L.) Keng

Kvadrant

9849/3

9849/4

Slovensko ime

gozdna krebujlica	X	
pravi ranjak	X	X
navadna smrdljivka	X	
velecvetna orlica	X	X
dlakavi repnjak	X	
slokokastoplodni repnjak	X	X
navadni strček	X	
navadna peščenka	X	
rumeni podrašček	X	X
navadna arnika	X	
visoka pahovka	X	X
navadni pelin	X	
pegasti kačnik	X	
navadno kresničevje	X	X
navadni kopitnik	X	X
lasasti beluš	X	X
hribska perla	X	X
pozidna rutica	X	X
rjavi sršaj	X	X
zeleni sršaj	X	X
gorska nebina	X	X
marjetičasta nebina	X	X
kranjski zali kobilček	X	X
veliki zali kobilček	X	
skalna jelenka	X	
navadna podborka	X	
volčja češnja	X	
navadna barbica	X	
navadna marjetica	X	X
navadni češmin	X	
Jacquinov čistec	X	X
navadni čistec	X	X
navadna breza	X	X
črnoplodni mrkač	X	X
navadna šparnica	X	X
navadni obrad	X	

Takson	Kvadrant	9849/3	9849/4
<i>Brachypodium rupestre</i> (Host) Roem. & Schult.	Slovensko ime		
<i>Brachypodium sylvaticum</i> (Huds.) PB.	skalna glota	x	
<i>Briza media</i> L.	gozdna glota	x	
<i>Bromopsis erecta</i> (Huds.) Fourr.	navadna migalica	x	
<i>Bromopsis ramosa</i> (Huds.) Holub subsp. <i>ramosa</i>	pokončni stoklasec	x	
<i>Bromopsis ramosa</i> (Huds.) Holub subsp. <i>benekenii</i> (Lange) Tzvel.	razvejeni stoklasec		x
<i>Bromus hordeaceus</i> L. em. Hyl.	Benekenov stoklasec	x	
<i>Buglossoides purpureoerulea</i> (L.) J. M. Johnston	ječmenasta stoklasa	x	
<i>Buphthalmum salicifolium</i> L.	škrlatnomodro ptičje seme	x	
<i>Buxus sempervirens</i> L.	vrbovolistni primožek	x	x
<i>Calamagrostis arundinacea</i> (L.) Roth	navadni pušpan (podivjano)	x	
<i>Calamagrostis epigejos</i> (L.) Roth	gozdna šašulica	x	
<i>Calamagrostis varia</i> (Schrad.) Host	navadna šašulica		x
<i>Calamintha brauneana</i> (Hoppe) Jávorka	pisana šašulica	x	
<i>Calluna vulgaris</i> (L.) Hull	Braunejev čober	x	
<i>Caltha palustris</i> L.	jesenska vresa	x	x
<i>Calystegia sepium</i> (L.) R. Br.	navadna kalužnica	x	x
<i>Campanula cespitosa</i> Scop.	navadni plotni slak	x	
<i>Campanula glomerata</i> L.	rušnata zvončica	x	x
<i>Campanula persicifolia</i> L.	klobčasta zvončica	x	x
<i>Campanula rapunculoides</i> L.	breskovolistna zvončica	x	
<i>Campanula rotundifolia</i> L.	repuščevo listna zvončica	x	
<i>Campanula trachelium</i> L.	okroglostna zvončica	x	
<i>Capsella bursa-pastoris</i> (L.) Medicus	koprivasta zvončica	x	
<i>Cardamine bulbifera</i> (L.) Crantz	navadni plešec	x	
<i>Cardamine enneaphyllos</i> (L.) Crantz	brstična konopnica	x	
<i>Cardamine impatiens</i> L.	deveterolistna konopnica	x	x
<i>Cardamine hirsuta</i> L.	penuša nedotika	x	
<i>Cardamine pentaphyllos</i> (L.) Crantz	dlakava penuša	x	
<i>Cardamine trifolia</i> L.	peterolistna konopnica	x	x
<i>Cardaminopsis arenosa</i> (L.) Hayek	trilistna penuša	x	x
<i>Carduus nutans</i> L.	peskovni penušnjek	x	x
<i>Carex alba</i> Scop.	kimasti bodak	x	
<i>Carex brachystachys</i> Schrank	beli šaš	x	x
<i>Carex caryophylla</i> Latour.	tanki šaš	x	
<i>Carex davalliana</i> Sm.	pomladanski šaš	x	
	srhki šaš	x	

Bodeča neža (*Carlina acaulis*)

Takson	Kvadrant	9849/3	9849/4
<i>Carex digitata</i> L.	Slovensko ime		
<i>Carex flacca</i> Schreb.	prstasti šaš	x	x
<i>Carex flava</i> agg.	sinjezeleni šaš	x	
<i>Carex hirta</i> L.	(skupina) rumeni šaš	x	
<i>Carex hostiana</i> DC.	dlakavi šaš	x	
<i>Carex humilis</i> Leyss.	Hostov šaš	x	
<i>Carex lepidocarpa</i> Tausch	nizki šaš	x	x
<i>Carex montana</i> L.	luskoplodni šaš	x	
<i>Carex mucronata</i> All.	gorski šaš	x	
<i>Carex ornithopoda</i> Willd.	ostnati šaš	x	
<i>Carex pallescens</i> L.	ptičjenogi šaš	x	
<i>Carex pilosa</i> Scop.	bledi šaš	x	
<i>Carex spicata</i> Huds.	vejicati šaš	x	
<i>Carex sylvatica</i> Huds.	klasasti šaš	x	
<i>Carex umbrosa</i> Host	gozdni šaš	x	
<i>Carlina acaulis</i> L.	senčni šaš	x	
<i>Carlina vulgaris</i> L.	brezstebelna kompava	x	x
<i>Carpinus betulus</i> L.	navadna kompava	x	x
<i>Carum carvi</i> L.	navadni gaber	x	x
<i>Centaurea carniolica</i> Host	navadna kumina	x	
<i>Centaurea jacea</i> L.	kranjski glavinec	x	x
<i>Centaurea montana</i> L.	navadni glavinec	x	
<i>Centaurea pannonica</i> (Heuffel) Simonkai	gorski glavinec	x	
<i>Centaurea scabiosa</i> subsp. <i>fritschii</i> (Hayek) Hayek	ozkolistni glavinec	x	x
<i>Centaurea triumfetti</i> All.	Fritschjev glavinec	x	x
<i>Centaureum erythraea</i> Rafn	Triumfetov glavinec	x	x
<i>Cephalanthera damasonium</i> (Mill.) Druce	navadna tavžentroža	x	x
<i>Cephalanthera longifolia</i> (L.) Fritsch	Damasonijeva naglavka	x	
<i>Cerastium holosteoides</i> Fries	dolgolistna naglavka	x	x
<i>Cerastium sylvaticum</i> W. & K.	navadna smiljka	x	
<i>Cerastium tenoreanum</i> Ser.	gozdna smiljka	x	
<i>Cerastium tomentosum</i> L.	Tenorejeva smiljka	x	
<i>Chaerophyllum aureum</i> L.	polstena smiljka (podivjano, na pokopališču)		x
<i>Chaerophyllum hirsutum</i> L.	zlato trebelje	x	
<i>Chamaecytisus hirsutus</i> (L.) Briq.	dlakavo trebelje	x	
<i>Chamaecytisus purpureus</i> Scop.	dlakava relika	x	
	rdeča relika	x	x

Takson	Kvadrant	9849/3	9849/4
<i>Chamaecytisus supinus</i> L.	Slovensko ime		
<i>Chamaenerion palustre</i> Scop.	nizka relika	x	
<i>Chelidonium majus</i> L.	močvirsko ciprje	x	
<i>Chenopodium polyspermum</i> L.	krvavi mlečnik	x	
<i>Chrysosplenium alternifolium</i> L.	mnogosemenska metlika	x	
<i>Cichorium intybus</i> L.	spiralastolistni vraničnik	x	
<i>Cirsium arvense</i> (L.) Scop.	navadni potrošnik	x	x
<i>Cirsium erisithales</i> (Jacq.) Scop.	njivski osat	x	
<i>Cirsium oleraceum</i> (L.) Scop.	lepki osat	x	x
<i>Cirsium pannonicum</i> (L. f.) Link	mehki osat	x	x
<i>Clematis alpina</i> (L.) Mill.	panonski osat	x	x
<i>Clematis recta</i> L.	planinski srobot	x	
<i>Clematis vitalba</i> L.	pokončni srobot	x	
<i>Clinopodium vulgare</i> L.	navadni srobot	x	
<i>Colchicum autumnale</i> L.	navadna mačja zel	x	
<i>Convallaria majalis</i> L.	jesenski podlesek	x	
<i>Conyza canadensis</i> (L.) Cronq.	šmarnica	x	
<i>Cornus mas</i> L.	kanadska hudoletnica	x	x
<i>Cornus sanguinea</i> L.	rumeni dren, dren	x	x
<i>Corydalis cava</i> (L.) Schweigger & Koerte	svib, rdeči dren	x	x
<i>Corylus avellana</i> L.	votli petelinček	x	
<i>Cotinus coggygria</i> Scop.	navadna leska	x	x
<i>Cotoneaster tomentosus</i> (Ait.) Lindl.	navadni ruj	x	x
<i>Crataegus monogyna</i> Jacq.	dlakava panešplja	x	x
<i>Crepis biennis</i> L.	enovrati glog	x	
<i>Crepis capillaris</i> (L.) Wallr.	dvoletni dimek	x	
<i>Crepis paludosa</i> (L.) Moench	lasasti dimek	x	x
<i>Crepis slovenica</i> Holub	močvirski dimek	x	
<i>Crocus vernus</i> (L.) Hill subsp. <i>vernus</i> (<i>C. napolitanus</i>)	mesnordeči dimek	x	x
<i>Cruciata glabra</i> (L.) Ehrend.	pomladanski žafran	x	
<i>Cuscuta epithymum</i> (L.) L.	gola dremota	x	x
<i>Cyclamen purpurascens</i> Miller	drobnocvetna predenica	x	
<i>Cystopteris fragilis</i> (L.) Bernh.	navadna ciklama, kokorik	x	x
<i>Dactylis glomerata</i> L.	krhka priščanica	x	
<i>Dactylorhiza maculata</i> (L.) Soó	navadna pasja trava	x	
<i>Dactylorhiza fuchsii</i> (Deuce) Soó	pegasta prstasta kukavica	x	x
	Fuchsova prstasta kukavica	x	

Bela omela (*Viscum album*)

Navadni srobot (*Clematis vitalba*)**Takson**

Daphne alpina L.
Daphne mezereum L.
Deschampsia caespitosa (L.) PB.
Dianthus monspessulanus L.
Dianthus sylvestris Wulfen
Digitalis grandiflora Miller
Diplotaxis muralis (L.) DC.
Dorycnium herbaceum Vill.
Dryopteris carthusiana (Vill.) Fuchs
Dryopteris dilatata (Hoffm.) Gray
Dryopteris expansa (Presl) Fraser-Jenkins & Jermy
Dryopteris filix-mas (L.) Schott
Echinochloa crus-galli (L.) PB.
Echium vulgare L.
Epilobium montanum L.
Epilobium parviflorum Schreber
Epipactis atrorubens (Hoffm. ex Bernh.) Besser
Epipactis helleborine (L.) Crantz
Epipactis palustris (L.) Crantz ?
Equisetum arvense L.
Equisetum hyemale L.
Equisetum telmateia Ehrh.
Erica carnea L.
Erigeron annuus (L.) Pers.
Erythronium dens-canis L.
Euonymus europaea L.
Euonymus latifolia (L.) Mill.
Euonymus verrucosa Scop.
Eupatorium cannabinum L.
Euphorbia amygdaloides L.
Euphorbia carniolica Jacq.
Euphorbia cyparissias L.
Euphorbia dulcis L.
Euphorbia verrucosa L.
Euphrasia cuspidata Host
Euphrasia kernerii Wettst.

Kvadrant

9849/3

9849/4

Slovensko ime

alpski volčin	x	x
navadni volčin	x	
rušnata masnica	x	
montpellijski nageljček	x	
divji nageljček	x	
velecvetni naprstec	x	
obzidni dvoredec	x	
mnogocvetna španska detelja	x	x
bodičasta glistovnica	x	
širokolistna glistovnica	x	
slična glistovnica	x	
navadna glistovnica	x	
navadna kostreba	x	
navadni gadovec	x	
gorski vrbovec	x	
drobnocvetni vrbovec	x	x
temnordeča močvirnica	x	
širokolistna močvirnica	x	
navadna močvirnica	x	
njivska preslica	x	
zimska preslica		x
velika preslica	x	
spomladanska resa	x	x
enoletna suholetnica	x	x
pasji zob	x	
navadna trdoleska	x	x
širokolistna trdoleska	x	
bradavičasta trdoleska	x	x
konjska griva	x	x
mandljevolstni mleček	x	x
kranjski mleček	x	
cipresasti mleček	x	x
sladki mleček	x	
bradavičasti mleček	x	
kranjska smetlika	x	
Kernerjeva smetlika	x	

Takson	Kvadrant	9849/3	9849/4
<i>Euphrasia rostkoviana</i> Hayne	Slovensko ime		
<i>Fagus sylvatica</i> L.	navadna smetlika	x	
<i>Festuca altissima</i> All.	bukev	x	x
<i>Festuca heterophylla</i> Lam.	gozdna bilnica	x	
<i>Festuca rubra</i> agg.	raznolistna bilnica	x	
<i>Festuca rupicola</i> Heuff.	(skupina) rdeča bilnica	x	
<i>Filipendula vulgaris</i> Moench	brazdnatolistna bilnica	x	
<i>Forsythia viridissima</i> Lindl.	navadni oslad	x	x
<i>Fragaria moschata</i> Duch.	temnozelena forsitija (podivjana)	x	
<i>Fragaria vesca</i> L.	muškadni jagodnjak	x	x
<i>Fragaria viridis</i> Duch.	navadni jagodnjak	x	
<i>Frangula alnus</i> Mill.	zeleni jagodnjak	x	
<i>Fraxinus excelsior</i> L.	navadna krhlika	x	x
<i>Fraxinus ornus</i> L.	veliki jesen	x	
<i>Fumana procumbens</i> (Dun.) Gren. et Godr.	mali jesen	x	x
<i>Gagea lutea</i> (L.) Ker-Gawl.	polegla poljanka	x	x
<i>Galanthus nivalis</i> L.	rumena pasja čebula	x	
<i>Galeobdolon flavidum</i> (F.Herm.) Holub	mali zvonček		x
<i>Galeopsis pubescens</i> Besser	navadna rumenka	x	
<i>Galinsoga ciliata</i> (Rafin.) S. F. Blake	puhasti zebrat	x	
<i>Galinsoga parviflora</i> Cav.	vejicati rogovilček	x	x
<i>Galium aparine</i> L.	drobnocvetni rogovilček	x	x
<i>Galium boreale</i> L.	plezajoča lakota	x	
<i>Galium laevigatum</i> L.	severna lakota	x	
<i>Galium lucidum</i> All.	gladka lakota	x	
<i>Galium odoratum</i> (L.) Scop.	bleščeča lakota	x	x
<i>Galium purpureum</i> L.	dišeča lakota	x	
<i>Galium verum</i> L.	škrlatna lakota	x	
<i>Genista germanica</i> L.	prava lakota	x	x
<i>Genista januensis</i> Viv.	nemški sviščevac	x	
<i>Genista tinctoria</i> L.	triroba košeničica	x	x
<i>Gentiana asclepiadea</i> L.	barvilna košeničica	x	
<i>Gentiana verna</i> L.	svilničasti svišč	x	x
<i>Gentianella ciliata</i> (L.) Borkh.	spomladanski svišč	x	
<i>Geranium nodosum</i> L.	resasti sviščevac	x	x
<i>Geranium pyrenaicum</i> Burm. f.	kolenčasta krvomočnica	x	
	pirenejska krvomočnica	x	

Rumeni dren (*Cornus mas*)

Takson	Kvadrant	9849/3	9849/4
<i>Geranium robertianum</i> L.	Slovensko ime		
<i>Geranium sanguineum</i> L.	smrdljivka	x	
<i>Geum urbanum</i> L.	krvavordeča krvomočnica	x	
<i>Glechoma hederacea</i> L.	navadna sretena	x	
<i>Globularia cordifolia</i> L.	bršljanasta grenkuljica	x	
<i>Globularia punctata</i> Lapeyr.	srčastolistna mračica	x	x
<i>Gymnadenia conopsea</i> (L.) R. Br.	navadna mračica	x	x
<i>Gymnocarpium dryopteris</i> (L.) Newm.	navadni kukavičnik	x	
<i>Gymnocarpium robertianum</i> (Hoffm.) Newm.	hrastovka	x	
<i>Hacquetia epipactis</i> (Scop.) DC.	apnenka	x	x
<i>Hedera helix</i> L.	navadno tevje	x	x
<i>Helictotrichon pubescens</i> (Huds.) Pilger	navadni bršljan	x	x
<i>Helianthemum ovatum</i> (Viv.) Dunal	puhasta ovsika	x	x
<i>Helleborus niger</i> L.	jajčasto sončece	x	x
<i>Helleborus odorus</i> Waldst. & Kit.	črni teloh	x	x
<i>Hemerocallis lilioasphodelus</i> L.	blagodišeči teloh	x	
<i>Hepatica nobilis</i> Mill.	rumena maslenica	x	x
<i>Heracleum sphondylium</i> L.	navadni jetrnik	x	x
<i>Hieracium bauhinii</i> Besser	navadni dežen	x	x
<i>Hieracium bifidum</i> Kit. in Hornem.	Bauhinova škržolica	x	
<i>Hieracium caesium</i> (Fries) Fries	razcepljena škržolica	x	
<i>Hieracium glaucum</i> All.	modrozeleno škržolica	x	
<i>Hieracium hoppeanum</i> Schultes	sinja škržolica	x	
<i>Hieracium murorum</i> L.	Hoppejeva škržolica	x	
<i>Hieracium pilosella</i> L.	gozdna škržolica	x	
<i>Hieracium piloselloides</i> Vill.	dolgodlakava škržolica	x	
<i>Hieracium pilosum</i> Schleicher ex Froelich in DC.	florentinska škržolica	x	
<i>Hieracium porrifolium</i> L.	Morisova škržolica	x	
<i>Hieracium villosum</i> Jacq.	porovolistna škržolica	x	
<i>Hippocrepis comosa</i> L.	kosmata škržolica	x	
<i>Holcus lanatus</i> L.	navadna podkivica	x	
<i>Homogyne sylvestris</i> (Scop.) Cass.;	volnata medena trava	x	
<i>Huperzia selago</i> (L.) Bernh. ex Schrank & Mart.	gozdni planinšček	x	
<i>Hypericum perforatum</i> L.	brezklaso lisiče	x	
<i>Hypochoeris maculata</i> L.	šentjanževka	x	
<i>Ilex aquifolium</i> L.	pegasti svinjak	x	x
	navadna bodika	x	

Takson	Kvadrant	9849/3	9849/4
<i>Impatiens glandulifera</i> Royle	Slovensko ime žlezava nedotika	x	x
<i>Inula hirta</i> L.	srhkodlakavi oman	x	x
<i>Iris graminea</i> L.	travnolistna perunika	x	
<i>Juglans regia</i> L.	navadni oreh	x	
<i>Juniperus communis</i> L.	navadni brin	x	x
<i>Knautia arvensis</i> (L.) Coulter	njivsko grabljišče	x	
<i>Knautia drymeia</i> Heuffel	ogrsko grabljišče	x	
<i>Koeleria pyramidata</i> (Lam.) PB.	navadna smiljica	x	
<i>Laburnum alpinum</i> (Mill.) Presl	alpski negnoj	x	
<i>Lamium orvala</i> L.	velecvetna mrtva kopriva	x	x
<i>Lamium maculatum</i> L.	lisasta mrtva kopriva	x	
<i>Lamium purpureum</i> L.	škrlatnordeča mrtva kopriva	x	
<i>Larix decidua</i> Mill.	evropski macesen	x	
<i>Laserpitium latifolium</i> L.	širokolistni jelenovec	x	x
<i>Laserpitium siler</i> L.	gorski jelenovec	x	x
<i>Lathrea squamaria</i> L.	navadni lusnec	x	
<i>Lathyrus pratensis</i> L.	travniški grahor	x	
<i>Lathyrus vernus</i> (L.) Bernh.	spomladanski grahor	x	x
<i>Lathyrus vernus</i> subsp. <i>flaccidus</i> (Kit.) Arcang.	mihavi grahor	x	
<i>Lembotropis nigricans</i> (L.) Griseb.	navadna kozja detelja	x	
<i>Leontodon autumnalis</i> L.	jesenski otavčič	x	
<i>Leontodon hispidus</i> L.	navadni otavčič	x	x
<i>Leontodon incanus</i> (L.) Schrank	sivi otavčič	x	x
<i>Leucanthemum ircutianum</i> (Turcz.) DC.	navadna ivanjščica	x	x
<i>Ligustrum vulgare</i> L.	navadna kalina	x	x
<i>Lilium carniolicum</i> Bernh.	kranjska lilija	x	x
<i>Lilium martagon</i> L.	turška lilija	x	
<i>Linum catharticum</i> L.	lan predivec	x	
<i>Listera ovata</i> (L.) R. Br.	jajčastolistni muhovnik	x	
<i>Lolium perenne</i> L.	angleška ljujka	x	
<i>Lonicera alpigena</i> L.	planinsko kosteničevje	x	
<i>Lonicera caprifolium</i> L.	kovačnik	x	
<i>Lonicera nitida</i> E. Wilson	kosteničevje, okrasno, podivjano	x	
<i>Lonicera xylosteum</i> L.	puhastolistno kosteničevje	x	x
<i>Lotus corniculatus</i> L.	navadna nokota	x	
<i>Luzula luzuloides</i> (Lam.) Dandy & Wilm.	belkasta bekica	x	

Beli repuh (*Petasites albus*)

Triumfetov glavinec (*Centaurea triumfetti*)**Takson**

Luzula campestris
Lysimachia vulgaris L.
Lythrum salicaria L.
Maianthemum bifolium L.
Malus sylvestris (L.) Mill.
Medicago lupulina L.
Melampyrum pratense L. subsp. *vulgatum* (Pers.) Ronn.
Melica nutans L.
Melica uniflora Retz.
Melittis melissophyllum L.
Mentha longifolia (L.) Hudson
Mercurialis ovata Sternb. & Hoppe
Mercurialis perennis L.
Micromeria thymifolia (Scop.) Fritsch
Moehringia muscosa L.
Molinia caerulea subsp. *arundinacea* (Schrank) K. Richt.
Mycelis muralis (L.) Dumort.
Myosotis sylvatica Ehrh. ex Hoffm.
Narcissus poeticus L. subsp. *poeticus*
Nardus stricta L.
Neottia nidus-avis (L.) L. C. Rich.
Omphalodes verna Moench
Ononis spinosa L.
Orchis signifera Vest
Orchis militaris L.
Orchis tridentata Scop.
Orchis ustulata L.
Origanum vulgare L.
Orobanche gracilis Sm.
Orobanche lutea Baumg.
Orobanche vulgaris Poir.
Ostrya carpiniifolia Scop.
Oxalis acetosella L.
Paederota lutea Scop.
Papaver rhoeas L.
Paris quadrifolia L.

Kvadrant**Slovensko ime**

	9849/3	9849/4
poljska bekica	X	X
navadna pijavčnica		X
navadna krvenka	X	
dvolistna senčnica	X	
lesnika	X	
hmeljna meteljka	X	
navadni črnilec	X	
kimasta kraslika	X	
enocvetna kraslika	X	
navadna medenika	X	
dolgolistna meta	X	
jajčastolistni golšec	X	X
trpežni golšec	X	
timijanovolistni popovec		X
mahovna popkoresa	X	
trstikasta stožka	X	X
navadni zajčji lapuh	X	
gozdna spominčica	X	
beli narcis (podivjano)	X	
volk	X	
rjava gnezdovnica	X	
spomladanska torilnica	X	X
navadni gladež	X	X
stasita kukavica	X	X
čeladasta kukavica	X	
trizoba kukavica	X	
pikastocvetna kukavica	X	
navadna dobra misel	X	
nežni pojalnik	X	
rumeni pojalnik	X	
navadni pojalnik	X	
črni gaber	X	X
navadna zajčja deteljica	X	X
rumeno milje	X	X
poljski mak	X	
volčja jagoda	X	

Takson

Parnassia palustris L.
Petasites albus (L.) Gaertner
Petasites hybridus (L.) Gaertner
Petasites paradoxus (Retz.) Baumg.
Petrorhagia saxifraga (L.) Link
Peucedanum austriacum (Jacq.) Koch
Peucedanum cervaria (L.) Lapeyr.
Peucedanum oreoselinum (L.) Moench
Peucedanum schottii Besser ex DC.
Peucedanum verticillare (L.) Koch
Phalaris arundinacea L.
Phegopteris connectilis (Michx.) Watt
Phyllitis scolopendrium (L.) Newm.
Phyteuma orbiculare L.
Phyteuma scheuchzeri All. subsp. *columnae* (Gand.) Bech.
Phyteuma spicatum L. subsp. *coeruleum* R. Schultz
Picea abies (L.) Karsten
Picris hieracioides L.
Pimpinella major (L.) Huds.
Pimpinella saxifraga L.
Pinguicula alpina L.
Pinus nigra Arnold
Pinus sylvestris L.
Piptatherum virescens (Trin.) Boiss.
Plantago lanceolata L.
Plantago media L.
Platanthera bifolia (L.) L. C. Rich.
Poa annua L.
Poa compressa L.
Poa nemoralis L.
Poa pratensis L.
Polygala chamaebuxus L.
Polygala comosa Schkuhr
Polygala vulgaris L.
Polygonatum multiflorum (L.) All.
Polygonatum odoratum (Miller) Druce

Kvadrant

9849/3

9849/4

Slovensko ime

<i>močvirna samoperka</i>	X	
<i>bell repuh</i>	X	X
<i>navadni repuh</i>	X	X
<i>snežnobeli repuh</i>	X	
<i>navadna haljica</i>	X	
<i>avstrijski silj</i>	X	
<i>jelenov silj</i>	X	X
<i>gorski silj, ognjenec</i>	X	X
<i>Schottov silj</i>	X	
<i>orjaški silj</i>	X	
<i>trstična pisanka</i>	X	
<i>bukovčica</i>	X	
<i>jelenov jezik</i>	X	X
<i>glavičasti repuš</i>	X	X
<i>Columnov repuš</i>	X	X
<i>(svetlomodri) klasasti repuš</i>	X	
<i>navadna smreka</i>	X	X
<i>navadna skrka</i>	X	X
<i>veliki bedrenec</i>	X	
<i>navadni bedrenec</i>	X	
<i>alpska mastnica</i>	X	X
<i>črni bor</i>	X	X
<i>rdeči bor</i>	X	X
<i>zelenkasta riževka</i>	X	
<i>ozkolistni trpotec</i>	X	
<i>srednji trpotec</i>	X	
<i>dvolistni vimenjak</i>	X	
<i>enoletna latovka</i>	X	
<i>dvorezna latovka</i>	X	
<i>podlesna latovka</i>	X	
<i>travniška latovka</i>	X	
<i>žanjevec</i>	X	X
<i>čopasta grebenuša</i>	X	
<i>navadna grebenuša</i>	X	
<i>mnogocvetni salomonov pečat</i>	X	
<i>dišeči salomonov pečat</i>	X	X

Kranjski jeglič (*Primula carniolica*)

Ciklamen (*Cyclamen purpurascens*)**Takson**

Polygonum aviculare L.
Polygonum persicaria L.
Polypodium vulgare L.
Polystichum aculeatum (L.) Roth
Polystichum setiferum (Forsk.) Woynar
Polystichum braunii (Spenn.) Fee
Populus tremula L.
Potentilla carniolica A. Kerner
Potentilla caulescens L.
Potentilla erecta (L.) Rausch.
Potentilla pusilla Host
Prenanthes purpurea L.
Primula carniolica Jacq.
Primula vulgaris Hudson
Prunella grandiflora (L.) Scholler
Prunella vulgaris L.
Prunus avium L.
Prunus mahaleb L.
Pseudolysimachion barrelieri Schott ex Roem. & Schult.
Pteridium aquilinum (L.) Kuhn
Pulmonaria officinalis L.
Pyrus pyraeaster (L.) Borkh.
Quercus petraea (Matt.) Liebl.
Quercus pubescens Willd.
Quercus robur L.
Ranunculus acris L.
Ranunculus bulbosus L.
Ranunculus ficaria L.
Ranunculus lanuginosus L.
Ranunculus nemorosus DC.
Ranunculus repens L.
Ranunculus sardous Crantz
Rhamnus catharticus L.
Rhamnus fallax Boiss.
Rhamnus saxatilis Jacq.
Rhinanthus freynii (A. Kerner ex Sterneck) Fiori

Kvadrant**Slovensko ime**

	9849/3	9849/4
ptičja dresen	X	
breskova dresen	X	X
navadna sladka koreninica	X	
bodeča podlesnica	X	
luskastodlakava podlesnica	X	
Bravnova podlesnica	X	
trepetlika	X	
kranjski petoprstnik	X	X
predalpski petoprstnik	X	X
srčna moč	X	
pritlični petoprstnik	X	X
škrlatnordeča zajčica	X	
kranjski jeglič	X	
trobentica	X	X
velecvetna črnoglavka	X	X
navadna črnoglavka		X
češnja	X	
rešeljika	X	
klasasti pajetičnik	X	X
orlova praprot	X	X
navadni pljučnik	X	
drobnica	X	
graden	X	
puhasti hrast	X	X
dob	X	X
ripeča zlatica	X	
gomoljasta zlatica	X	X
spomladanska lopatica	X	
kosmata zlatica	X	
gozdna zlatica	X	
plazeča zlatica	X	
srhkodlakava zlatica	X	
čistilna kozja češnja	X	X
kranjska kozja češnja	X	
razkrečena kozja češnja	X	X
Freynov škrobotec	X	

Takson	Kvadrant	9849/3	9849/4
<i>Rhinanthus glacialis</i> Personnat	Slovensko ime		
<i>Rhododendron hirsutum</i> L.	resasti škrobotec	x	
<i>Rhus typhina</i> Torr.	dlakavi sleč	x	
<i>Robinia pseudacacia</i> L.	octovec	x	
<i>Rosa arvensis</i> Huds.	robinija	x	
<i>Rosa canina</i> L.	njivski šipek	x	
<i>Rosa pendulina</i> L.	navadni šipek	x	
<i>Rubus caesius</i> L.	kimastoplodni šipek	x	
<i>Rubus fruticosus</i> agg.	sinjezelena robida	x	
<i>Rubus hirtus</i> W. & K.	(skupina) robida	x	
<i>Rubus idaeus</i> L.	srhkostebelna robida	x	
<i>Rubus saxatilis</i> L.	malinjak	x	
<i>Rumex acetosa</i> L.	skalna robida	x	
<i>Rumex obtusifolius</i> L.	navadna kislica	x	
<i>Salix appendiculata</i> L.	topolistna kislica	x	
<i>Salix caprea</i> L.	velikolistna vrba	x	x
<i>Salix eleagnos</i> Scop.	iva	x	
<i>Salix glabra</i> Scop.	siva vrba	x	x
<i>Salix purpurea</i> L.	gola vrba	x	x
<i>Salvia glutinosa</i> L.	rdeča vrba	x	
<i>Salvia pratensis</i> L.	lepljiva kadulja	x	
<i>Salvia pratensis</i> var. <i>hirsuta</i> Podpera.	travniška kadulja	x	x
<i>Salvia verticillata</i> L.	(velika) travniška kadulja	x	x
<i>Sambucus nigra</i> L.	vretenčasta kadulja	x	x
<i>Sanguisorba minor</i> Scop.	črni bezeg	x	
<i>Sanguisorba officinalis</i> L.	mala strašnica	x	x
<i>Sanicula europaea</i> L.	zdravilna strašnica	x	
<i>Saponaria officinalis</i> L.	navadni ženikelj	x	
<i>Satureja montana</i> L. subsp. <i>veriegata</i> (Host.) P. W. Ball	navadna milnica	x	
<i>Saxifraga cuneifolia</i> L.	kraški (pisani) šetraj	x	x
<i>Saxifraga rotundifolia</i> L.	klinolistni kamnokreč	x	
<i>Saxifraga tridactylites</i> L.	okroglostni kamnokreč	x	
<i>Scabiosa hladnikiana</i> Host	triprsti kamnokreč	x	
<i>Scabiosa triandra</i> L.	Hladnikov grintavec	x	x
<i>Schoenus nigricans</i> L.	poljski grintavec	x	
<i>Scopolia carnolica</i> Jacq.	črnkasti sitovec	x	x
	kranjski volčič	x	

Žanjevec (*Polygala chamaebuxus*)

Takson	Kvadrant	9849/3	9849/4
<i>Scrophularia nodosa</i> L.	Slovensko ime		
<i>Sedum album</i> L.	navadna črnobina	x	
<i>Sedum sexangulare</i> L.	bela homulica	x	
<i>Senecio fuchsii</i> C. C. Gmelin	šesterokotna homulica	x	
<i>Serratula tinctoria</i> L.	Fuchsov grint	x	x
<i>Sesleria caerulea</i> subsp. <i>calcaria</i> (Opiz) Čelak, ex Hegi	barvilna mačina	x	x
<i>Setaria viridis</i> (L.) P.Beauv.	pisana vilovina	x	x
<i>Setaria pumila</i> (Poir.) Roem. & Schult.	zeleni muhvič	x	
<i>Silene latifolia</i> subsp. <i>alba</i> (Mill.) Greuter & Burdet	sivozeleni muhvič	x	x
<i>Silene nutans</i> L.	beli slizek	x	
<i>Silene vulgaris</i> (Moench) Garcke	kimasta lepnica	x	
<i>Solanum dulcamara</i> L.	pokalica	x	
<i>Solanum nigrum</i> L.	grenkoslad	x	x
<i>Solidago virgaurea</i> L.	črni razhudnik	x	
<i>Solidago gigantea</i> Aiton	navadna zlata rozga	x	
<i>Sonchus asper</i> (L.) Hill	orjaška zlata rozga	x	
<i>Sorbus aria</i> (L.) Cr.	hrapava škrbinka	x	
<i>Sorbus aucuparia</i> L.	navadni mokovec	x	x
<i>Spiraea chamaedryfolia</i> L.	jerebika	x	
<i>Stachys recta</i> L.	vrednikovolistna medvejka	x	x
<i>Stachys sylvatica</i> L.	pokončni čišljak	x	x
<i>Staphylea pinnata</i> L.	gozdni čišljak	x	
<i>Stellaria media</i> (L.) Vill.	navadni kloček	x	
<i>Succisa pratensis</i> Moench	navadna zvezdica	x	
<i>Symphytum officinale</i> L.	travniška izjevka	x	
<i>Symphytum tuberosum</i> L.	navadni gabez	x	
<i>Tamus communis</i> L.	gomoljasti gabez	x	x
<i>Taraxacum officinale</i> Weber in Wiggers	navadni blušč	x	x
<i>Tephrosia pseudocrispa</i> (Fiori) Holub	navadni regrat	x	x
<i>Teucrium chamaedrys</i> L.	navadni vrednik	x	x
<i>Teucrium montanum</i> L.	gorski vrednik	x	x
<i>Thalictrum aquilegifolium</i> L.	vetrovka	x	
<i>Thalictrum minus</i> L.	mali talin	x	x
<i>Thesium bavarum</i> Schrank	bavarska lanika	x	x
<i>Thymus serpyllum</i> L.	materina dušica	x	x
<i>Tilia cordata</i> Mill.	lipovec	x	x

Takson

Tilia platyphyllos Scop.
Tofieldia calyculata (L.) Wahlenb.
Tragopogon pratensis L.
Trifolium montanum L.
Trifolium pratense L.
Trifolium repens L.
Trifolium rubens L.
Trisetum flavescens (L.) PB.
Tussilago farfara L.
Ulmus glabra Huds.
Urtica dioica L.
Vaccinium myrtillus L.
Valeriana collina Wallr.
Valeriana saxatilis L.
Valeriana tripteris L.
Veratrum nigrum L.
Verbascum alpinum Turra
Verbascum austriacum Schott ex Roem. & Schult.
Verbascum densiflorum Bertol ?
Verbascum thapsus L.
Veronica chamaedrys L.
Veronica persica Poir.
Veronica sublobata M. A. Fischer
Veronica urticifolia Jacq.
Viburnum lantana L.
Viburnum opulus L.
Vicia cracca L.
Vicia oroboides Wulf.
Vicia sepium L.
Vinca minor L.
Vincetoxicum hirundinaria Medicus
Viola alba Besser
Viola canina L.
Viola hirta L.
Viola mirabilis L.
Viola reichenbachiana Jordan ex Boreau

Kvadrant

9849/3

9849/4

Slovensko ime

navadna lipa X X
 navadna žiljka X X
 vzhodna kozja brada X X
 gorska detelja X X
 črna detelja X
 plazeča detelja X
 škrlatnordeča detelja X
 rumenkasti ovsenec X
 navadni lapuh X X
 goli brest X
 velika kopriva X
 borovnica X X
 hribska špajka X
 skalna špajka X X
 tripernata špajka X X
 črna čmerika X X
 volnati lučnik X
 avstrijski lučnik X
 velecvetni lučnik X
 drobnocvetni lučnik X
 vrednikov jetičnik X
 perzijski jetičnik X
 plitvokrpi jetičnik X
 koprivolistni jetičnik X X
 dobrovita X
 brogovita X
 ptičja grašica X
 širokolistna grašica X
 obplotna grašica X
 navadni zimzelen X
 navadni kokoševcevec X X
 bela vijolica X
 pasja vijolica X X
 srhkodlakava vijolica X X
 navadna vijolica X
 gozdna vijolica X

Kranjski mleček (*Euphorbia carniolica*)

Takson*Viscum album* L.*Vitis vinifera* L.**Kvadrant****Slovensko ime***bela omela**vinska trta (podivjana)*

9849/3

x

x

9849/4

x

Bršljan (*Hedera helix*)